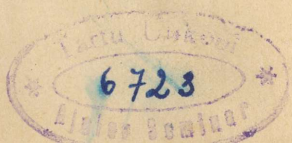

SURMAVABRIK

V - 1900

SURMAVABRIK

V-1900

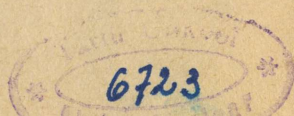
8353

A-232/11
V-1900
OTA KRAUS · ERICH KULKA

SURMAVABRIK

DOKUMENT
OSWIEĆIMI KOHTA

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1960

9(T)
K72

Ота Краус, Эрих Кулка
ФАБРИКА СМЕРТИ
Государственное издательство
политической литературы
Москва 1960

Tõlkinud H. Meriste
Kaane kujundus H. Aas

TARTU
RAAMATUKOOS

5290

EESSÕNA EESTIKEELSELE VÄLJAANDELE

Alles hiljuti möödus viisteist aastat Teise maailmasõja lõpust. Rahvad on asunud rahuliku ülesehitustöö tandrile. Üha rohkem naeru, laste lõbusaid kilkeid kuuleme kodus, tänaval, väljakutel. Ent nagu raske painaja on meie kohal ikka veel ajaloo kõige hirmsama sõja mälestused, sündmused, mida ei suuda, ei oska sõnades väljendada.

Teie ees on raamat, mille iga lehekülg on kirjutatud vere ja pisaratega. See on jutustus ebainimlikest piinadest, sadistlikust tapatalgust, kus hävitati neli miljonit inimest. Neli miljonit! See on ligi kolm ja pool Nõukogude Eesti elanikkonda.

Tšehhid Ota Kraus ja Erich Kulka, kes pääsesid väheste hulgas fašistlikust koonduslaagrist Oswięcim-Birkenaust, jutustavad sellest maapealsest põrgust, mida ei suuda ette kujutada terve mõistusega inimene. Seda teost ei saa lugeda rahulikult. Selles ei leidu rida, mis võiks lugeja jätta ükskõikseks. Kuid see pole raamat, mille kaudu pöörduvad meie poole vaid need, kes leidsid õudse lõpu Oswięcim-Birkenaust. Ei! See on raamat, mis tuletab igale ausale inimesele veel ja veel kord meelde tragöödiat Majdanekis, Buchenwaldis, Bergen-Belsenis, Dachaus, Stutthofis, Sachsenhausenis, Salaspilsis, Babõi-Jaris, Kloogal, Tartu tankitõrjekraavis, Kalevi-Liival... See on jutustus inimkonna suurimast kurbmängust, mis ei tohi enam korduda.

Endised poliitvangid Ota Kraus Prahast ja Erich Kulka Vsetinist istusid vanglates ning Dachau, Sachsenhauseni, Neuengamme, Oswięcim-Birkenau ja Buchenwaldi koonduslaagrites selle eest, et nad võtsid aktiivselt osa võitlusest hitlerlike röövvalitajate vastu. Läbi käinud gestaapo piinakambrid, puhastustule Dachaus, Sachsenhausenis ja Neuengammes, sattusid nad põrgusse — Birkenausse. Ota Kraus ja Erich Kulka pääsesid eluga tänu sellele, et

nad teadsid, nagu nad ise ütlevad, koonduslaagrites omandatud elukogemustest, «et seal peavad vastu ainult need, kes oskavad elada kollektiivis, need, kellel ka okastraataia taga on peamiseks elusihiks võitlus fašismi vastu». Ja see elusiht andis neile jõudu ning meelekindlust, ehkki nende nähes Oswięcimi gaasikambrid neelasid kümneid tuhandeid inimesi.

Raamatu «Surmavabrik» autorid ei ole endile ülesandeks seadnud mõtteid kunstipäraselt väljendada. Kõik see, mis Ota Kraus ja Erich Kulka on kirja pannud, on karm tõde, on osa nende elust. Nad esinevad tunnistajatena ja on tunnistajatena kohustatud rääkima ainult tõtt. Nad jutustavad sellest, mis nad nägid, kuulsid ja ise läbi elasid. Kõige lihtsamate sõnadega annavad need surmale mitu korda silma vaadanud võitlejad loetelu kohutavatest faktidest, mis manitsevad meid, kes me nii lähedalt oleme näinud ja tunda saanud fašismi, ja järeltulevaid põlvkondi võitlema selle inimebardite elajaliku ja tülgastava teooria vastu, kõigi vastu, kes püüavad taas elustada inimesi vihkavat rassiteooriat, pjedestaalile upitada mörvarite aatevendi. Ainuüksi võitlus fašismi lõpliku hävitamise eest tagab inimkonnale rahu, õnne ja julgeoleku.

Inimkonnal on hea mälu. Ja seepärast ei saa hitlerlikes koonduslaagrites vastupanuliikumisest ja relvastatud ülestõusu ettevalmistamisest aktiivselt osa võtnud Ota Krausi ja Erich Kulka jutustust lugedes hetkekski unustada, et nii mõnedki neist, kes seisid massimörvade organiseerimise eesotsas hitlerlikul Saksamaal, ei ole veel vastust andnud oma koletuslike tegude eest. Alles hiljuti areteeriti üks rahvaste füüsilise hävitamise organiseerijaid — massimörvar Eichmann. Karistust pole veel kandnud Oberländer ja Globke. Käesoleva aasta oktoobrikuu algul vilksatas ajakirjanduses teade, et Argentiina võimud olevat areteerinud Hitleri lähima inimese Martin Bormanni. Ent kui palju on veel rahvaste õiglase kohtuotsuse eest redus nn. «uue korra» eestvõitlejaid, selle korra eestvõitlejaid, mille maksmapanek pidi sisult tähendama Euroopa ja hiljem kogu maailma vallutamist ja germaniseerimist krematooriumide ja gaasikambrite kaudu. On ju teada, et selle oma kuritegeliku ürituse «teaduslikuks» ja «moraalseks» maskeerimiseks varustasid nad endid inimvihkajaliku «kõrgema rassi teooriaga». Oli ju selle teooria motoks, et «kõrgemal rassil» olevat õigus ehitada oma heaolu teiste rahvaste orjastamise

arvel, nende luude ja kontide arvel. Oli ju selle teooria motoks, et härrasrahvale olevat kõik lubatud, ta polevat seotud rahvusvaheliste õigusnormidega ega inimese moraali üldtunnustatud reeglitega. Inimkond ei ole veel unustanud Hans Franki, kes Hitleri «Mein Kampfist» ja Rosenbergi «XX sajandi müüdist» lähtudes töötas sakslastele «eluruumi» puhastamiseks muuta kõik allaheidetud rahvad hakklihaks. Inimkond ei ole veel unustanud verist Heinrichit, Hitleri lähimat sõpra ja aatevenda Himmlerit, kes küünilise üleolekuga deklareeris: «Kas teised rahvad elavad rikkuses või kärvavad nälga, see huvitab mind vaid niivõrd, kui võrd saame neid kasutada orjadena oma kultuuri jaoks. Meie oleme sakslased, ainus rahvas maailmas, kes asub valitseval astmel inimloomade üle.»

Millisest kultuurist on siin jutt? Kas mitte sellest, mille nad tõid tule ja mõõgaga 700 aastat tagasi eesti rahvale ja mida Karl Marx, saksa rahva suur poeg, nii tabavalt nimetas kristlik-germaani tõprakultuuriks? Vahe on ainult selles, et penirüütlid tungisid eestlaste maale tule ja mõõgaga, nende kahekümnenda sajandi järeltulijate arsenaliga lisandusid massimõrvad, krematooriumid, gaasikambrid, tervete rahvaste hävitamine.

«Mein Kampfis» märkis Hitler: «Uus impeerium peab laienema muistsete rüütlite sõjateekondade suunas.» Kuri kuulus «Drang nach Osten» (tung itta) sai veelkordselt röövelliku sõja teenäitajaks. Kuid plaanid olid seekord palju ulatuslikumad. Nii kirjutas saksa professor dr. Paul Thomson, germaniseerimise ja koloniseerimise «teadusliku probleemi» uurija, 1942. aastal: «Poola või Tšehhi küsimusega tuleme toime. Selleks jätkub meie rahval bioloogilist jõudu. Ja sellised väikesed rahvad, nagu eestlased, lätlased ja leedulased, peavad meiega kas kohanema või hävinema.» Küünilisemat ülestunnistust pole vaja. Oswięcimis, Buchenwaldis, Bergen-Belsenis, Majdanekis ja teistes surmavabrikutes ei võinud ju hitlerlaste arvestuse järgi gaasikambrid ja krematooriumid jõude seista.

Raamat «Surmavabrik» jutustab minevikufaktidest. Birkenau on kasvanud vere ja pisaratega niisutatud maast tärganud rohi. Kuid haavad, mida hitlerism lõi, on veel värsked. Fakte, millest jutustavad Ota Kraus ja Erich Kulka, ei tohi unustada, neid ei saa andeks anda. Rahvaste õiglasest kohtuotsusest ei tohi pääseda ükski natslik timukas. Ei tohi pääseda Oswięcimi timukate Kramerit, Danichi

ja Schwarzhuberi lihased vennad, nagu Eesti Julgeolekupolitsei ülem Ain Mere, Jägala laagri komandant Aleksander Laak, tema asetäitja Ralf Gerrets, lastetapja Viik ja teised, kes mõrvasid tuhandeid süütuid inimesi Kalevi-Liival.

Kui Ota Kraus ja Erich Kulka jutustavad inimjätistest, natslikest timukatest Birkenaus, siis meetodite poolest ei jäänud nende kolleegid Jägala laagrist neist millegi poolest maha. Olles Ralf Gerretsiga väljaõppel Salaspilsi surmlaagri timuka Krause juures, suurustas Aleksander Laak, et tema isiklikult oli juba selleks ajaks oma käega saatnud teise maailma nelikümmend inimest. Ja nagu Schwarzhuber, Kramer ja teised Birkenau surmavabrikus, nii olid Jägala laagri ülem Laak ja tema asetäitja Gerrets juba 1942. aasta septembris need, kes sorteerisid Raasiku jaama saabunud, mitte milleski süüdi olevaid inimesi Kalevi-Liiva ja Jägala tarvis. 5. septembril 1942. aastal saabus Raasiku jaama ešelon ligi 1300 inimesega, kelledest jäid ellu ainult 25. Nende 25 Ota Krausi ja Erich Kulka kaasmaalase seas olid ka Eliška Munkova ja Gita Mašova. Nende jutustus annab tõendeid selle kohta, et Jägalas ja Kalevi-Liival toimiti vangidega samuti kui Birkenaus. Ka Raasikul eraldati naised lastega ühte rühma, mehed teise, ja algas sõit Kalevi-Liivale. Ainult 60 naist ja 40 meest saadeti ešelonis saabunute pagasiga Jägala laagrisse.

Kui Birkenaus veeti inimesi gaasikambritesse veoautodel, siis Mere käsualused Laak ja Gerrets tegid seda ilusate siniste autobussidega. Birkenaus käsutati inimesi gaasikambritesse, öeldes neile, et nad lähevad desinfektorisse. Kalevi-Liival aga öeldi neile enne mahalaskmist, et nad lähevad sauna. Pedantlikult peeti aga nii siin kui seal kinni ühest — sauna või desinfektorisse tuleb minna alasti. «Suurel Saksamaal» oli palju vajadusi. Sugugi väiksemad polnud aga nende kannupoiste Mere, Laagi, Gerretsi jt. mõrtsukate vajadused. Nii rikastuti võõra vara arvel. Need olid tüüpilised röövmõrtsukad suurelt maanteelt. Kõiki nende hirmutegusid aga tähistati ühteviisi — metsikute orgiate, mõnitamiste ja vägistamistega. See oli inimvihkajaliku rassiteooria eestvedajate ja nende kuulekate ketikoerte deviis. Septembris 1942 saabus Raasikule teine ešelon, seekord Berliinist. Selle ešeloniga saabunuid tabas sama saatus. Ainuüksi septembris tapeti Kalevi-Liiva küngastel ligi 2500 süütut inimest.

Jägalasse viidute saatus kujunes samasuguseks Birkenau barakis, mida nimetati «Kanadaks», olevate inimeste saatusega. Jägala laagri traataia taga asuvates barakkides tuli neil «õnnelikel», kes pääsesid sõidust Kalevi-Liivale, nälgida päevade viisi, magada paljastel laudnaridel kütmata barakkides, sest seal ei olnud ahjusid. Loendused kestsid tundide viisi. Siis algas läbiotsimine, mida teostas Laak. Künnlaga valgustatud ruumis sundis ta igaüht lahti riietuma. «Läbiotsimisel» hoidis ta ühes käes taskulampi, teises aga nuuti, mida ta pidevalt kasutas. Ta võttis ära sõrmused, kellad ja üldse kõik pisutki väärtuslikud asjad.

Kui esimesest Raasikule jõudnud ešelonist valiti välja 100 inimest Jägala traataia taha, siis teisest ešelonist jõudsid laagrisse ainult mõned tütarlapsed ja kaks arsti, kõik ülejäänud leidsid veel samal päeval külma haua Kalevi-Liiva kungastel. Sadism, nürimeelsus, verejanu on see, mis iseloomustab koletuid inimjätiseid Laaki, Gerretsit, Viiki jt. Pärast joominguid ja joomingute käigus valiti vangide hulgast välja neli-viis tütarlast, ja oma sadistlike kirgede rahuldamiseks lasti need lihtsalt maha. Kuid kasutati ka Oswięcim-Birkenau surmalaagri timukate võtteid. Nii tegi Laak pärast öist joomingut Gerretsile ülesandeks valida välja viisteist haiget vangi, et need maha lasta. Et laagris olijate hulgas mitte ärevust tekitada, koostas Gerrets nimekirja ja saatelehe inimeste Tallinna haiglasse saatmiseks. Seda tehti nii, et haiged olid teadlikud saatekirjast ja asusid rahulikult teele. Vaevalt aga kadus Jägala laager teekäänaku taha, kui Gerrets läks grupivanema juurde, kiskus tal käest haigete nimekirja ja rebis selle tükkideks, öeldes vangidele künniliselt: «Teid ravitakse kohe terveks ilma selle paberilipakata.» Laak ja Gerrets lasksid seejärel kõik vangid maha ning valvemeeskonna liikmed matsid nad samas tee äärde liiva alla. Pärast seda jätkus aga jooming.

Või mille poolest erineb lastetapja Viik Oswięcim-Birkenau ülemtimukast, krematooriumi ülemast Mollist? Mahalaskmine ja inimvere nägemine pakkusid neile ülimalt naudingut. Molli kõige armsamaks ajaviiteks oli mängida surma ootavate emade lastega. Ta isegi suudles lapsi, pakkus neile šokolaadi ja viis lapse minema, öeldes, et tuleb varsti tagasi. Seejärel aga viskas ta lapse keeva inimrasva sisse. See kõlab nagu õudne unenägu. Ja ega Viikki ei jäänud maha oma «suurest eeskujust». Tarvitses Laagil vaid kord vääratada laste tapmisel, kui massimõrvar Viik, kelle

südametunnistusel on paljude süütute laste veri, lõpetas poisikese elu kuklalasuga. Sulane ei jäänud peremehest maha. Oli ju Laak see, kes tulistas Gerretsi poolt õhku visatud mustlaspoisikest. Künnilise rahuga tapsid nad mitu autotäit mustlasi, nende hulgas terve veoautotäie 5—6-aastaseid poisse ja tüdrukuid. Selle eksekutsiooni juures viibis ka kõikide mõrvade organisaator Eesti NSV territooriumil Ain Mere.

Kui Nõukogude armee vabastas Oswięcimi laagri, siis oli sinna jäänud ligi 2500 inimvarju, Jägalast pääses eluga 25 inimest. Aga ega Bergen-Belseni, Klooga, Mauthauseni, Valga, Ereda ja teistest surmalaagritest pääsenud rohkem inimesi.

Erakorralise Riikliku Komisjoni poolt on kindlaks tehtud, et ainuüksi Klooga laagris hävitasid sakslased 19. septembril 1944. aastal ligi kaks tuhat inimest. Tallinna Metsakalmistu piirkonnas hävitati 8. augustist kuni 19. septembrini 1944 rohkem kui tuhat inimest. Kalevi-Liiva küngastel hävitasid fašistide käsilased kaugelt rohkem kui 5000 inimest. Narva «punaseis kasarmuis» hukati kolme aasta jooksul ligi 30 000 rahulikku kodanikku ja sõjavangi. Neil traagilistel aastatel teostati massilisi hukkamisi veel Tartu Kuremäe, Viivikonna, Auvere, Jõhvi, Kohtla-Järve, Kukruse, Goldfieldsi, Ereda, Sonda, Aseri ja teistes laagrites. Peale selle lasti meie vabariigi igas vallas maha kümneid ja sadu rahulikke kodanikke. Nii tapeti Pärnu linnas tuhande inimese ringis, Saaremaal kaks tuhat nelisada, Valgamaal rohkem kui viiesteist tuhat inimest jne. Nõukogude Eesti territooriumil tapeti Saksa okupatsiooni aastatel hitlerlike timukate poolt rohkem kui 120 000 inimest, saksa orjusse aga küüditati üle 100 000 mehe, naise ja lapse. Niisugune oli verise hitlerismi tõeline pale.

Nüüd, viiesteist aastat pärast Teise maailmasõja lõppu, kuuleme mõnikord hääli, et milleks on tarvis neid asju nii alasti päevavalgele tuua, see on juba ajalugu, millele hinnang olevat antud. Eriti agarad on niisuguseid seisukohti pasundama emigrantliku ladviku hulka kuuluvad tegelinskid ja nende kannupoisid. Ent miks on see nii? Küllap vist sellepärast, et südametunnistus ei ole puhas. Ükski aus inimene ei arva ju, et Mäe, Angeluse, Vendi, Soodla, Riipalu, Rebase ja teiste suuremate ja väiksemate füürerite käed oleksid puhtad.

On muidugi õigus, et rahvad on neile massimõrvadele

hinnangu andnud. Kuid jälgides viimase aja sündmusi, kerkib ikka jälle küsimus: kui palju mõrvareid ja nende mõrvade inspireerijaid liigub veel vabaduses? Kui palju neist on küllaltki vastutusrikastel kohtadel Saksa Föderatiivses Vabariigis? Kuid tuhandete ameeriklaste, inglaste, belglaste, bulgaarlaste, hiinlaste, tšehhide, slovakkide, araablaste, prantslaste, hollandlaste, horvaatide, juutide, itaallaste, serblaste, venelaste, leedulaste, lätlaste, ungarlaste, sakslaste, norralaste, poolakate, pärslaste, austerlaste, rumeenlaste, šveitslaste, ukrainlaste, eestlaste mälestus, kes metsikult tapeti Oswięcim-Birkenau, Klooga, Majdaneki, Valga, Mauthauseni, Vaivara, Bergen-Belseni jt. kontsentratsioonilaagrites, Tartu tankitõrjekraavis, Babõi-Jaris, Kõlevi-Liiva küngastel, kõikjal, kuhu astus hitlerlaste jalg, nõuab meilt, nende märtrite kaasaegseilt, kes me nii lähedalt nägime hitlerismi, et me seda iialgi ei unustaks, et me seda iialgi ei andestaks, et me tooksime päevavalgele ja annaksime rahvaste õiglase kohtu kätte kõik need, kes mõrvasid süütuid inimesi, kõik need, kes aitasid kaasa ajaloo sellele kõige barbaarsemale tapatalgule.

Raamat «Surmavabrik» on Tšehhoslovakkias ilmunud kuues trükis, see on tõlgitud saksa, poola, ungari, rumeenia ja vene keelde. Nüüd ilmub see raamat ka eesti keeles.

Seda raamatut on juba lugenud tuhanded inimesed, ent peaksid lugema miljonid, sest et ikka veel on olemas kuritegelikke jõude, kes unistavad uute surmavabrikute rajamisest, kes on unustanud ajaloo õppetunnid. Kuid neile, lühikesel ajaluga inimestele, tuleb veel ja veel kord meelde tuletada, et meie ei luba sellel korduda. Me ei luba valla päästa uut maailmasõda, kolmandat ühe inimpõlve vältel! Me ei unusta iialgi fašistide kuritöid! Me oleme võidelnud ja võitleme sõja vastu, me võitleme püsiva ja kindla rahu eest kogu maailmas! Ja seepärast peamegi alati meeles pidama Ota Krausi ja Erich Kulka suure kaasmaalase Julius Fučiku sõnu: «Inimesed! Ma armastasin teid! Olge valvsad!»

I. Serman

Lugeja, raamat Sinu ees on Sinu vabaduse raamat.

Sündmustele, millede veri nõrgub selle raamatu lehekülgedelt, võlgned oma elu, oma õnne.

Sinu poole pöörduvad need, kes andsid elu Sinu vabaduse eest, Sinu laste parema tuleviku eest.

See on hirmus raamat, see on selle hüve, mille vilja Sa praegu lõikad, vastaskülje raamat.

Selle lehekülgedelt pöörduvad Sinu poole kõik hukkunud Františekid, Antoninad, Jozefid, Mariad, Janid, isad, emad, õed, kõige süütumad ja armsamad lapsed.

Iga ohver vaatab Sinu peale sealt, Sinu vabaduskülluse teiselt kaldalt.

Ära tunne hirmu surnute ees, kes pöörduvad Sinu poole. Need surnud on osakesed Sinust, osakesed Sinu kodumaa ihust. Need on Sinu ema, Sinu isa, Sinu vennad ja Sinu õed, kes hukkusid kõige selle eest, millele Sa võlgned tänu oma uues elus.

Ära piinle — imbu läbi vihast ja tõota, et Sa iialgi ei lase korduda niisugustel ohvritel ainult selleks, et Sa saaksid elada rahulikult.

Ela sisse nende surnute hingelistesse ja füüsilistesse kannatustesse, ja Sa õpid tundma kogu selle võitluse sügavust ja üllust, mida nad pidasid Sinu vabaduse pärast.

Ela võimalikult hästi oma elu, sest selle eest andsid oma elu need, keda me iialgi ei tohi unustada.

Neil ei ole kalmistut, kus Sa raskel hetkel võiksid kuulda nende vaikseid lohutussõnu. Neil ei ole hauakünkaid, millede olemasolu Sa võiksid unustada kaunist elust joobumise momendil. Neil ei ole mälestusmärke, millel sügiseti, kui mälestame surnuid, süüdatakse küünlad. Nad surid tuhandete kaupa.

Kuid nende ohver on Sinus, õnnelik elus lugeja. Nad on astunud Sinu südamesse, valdavad Sinu mõtteid. Nad on

Sinu mehisuses, mõtetes, töös, nad sünnivad Sinu lastes ja rajavad Sinu tulevikku.

Nende viimane mõte Sinust on vajutanud jälje Sinu näkku, ning ealeski ei kustuta seda isegi kõige mõnusam ja ilusam elu. Ma näen seda selgesti. See on kirjutatud verise joonena ja kumab vastu sõnades: «Ära unusta!»

Ja pea meeles, et kui Sa siiski peaksid unustama, kui Sinust peaks jagu saama mingi saatanlik kiusatus, siis süveneb verine vagu Sinu näol ajuni ja Sa sured veel hirmsamat surma kui Sinu vennad. Nende õnnistus muutub needuseks.

E. F. Burian
rahvakunstnik

EESSÕNA KOLMANDALE VÄLJAANDELE

Rikkalike elukogemustega kirjanik loob kunstiteose. Nii-sugune teos võib esile kutsuda sügavaid tundeid, süüdata sinus puhta armastuse tule ning õiglase raevu ja vihkamise leegi. Kirjaniku elukogemused ja tema talent, mis on väljendatud sõnades, võivad muuta inimese maailmavaadet ja määrata tema elutee.

Selle raamatu autorid ei pretendeeri, et nende teosele antaks hinnang kunstiliste ja esteetiliste kriteeriumide seisukohalt. Nende mälestustes ei ole jälgegi mõtete kunsti-pärase väljendamise püüdlusest. Nende poolt kirjapandu on tõde, on nende endi poolt läbi elatud ja läbi kannatatu, on väljendust leidnud kõige lihtsamates sõnades. Nad jutustavad tõesti kohutavatest faktidest, et hoiatada lapsi ja kõiki meid, kes me nii lähedalt oleme tundma õppinud fašismi.

«Surmavabrik» ilmub kolmandas trükis. Seda on lugenud tuhanded, peaksid aga tundma õppima miljonid, sest inimese mälu on lühike ja kipub unustama, sest rahulikult elades unustab inimene selle mineviku, mille elasid läbi märtrid. Mälestustes on tarvis ellu äratada just seda minevikku.

Ja mitte üksnes seepärast, et kõik sündis hiljuti, vaid peamiselt seepärast, et maailmas on veel kuritegelikke jõude, kes unistavad selle mineviku tagasitoomisest, uute surmavabrikute rajamisest. Meie naabruses, Lääne-Saksamaal, äratavad Ameerika miljardärid koos natslike kindralite ja SS-lastest ohvitseridega ellu fašismi. Seal on vanglastest välja lastud roimareid, kes on kogu maailmale tuntud oma kohutavate tegudega koonduslaagrites; nad on pandud univormi ja määratud kõrgetele riiklikele ametikohtadele. Nende natslike timukate, Oswięcimi kramerite, danischite ja schwarzhuberite lihaste vendade toiduks

pole üksnes ameerika konservid, vaid ka unistused, kuidas panna toime uusi mõrvu, ent sel korral ameerika «üliinimeste», nende Hitleri järeltulijate huvides, kes tahaksid orjastada kogu maailma.

Raamat «Surmavabrik» taotleb kõige pühamat eesmärki. Sattunud lugejate kätte, peab ta sütitama nende südames õiglase raevu ja viha ning veel rohkem innustama neid võitlusele rahu kaitsmise eest.

«Surmavabrik» kõneleb minevikufaktidest. See jutustab fašismi õudustest, mis on pooleldi juba kaetud aegade looriga. Selle raamatu faktid vapustavad hingepõhjani. Lugenud selle läbi, mäletab inimene kogu eluaja Oswięcimi surmavabrikut. Tema silme ette jääb alati Oswięcimi ja Birkenau pilt.

Ma ei olnud Oswięcimis sõja-aastail ega kogenud Birkenau õudusi. Ent ma elasin neid läbi kogu hingest ja kogu südamest, olles veendunud, et jutud surmavabrikust on tõetruud.

Ma käisin seal pärast sõda. Barakid Oswięcimis haigutasid tühjusest, nendes oli hauarõskuse lehk, krematooriumid olid lagunened. Ja siiski pöördusin mõtteis mitu aastat tagasi ning elasin läbi kõik, millest kirjutavad selle raamatu autorid.

Birkenau laagri peavärava juures nägin selektsiooni, krematooriumides naiste ja laste hulki, kes olid gaasikambritesse kokku aetud. Astusin nende miljonite hinge ja südamesse, kes surid piinades. Nägin kõike, kõndides vaikides mööda laagrit paljapäi. Ja üks pilt on lõikunud mulle mällu.

«Kanadas»¹, ühes Oswięcimi barakis, näidati mulle ruumi, mis oli täis laste kingi ja mütsikesi.

«See on järele jäänud põletatud lastest,» selgitas ekskursioonijuht, endine Oswięcimi vang. Ta ütles seda toonil, mis on omane kõigile ekskursioonijuhtidele, ja see äratas minus nõrdimust. Oleksin tahtnud karjuda, ent ei saanud sõnagi suust. Ma eemaldusin kiiresti, sest ma ei tahtnud

¹ Kanada, kanadalased — komando, kes sorteeris vangide asju. Sisestulnud vangidelt korjasid selle komando liikmed ära kõik asjad ja sorteerisid neid Saksamaale saatmiseks. Et inimesed töid endaga kaasa toiduaineid, rõivaid ja väärtasju, siis need vangid, kes töötasid selles komandos ja pääsesid asjade juurde, elasid jõukalt. Siit siis ka nimetus «Kanada».

See hüüdnimi tekkis poola vangide hulgas, kes elasid enne sõda suures puuduses ja pidasid Kanadat külluse maaks.

kuulda tema häält. Ma ei võinud kuulata, kuidas ta rahulikult räägib asjadest, mis viivad inimese peaaegu närvi-vapustuseni.

Ma mõtlesin oma lastele, kõigile lastele. Ma nägin nende jalakesi tibatillukeste varvastega, õrnu kannakesi, kõiki neid kohti, mida emad nii armastavad. Mind painas kibe, masendav süütunne.

«Kuidas võisime meie, inimesed, isad ja emad, seda lubada!» ütlesin ma endale ja kordasin neid sõnu kuude kaupa. Niisugune küsimus kerkib ka sinu ette, lugeja, kui sa oled selle raamatu läbi lugenud. Ja ma olen kindel, et sa koos raamatu autorite ja minuga vastad: «Me ei luba sellel kunagi korduda!»

Olen veendunud, et sa teed nii, kui sul rinnas tuksub inimese süda. Ma usun, et sa teed nii, kui sa tahad häbi tundmata vaadata laste selgetesse silmadesse.

Vašek Kána
riikliku preemia laureaat,
Tööordeni kavaler

SISSEJUHATUS

Oleme endised poliitvangid Oswięcim-Birkenaust: nr. 73046, Ota Kraus Prahast, areteeritud 2. aprillil 1940, istus Praha vanglates ning Dachau, Sachsenhauseni, Neuengamme, Oswięcim-Birkenau ja Buchenwaldi koonduslaagris; nr. 73043, Erich Kulka Vsetinist, kinni võetud 23. juunil 1939, istus Brno vanglas Špilberkis ning koonduslaagrites Dachaus, Sachsenhausenis, Neuengammes ja Oswięcim-Birkenaust.

Meid areteeriti seepärast, et võtsime aktiivselt osa võitlusest fašistlike okupantide vastu.

Elasime läbi gестаapolaste ülekuulamised, piinamised vanglates, piinad Dachau, Sachsenhauseni ja Neuengamme kambrites. Kuid me lõpetame oma loetelu, sest kõik see oli ainult puhastustuli, mille järel me sattusime põrgusse. Selles põrgus, Birkenaust, tundus meile tagantjärele juba talutavana aeg, mil viibisime eelmistes koonduslaagrites.

Dachaus, Sachsenhausenis ja Neuengammes olime mõlemad kaks aastat ning töotasime algul mullakaevajaina, seejärel lukkseppadena.

1942. aasta novembri algul tuli meil lahkuda oma seltsimeestest Neuengammes.

4. novembril 1942 saabusime Oswięcimi ja kaks päeva hiljem Birkenausse, kus poolakas Matlak abistas meid meie uues raskes elus. Tänu temale määrati meid jälle lukkseppadeks.

Me juba teadsime koonduslaagrites omandatud elukogemustest, et seal peavad vastu ainult need, kes oskavad elada kollektiivis, need, kellel ka okastraataia taga on peamiseks elusihiks võitlus fašismi vastu. Selle võitluse edu eeltingimuseks on kommunistlik teadlikkus ja tihedad sidemed progressiivselt meelestatud vangidega kõigist rahvustest. Kõige paremaks kohaks niisuguse tegevuse jaoks on töökojad.

Meie eriala tõepoolest päästis meie elu Birkenaus. See hoidis eelkõige meie tervist, sest me elasime paremates oludes kui kõik ülejäänud vangid: meil olid võrdlemisi talutavad hügieenilised tingimused, saime rohkem ja paremini süüa, samuti anti meile täiendavalt rõivaid ja jalatseid. Hiljem võisime aidata ka teisi.

Lukkseppadena saime laagri administratsioonilt läbi-pääsuload ja võisime käia teistes Birkenau laagrites, ka naiste omades, edasi desinfektsioonijaamas ja krematooriumis. Võisime olla valveta, samal ajal kui ülejäänud vangid olid valve all oma töökomandodes ega tohtinud sealt lahkuda.

Meie eriala oli meile ainult maskeerimiseks. Kui palju kordi tuli eest ära kruvida või ümberpöördult — kohale kruvida korras lukku mõne SS-lase lähenedes!

Me kasutasime oma eriala selleks, et omavahel ühendusse viia vastupanugruppe, teada saada, millal fašistid kavatsevad järjekordse arveteõienduse korraldada või millal saabub uus vangide ešelon. Uustulnukatelt me saime teada üksikasju, mis olid seotud nende saatmisega Birkenausse, ja seda, mis maailmas sünnib.

Laagrit ehitati pidevalt ja peale vangide, selle odava tööjõu, oli ehitustöödel palju palgalisi, kes olid töötanud erafirmades Saksamaal, Tšehhis ja Poolas. Need «totaalselt mobiliseeritud» spetsialistid juhtisid vangide tööd. Neil ei olnud õigust kokku saada vangidega ja nendega kõnelda; nad olid kogu aeg SS-laste järelevalve all. Koonduslaagris tööle asudes pidid nad andma allkirja, et laagris toimuvast ei saa teada keegi, isegi omaksed mitte. Vastasel korral ähvardas neid koonduslaagrisse heitmine, mida juhtus üsna tihti. Neil oli õigus oma perekonda külastada ainult kord kolme kuu tagant, pärast naasmist aga olid nad kohustatud ette kandma, kellega nad puhkuse ajal kohustid.

Kõigist raskustest hoolimata läks meil korda ühendusse astuda erafirmade töötajatega laagris ning tänu nendele ka seltsimeestega vabaduses.

1942. aastat alustasime tühjade kätega. Tollal polnud meil vabakäigulubasid ega töökoda. Aasta hiljem tegutses juba töökoda — laagri kohta suurepärase tööriistadega, mida läks korda kõrvalt hankida.

Kõigis Birkenau laagrites oli meie jaoks palju tööd ja me tegime seda märksa kiiremini, kui see oli ette nähtud

ametlikult. Tihtipeale kasutasid meie teeneid isegi SS-lased. Me tegime lukke ja köögiinventari, vahel isegi ladusime ahje, parandasime rattaid, majakraami jne.

Kõigis töökomandodes pidasime sidet seltsimeestega, kes hankisid meile materjali, ja meie peamisi varustajaid olid töökomando «Kanada» liikmed.

Me parandasime katlaid laagriköögis ja saime selle eest süüa, töö eest desinfektsioonijaamas anti meile riideid.

Seega oli meil võimalik pääseda laagri igasse nurka ja kõike näha.

Me õõbisime oma töökojas, seepärast oli meie elu rahulikum kui vangidel blokkides. Sealsamas ka sõime, kuid seejuures tuli olla ettevaatlik, et SS-lased seda teada ei saaks, sest vangidel oli keelatud ise endale toitu valmistada.

Meie töökoda asus meestelaagri BIIId lõunaosas, puuhoovi kõrval.

Õhtuti kogunesid meie juurde poliitvangid, eri töökomandode ja rahvuste esindajad. Nad jutustasid meile kõigest nähtust. Nii saime teada, mis Birkenaus toimus. Nende teated märkisime üles. Nendel õhtustel kokkutulekutel arutati poliitilist ja sõjalist olukorda; siis pidasime aru, kuidas päästa vangide elu; leppisime kokku nii tähtsate ürituste suhtes, nagu näiteks sidemete loomine laagri Oswięcim I kommunistliku organisatsiooniga.

Peale selle lugesime nendel koosolekutel ajalehti, märkisime kaardile rindejoont. Ajalehti andsid meile salaja erafirmade töötajad.

Töökoda oli ka keskus, mille kaudu saadeti kirju laagrist laagrisse, eriti naistelaagritesse.

Igasuguseid dokumente ja plaane tuli peita töökoja kahekordsete seinte vahele, kruustangide ja tööriistade alla.

Nii hoiti üksvahe meil fotovarustust ja põrandaaluse poliitilise organisatsiooni raadiovastuvõtjat.

SS-lased korraldasid üsna tihti läbiotsimisi. Kord tuhnisid nad isegi kogu töökoja läbi, ent leidsid ainult raadio-kõrvaklapid. Meie muidugi rõõmustasime, et kõik läks hästi.

Iga päev tuli täita mitu ohtlikku ülesannet, iga hetk oli elu kaalul, nii et meie närvid olid alatasa pingul.

Lõppude lõpuks olime kõigega nii harjunud, et surmaoht ei avaldanud meile mingit muljet.

Me ei uskunud, et Birkenaus võib ellu jääda, ja seepärast

valmistusime 1944. aasta märtsist peale põgenemiseks, varitsedes sõjalises ja poliitilises suhtes soodsat momenti.

Et me aga ei olnud kindlad, kas põgenemine õnnestub, ja tahtsime iga hinna eest alles jätta tööendeid natside kuritegude kohta meie laagris, siis saatsime oma seltsimeeste ja abiliste kaudu (Tomaš Mařak Kostelanyst Uhersk Hradišti linna lähedal, Jozef Moravec Kutna Horast ja Fabian Sukup Dubnanyst Hodonini lähedal) kirju, plaane ja dokumente Vltava-äärsesse Libčicesse Ota Krausi naisele Božena Krausovale.

Need seltsimehed, kes töötasid laagris erafirmade esindajatena, toimetasid elu kaalule pannes laagrist välja meie materjale selleks puhuks, kui me hukkume laagris või kui meie põgenemine ebaõnnestub.

Ota Kraus saatis juulis 1944 Fabian Sukupi kaudu oma naisele kirja teatega, et kavatseb koos Kulkaga põgeneda, ning palus soetada vastavad dokumendid ja otsida salakorter. Ta kirjutas:

«Minu kallis, armas Božena. Olen õnnelik, et meil läks korda ühendusse astuda.

Kallis Frantik, sain täna sinu kirja. Olen sulle kõige eest südamest tänulik.

Tõtt öelda, ma ei uskunud, et te mõlemad mõtlete veel minule. On ju lahusolek nii pikale veninud. Seda suurem on nüüd mu rõõm. Kui kahju, et teie vanaema ei elanud rahulike ja õnnelike aegadeni, need ajad aga ei ole vist enam kaugel.

Ehkki ma väga tahan teid näha, ei teeks ma seda mingil juhul, et teid mitte hädaohtu saata, kui samal ajal ei oleks kõrget eesmärki — säilitada õudsete roimade pealtnägija elu.

Maailm peab teada saama, mida inimesed võivad toime panna, ja kättemaks peab vastama kuriteo suurusele. Palun teid väga, tehke kõik mis vaja, teades, et asi ei seisa niipalju inimeses, kuivõrd ürituses.

Me ei kuulu enam elavate kilda. Meie oleme numbrid, mis on juhuslikult säilinud puhttehnilistel põhjustel. Meie oleme päevade viisi osa võtnud kümnete tuhandete süütute naiste ja laste matmisest. Oleme õppinud tundma inimelu madalat hinda ja meie ainus soov on jutustada kõigest sellest, mis siin toimus, et see enam iialgi ei korduks!

Et see meil korda läheks, on vaja teie abi. Te peate meid abistama võimalikult kiiresti. Olukord on kriitiline — iga päev on otsustav.

Meil on tarvis fotosid ja dokumente, samuti korterit. Kõike on vaja teha kiiresti ja ettevaatlikult.»

Meie kahe teise kirja koopiad anti 1944. aasta sügisel doktor Stanislav Jiřikule, et ta saadaks need edasi Šveitsi konsulaadile.

Ota Kraus lahkus Birkenaus 26. oktoobril 1944 ja jõudis ešeloniga salalaagrisse SIII Buchenwaldis, Erich Kulka jäi oma pojaga Birkenausse ja pääses eluga laagri evakueerimisel jaanuaris 1944, põgenedes rongilt Ostravas sel ajal, kui seal sõitsid läbi ešelonid Oswięcimist Mauthauseni poole.

Meie mõlemad jääme ellu ja nii ilmus meie raamat.

Selle lehekülgedel on kirja pandud oma silmaga nähtu. Me jutustame kõigest, mis me nägime ja läbi elasime Oswięcimis ja Birkenaus.

Üheski koonduslaagris ei reetnud natsid oma kavatsusi nii nagu Birkenaus. Seal käis süstemaatiline rahvaste hävitamine, mis toimus natsliku põhjalikkusega.

Me olime tunnistajaks kuriteole, mille taolist inimkonna ajalugu ei tunne: kümned tuhanded tšehhid ja slovakiid ning miljonid teiste maade kodanikud langesid Birkenaus natslike elajate ülima julmuse ohvriks.

Me elasime läbi Birkenau ja seepärast peab maailm teadma, mis seal sündis.

Dokumentaalseks materjaliks raamatu juurde on joonistused Dina Gottliebovalt, vangilt nr. 61100, kes oli Birkenaus 15 kuud.

Fotod on võetud Erakorralise Riikliku Komisjoni ja Oswięcimi muuseumi materjalidest, Riiklikust Juudi Muuseumist Prahast ja autorite kollektsioonist. Poola poliitvang David Szmuliewski pildistas 1944. aasta suvel krematooriumi selle tegutsemise ajal.

Lugejad ja kriitikud on hinnanud meie raamatu tõetruudust, samuti seda, et see on kirjutatud ilma igasugust kõmu taga ajamata. Me tahtsime siia kokku koguda ainult faktid, sest need on veenvamad kui sõnad.

Meie raamatu lehekülgedel ei leia te värvikaid tegelaskujusid ega nende põhjuste teaduslikku või poliitilist analüüsi, mis tõid kaasa inimsoo ajaloos kõige hirmsama roima, mille ohvriks langesid rahulikud kodanikud. See on dokumentaaljutustus meie piinadest Oswięcimi natslike koonduslaagrite okastraadi taga.

Raamatu teist trükki täiendati materjalidega kohtuprot-

sessilt Varssavis 1947. aasta märtsis, kus süüpingis oli kõigi Oswięcimi laagrite komandant Rudolf Hoess. Sellel protsessil olime tunnistajateks. Selles väljaandes on kasutatud ka materjale rahvuslikult tribunaliilt Krakovis, mis tuli kokku detsembris 1947 ning mõistis surma Oswięcimi naistelaagrite komandandi Marie Mandeli ja veel 39 sõjaroimarit Oswięcimist.

Raamatu käesolevat väljaannet on täiendatud varem teadmata dokumentaalsete materjalidega.

Uues väljaandes on SS-lastepoolt tehtud ülesvõtteid, mis kujutavad inimeste hävitamise protsessi. Neid dokumente soetada ja hoida oli vangide hulgas tegutsenud vastupanuliikumise gruppidel eriti raske.

Raudteevagunite katustelt ja vahitornidest pildistas SS-lane 1944. aasta suvel vangide ešelone Oswięcimi saabumisel. Kõik fotod pani ta hoolikalt oma albumisse. Eriti täpselt oli üles võetud moment, mil vange valiti välja gaasikambritesse saatmiseks.

SS-lase fotod, need väärtuslikud ja seni ainsad dokumendid, kujutavad seda, mida ei suudaks kirjeldada ükski endine vang. Tunnistajate seletused, statistika, dokumendid, plaanid ja reproduktsioonid — kõik see on praegu Oswięcimi peamine süüdistusdokumentatsioon.

Originaalfotod Birkenaust paljastavad uusfašistliku kirjanduse autorite võltsinguid. Need kummutavad katse süüd vähendada, roimareid õigustada ja lõpuks säärase koondu-laagrite olemasolu eitada.

See raamat kutsub mitte unustama fašismiohtu, mis ikka veel on olemas hoolimata sellest, et Teise maailmasõja lõppemisest on möödunud palju aastaid.

1957. aastal trükiti raamat saksa keelde ja anti välja Berliinis (Saksa Demokraatlikus Vabariigis). 1958. aastal ilmus see Budapestis ja seejärel harukordse menu tõttu mitmes kordustrukis. Raamat on tõlgitud veel mitmesse keelde. Kuigi tõde Oswięcimi kohta levib aeglaselt, hakkab igaüks, kes seda teada on saanud, võitlema fašismi vastu, ei lase kasvada jõududel, kes unistavad uue maailmasõja valla-päästmisest.

Raamatu kuuendat väljaannet on täiendatud uute andmetega endistelt Oswięcimi vangidelt — tšehhidelt, ungarlastelt ja prantslastelt.

Kohe pärast vägivaldset võimuhaaramist seadis Hitler 1933. aasta 28. veebruari dekreediga sisse eelvangistuse «riigi julgeoleku tagamiseks». Seda dekreeti kasutades võtsid natsid kinni igäühe, keda nad kahtlustasid antifašistlikus tegevuses.

1939. aastaks oli ehitatud juba kuus koonduslaagrit. Tol ajal oli nendes rohkem kui 20 000 vangi. Sõja puhkemise ajaks pidid koonduslaagrid «ümber kasvatama» tuhandeid Saksa kodanikke, kellest paljud olid juba alaliseks kaotanud lootuse pääseda üldse vabadusse. Niimoodi «sepistasid» fašistid juba rahuajal tõhusat relva vastupanujõududega võitlemiseks. Nad rajasid gestaapo¹, mis organiseeris laia salakuulamisvõrgu, terroriseeris rahvast ja vangistas fašistliku režiimi vastu võitlejaid.

Koonduslaagrid kuulusid SS-laste võimkonda, kellede arv pidevalt suurenes. Fašistid ehtasid plaanipäraselt üha uusi koonduslaagreid, mis kujutasid endast neile üht vahendit Euroopa orjastamiseks ja ekspansiooni edasikandmiseks itta. Pärast sõda tehti kindlaks, et juba sõjaeelsel ajal sooritati koonduslaagrites põhjalikke ettevalmistusi eesmärgil, et sõja korral saaksid laagrid sõjamasina tõhusaks osaks.

Esimestel sõja-aastatel olid suurimad koonduslaagrid Dachaus, Sachsenhausenis, Buchenwaldis, Mauthausenis, Ravensbrückis, Neuengammes, Flüssenburgis, Oswięcimis ja mujal. Igäühel neist oli oma varem kindlaksmääratud profiil ja gestaapo saatis vange ühte või teise laagrisse vastavalt nende poolt toimepandud teo iseloomule.

Juba sõja alguses reetsid fašistid oma tõelisi kavatsusi. Euroopa orjastamine andis neile võimaluse armutult ja jul-

¹ Geheime Staatspolizei — riiklik salapolitsei.

malt ekspluateerida inimtööjõudu kõigis okupeeritud maades. Samaaegselt alustasid nad orjastatud maade elanikkonna bioloogilist hävitamist. Vere- ja rassipuhtuse teooria oli tihedasti seotud uue «eluruumi» vallutamise plaanidega. Seepärast leidis Teise maailmasõja ajal aset fašistide sõjaliste ja majanduslike huvide ühinemine. Fašistlik sõjamasin nõudis järjest uusi töökäsi orjade näol, kes aeti kokku üle kogu okupeeritud Euroopa laialipillatud töö- ja koonduslaagritesse. Ühtlasi seadsid natsid endale eesmärgiks hävitada võimalikult rohkem vange — progressiivselt meelestatud töölisi, haritlasi ja eeskätt kommuniste. Ent enne, kui sellised vangid tapeti, ekspluateeriti neid armutult, sunniti töötama hitlerliku sõjamasina heaks. Niisugused olid koonduslaagrite eesmärgid.

Lootes, et nad võidavad sõja, püüdsid fašistid anastatud territooriume inimestest tühjaks teha. Seepärast plaanitsid nad tšehhide, slovakkide, poolakate, ukrainlaste, valgevenelaste ja teiste rahvaste ümberasustamist ja hävitamist. Eelkõige asusid fašistid juutide bioloogilisele hävitamisele. Oma rassiteooriat rakendades õhutasid nad metsikut antisemitismi, püüdes sel kombel rahvahulkade tähelepanu oma tõelistelt eesmärkidelt kõrvale juhtida. Samaaegselt taotlesid nad ka majanduslikke huvisid — oma positsioonide tugevdamist juutide varanduse konfiskeerimise teel.

Okupeeritud maade rahvaste vastu suunatud halastamatu fašistliku terrori tagajärjed olid kohutavad. Arvatakse, et hitlerlikes koonduslaagrites hukkus ligi kaheksa miljonit inimest. Nendest kaheksast miljonist hävitati vähemalt pooled ühesainsas laagris, suurimas hitlerlikus surmalaagris — Oswięcimis. Juba see hirmus arv ise näitab Oswięcimi surmavabrikute kontserni ja kõigi ülejäänud fašistlike koonduslaagrite vahet. Sõjaroimarite protsessid andsid rahvastele ümberlökkamatuid tõendeid selle kohta, et kõik need kuriteod on alles algus, alles esimesed kogemused. Rahvaste, eeskätt kõigi slaavi rahvaste tõelise bioloogilise hävitamise kavatsesid fašistid ette võtta pärast sõja võidukat lõpuleviimist.

Sõja ajal liikus koonduslaagrite kohta palju kuuldusi, kuid 1944. aastani oli vähe neid, kes oleksid uskunud jutte Oswięcimi gaasikambrite kohta. Fašistid varjasid hoolikalt koonduslaagrite saladust ega lubanud neid külastada ja inspekterida kellelgi peale fašistlike organisatsioonide

liikmete. Eriti rangelt varjasid nad Oswięcimi ja muude koonduslaagrite gaasikambrite saladust.

Taandudes 1944. aastal Nõukogude armee survele, tegid fašistid kõik, et kustutada oma roimade jälgi. Ja kuigi neil läks korda hävitada krematooriume, põletada dokumendid ja kõrvaldada paljud tunnistajad, paljastati pärast sõda nende roimad siiski.

OSWIĘCIMI KONTSERN

OSWIĘCIM

Kui me ütleme Oswięcim, Birkenau, Rajsko, siis vaevalt küll saadakse jalamaid aru, millest jutt on.

Oswięcim — see oli terve kontsern, mille koosseisu kuulunud 39 koonduslaagrit jagunesid kolme põhigrupi:

Oswięcim I — kesklaager. Siin asusid kontserni administratsioon, gestaapo keskus ja sõjalise tähtsusega majanduslikud ettevõtted, mis töötasid Saksa armee jaoks.

Oswięcim II ametlik nimi oli Birkenau. Selle peamiseks ülesandeks oli inimeste massiline hävitamine gaasikambrites. Sellesse kuulusid väiksemad laagrid: Budy põllumajanduslaager, Harmeze linnukasvatuslaager ja Rajsko köögiviljanduslaager ning keemialaboratooriumid.

Oswięcim III ehk Buna oli koonduslaager, mille vangid ehitasid hiiglaslikke sünteetilise kautšuki ja bensiini tehaseid Monowicys. Sellesse kuulusid ka väiksemad laagrid Fürstengrube, Königshütte, Jawiszowice, Jaworzno, Bobreki ning Janina söekaevanduste juures, Golezowi tsemenditehaste juures jt.

1944. aasta sügisel asutati Gliwices, Hindenburgis, Blechhammeris, Heydebreckis ja mujal uued laagrid.

Üheski laagris ei ekspuateeritud väävli või elavhõbeda leiualasid, kuigi sakslased sellest palju rääkisid.

Kontsernile pandi alus 1940. aasta kevadel, millal rajati laager Oswięcim I. 20. mail 1940 saabus sinna esimene grupp SS-lasi ja kaposid Sachsenhauseni koonduslaagrist ja kuu aja pärast esimene ešelon poliitilisi vange Poolast.

Sellele, kui tähtsaks pidasid natsid Oswięcimit ja misuguseid üritusi nad plaanitsesid selles piirkonnas, osutab veenvalt fakt, et rajati 40 ruutkilomeetri suurune niinimetatud «huvitsoon». Juba 1940. aastal eemaldati elanikud ümberkaudsetest küladest: Babicest, Budyst, Rajskest, Brzezinkast, Broszkowicest, Plawyst ja Harmezest. Nende külade territooriumile rajati Oswięcimi laagri filiaale.

OSWIĘCIM I

Laager Oswięcim I oli ehitatud poola küla Brzezinka asukohale. Seepärast nimetasid natsid selle Birkenauks.

Nad pidasid laagrit Oswięcim I siinse kontserni pealaagriks; just siin asus SS-laste garnison. Ühtlasi pidi Oswięcim I üldsuse esindajaile demonstreerima natslike koonduslaagrite «süütut tegevust». Seepärast oli Oswięcim I ehitatud nii, et ta ei võinud äratada vähimatki kahtlust inimestes, kes ei olnud pühendatud tema saladusse. Ühekorruseliste tellistest ehitustega, kus olid avarad pesemisruumid, erines see tavalisest natslikust koonduslaagrist. Ent kõigel sellel oli sügav tagamõte.

Kui Oswięcim I oli hästi korrastatud, siis Birkenau laager oli hoopis primitiivne. Suur vahe oli ka nende kahe laagri vangide elujärjes. Kui keegi oleks saanud tegelda selle küsimusega, siis oleks ta teinud kindlaks, et laagris Oswięcim II oli vangi eluiga palju lühem kui laagris Oswięcim I.

Oswięcimi pealaagris tuli vangidel samuti nagu teisteski natslikes koonduslaagrites teha üle jõu käivat tööd, neid peksti sageli poolsurnuks. Kuid inimeste massilist hävitamist, nagu seda tehti Birkenaus, siin ei harrastatud.

LAAGRI SALADUS

Kogu maailmas küsisid sajad tuhanded, koguni miljonid inimesed pärast sõja lõppu 1945. aastal:

«Kus on meie isad, emad, õed ja naised, lapsed, mehed ja vennad?»

Nad teadsid ainult seda, et 1942., 1943. ja 1944. aastal saadeti nende omaksed kuhugi itta, Poolasse. Mõned said viimaseid teateid omaste kohta «Birkenau töölaagrist».

Birkenau koonduslaager asus kaks kilomeetrit Oswięcimi lääne pool. Oswięcimi vangide kirjadele löid sakslased templi «Birkenau töölaager Neu Berunis»; vahel nimetati seda ka Waldseeks.

Ent kõik see oli mõeldud üldsuse petmiseks, et varjata Birkenau sidemeid Oswięcimiga, milline nimi viimastel sõja-aastatel tihti esines Moskva ja Londoni raadiosaadetes.

Oswięcimi laagrite juhtkond pettis maailma üldsust, sundis vange näitama oma kirjades valeaadressi. Nii pidid laagri Oswięcim I vangid kirjutama järgmise saatja-aadressi: vangi nimi ja number, koonduslaager Auschwitz, blokk 5 või 5A. Birkenaus oli aadress pisut teine: vangi nimi ja number, koonduslaager Auschwitz, blokk 10B.

Niisuguseid aadresse võisid anda ainult vangid, kes ei olnud juudi soost. Neil oli õigus kirjutada üks kord kahe nädala jooksul, nad kasutasid laagri ametlikke blankette.

Juudid aga said kirjutada ebakorrapäraselt ja saata tavalisi postkaarte, mis ei reetnud, et nende saatja on koonduslaagris. Laagri Oswięcim I ja Birkenau vangid kirjutasid ühe ja sama aadressi.

Vastused kirjadele saabusid laagrisse Oswięcim I ja saadeti siit kartoteegi põhjal edasi vastavatesse filiaalidesse.

Birkenaus peetavad juudid kirjutasid nii: nimi (vangi-
numbrit ei näidatud, ehkki juutidel oli nagu kõigil teistelgi
vangidel number nahale tätoveeritud), töölaager Birkenau
Neu Beruni lähedal, maja nr. 5B, Ida-Ülemsileesia. Ungari
juudid märkisid lihtsalt: Waldsee töölaager.

Juutidest vangide jaoks oli ette nähtud teatud arv post-
kaarte, mis nad pidid saatma, kusjuures blokkide vanem-
valvurid hoolitsesid, et neid saadetaks võimalikult palju.
Sellega püüdsid fašistid kummutada välismaa ajakirjan-
duse teateid juutide plaanipärase hävitamise kohta (sur-
nud ei saa ju kirjutada!). Vangide kirju avaldasid natsid
ajakirjanduses ja panid välja üldsusele tutvustamiseks.

Mispärast seda kõike tehti?

Seepärast, et Birkenau koonduslaagri põhiülesandeks oli
plaanikindlalt ja massiliselt hävitada Saksamaa valitsejaile
vastumeelseid inimesi ja terveid rahvaid. Fašistid olid võt-
nud sihiks hävitada juudid ja suurem osa Euroopast, ning
seda ülesannet täitis Birkenau laager edukalt.

Birkenau vangid, kes nägid uute ešelonide saabumist
laagrisse ja pidasid nende arvestust, hindavad Birkenaus
tapetute arvu kolmele ja poolele miljonile, millest 90 prot-
senti moodustavad juudid.¹

LAAGRI ASUKOHT

Kõigis koonduslaagreis tundus vangidele tihtilugu, et
isegi loodus on ühel nõul fašistidega, sest laagrites oli
alati halb ilm: suvel vaevlesid inimesed talumatu kuumuse
ja talvel kohutava külma käes, kevaditi ja sügiseti ei olnud
lõppu tuultel ning tugeval udul.

Halb ilm avaldas ränka mõju vangide füüsilisele ja hing-
gelisele seisukorrale, sest neil tuli väljas olla vähemalt
kaksteist tundi päevas.

Neid sunniti lausvihma käes töötama katkises ja kerges
riietuses, samal ajal aga olid neid valvavad SS-lased vihma
eest kaitstud vihmamantlite ja presentkatustega. Talvel
kandsid SS-lased kasukaid ja sooje saapaid, vange aga
soojendas ainult pingeline töö.

¹ Mis puutub juutidesse, kellest selles raamatus räägitakse, siis on
mõeldud neid vange, keda fašistid kuulutasid juutideks oma fašistlike
Nürnbergi-«seaduste» alusel. Muidugi said paljud alles Adolf Hitlerilt
teada, et nad on juudid.

Nüüd, pärast vabanemist, on saanud selgeks, et fašistid otsisid kõigi koonduslaagrite jaoks välja looduslike tingimuste poolest kõige halvemad kohad. Meenuvad soine ja külm Dachau, jahe ja tuuline Sachsenhausen, savipõhjane ja udune Neuengamme, järsu kingu põhjapoolisel nõlval paiknev Buchenwald.

Missuguse koha valisid fašistid oma suurima surmavabriku jaoks, kus hukkus miljoneid inimesi?

Birkenau asus kõige vastikuma kliimaga sookolkas. Surm varitses seal inimest igal sammul. Malaaria, tüüfuse, düsenteeria ja teiste haiguste pisikud tapsid kurnatud kehasid.

Haiget, kõrge palavikuga inimest vaevas alatasa janu. Joogivett aga Birkenaus ei olnud, see-eest rippusid kõikjal hoiatavad sildid: «See pole joogivesi!» Nii haigetel kui ka tervetel tuli juua kõlbmatut vett.

Suur nakkushaiguste oht oli fašistidele hästi teada. See selgub kas või 1943. aastal antud käskkirjast, mis nõudis SS-lastelt, et nad hoiduksid vangidest mitme meetri kaugusele.

Malaaria ja tüüfuse eest kaitsesid SS-lasi profülaktikaabinõud, vangid olid aga ilma jäetud igasugusest arstibist.

Kuuma ja põuase ilmaga ründasid Birkenaud sääskede parved, kuid linnud hoidusid nendest paikadest eemale, otsekui aimates, et seal, kus valitseb alatine hauavaikus, toimub midagi hirmsat. Surijate karjeid ja oigeid summutas lõbus muusika, mille saatel orjad läksid tööle ja tulid töölt.

Hommikust õhtuni hõljus kogu paikkonnas soodu ning see ebatervislik õhk oli küllastatud suitsust ja lehast, mis tuli lähedal asuvatest krematooriumidest. Puukingad, mis jäid kinni kleepuvasse sohu, riisusid õnnetutelt viimase jõunatukese. Inimesed liikusid vaevaliselt, neil oli raske hingata, nad said vastikut toitu ja veel vastikumat vett.

LAAGRI PLAAN JA EESMÄRGID

Kogu Oswięcimi kontserni täpse plaani, mille me varastasime laagri kantseleist ja saatsime kodumaale, pidid meie sõbrad hävitama, sest läbiotsimise korral oleks võidud see avastada.

Kuid meil õnnestus mälu järgi uuesti taastada Birkenau

koonduslaagri, selle krematooriumide, desinfektsiooni- jaama ning vangide tellise- ja puubarakkide plaan.

Me teadsime, kui kolossaalne tähtsus oleks maailma üld- susele dokumentaalmaterjalidel, mis kõnelevad kõigest sündmustest laagris ja fašistide kuritegudest. Seepärast me püüdsime paljastusmaterjali kogumisele kaasa haarata võimalikult rohkesti vange. Üks neist, insener Vera Foltynova Prahast, jutustab, kuidas tal läks korda saada niisugust materjali:

«8. märts 1944 Birkenaus!

Ligi 3000 tervet, enamasti noort tšehhi (terved perekonnad, emad lastega, alles elluastunud noormehed ja neiud) «likvideeriti» ühelainsal ööl vähem kui kahe tunni jooksul — ja nende hulgas ka minu mehine ning imetlusväärne ema! Kui mustad autod vedasid nad gaasikambritesse, lahutasid meid ainult 200 meetrit ja neljakordne okastraat.

Kaks päeva hiljem, kui ma veel ei teadnud, kas ma suudan elada niisuguse valuga südames, leidis mind Marie. Ta kuulus prantsuse nais-antifašistide hulka, kes esimeste seas hakkasid laagris organiseeritult tegutsema.

«Me teame, kui väga sa kannatad, kuid sa oled meile vajalik just nüüd, seda asja ei või edasi lükata,» ütles ta tungivalt. «Sa töötad ehituskontoris ja võid hankida krematooriumide plaane. Mõned põgenevad vabadesse ja neil on vaja nii väikest plaani, et see mahuks sigareti sisse.»

See oli kõige sobivam moment.

Ma alustasin oma «karjääri» ehituslaagri kantseleis. Mul õnnestus väga kiiresti võita SS-lastel usaldus ning pääseda plaanide ja isegi arhiivide juurde. Seejärel läks kõik libedasti.

Sõbrataride kaasabil läks mul korda plaane kantseleist välja toimetada. Andsime neid edasi jugoslaavlastele, prantslastele ja belglastele, kes olid ühenduses välismaailmaga, peamiselt aga tšehhidele Erich Kulka kaudu. Meie, kes me kõik need aastad elasime mõne sammu kaugusel krematooriumist, olime kindlad, et me kunagi ei pääse sellest põrgust, ja tahtsime, et maailm saaks kõik teada.

Mõned plaanid anti meile tagasi.

Võib-olla polnud need kõik täpsed, sest tihtipeale joonestasime neid pimeduses ja meie tähelepanu oli rohkem suunatud uksele kui paberile. Kuid üldise ettekujutuse annavad need ikkagi. Originaalid aga saadeti välismaale või maeti laagris maa sisse.

Kuid ehk aitab ka see meie tilk merre tõestada, et oli olemas miljonite inimeste hävitamise teaduslikult väljaarendatud süsteem, ja siis on meie eesmärk saavutatud.»

Birkenau koonduslaager oli mõeldud 250 000 vangi jaoks ja rajatud rahumeelsete külade territooriumile. Nende asemele tuli suur, okastraadist ümbritsetud orjalinn. Selles linnas pidid vangid kulutama kogu oma füüsilise ja vaimse jõu. Seejärel saadeti nad krematooriumi. Birkenau oli omalaadne hiiglaslik tooraineladu nelja krematooriumi jaoks.

Laagri pindala oli umbes kaks ruutkilomeetrit: kaks kilomeetrit pikuti ja üks laiuti.

Laager ise (s. o. koht, kus olid vangid). Idast läände kulgevad maanteed jagasid selle kolmeks sektoriks (BI, BII, BIII).

Peasissekäik laagrisse idast (sektorite BI ja BII vahel).

Sektor BI koosnes kahest laagrist: BIA ja BIIb, mis olid ehitatud 1941. aastal. Nende primitiivsete blokkide¹ ehitajaiks olid vangid laagrist Oswięcim I, peamiselt nõukogude sõjavangid.

Sektor BII oli sektorist BI eraldatud maantee, kraavi ja «surmaplatvormiga», millele saabusid ešelonid ohvritega kõigist Euroopa maadest. See sektor oli valmis ehitatud 1942. aastal. Siia kuulus seitse laagrit: kolm (BIIa, BIIb ja BIIc) lõunast põhja kulgevast maanteest ida pool ja neli (BIIe, BIIe, BIIe ja BIIg) sellest lääne pool. Igas laagris oli kuni 20 000 vangi, kuna laagris BIIc peeti 1944. aasta suvest alates ligemale 26 000 ungari naist!

Iga laagrit ümbritses okastraat, millesse oli juhitud elektrivool. Peale selle läbisid kogu territooriumi kraavid, sest sealne paikkond on väga soine.

Sektorit BIII hakati ehitama 1944. aastal. See laager oli mõeldud sõjavangide hävitamiseks. Blokkide ehitamisega selles sektoris ei jõutud lõpule. Oktoobris 1944 hakati neid lammutama ja saatma Gross Rosenisse Breslau lähedal, kuhu kavatseti evakueerida kogu Oswięcim. Osaliselt see plaan realiseeriti. Gross Rosenis püstitati barakid ja jaanuaris 1945 viidi sinna Oswięcimist üle ligi 11 000 vangi.

Krematooriumid olid laagri tähtsamad ehitused. Neid oli neli ja nad olid tähistatud arvudega I, II, III ja IV. Krematooriumides oli 36 ahju laipade põletamiseks ja 8 gaasi-

¹ Blokk — barakk, kus elasid vangid. Birkenaus olid nendeks enamasti endised hobusetallid.

kambrit. Kõige suuremates krematooriumides — I ja II — asusid gaasikambriid maa all, krematooriumides III ja IV olid need maapinnal.

Peale nende 8 gaasikambri oli laagri taga veel kaks gaasikambriteks ümberehitatud hoonet. Neid nimetati punker IV ja punker V (need improviseeritud gaasikambriid olid ehitatud endistest elumajadest Brzezinka külas).

Niisugust krematooriumide numeratsiooni kasutati ainult meil Birkenaus. Natside dokumentides rakendati teistsugust krematooriumide nummerdamise süsteemi. Kõige vanem, Oswięcimi krematoorium kandis numbrit I, ülejäänud krematooriumid Birkenaus numbreid II kuni V.

Desinfektsioonijaam saunaga asus krematooriumide II ja III vahel. Inimesed, kes leiti olevat töövõimelised ja keda seepärast ei saadetud gaasikambritesse, sattusid sinna otse ešelonist. Desinfektsioonikambrisse astusid inimesed, sealt aga väljusid juba orjad.

Kõik kolm sektorit, krematooriumid ja desinfektsioonijaam moodustasid ehituste kompleksi, mis oli ümbritsetud väikese tõkkevööndiga. Viimane koosnes kõrgetest puust vahitornidest, mis olid üksteisest 50 meetri kaugusel, ja okastraataiast. Pääseda selle tõkkevööndi taha tähendas vabadust, kui võib nimetada vabaduseks elu fašistlikul Saksamaal. Ent läbi tõkke õnnestus väga vähestel tungida. SS-lased tulistasid vange otsekohe, niipea kui need vaid lähenesid okastraataiale.

Päeva ajaks rajasid SS-lased suure tõkkevööndi, mis hõlmas maa-alasid laagri ümber, kus töötasid töökomandod. Mõned komandod töötasid ka väljaspool seda tõkkeahelikku, ja seal valvasid neid SS-lased koertega.

Iga laagri sissepääsu juures oli vahiruum, kus alatasa viibis SS-lasi. Iga vang (või töökomando), kes laagrist väljus, oli kohustatud teatama endast vahiruumis, kus kirjutati üles tema number. SS-lased otsisid läbi sissetulevad ja väljaminevad vangid ning võtsid neilt ära keelatud asjad.

Väljaspool laagri piire asusid SS-lastete kasarmud ja iga-sugused majandushooned.

SS-lastete kasarmud olid hästi sisustatud. Nendes olid keskküte, soe ja külm vesi, köögid ning puhke- ja meelelahutusruumid. Kasarmutes elas ligi 3000 SS-lastet, kes teenisid laagrites.

Laagrite juures oli suurepäraselt sisustatud haigla SS-lastete ja rindelt tulnud sõdurite jaoks...

Laagri pumbamaja oli ehitatud arvestusega, et see võiks veega varustada kogu linna.

Koerteõues õpetati välja vahikoeri. Inimesel triibulises vangirüüs oli ohtlik viibida nende koerte lähedal; juba ainult vangi nähes läksid koerad marru.

Majandushoov. Nõnda nimetati majapidamist, mis oli rajatud purustatud külade asemele. Seal töötasid samuti vangid -- naised ja lapsed.

Puhastusjaam oli ümmargune hoone II krematooriumi ja desinfectsioonijaama vahel; siin kuivatati ja hoiti rooja, mis läks põlluväetiseks.

Meie lühikesest kirjeldusest nähtub, et Birkenau koonduslaager erines teistest laagritest suuresti. See oli inimeste hukkamise laager, fašistlik keskus Ida-Euroopa maade elanikkonna hävitamiseks.

Gaasikambriid, krematooriumide hulga ja vangide arvu vahekord — kõik kõneleb sellest, et Birkenau polnud midagi muud kui gigantne surmavabrik.

Laagri tohutud mastaabid ja inimeste hävitamise vahendite produktiivsus — kõik kõneles sellest, et fašistliku Saksamaa võidu korral oleksid seal hukkunud terved slaavi rahvad.

Iga Birkenausse saabunud ešelon oli kavalusega sinna meelitatud. Okupeeritud maades olid fašistid asutanud niinimetatud värbamisbürood, mis tegid suurt propagandat. Nad reklaamisid ümberasumist idasse, meelitades sinna esmajärjekorras juudi päritoluga elanikkonda. Sealjuures talitasid sakslased igal maal oma moodi, sõltuvalt kohalikest tingimustest. Näiteks Kreekas ja Hollandis andsid nad värvatuile kätte orderi uue maalapi või mõisa peale, mille eest «ümberasujad» loovutasid natsidele kogu oma vara. Birkenaus ootas «ümberasujaid» hirmus hoop. Alles nüüd said inimesed aru, et neid on petetud, paljaks riisutud ja kavalusega veetud sinna, kust enam keegi tagasi ei tule.

Oswięcimis tapetute hulk ületab paljude Euroopa väike-riikide rahvaarvu. Selle genotsiidiga — tervete rahvaste süstemaatilise hävitamisega — koristati teelt kõik, kes olid takistuseks Saksa imperialismi ekspansioonile.

Püüdes isoleerida progressiivseid jõude töötavatest hulkadest, pidas laagri juhtkond poliitvange karmis vangistuses. Poliitvangide saatuse otsustas juba nimi — Auschwitz. See tähendas kolmanda astme koonduslaagrit. Nende vangide dokumentidele tehti gestaapos märke RU — tagasi-

pöördumine ebasoovitatav (Rückkehr unerwünscht). Laagri poliitvangide hulgas tekkisid hiljem vastupanugrupid.

Varssavi protsessil 1947. aastal, kus süüpingis oli Oswięcimi laagrite ülemkomandant Rudolf Hoess, selgus tunnistajate seletustest ja ka kohtualuse enda ülestunnistustest, et Oswięcimi kontsern oma geograafilise asendiga, ilmastikutingimustega ja raudteede paiknemisega oli just eriliselt valitud keskuseks eelkõige nõukogude sõjavangide ja juutide, seejärel aga slaavi rahvaste hävitamiseks.

Kui vaadata Oswięcimi piirkonna kaarti, saab sakslaste plaan täiesti selgeks. Juute elas massiliselt Lõuna-Poolas, palju oli neid ka Taga-Karpaatia Ukrainas ja Ungaris. Sedamööda, kuidas ehitati välja Oswięcimit ja Birkenaud, hakkasid väiksemad laagrid, nagu Treblinka, Majdanek ja teised, oma tegevust järk-järgult piirama. Enne Birkenausse saatmist koguti juudid erireservaatidesse ehk getodesse, eelkõige Terezinis, Lodzis ja Budapestis. Inimeste suunamist Oswięcimi krematooriumidesse juhtis Berliinist Riikliku Julgeoleku Peavalitsus (Reichssicherheitshauptamt — RSHA).

Krematooriumid sel kujul, nagu need olid loodud ja juba 1944. aastal tegutsesid, oleksid võinud, nagu edaspidi teada saame, hävitada üheainsa aastaga kogu tšehhi rahva. Slaavi rahvaste likvideerimine oleks läinud palju kiiremini kui juutide hävitamine: oli ju juutide likvideerimine fašistidele üksnes peaprooviks. Peale selle tagas asjaolu, et Oswięcim paiknes tšehhi ja poola rahva asustuspieril, inimeste kiirema paiskamise laagritesse. Nende rahvaste hävitamine oleks sakslastele andnud uut «eluruumi».

Praha kohtuprotsessil K. H. Franki üle 1946. aastal räägiti tšehhi rahva hävitamise fašistlikest plaanidest. Kahtlemata kavatsesid sakslased tšehhi rahva «ümber asustada» Oswięcimi laagritesse, kus ta oleks lõpetanud oma olemasolu gaasikambrites. Kui aga keegi kahtleb selles, siis tuletatagu meelde, kuidas fašistid kinnitasid kõigile juutidele, et nad saavad idas uusi maid ja mõisaid.

Oswięcimis jälgisid fašistid mõnevõrra muud sihti kui teistes natslikes koonduslaagrites. Inimeste süstemaatilisel massilisel hävitamisel oli majanduslik ja poliitiline tagamõte. Tegemist polnud koonduslaagreid juhtinud grupi juhusliku talitusviisiga, vaid riikliku tähtsusega «salaaktsiooniga». 1943. ja 1944. aastal oli see kampaania alles algstaadiumis.

Ida-Euroopa maadele kallale tungides ei plaanitsenud fašistid üksnes tervete rahvusrühmade hävitamist, vaid eelkõige nende ärakasutamist omaenda huvides. Sel eesmärgil rajasid nad rea teisejärgulise tähtsusega laagreid Oswięcimi piirkonnas, kus pidid töötama kümned tuhanded vangid. Tähtsamaks neist sai Buna laager, firma IG Farben-industrie filiaal.

Kontsern IG Farben, mille keskus asus Frankfurdis Maini ääres, oli esimene natslik monopol, mis sai Göringilt loa ehitada Oswięcimi lähedale keemiakombinaat. See rajati selleks, et arendada tööstust, mis valmistab hitlerliku sõjamasina jaoks sünteetilist benssiini ja kautšukit. Oli määratud, et firma IG Farben hakkab nii tehaste ehitamise perioodil kui ka nende ekspluateerimisel tööjõuna kasutama koonduslaagrite vange. Firma sõlmis SS-lastega lepingu, mille põhjal viimased kohustusid andma talle vajalikul hulgal terveid ja tugevaid orje 6 riigimarga eest päevas ning asendama tööst kurnatud ja haigeid vange uutega.

1941. aasta aprilli lõpul käskis Himmler, et Oswięcimi komandant Hoess annaks IG Farbenile vajalikul hulgal vange uute tehaste rajamiseks. Ehitustööd algasid Monowicy külas, 8 kilomeetri kaugusel Oswięcimist. Töötempo oli väga kiire.

Rudolf Hajek Prahast, endine vang nr. 83756, jutustab Buna laagri kohta:

«Buna ehitustekompleks oli ellipsikujuline. Seda läbisid kaheksa piki- ja kaheksa põikisuunas kulgevat tänavat. Esimeste vahel kulgesid raudteeliinid. Ehitusmaterjal ja tooraine veeti tsehhidesse, sealt aga toimetati välja valmistoodang.

Kogu laagrit ümbritsesid okastraat ja vahitornid, kus asusid kuulipildujad. Traadi taga olid töölaagrid, mis kujutasid endast alatist tööjõuallikat ja -reservuaari.

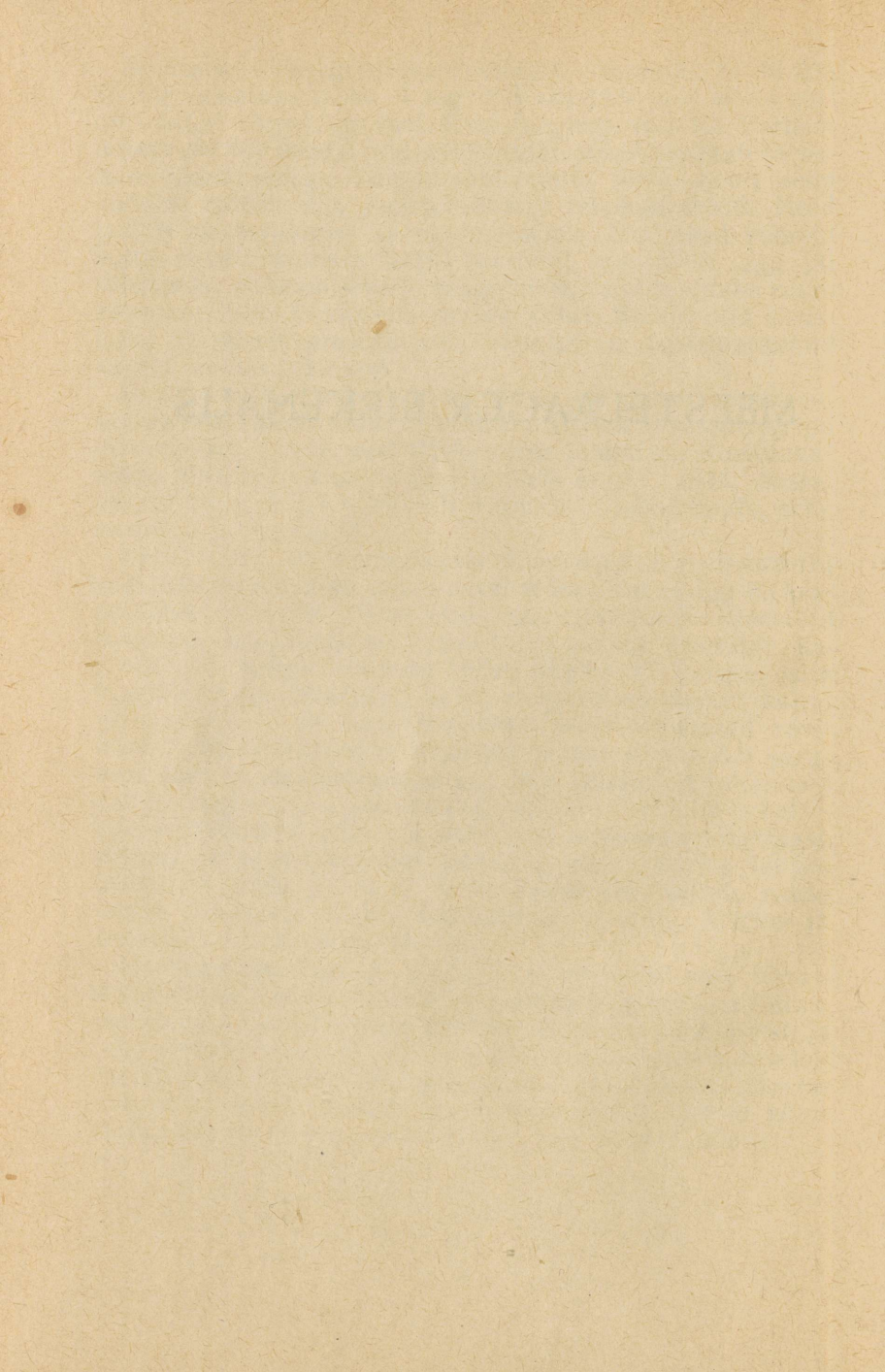
Suurimas töölaagris elasid vangid. Seal oli 54 blokki 15 000 vahialuse jaoks. Laagrit ümbritsevasse okastraati oli juhitud kõrgepingevool. Otse laagrist viis IG Farbeni tehastesse 400 meetri pikkune koridor, mis oli samuti tarastatud okastraadiga. Vangid said minna tööle ainult seda koridori mööda. Aja jooksul blokid rekonstrueeriti. Need jaotati nn. magamis- ja eluruumideks. Ent need ruumid võttis enda käsutusse laagri personal, vangidele aga jäi söömiseks, puhkamiseks ja magamiseks ainult ahtake ruum kolmekorruseliste kitsaste naride vahel. Blokid olid sisustatud äärmiselt primitiivselt, käimlad ja pesemisruumid asusid nendest kaugel.

Buna — IG Farben Monowicys oli keemiakontserni keskne kombinatsioon, kuhu fašistid kavatsesid kontsentreerida sünteetiliste ainete, eeskätt bensiini tootmise. Kombinatsioon töötas Sileesia rikkalike söeleiuualade baasil. 1944. aastal andsid tehased iga päev neli vagunit bensiini, peale selle karbiidi ja ravimeid.

1944. aastal oli Monowicysse koondatud kogu kontserni uurimistegevus. 1944. aasta suvel töötas Bunas ligi 63 keemialaboratooriumi. Need olid meelega kontsentreeritud Bunasse, sest läheduses asusid katsejaamad, kus tehti eksperimente elusate inimeste kallal. Firma IG Farben ostis laagrist vange, peamiselt naisi, et proovida nende kallal mitmesuguseid 63 laboratooriumis väljatöötatavaid ravimeid. Laboratooriumide tegevuse ulatusest kõneleb järgmine fakt: laboratooriumide varustusladudes oli tuhandeid eritermomeetreid, areomeetreid, meditsiinikaalusid ja katseklaase. Kontsern tellis vagunite viisi laboratooriumiklaasi. Nendes laboratooriumides tehtud katsete ohvriks langes tuhandeid mehi ja naisi, kelle kallal Oswięcimis saksa arstid Clauberg, Göbl, Schuhmann, Doering, Wirths jt. proovisid kemikaalide toimet.

Kontserni IG Farben esindajad ei varjanud oma kavatsust ehitada pärast sõja võitmist sinna hiiglasuur orjalinn. See oleks pidanud andma SS-lastele tohutuid kasumeid ja IG Farbenile odavaid orje. Vangid, kes töötasid kantseleides ja olid tuttavad SS-lastega raamatupidamisega, jutustavad, et SS-lastele maksti iga inimese eest 4 kuni 6 riigimarkat päevas, tema peale kulutati aga kõigest 60 penni.

MEESTELAAGER BIRKENAUS

UUSTULNUKATE SAABUMINE

«Teie olete koonduslaagris. Rahvas on teid hüljanud, seepärast olete ühiskonnast välja kihutatud. Iga SS-lane on siin teie ülem.»

(Dachau koonduslaagri komandandi kõnest 1940. aastal äsja saabunud vangidele.)

VASTUVÕTT

Töövõimelised mehed ja naised, keda otsekohe ešelonist ei saadetud gaasikambritesse, aeti desinfektsioonijaama. Seal ootas neid esimene vapustus, millest paljud ei suutnud enam kunagi toibuda. Nii meestel kui ka naistel aeti pea paljaks, seejärel võeti neilt kõik ära ja anti asemele vanad kaltsud. Inimesi masendas SS-laste jöhker käitumine, numbrite torkimise protseduur ja desinfektsioonijaamas valitsev segadus.

Me mäletame oma jahmatust, kui pärast saabumist Oswięcimi, novembris 1942, meile torgiti käele number. Tookord me ei teadnud veel, mis on Oswięcim, kuid juba see fakt, et inimesi tähistatakse mittemahapestavate numbritega, äratas raskeid eelaimusi. Mõni päev hiljem ütles meile üks vanu Oswięcimi vange, et need on «telefoninumbriid taevas»...

Uustulnukad said kas erarõivad silmatorkavate punaste triipudega seljal ja külgedel või siis triibulise vangiriiduse. Neid rõivaid olid ilmselt kandnud juba paljud, sest kõik oli katkine ja must.

Iga vangi kohta käivad andmed kanti suurele formulaarile, millel oli rohkesti lahtreid.

Sellega tegeles vangikomando, kelle liikmeid nimetati «poliitilisteks kirjutajateks». Komandos oli 20 meest ja igaüks neist tundis mõnda Euroopa keelt. Naistelaagrites tegelesid registreerimisega analoogilised naiskomandod.

Seejärel torgiti iga vangi vasakule käele number. Sama number oli märgitud kolmenurksetele riidetükkidele, mis vang pidi õmblema vasakule käisele ja pükste või kleidi paremale küljele. Kolmnurga värv näitas «kuriteo» iseloomu ja sellele kirjutatud täht vangi rahvust. Punast

kolmnurka kandsid poliitilised vangid, s. o. inimesed, keda kahtlustati põrandaaluses tegevuses, pantvangid jne. Roheline kolmnurk oli eelkõige kutselistel varastel või inimestel, kes olid interneeritud riigi julgeoleku kaalutlustel. Rohelise kolmnurgaga olid ehitud mõrvarid, vargad, röövlid, petturid ja moraalsed ebardid. Just nende hulgast valisid SS-lased aktiviste. Laagri olemasolu viimastel aastatel pandi «rohelised» SS-lastele vormirõivasse ja enamik neist saadeti partisanide vastu. Must kolmnurk oli nendel, kes keeldusid töötamast. Must kolmnurk sakslasel tähendas seda, et ta on eeskätt kaardimängija, sulgi, salakaubitseja või salakütt. Mittesakslastest vangid said musta kolmnurga töötamisest keeldumise või sabotaaži eest. Violetset kolmnurka kandsid piibliuurijad, keda SS-lased nimetasid «taevanarriideks». Oma õpetuse vaimus taunisid nad relvade kasutamist ja ennustasid maailma lõppu. Isegi korduvalt pakutud vabadus ei suutnud neid sundida taganema oma usust. Juudid kandsid kollast kolmnurka. See oli õmmeldud käisele, tipp ülespoole, selle peale aga, tipp allapoole, teist värvi (punane, must või muu) kolmnurk, mis näitas vangistuse põhjust. Kaks kolmnurka kokku andsid kuuenurkse tähe.

Iga vangi kolmnurga värvi määras gestaapo. Seepärast kandsid vangid vahel kolmnurki, mis värvi poolest ei vastanud nende «kuriteo» iseloomule. Nii näiteks käskis gestaapo mõnel poliitvangil kanda musta või rohelist kolmnurka.

Laagri «aktivistide» käesideme värv kõneles nende ametist. Nii kandsid kapod¹ ja aufsichtid² kollaseid käesidemeid, blockälttested³ punaseid ning «laagrivõimud», s. o. lagerälttested⁴ ja rapportschreiberid⁵, musti käesidemeid valgete pealdistega. Varrukasid, natside armastatud eraldusmärki, oli mõnele vangile tema auahnuses ülimaks ihaldusobjektiks.

¹ Kapo — valvur; kandis vasakul käisel pealdist «Capo». Valitses alluvate vangide elu ja surma üle. Eriala tal ei olnud. Tema kutsealaks oli vangide piinamise oskus. Untercapo — asevalvur.

² Aufsicht — valvur, laagripolitseinik. Seda funktsiooni täitsid «rohelised» saksa elukutselised kurjategijad.

³ Blockältteste — blokivanem.

⁴ Lagerältteste — laagriivanem. Nimetati vangide hulgast. Kandis vasakul käisel sidet tähtedega LÄ. Vastutas korra ja puhtuse eest laagris, oli kõigi blokivanemate ülem ja laagri diktaator.

⁵ Rapportschreiber — kantseleitööd tegev vang.

Desinfektsioonikambrist läksid uustulnukad rivikorras laagrisse, mehed enamasti karantiinlaagrisse BIIa. Selle laagri põhieesmärgiks oli uustulnukate hirmutamise. Keegi ei selgitanud neile, mida võib ja mida ei tohi teha, kuskil ei olnud ka üles pandud laagris käitumise eeskirju.

Kapod blokkides muudkui kisasid:

«Olete Birkenaus, olete surmalaagris!» Neid, kes ei suutnud või ei tahtnud seda mõista, peksiti.

Uustulnukaid peksid ka mõned vangid, kelle teadvuse fašism oli mürgitanud. Nad oli ääretult uhked sellele, et elavad laagris ammu, ja kinnitasid alatasa, et kui nemad saabusid laagrisse, oli siin veel halvem.

«Nüüd on Birkenaus paradiis,» ütlesid nad.

Fašismimürgist nakatatud inimesi oli kõigist rahvustest vangide hulgas.

On arusaadav, mispärast sakslastest kapod ja blokivannemad kohtlesid julmalt teistest rahvustest vange, eriti juute. Nad püüdsid tõestada oma saksa päritolu ja lootsid oma agarusega pälvida natside soosingu. Ent miks tapsid ja türanniseerisid poolakad poolakaid, Prantsuse juudid Prantsuse juute ja Poola juudid Poola juute? Selle meeletu psühhoosi peamisteks põhjusteks, mis viisid inimeste hävitamiseni ja vastastikuse vihavaenuni, olid nälg, puudulik poliitiline kasvatus, piiratud silmaring ja fašismimürk.

Piiratud egoismi ja püüdu päästa oma elu kas või teise inimese elu hinnaga esines sageli poliitiliselt mahajäänud vangidel, kes ei mõistnud, et nad sel kombel ainult tugevdavad SS-laste rinnet vangide vastu. Natside poolt õhutatav natsionalism oli vägagi tõhus relv vangide rõhumiseks.

Karantiinilaagris said uustulnukad eriti vähe süüa — vähem kui anti vangidele teistes laagrites.

Mõne nädala pärast viidi uustulnukad karantiinilaagrist BIIa põhilisse meestelaagrisse (Stammlager) BIIId ning nad sattusid seal töökomandodesse, kus neile sai osaks kõige rängem töö ja kus neid käsutasid kõige julmemad kapod.

«MÜTSID MAHA!»

Birkenaus nagu teisteski koonduslaagrites oli vangidele sisse seatud järgmine natside tervitamise kord: kuue sammu kaugusel SS-lasest pidi vang kõrvale astuma, mütsi maha võtma ja SS-lasest kaares mööduma.

SS-lane ei vastanud tervitusele. Kui aga vang vaid kordki unustas mütsi maha võtta, järgnes karm karistus.

Vangidel tuli õppida seda tervitusviisi ja blokivanemad mürgitasid kogu nende vaba aja, sundides neid tundide kaupa mütsi maha võtma ja pähe panema vihatud käskluse peale:

«Mütsid maha!»

«Mütsid pähe!»

Kui SS-lane astus ruumi, pidi teda esimesena märganud vang hüüdma:

«Tähelepanu!»

Kõik rivistusid otsekohe ja võtsid valveseisangu. Liigutada võisid nad alles pärast käsklust: «Jätkata tööd!»

Sageli karistasid SS-lased vange armutult sel ettekäändel, et viimased olevat valesti rivis seisnud.

Müts pidi olema igal vangil, see oli kõige tähtsam riituse, tähtsam kui näiteks jalatsid. Ja kui vang kaotas mütsi, pidi ta ise hoolitsema uue muretsemise eest.

Müts näitas kõige paremini vangil elutingimusi ja seisundit laagris.

Esimesest pilgust võis ära tunda uustulnukat: ta kandis mütsi oskamatult. Vana vangil, kes oli üle elanud kõige raskema ajajärgu laagris, s. o. viibinud seal üle poole aasta, võis hõlpsasti eraldada mitte ainult rõivaste väljanägemise, vaid ka mütsikandmise viisi järgi. See kandmisviis näitas, et mütsi omanik oli üle saanud raskest hingelisest ja füüsilisest kriisist ning oli kindel oma otsuses taluda mis tahes katsumust. Uus müts tuli vangil soetada «kõrvalt», rätsepatelt, kes neid salaja õmblesid ja toidu vastu vahetasid. Laagri «aktivistidele» anti sinisest riidest mütsid; ülejäänud vangidel ei olnud õigust niisugust mütsi kanda. Mida rohkem oli vangil toitu, seda uljamalt ta oma mütsi kandis.

Täiesti kurnatud vangid, nn. muhameedlased, vajutasid talvel mütsi sügavalt kõrvadele; see asendas neil ka kaussi toidu, näiteks keedukartulite väljajagamisel. Niisuguseid võidunud mütse nimetasid vangid pilkavalt rasvakaussideks ja nende omanikke rasvaküttideks.

Vangi kohustus võtta müts maha SS-lase ees näitas erinevust orjast vahialuse ja «üliinimesest» SS-lase vahel, kelle arvates vang polnud inimene.

Niisugune orjalik alandus meeldis nendele vangidele, kes

püüdsid SS-laste ees kannuseid teenida. Birkenaus pidid vangid paljastama pea iga kapo ja blokivanema ees; need omakorda võtsid mütsi maha laagri vanema ees.

Eriti agar oli Franz Danisch, kes nõudis, et iga vang võtaks tema ees mütsi maha ja et tema ilmutamisel ruumi kõlaks käsklus: «Tähelepanu!» Siis võis ta, olles ise vahialune, vangidele ütelda: «Jätkata tööd!»

Selline tervitamise kord kehtis laagris 1944. aastani. Kes sellele ei alistunud, sai karistada «laagridistsipliini» rikkumise pärast.

Iga «laagripidustuse», eksekutsiooni (25 nuudihoopi) või hukkamise ajal, mille juures pidid viibima kõik vangid, andis laagri vanem käskluse nagu mingi kindral:

«Mütsid maha!» («Mützen ab!»)

Vahialused pidid seejuures seisma valvel ja paljapäi ning vaatama karistuse täideviimist.

«AINUS TEE VABADUSSE!»

Vabadusse on üksainus tee!

Selle tee tähised:

puhtus,

täpsus,

kuulekus,

tõearmastus,

töökus,

ohvrimeelsus,

kodumaa-armastus!

Mitme aasta kestel nägime iga päev hommikusel loendusel enda ees neid loosungeid, mis on otse lõikunud mällu.

Neid kleebiti Dachaus ja Neuengammes barakiseintele. Vahel pandi neid üles erilistele kilpidele tee äärde. Neil oli kõigil ühine joon: nad olid läbinisti valelikud, nagu kõik muudki natslikud põhimõtted ja loosungid.

Mitte mingisugune hool, ustavus või muud voorused ei tulnud arvessegi laagri juhtkonna silmis ega andnud vabadust tagasi ühelegi vangile. Ainult tähtsusetu protsent laagrist väljalastud vange vabastati gestaapo käsul. Seda tehti erandjuhtudel, kui oli tarvis demonstreerida mingisugust näilistki «õiglust» või kui küsimuse otsustas mõjuka isiku protektsioon.

Ka Birkenaus nõudsid fašistid vangidelt puhtust, täpsust,

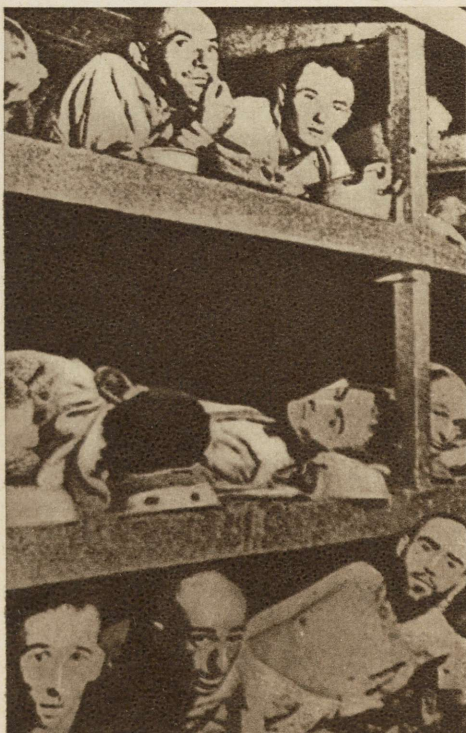
kuulekust, tõearmastust, hoolsust, ustavust ja armastust kodumaa vastu. Tõsi, niisugused loosungid olid üles pandud ainult mustlasperekondade laagris. Kaks valget silti nende õilsate loosungitega olid muruplatsil värava juures — 200 meetri kaugusel gaasikambritest. Ilmselt tahtsid fašistid niimoodi hoida mustlastes ekslikku lootust vabanemisele.

Mustlaste laagris aga oli enamik vange saksa rahvusest. Seepärast käkisid SS-lased kustutada siltidelt ühe «tähise» teel vabadusse — nimelt kodumaa-armastuse loosungi.

Nähtavasti tundus see isegi SS-lastele mõttetuna laagris, kus inimesi hävitati kõigi vahenditega ja kus «tähisteks» teel vabadusse olid krematooriumiahjud.

Koonduslaagri Oswięcimi I peavärv. Kiri selle kohal kuulutas, et „töö teeb vabaks“, kuid Oswięcimis töö tappis.

Kolmekorruselistel naridel puu-
barakkides, mis varem olid hobu-
setallid, pidid vangid sööma,
magama ja „puhkama“.

Natsistlik „õigusemõistmine“. Laagris nii tavaline eksekutsioon – 25 nuudihoopi. Kapod peksavad vangki SS-lase järelevalvel. Vahialune on seotud puki külge, ta jalad on pihtide vahel. Pärast 25 või koguni 50 hoopi pidi vang ülemust tänama karistuse eest. Fotel on näha tahvel pealdisega „Isamaa-armastus“.

TÖÖ LAAGRIS

ÄRATUS

Vangid äratati juba enne koitu. Kõlas gong ja bloki personal hakkas kõige radikaalsemate vahenditega vange üles ajama — hoolimata sellest, et mõned neist olid haiged. Seejärel jagati «kohvi» ja vangid aeti bloki ette väljakule. Pärast loendust kogunesid vahialused oma töökomandodesse, kusjuures tööle pidid minema kõik: isegi kõrge temperatuuri puhul võidi minna laatsaretti abi saama alles õhtul.

Muidugi püüdsid haiged end kuhugi peita. Siis hakkas neile jahti pidama tuletõrjemeeskond «rohelise» kapo juhitud. Haiged võeti kinni ja peksti läbi; need, kes suutsid veel liikuda pärast niisugust karistust, saadeti uuesti tööle.

Kord, 1943. aasta algul, otsustas rapportföhrer¹ «laiskvorste» nuhelda. Kell kümme hommikul korraldas ta loenduse vangidele, kes ei olnud läinud tööle, vaid olid jäänud laagrisse. Pärast laagri põhjalikku läbituhtumist pandi leitud vangid veoautodele ja veeti gaasikambritesse.

MUUSIKA SAATEL TÖÖLE!

Iga päev koidiku ajal liikusid viiekaupa rivistatud vangide kolonnid lõputu voorina laagri väravast välja ja läksid tööle. Vahialused sammusid laagriorkestri helide saatel.

Head muljet avaldas muusika ainult uustulnukatele, kes seda esmakordselt kuulsid. Neile näis, et elu laagris kujuneb lõbusaks. Ent juba õhtul töölt tulles ja tapetud seltsimeeste laipu kandes hakkasid nad aru saama, et SS-lased

¹ Rapportföhrer — SS-allohvitsler, loenduse (appell) peakorraldaja. Ta vastutas korra, distsipliini ja vangide arvu eest laagris.

olid selle muusikategemise välja mõelnud vangide piinade süvendamiseks.

SS-lased tahtsid vange sundida, et need sammuksid muusika saatel sirgetes ridades. Töölt tulles vedas enamik vahialuseid vaevalt jalgu järel. Laagri värava ees aga tuli neil viimane jõud kokku võtta, et read oleksid ilusad ja sirged. Värava juures seisis SS-ohvitserid, kes, olles joobunud orjakarja nägemisest, lugesid vange ja kirjutasid üles iga komando liikmete arvu. Teine rühm SS-lasi koertega võttis vastu oma vahialuseid.

TÖÖL

Vangide tööks oli peamiselt laagri ehitamine. Nad rajasid ka maanteid, mida mööda autod tõid uusi ohvreid gaasikambrite jaoks.

Kõige hirmsam tööloik, kuhu saadeti karistuseks, oli mitme kilomeetri pikkune Kuningakraav (Königsgraben), mis ümbritses Birkenaud.

Tööd juhtisid SS-lased laagrist ja ehituskontoritest, kuna vange valvasid kapod ja nende abid.

Tüüpiliselt Oswięcimi-pärane spetsialiteet oli vangidel, keda nimetati «aufsichtideks». Neil oli õigus vabalt liikuda, nad pidid kontrollima kapode tegevust ja valvama, et laagrist ei põgenetaks, ei toodaks salaja sisse toiduaineid ja väärtasju. Need laagrigangsterid otsisid vange läbi ja võtsid neilt ära kõik asjad. Ise aga kaubitsesid nad toiduainete ja mitmesuguste hinnaliste asjadega.

Rööbiti inimeste vahetu hävitamisega kasutati teist efektiivset vangide hävitamise vahendit — tööd. On isegi uskumatu, kui julmalt mõned vangid, kes olid saanud võimu ülejäänud vahialuste üle, neid taga kiusasid ja mõnitasid. Nad nõudsid, et piinatud orjad täidaksid nii kõrgeid töönorme, mis ei olnud jõukohased isegi tervele töölisele. Armu sai ainult see vang, kes pistist andis. Saanud võimu teiste inimeste üle, unustasid need tüübid kõik muu. Kohutavad tingimused ja metsik elujanu tapsid nendes kõik inimlikud tunded.

PÄRAST TÖÖD

Õhtul tulid töökomandod laagrisse tagasi jälle laagriorkestri helide saatel. Esimestes ridades tassiti kaposid, kes

olid vahel nii purjus, et seisid vaevu jalgadel. Piiritust või viina ostsid nad SS-lastelt või laagris töötavatelt palgalistelt. Viimastes ridades kandsid vangid tapetud või läbipekstud seltsimehi.

Kõik vangid, piinatud ja mustad, rivistati laagris üles õhtuseks loenduseks (appell). Loendused kestsid kaua, vahel ööni välja, sest vangide arv ei langenud tihtilugu kokku SS-laste andmetega. Kui oli puudu üksainuski vang või SS-lased ei suutnud kuidagi kõiki kokku lugeda, pidid kümned tuhanded vangid igasuguse ilmaga seisma tundide kaupa, samuti nagu neil tuli iga ilmaga tööle minna.

Iga bloki ees oli loenduse ajal alati mitu laipa ja surevat vangi, kes abi saamata olid sunnitud niimoodi lebama kogu loenduse kestel. Nad lamasid poris või lumel, ning paljud neist heitsid hinge, jõudmata ära oodata loenduse lõppu.

PÜHAPÄEV LAAGRIS

Pühapäevad ja pühad olid laagris kõige raskemateks päevadeks. Nendel «puhkepäevadel» ei läinud vangid tavalisele tööle. See-eest aga aeti vangid blokkidest välja maanteele, kus nende ümber askeldasid SS-lased, kapod ja vorarbeiterid¹, kes olid varustatud keppidega.

Vangid pidid jooksma nende spaleeride vahel, mõttetult kandes savi mütsi või kuuehõlmaga ühest hunnikust teise. Sealjuures tuli neil joosta põlvist saadik vees, kapode kepihoopide ja pealekarjumise saatel. See meeletus kestis lõunani. Ühel maipühapäeval tapeti sel teel ligi 300 meest ja mitusada said nii rängasti peksta, et varsti surid.

Pärast lõunat sunniti vange kümblema veega täidetud augus, kust nad ronisid välja määrduvalt, ning kihutati kapode ja blokivanemate pilgete saatel blokkidesse nn. «puhketundi» pidama.

Laagri «aktivistidel» — blokivanematel, blockschreiberitel² ja kapodel — oli piiramatu võim vangide elu ja surma üle. Nii leidis põhilaagris B1b blokis nr. 20 19. mail 1942 aset järgmine vahejuhtum:

¹ Vorarbeiter — vanem-, eestöoline. Kärkis vangide peale ja peksis neid sageli.

² Blockschreiber — blokikirjutaja. Uhtlasi oli ta blokivanema ase-täitja.

Blokivanem Stefan Wierbicza Ülem-Sileesiast ütles pärast õhtust loendust vangidele, et need, kes tahavad saada vabaks, teatagu endast. Ette astus 14 vangi — uustulnukad, Slovakkia juudid. Wierbicza kutsus välja kirjutaja ning käskis täita nende kohta valged formularid — surmatunnistused. Seejärel käskis ta nendel meestel lahti rõivastuda ja tappis nad kõik oma käsilaste kaasabil. Timukas teatas ehmunud vangidele, et niimoodi talitab ta igaühega, kes tahab koju.

Wierbicza tappis vange läbiproovitud viisil: kolme kepihoobiga. Esimene hoop langes kummargil selja pihta ja vang ajas end tahtmatult sirgu. Seda kasutades lõi mõrvar talle vastu rinda. Õnnetu kägardus uuesti valu pärast ja siis järgnes kolmas hoop — vastu selga, mis tavaliselt põhjustas lülisamba murdumise. Peksumeistriteks olid laagri «aktivistid», kes kuulusid «roheliste» roimarite hulka: Albert Hämmerle, Alfred Kühn, Alex Neumann ja Zimmer.

Sel alal tegid nad läbi tubli kooli SS-laste käe all. Üks mõrvareid, kes julmalt piinas nõukogude sõjavange, oli SS-lane Schillinger. Eriti kuulsaks sai ta laagri ehitamise esimestel kuudel, mil vangid töötasid vahetpidamata, isegi pühapäeviti.

Tollal tapeti iga päev sadu vange. Nad surid kõikjal: blokkides ja nende läheduses, maanteel ja kräavides. Iga päev läksid paljud vangid vabatahtlikult surma, tormates tõkkevööndi poole, et SS-lased nad maha laseksid.

Õhtul sunniti tervemaid vange kandma laipu põhilaagri blokki nr. 21, kust need toimetati veoautodega Oswięcimi krematooriumi. Vangid keeldusid kandmast juba lagunevaid laipu, kuid SS-lased sundisid neid peksuga. Tasuks said nad surnu leivaportsjoni. Eriliseks piinaks vangidele oli pühapäevane «kümblus» ja habemeajamine. Habet aeti vee ja seebita, nüri habemenoaaga. Veristatud naha kaudu tungis kergesti sisse nakkus, sageli tekkisid flegmoonid ja veremürgitus.

Vangide kasutada oli üksainus kraan 8000 inimese peale ja vee hind oli nii kõrge, et pudeli vee eest tuli ära anda pool pätsi leiba. Niisugustes tingimustes muutus laager täide kasvulavaks ja iga nädala lõpul toimus söödikute hävitamine.

Niisugune oli «elu» Birkenaus selle olemasolu esimestel kuudel, s. o. 1942. aastal, nagu sellest jutustab endine vang

nr. 36830, Ladislav Langfelder Košicest, kes elas Birkenaus üle kõige raskema aja.

See sai võimalikuks seepärast, et seal olid fašistide poolt loodud niisugused tingimused, mis äratasid inimestes kõige jõledamaid instinkte. Seepärast ei või süüdistada terveid rahvusi või üksikute ühiskonnagruppide esindajaid, on tarvis alati meeles pidada neid, kes rajasid ja hoidsid neid tingimusi. Need olid natsid.

PALGALISED

Oswięcimi laagris töötasid ka palgalised, «totaalselt mobiliseeritud» sakslased ja välismaalased.

Need olid enamasti spetsialistid, kes tegid tööd, millega ei tulnud toime kutseoskuseta töölised. Natsid andsid neile ka niisugust tööd, millest vangid keeldusid.

Seadmete monteerimisega, veevärgi rajamisega, elektriinstallatsioonitöödega ja muu sarnasega tegelesid tavaliselt erafirmad, kes saatsid siia oma töötajaid. Igal palgalisel oli fotoga isikutunnistus, mis oli alla kirjutatud laagri komandandi poolt, ja ta pidi kandma kollast (kui oli sakslane) või rohelist (välismaalane) varrukasidet pealdisega «Palgaline ametnik» või «Palgaline tööline» ning laagri komandandi pitseriga.

Palgalised elasid erilaagris Oswięcimi lähedal ja tulid igal hommikul laagrisse oma töökohta. Väravas otsiti nad läbi laagripolitsei ja SS-lastepoolt. Kontrolliti, et palgalised ei toimetaks laagrisse mingisugust kirjandust, asju või toiduaineid.

Neil oli keelatud vangidega läbi käia ja iga palgaline pidi andma allkirja, et ta ei räägi sellest, mis näeb või kuuleb Oswięcimi laagrites. Vastasel korral ähvardas teda surmanuhtlus.

Nendes lõikudes, kus palgalised vahel töötasid koos vangidega, oli SS-lastepoolt eriti tugev. Peale selle korraldas gestaapo seal tihti läbiotsimisi.

Oli juhtumeid, kus palgalised, kes paljastati vangidega sidemete pidamises, saadeti laagrisse. See tähendas, et nad endiselt töötasid oma firmale, kuid juba vahialustena.

Mõned palgalised pidasid kõigist keeldudest hoolimata sidet vangidega. Paljudel vangidel aitasid nad leida omakseid ja hiljem toimetasid edasi vangide kirju nende perekondadele.

Laagri juhtkond andis vange ka erafirmadele, 4—6 marga eest päevas. Nii olid terved vangide kolonnid, keda valvasid SS-lased ja kapod, eraettevõtete poolt palgatud mullatöödele veevärgi ning kanalisatsiooni rajamisel jne. Kuid vangidele ei olnud sellest hõlpu. Seal ei koheldud neid paremini kui laagris.

Rohkesti palgalisi oli paigutatud kaevude rajamisele, rasketele töödele soode kuivendamisel, teede ehitamisel jne. Meil läks korda nendega ühendusse astuda ja paljud neist abistasid meid sellega, et viisid laagrist välja meie kirju ja plaane ning toimetasid neid edasi meie omastele.

ELAMUD

Elamud — see on liiga õilis sõna Birkenau jaoks.

Birkenaus ei elatud, seal pesitseti esialgu hobusetallidena kasutatud puubarakkides, millede pikkus oli 40 ja laius 9 meetrit. Barakkidel ei olnud aknaid, neid ei valgustatud ega tuulutatud küllaldaselt.

Baraki sissekäigu juures vasakul oli blokivanema tuba, tavaliselt uhkesti sisustatud, vaipade ja kardinatega; paremal pool oli kantselei, kus registreeriti vange ja võeti arvele nende vara.

Piki barakki olid kummalgi pool kolmelt realt narid. Kuue mehe kohta tuli pinda $1,8 \times 2,6$ meetrit, nii et iga inimese jaoks oli 0,8 ruutmeetrit. Siin vang elas, magas, sõi ja hoidis oma asju.

Blokis elas harilikult 400 kuni 500 vangi. Toole ei olnud. Vangid istusid otse naridel või tellistest küttetorul, mis kulges baraki keskelt läbi. Kaks alumist rida narisid olid nii madalad, et nendel võis ainult lamada.

50 sentimeetri kõrgune ja 60 sentimeetri laiune küttetoru ühendas omavahel kaht ahju, mis asusid baraki kummaski otsas. Kuid neid ahje köeti viletsasti, kusjuures vangidel enestel tuli kütust hankida.

Hiljem lubjati blokid üle ja laetaladele maaliti sõnad, mis pidid vangide meeleolu ülal hoidma.

Kõigis blokkides oli kaks manitsust:

Austa oma ülemaid!

Müts käes käid läbi kogu maailma —
seepärast blokis müts maha!

Tihti lisandusid neile teised:

Kas või üksainus täi on sinu surm!
Töö teeb vabaks!
Blokk on sinu kodu!
Ole puhas!
Ole hoolas ja kuulekas!

Blokkides ei olnud pesemisruumi ega käimlaid. Vangidel oli keelatud öösi blokist väljuda, seepärast oli baraki otsas kaks mustusetünni, mis tihti jooksid. Öösi või varahommikul viidi need tünnid välja ja tühjendati käimlatesse, mis olid natsidele uhkusajaks ja nende harukordse hügieenialase leidlikkuse «musternäidisteks». Kujutage endale ette 250 inimese jaoks mõeldud puubarakki mõõtmetega 9×40 meetrit. Hommikuti pärast äratust oli nendes tohututes käimlates kohutav tunglemine ja väljakannatamatu hais.

Pesemisruumid olid vastasbarakis. Seal kulgesid läbi kolm raudtoru, kust vesi valgus puukünadesse. Pesemisruumides oli üsna lahe, sest enamik vange ei pesnud end: neil ei olnud seepi ega käterätikut.

Ent isegi niisugused tingimused tekkisid alles laagri olemasolu viimasel perioodil, kuna aastail 1942—1943 ei jätkunud joogivettki. Ja kui kellelgi läks korda vett hankida, vahetas ta selle leiva vastu. Kogu laagri peale oli üksainus veekraan. Vangid pesid end sealsamas, kus nad sõid. Tihti tuli ette, et haiged kasutasid toidukausse ka väljaheidete jaoks.

Loomad ei saaks elada niisugustes tingimustes, millistes Oswięcimis elasid inimesed. Sellest kõnelevad laagridokumendid. Nii märgitakse kirjas 3. juulist 1942, et 260/9-tüüpi barakk ei kõlba isegi lehmade pidamiseks. Seepärast anti korraldus sisse seada ventilatsioon ja tsementeerida põrand.

Koortel oli laagris kaugelt parem elu kui vangidel. Berliinist tulnud käsu põhjal ehitati Birkenaus penila 250 politseikoera jaoks. Ehitustööd läksid maksma 81 000 marka. Koerte jaoks rajati ruumid kõigi hügieeninõuete kohaselt. Seal olid avarad haljad muruplatsid, kus koerad jooksid, eri köök ja isegi laatsaret. Ühest kirjast saime teada, et koertega tegeleva meeskonna ülem ähvardas karistada, kui kõige lühema ajaga ei viida lõpule penila katuse remonti. Oma ähvardust põhjendas ta sellega, et ei soovi võtta endale vastutust haiguste pärast, mis võivad koerte hulgas puhkeda katuse läbijooksmise tõttu.

Vangid jäid jõuetuks, haigestusid ja surid alatoitluse ning halva toidu, veel sagedamini aga tõelise nälja pärast.

Toiduportsjonid olid kõigis Saksa koonduslaagrites ühesugused. Samal ajal kui tuhanded vahialused vaevlesid ja hukkusid toidupuuduses, riknesid tohutud toiduainetevarud Birkenau laagri ladudes või saadeti Saksamaale. Neid toiduaineid tõid endaga ešelonides kaasa laagri tulevased vangid. Kõige rohkem toiduaineid saabus ešelonides koos juutidega, kes aeti laagrisse kokku kõigist fašistide poolt orjastatud Euroopa maadest. Hollandlased tõid kaasa kakaod, šokolaadi, kondenseeritud piima, võid, juustu ja kaerahelbeid, kreeklased viigimarju, oliive, rosinaid, mandleid, sidruneid ja apelsine, prantslased šokolaadi ja konserve. Ungarlased tõid endaga kaasa tavaliselt pekki, suitsutatud liha, hanerasva ja lihakonserve, belglased kuivatatud ja värsket puuvilja ning marmelaadi. Tšehhid ja slovakid tõid laagrisse küpsiseid, vorsti, searasva ja koduküpsetatud leiba. Kõiki neid toiduaineid oli karmilt keelatud kaasa võtta raudteeperroonilt, mille äärde ešelonid saabusid, ja välja tuua laagri ladudest.

Laagris ei olnud peaaegu üldse toidunõusid. Vangid kasutasid peamiselt kaheliitrisi plekk-kausse, mis jagati välja just enne sööki. Nende puhtuse eest ei kantud suuremat hoolt, mistõttu see, kes tahtis, et tal oleksid puhas kauss ja lusikas, pidi neid alati kaasas kandma. Sageli meisterdasid vangid endale konservikarpidest algelisi kausse.

Ehkki vangid tõid kaasa tuhandeid nuge, tuli neil endil teha plekist midagi nugade taolist, sest tõelised noad korjati neilt laagrisse saabumisel ära.

Halva toidu ja raske töö tõttu suutis tugev ja terve uustulnukas vastu pidada ainult kolm kuud. Isegi kui tal oli õnne, et teda ei tapetud tööl ja ta ei surnud ka düsenteeria kätte, hukkus ta kurtumusest, kui ei saanud õigel ajal abi. Abi aga võisid talle anda ainult «vanad» vangid, kes oskasid «organiseerida»¹.

Laager sai toiduaineid kõigi vangide jaoks ja iga päev

¹ «Organiseerima» tähendas oskust hankida kõike, mis tarvis, kust tarvis ja millal tarvis, sealjuures «vahele jäämata».

jäi üle toitu surnute arvel — laagris suri mitusada või mitu tuhat vangi päevas. Nii kuhjus ladudesse suurel hulgal toiduaineid.

Vangide ametlikud toidunormid olid organismi eluvõimelisena hoidmiseks ebapiisavad. Peale selle aga jõudsid need toiduportsjonid vangide kätte ettenähtust veel väiksemana.

Vang sai alla 300 grammi leiba päevas ettenähtud 350 grammi asemel. Leib jagati vangidele välja õhtul ja nad sõid selle jalamaid ära. Hommikul said nad ainult pool liitrit musta vedelikku, mida nimetati kohviks või teeks, ja tibatillukese portsjoni suhkrut. Pärast niisugust einet kell 6 hommikul pidi vang nälgima lõunavaheajani, millal talle anti vähem kui liiter leent. See pidi sisaldama 150 grammi kartulit, 150 grammi loomanaerist, 20 grammi jahu, 5 grammi liha ja 15 grammi konte. Tegelikult aga ei olnud selles supilakkes isegi neid tagasihoidlikke annuseid. Kartul ja söödanaeris saabus kööki tavaliselt söögiks täiesti kõlbmatuna ning visati minema, liha aga omastasid SS-lased juba laost. Selle tagajärjel ei saanud vangid kätte pooltki sellest, mis neile kuulus. Vahel asendati kartul makaronide või ubadega, liha aga margariiniga. Nende toiduainete väljaandmist «kontrollisid» SS-lased väga omapäraselt. Ladude juurde, mis varustasid toiduainetega kööki, kus valmistati toitu kümnetele tuhandetele vahialustele, sõitsid viietonnised veoautod, võtsid siit peale kottide viisi suhkrut, jahu, margariini, konserve ja muid toiduaineid ning toimetasid need SS-lastele ladudesse.

Ladudes kõrvaldasid toiduaineid SS-lased ja barakkides blokivanemad, kes niigi armetutest vangiportsjonitest riisusid mõndagi endale ja oma sõbrameestele. Kõike seda tehti laagri juhtkonna teadmisel ja iga katse parandada olukorda lõppes traagiliselt sellele, kes asja algatas.

Toiduained, mis vangid kätte said, olid palju halvemad nendest, mille järgi arvutati kalorite sisaldust. Oswięcimis said kõige raskemat tööd tegevad vangid toiduaineid, mille kalorsus moodustas ainult 40 protsenti laagri juhtkonna poolt ettekirjutatust. Nii väikesest kalorite hulgast ei piisanud isegi inimesele, kes ei teinud tööd ega liigutanud ennast. Kõige selle tagajärjeks oli organismi süstemaatiline kurtumine. Alatoitus oli üks peamisi põhjusi, miks terved inimesed surid massiliselt varsti pärast laagrisse jõudmist.

Tugevamad toiduportsjonid olid üksnes sakslastest kapodel.

1941. aastal ja poole 1942. aasta kestel anti vangidele «suppi» keskpäeva paiku. Sel ajal olid nad tööl ja kannatasid seega kogu päeva nälga. Niisugune olukord soodustas haigestumist, mis sageli lõppes surmaga.

Parem ei olnud lugu ka õhtuse toiduportsjoniga. Siin on andmed selle kohta, kuidas erines ametlik toiduratsioon sellest, mis vang tegelikult kätte sai:

Nädalapäev	Õhtune portsjon (grammides)	Kööök andis välja (grammides)	Vang sai kätte (grammides)
Pühapäev	Vorst 40	30	15—20
Esmaspäev	Vorst 40	30	15—20
Teisipäev	Margariin 40	40	25—30
	Marmelaad 50	50	25—30
Kesknädal	Vorst 40	30	15—20
Neljapäev	Margariin 50	50	30—40
Reede	Marmelaad 50	50	30—40
Laupäev	Kohupiim 50	50	30—35

Birkenau oli kuulus selle poolest, et seal valmistati palju halvemat toitu kui kõigis ülejäänud koonduslaagrites Sakasamaal, sest SS-lane Händler, kellele allusid Birkenau meestelaagrite köögid, vahetas oma usaldusmehe kaudu toiduaineid kulla, briljantide, kellade ja muude väärtasjade vastu. Tema käsul keedeti kartuleid koorimatult, nii et supp oli alati must ja haises. «Kohvis» ja «tees» ei näinud me kunagi suhkrut; ka liha ja margariini oli «supis» äärmiselt harva.

Portugalist, Rootsist ja Slovakkiasaadeti vangidele pakke, milles enamasti oli sardiine ja šokolaadi. Ent Birkenau ei oleks olnud Birkenau, kui vangid, eriti juudid, oleksid need pakid kätte saanud. Kõik olenes laagri komandandi meeoleolust.

Sageli konfiskeeriti pakid laagri juhtkonna poolt, kuid vahialused pidid kinnitama nende kättesaamist. Vahel SS-lased võtsid lihtsalt pakist välja selle, mis neile meeldis. Tuli ette, et konfiskeeritud pakke jagati kapodele ja bloki vanematele tasuks «hea töö» eest.

ILMA JOOGIVEETA

Söönu ei mõista näljast!

Vabal inimesel on raske ette kujutada, kui ränk on selle elu, kes ei saa avaldada oma tahet, elades orjapõlves.

Kui meil on puudu õhust, siis hakkame aru saama, et selleta on elu võimatu. Sedasama võib öelda ka vee kohta.

Me juba mainisime, et Birkenaus ei olnud joogivett. Kõikjal oli näha hoiatavaid silte: «Vesi joogiks kõlbmatu!», kuid tervetel ja haigetel tuli juua seda rabavett.

Kui me 1942. aastal saabusime Birkenausse, siis vesi, mis meil läks korda hankida, oli kollane ja sogane. Vanad vangid hoiatasid meid, et seda vett on ohtlik pruukida. Seepärast me keetsime seda ja tegime sahariiniga magusaks. Hiljem õnnestus meil saada head vett, mis oli eriliselt määratud SS-lastele, kuid selle vee eest pidime maksma leivaga.

Avastatud dokumentidest teame nüüd, et SS-lased olid saanud otse Berliinist ettekirjutuse mitte juua Birkenau vett ja isegi mitte nõusid pesta sellega — nii hullusti kartsid isandad Berliinis, et SS-laste seas võivad puhkeda nakkushaigused.

Professor Zunker, kes Himmleri käsul tegi Birkenaus veeanalüüsi, kirjutas 26. märtsil 1941 oma järeldusena:

«See vesi ei kõlba isegi suu loputamiseks.»

Laagri juhtkond oli teadlik joogivee puudumisest. Oma kirjas 16. detsembrist 1942 tuletas ehitustööde ülem Bischoff laagri juhtkonnale meelde, et laager vajab joogivett. Ta kirjutas, et viletsad hügieeniolud laagris ja massiline haigestumine on tingitud veepuudusest ning et veeta on võimatu edukalt ravida nakkushaigusi.

SOOME SAUN

Natslike arstide «teaduslik töö» ja üldse kogu nende tegevus koonduslaagrites mõisteti hukka sõjaroimarite kohtuprotsessidel.

Isegi erialaste teadmisteta inimene mõistab, et natslikud arstid panid koonduslaagrites alatasa toime kuritegusid inimsuse vastu. Me ei suuda unustada arsti, SS-ohvitseri, kes võimutses Birkenaus 1943. aasta algul.

Tema eriharrastuseks oli soome saun. See saun kujutas

endast kaht tuba, mida lahutas hermeetiliselt sulguv uks. Vangid riietusid koridoris lahti ja andsid oma rõivad desinfitseerimisele. Esimeses toas oli päratu suur tellistest ahi, milles mõne tunni jooksul enne seda olid suured kivid aetud hõõguma. Seinä ääres ahju vastas olid primitiivsed lavad. Sinna pandi istuma nii palju vange, kui vähegi mahtus. Nad istusid üksteise kõrval, terved koos haigetega, kellest paljudel oli nakkavaid nahahaigusi.

Siis visati hõõguvatele kividele vett. Kurnatud ja haiged vangid hakkasid higistama. Kõige rohkem higistasid uustulnukad, kes olid roninud ülemistele lavadele. Neist otse valgus alla higi, mis oli segatud mustuse ja mädaga.

Kui mõned olid juba teadvuse kaotanud, avati uks, mis viis teise tuppa, ja valvurid hakkasid kepihoopidega ajama vange jäise duši alla. Pärast niisugust kümblust oli vahialustel lubatud end kuivaks pühkida, kusjuures kümne mehe peale anti üks käterätik. Toas, kust saadi pesu ja desinfitseeritud rõivaid, oli võimatu tunglemine, ning tavaliselt jäid paljud mõnest esemest ilma. Siis pidi otsustama jõhker füüsiline jõud.

Niisugune saun tõi paljudele kopsupõletiku, mis lõppes surmaga — just seda SS-lasest arst taotleski.

«LUBATUD ON AINULT SEE, MIS KÄSTUD!»

Raske on lühidaltki loetleda kõike, mis oli laagris keelatud ja mille eest vange nuheldi.

Oli keelatud läheneda okastraataiale, sest SS-lased kartsid, et vangid võivad teatada uustulnukatele, kes liikusid gaasikambrite poole omaenda matustele, mis neid ootab. Oli keelatud vaadata naiste kolonne, oli keelatud süüa ja suitsetada töö ajal ja palju, palju muud.

Rängaks kuriteoks oli kirjade saatmine naaberlaagritesse, peamiselt naistelaagritesse, kus paljudel vangidel oli sugulasi. Väga täpselt iseloomustas olukorda Birkenaus üks SS-ohvitser: «Lubatud on ainult see, mis kästud! Mis ei ole ette kirjutatud, see on keelatud ja karmilt karistatav!»

Uued vangid ei teadnud kunagi, mis võib teha, ja seepärast õpetati neid malaka abil.

Laagrigestaapot nimetati ametlikult «poliitiliseks osakonnaks». Selle keskus oli laagris Oswięcim I.

Sellel inkvisiitorlikul organisatsioonil oli oma salakuulajaid vangide, palgaliste ja SS-lastehulgas. Selle agendid viibisid alati laagris ja võisid iga hetk hakata ootamatult läbi otsima vange ja laagris töötavaid palgalisi. Laagripolitsei mehed sõitsid laagris ringi mootorrataste ja autodega ning jälgisid rangelt, et vangid ei kõneleks SS-lastevõi palgatud töölistega.

Eriti kuulsad olid gestaapolased Bogger, Broad ja Grabner, kelle süü läbi hukkus tuhandeid inimesi.

Kindlasti on vaja kirjeldada, missugused ülesanded olid gestaapo poliitilisel osakonnal koonduslaagrites, eriti niisuguses, nagu hävituslaager Oswięcim-Birkenau. Oswięcim oli viimaseks etapiks vangide, iseäranis poliitvangide elus, keda gestaapo saatis laagrisse dokumentidega, kuhu oli kirjutatud: tagasipöördumine ebasoovitav. Siin pidi iga gestaapole ebasoovitav inimene «kaduma». Kuidas ja kus, seda ei märgitud. Selles suhtes lootis gestaapo laagriülema «maitsele». Natside plaan oli rajatud eeldusele, et poliitvangid näitavad kiiremini oma tõelist palet koonduslaagri kollektiivis, kui türmis või üksikvangistuses.

Oswięcimi saadeti «ohtlikke» poliitvange, kes ei pidanud kunagi pääsema vabadusse. Nendel vangidel olid erilised dokumendid. Ehkki nende hulgas oli ka juudi päritoluga vahialuseid, ei saadatud neid iialgi gaasikambritesse. Nende dokumentidel, mida hoiti laagri kartoteegis, leidsid erilised märkmed.

Neid vange sunniti töötama koos laagri kõigi teiste vahialustega. Sealjuures jälgiti paljusid neist pidevalt, et olla kursis nende poliitilise eluga. SS-lased poliitilisest osakonnast Oswięcimis ja Birkenaus püüdsid välja selgitada vas-

tupanugruppe ja jälgisid «kahtlasi» poliitvange, kuigi äärmiselt harva läks korda paljastada nende «õonestustegevust».

Gestaapolased kasutasid vangide järele luuramiseks kõige rafineeritumaid võtteid. Nad ostsid mõne vangi ära kergema töö ja lisatoidu eest. Ent kui niisugune reetur ennast kaasvangide ees paljastas, saadeti ta kiires korras gaasikambrisse.

SS-lased püüdsid sageli tungida vangide keskkonda, olles pannud selga vahialuserõivad. Kõige rohkem pingutasid nad, et saada andmeid mahalaskmist ootavate vangide kohta, keda peeti Oswięcimi blokis nr. 11. SS-lased saatsid sellesse blokki teisi vahialuseid, kellele töötati elu või vabadust, kui nad toovad andmeid bloki nr. 11 vangide kohta. SS-lastele oli hästi teada surmamõistetud inimeste psühholoogia ja nad püüdsid seda ära kasutada. Nad teadsid, et igal vangil on väljas keegi lähedane inimene, kellele ta tahaks saata viimase teate endast. Sageli usaldasid vangid enne surma oma salajasemadki mõtted laagrikaaslastele. Üldiselt aga olid poliitvangid valvsad ja kui keegi eksis selle vastu, isoleeriti ta seltsimeeste poolt kohe.

Poliitilise osakonna agendid valvasid hoolega, et Birkenau saladus ei jõuaks laagrist välja. Rääkida sellest, mis Birkenaus sünnib, oli valjusti keelatud.

PÖGENEMISI LAAGRIST

Kui keegi põgenes laagrist, kutsuti sireeniga kõik vangid loendusele, sest teisiti oli võimatu kindlaks teha, kes nimelt oli minema pääsenud.

Loendus kestis tavaliselt mitu tundi ja vangid pidid kogu aja seisma. SS-lased ja kapod tuhnisid selle vältel läbi kogu laagri ja ümbruskonna.

Kui põgenik tabati, sattus ta gestaapo küüsi, kus temalt nõuti andmeid põgenemisplaani ja kaasosaliste kohta. Juhul kui põgenikult leiti raha või laagrist varastatud asju, paigutati ta mitmeks päevaks või nädalaks üksikkambrisse.

Parimateks meistriteks põgenemise alal olid venelased. Oktoobris 1942 läks nõukogude sõjavangidel korda üks julgemaid massilisi põgenemisi. Öhtul pärast loendust saadeti nõukogude sõjavangid SS-laste valve all läbi uurima laagri territooriumi, sest otsiti üht vangi, kellel oli õnnes-

tunud kas põgeneda või kuhugi peitu minna. Niipea kui vene vangid jõudsid kõrgete vahitornide juurde, lükkasid nad hurraahüüete saatel need ümber koos seal olevate SS-lastega ja põgenesid selles segaduses.

Hiljem saabus Birkenausse veel mitu ešeloni nõukogude sõjavange. Nad talusid kindlameelselt laagrielu ja abistasid üksteist.

Tavaliselt organiseerisid venelased põgenemise järgmisel viisil. Töö ajal kaevasid nad maasse varjendi, kuhu läksid peitu just enne töö lõppu. Keegi nende seltsimeestest ajas kinni varjendi sissekäigu. Öösel tulid põgenejad oma peidupaigast välja, roomasid traadi alt läbi ja pagesid idasse, rinde poole.

1944. aasta kevadel undas sireen sõna tõsisel mõttes iga päev, teatades mõne vene sõjavangi või isegi terve grupi põgenemisest. Sealjuures ei juhtunud kordagi, et venelastest põgenikke oleks laagrisse tagasi toodud. Ometi ei olnud põgenemine iseendast veel nii raske kui läbitungimine laagri ümbruskonnast, mille elanikud suhtusid vangidesse vaenulikult. Ka naistelaagris oli mitu kordaläinud põgenemist, kusjuures asjaosalisteks olid vene naised.

1943. aasta algul toodi Birkenausse ühe põgenenud vangiga omaksed. Kõik vangid sunniti mööda marssima põgeniku emast ja mõrsjast. Õnnetud naised hoidsid käes plakati, kuhu oli kirjutatud, et iga laagrist põgeneja sugulasi ähvardab surm.

Teise etenduse lavastasid SS-lased 1944. aasta kevadel: kõik vahialused sunniti mööda marssima põgenemiskatsel mahalastud vangide laipadest.

Vangide põrandaaluse organisatsiooni otsusel võeti ette järjekordne põgenemiskatse. Põgenema pidid viis meest: kolm vangit Oswięcim I-st, kes töötasid Birkenaus, ja kaks Birkenaus. Nad peitsid end laagris, seespool suurt tõkkevööndit. Seltsimehed olid neid varustanud toiduainete, kompassi, maakaartide, nuga ja kahe püstoliga.

Kell neli päeval teatas sireen põgenemisest ja kõik vangid pidid tulema laagrisse loendusele. Viis meest oli puudu ja seepärast olid vangid sunnitud seisma hilisõhtuni, kuni SS-lased ja kapod toimetasid laagris läbiotsimist. Järgmisel ööl lasti kolm põgenikku maha, kui nad püüdsid roomata tõkkevööndist mööda, ülejäänud kahel läks korda peidupaika tagasi jõuda. Hommikul sai põrandaalune organisatsioon teada, et üks neist on raskesti haavatud ja vajab

Pärast pikka teekonda tulevad vaguneist välja mehed ja naised lastega. Nad ei tea, et on saabunud oma elu lõppjaama...

Naised ja lapsed Ungari ešelonist. 1944. aasta kevadel tuli Ungarist ešelonij palju, et täie võimsusega töötav surmavabrik ei jõudnud laipu põletada.

Inimeste sorteerimine käis väga kiiresti. Ühe või teise inimese saatuse otsustamiseks piisas mõnest sekundist, järgnes SS-lase käeliigutus ja inimese elusaatus oli määratud. Pildil näeme noort meest hetkel, mil SS-lane otsustab, kuhu teda saata: laagrisse või krematooriumi. Kaks tütarlast läheb vasakule, nad saadeti tööle laagrisse.

Vanaeideke lastega kõmbib krematooriumi poole.

arstiabi, teine aga on rusutud traagiliselt kulgenud põgenemiskatsesest.

Arstist vangil läks korda varjupaigas ära käia. Ta vaatas haavatu üle ja teatas põrandaalusele organisatsioonile, et tema seisukord on lootusetu. Samal ajal sunniti vange mööda marssima tapetud seltsimeeste laipadest. Põrandaaluse organisatsiooni liikmed varustasid põgenikke salaja teiduainete ja veega. Olukord muutus väga komplitseerituks, kui kolme päeva pärast haavatu otsustas laagriüluse ette minna ja asi üles tunnistada. Organisatsioon otsustas tema mürgitada. Põgeneda õnnestus ainult ühel viiest.

Ent põgenemiskatsed ei lakanud, sest iga vang teadis, et kui ta ei põgene, siis Birkenaust elusana ei pääse. Üldse põgenes Birkenaust mitusada vang ja paljudel läks korda jälitavate SS-lastest käest pääseda.

Mõned vangid, kes hukati põgenemiskatse pärast, langesid selle ohvriks, et usaldasid SS-lastest spioone.

Üks sääraseid spioone oli blockführer¹ Schneider. Ta ajas vangidega avameelset juttu, andis andeks pisikesi üleastumisi, aitas üht-teist «organiseerida» ja lõpuks lubas põgenemisele kaasa aidata. Kaks poola vangit «organiseerisid» Schneiderile rohkesti väärtasju ja leppisid temaga kokku, et ta viib nad läbi suure tõkkevööndi.

Tõepoolest tuli Schneider kord neile järele ametliku paberiga, millel oli väljakutse ülekuulamisele. Poolakad, kes olid põgenemiseks valmis, läksid temaga kaasa, kuid Schneider ei viinud neid läbi tõkkevööndi, vaid hoopis punkrisse², ja andis gestaapo kätte. Ta teatas gestaapolastele, et vangid tahtsid põgeneda ja püüdsid ära osta teda — SS-last. Mõlemad vangid kuulati üle, neid piinati ja lõpuks poodi nad üles. Nende seletused sidemete kohta Schneideriga tulid neile ainult kahjuks.

Me poleks kunagi teada saanud, kuidas nad kinni võeti ja kes on nende surmas süüdi, kui sellest poleks «jutustanud» üks pooduist. Tema laibal nägid vangid keemilise pliiatsiga kirjutatud sõnu: «Meid reetis blockführer Schneider, makske kätte meie surma eest!»

Veel üks näide SS-lastest salakavalusest.

Meie seltsimees slovakk Langer leidis SS-lastest hul-

¹ Blockführer — blokiülem, SS-lane, kes valvas vange blokis ja tööl.

² Punker — salavarjend, kuhu läksid peitu põgenemist kavatsevad vangid; asus laagri territooriumil ja oli hästi maskeeritud.

gas oma kunagise koolivenna, kes töötas laagris block-führerina. See lubas, et aitab Langeril põgeneda. Ta nõudis vaid, et Langer hangiks raha. Koos nelja seltsimehega «organiseeris» Langer kõik, mida SS-lane nõudis.

Langer tegi ka meile ettepaneku põgeneda, kinnitades, et SS-lane on tema lapsepõlvesõber, kelle peale võib loota. Me ei nõustunud. Järgmisel hommikul jätsime Langeriga hüvasti ja vaatasime, kuidas seltsimehed, kes olid otsustanud põgeneda, läksid tööle koos teiste vangidega.

SS-lane ja veel üks tema kolleeg pidasid sõna. Nad tulid sinna, kus Langer ja ta seltsimehed töötasid, ning nõudsid kapodelt, et nad lastaks välja — tööle suure tõkkeaheliku taha. SS-lastel saadeti jõudsid vangid tõkkevööndi taha ja rõõmustasid, et asi läheb korda. SS-lased kõndisid nendega kaks kilomeetrit, siis aga lasksid nad reetlikult maha kõik viis vangi ja riisusid laibad paljaks. Tulnud tagasi laagrisse, kandsid nad komandandile ette, et olid lasknud vahialused maha põgenemiskatsel, ning said oma «töö» eest rahatasu ja kolm päeva puhkust.

Õnnetute põgenike laibad toodi õhtuks laagrisse ja pandi istuma toolidele sissekäigu juures. Sel ajal töölt tulevad vangid pidid käskluse peale «Vasakule vaat!» silmitsema seltsimeeste laipu.

Laagrivanem Danisch seisis laipade kõrval ja muudkui hüüdis, hasartselt nagu turukaupleja:

«See ootab igauht, kes katsub põgeneda!»

Põgenemiskatse pärast tapeti ka SS-lane Pestek, rahvuselt rumeenlane. Ta tegi koostööd partisanidega ja püüdis aidata põgeneda mitmel vangil. Kuid tal läks alles suure vaevaga korda võita vangide usaldus.

Mais 1944 põgenes Birkenaus Jaroslav Lederer Plzenist, endine Tšehhoslovakkia ohvitser. Riietunud SS-lase vormi, sõitis ta koos Pestekiga laagrist välja.

Seejärel pöördus Pestek laagrisse tagasi, et aidata põgeneda ka teistel vangidel.

Üks endisi vahialuseid Birkenaus, Josef Neumann Medzilaborcist, vang nr. 29867, jutustas Pesteki kohta järgmist:

«1942. aasta kevadel määrati mind meeskonda, kes koristab laipu. Ma pidin iga päev käima laagrites ja lugema kokku vangid, kes olid surnud viimase 24 tunni jooksul, et hiljem toimetada nad veoautoga küüni, mis täitis surnukambri aset. Niisugune töö võimaldas mul vabalt külastada laagreid, see aga hõlbustas põgenemise ettevalmistusi.

1944. aasta märtsis ütles mulle blockführer Pestek, keda ma tundsin niisama palju nagu teisi SS-lasi:

«Ma pole see, kelleks te mind peate, kuigi ma kannan SS-vormi. Ma pole vangidele kunagi liiga teinud. Olen põrandaaluse vastupanuorganisatsiooni liige. Kord nädalas käin ma Krakovis ja Katowices, kus ma teatan kõigest, mis laagris tehakse. Me tahame päästa vange.»

Ma ei uskunud teda, kuid Pestek jätkas:

«Te teate, missugune oht teid ähvardab. Või on teile veel vähe tšehhi juudid perekondade laagri katastroofist? Mis te teete siis, kui järg jõuab teie kätte? Otsustage, ma võin teid siit välja viia.»

Rääkisin Pesteki ettepanekust seltsimehele. Ta hoiatas mind ja tuletas meelde mitut niisugust juhtumit, kus koostöö SS-lastega oli õnnetult lõppenud. Ma tunnistasin tema sõnad õigeaks, Pestekile aga mainisin oma õde ja veel üht naissugulast, kes samuti olid vangis Birkenaus ja keda minu põgenemise korral oleks ähvardanud suur oht. Pestek mõistis minu umbusalduse põhjust ja püüdis mind veenda, kuid ma ei uskunud teda ikkagi.

Mõni nädal pärast meie jutuajamist kadus Pestek ning koos temaga Jaroslav Lederer tšehhi juudid perekondade laagrist. Tuli välja, et Pestek oli rääkinud tõtt, mina aga olin eksinud. Pestek oli andnud Ledererile peale SS-lase mundri ka jalgratta, ja nad sõitsid koos laagrist välja. See tuli väga ootamatult mitte üksnes SS-lastele, vaid ka vangidele, eriti mulle. Ma kahetsesin väga, et ei uskunud Pestekit, ja jätkasin ettevalmistusi põgenemiseks.

25. mail sain ma teada, et endine SS-lane, partisan Pestek tuli SS-lase mundris tagasi laagrisse ja ootab mind sektori BIII pooleliolevas barakis, mida nimetati Mehhi-koks. See sündis nii. Kui ma jõudsin laagrisse, astus minu juurde blockführer, otsis läbi ja pani mulle taskusse kirja Pestekilt, milles viimane teatas, millal ja kus ta mind ootab.

Kui ma leidsin Pesteki tema peidupaigas, tervitas ta mind kahe minule sihitud püstoliga. Ta sõnas:

«Loodan, et nüüd sa juba usaldad mind. Kui tahad põgeneda, sea end valmis, ja pool üksteist sõidame.»

Peale minu tahtis Pestek päästa veel teisigi vange. Nende hulgas oli kaunitar Renni Neumannova tšehhi juudid perekondade laagrist. Pestek armastas seda neidu ja tõenäoliselt see oligi peamiseks põhjuseks, miks ta uuesti laagrisse tuli.

Seadnud end põgenemiseks valmis, läksin täpsel ajal kokkulepitud kohale. Juba kaugelt nägin, et selle baraki juures, kus Pestek oli peidus, on midagi korrast ära. SS-lased olid Pesteki avastanud. Tagasi minna ma ei saanud ja seepärast läksin tšehhi juudid perekondade laagrisse, kus heitsin kiiresti eemale kõik asjad ja võtsin seljast era- rõivad.

Vaevalt olin jõudnud ümber riietuda, kui kuulsin, et mind otsitakse kogu laagris. Kolm tursket SS-last astusid barakki. Märganud mind, hakkasid nad kisendama: «Kus on Pestek?»

«Ei tea,» vastasin mina, mille eest jäin ilma kahest hambast.

Nad löid mu jalust maha, seejärel aga viisid vahitorni, kus ma nägin Pestekit, kes oli käsipidi riputatud aknavõre külge. Ta oli nii läbi pekstud, et teda oli peaaegu võimatu ära tunda. Mind riputati teise akna külge, samuti käsipidi. Meid jäeti kahekesi — lootuses, et hakkame omavahel olles rääkima.

Seejärel kuulas mind üle laagri komandant Schwarzhuber ise. Ma ei tunnistanud midagi. Siis seoti meid Pestekiga kokku ja viidi Oswięcimisse, kurikuulsasse blokki nr. 11. See oli õudne vaatepilt: verine SS-lane ja juudist vahialune talutati kokkuseotult blokki, kust elusalt tuldi välja äärmiselt harva. Selles blokis viibimine tähendas ainult surma ootamist.

Pärast kestvate piinamiste lasti Pestek kuu aja pärast maha.

Mind jäeti ellu kui Pesteki «kuriteo» tunnistajat, et tagada SS-lastele alibi kõrgemalseisvate gestapolaste ees. Ühel ilusal päeval lõpetas laagri komandant Schwarzhuber ülekuulamise ja mõistis mind eluajaks laagri vangistusse.

26. oktoobril 1944 läks mul korda sõita ühe vangide ešeloniga Baierisse. Kõverdunud sõrmed ja muud piinamisjäljed tuletavad mulle surmani meelde Birkenaud.»

Põgeneda õnnestus mitmel slovakil. 7. aprillil 1944 põgenesid Rudolf Vrba ja Alfred Wetzler. Pääsenud vabadesse, saatsid nad kirju üksikasjalise ülevaatega sellest, mis toimub Birkenaus, paljudesse lääneriikidesse, ka Washingtoni — presidendi kantseelisse Valges Majas. Lääs aga jäi täiesti osavõtmatuks...

**«MIS EI OLE ETTE KIRJUTATUD, SEE ON KEELATUD
JA KARMILT KARISTATAV!»**

Nuhtlustest, mida rakendati kõigis Saksa koonduslaagrites, järelikult ka Birkenaus, võiks kirjutada terve peatüki. Karistusi mõeldi välja ja viidi täide saksapärase soliiduse ja põhjalikkusega.

Peale igasuguste karistamiste ja peksmiste kirjutasid SS-lased ja kapod ülemusele eriraporteid, mille põhjal laagri komandant määras karistuse üleastunud vangile, kusjuures mingisugust juurdlust ei korraldatud.

Kõige sagedamini määrati 25 nuudihoopi. Otsus viidi täide loenduse ajal kõigi vahialuste juuresolekul, kes pidid kogu eksekutsiooni ajal seisma paljapäi. Süüalune seoti puki külge ning mõni SS-lane või kapo peksis teda siis halastamatult ja meetodipäraselt.

See laagris nii harilik karistus saadeti täide enamasti siis, kui juba mitmele vangile oli niisugune nuhtlus määratud. Karistuslused rivistati puki ette, kus nad ootasid oma järge. Nuudi või nahaga ületõmmatud terastrossi vihin lõikus hauavaikusse. Puki külge seotud vang abi keha võppus löökide all, mis langesid täpselt ja armutult ning rebestasid nahka. Peatselt lendasid igasse külge verised riideräbalad... Kogu eksekutsiooni kestel pidi karistatav valjusti hoope lugema. Kui valu pärast segaseks läinud inimene ei suutnud enam lugeda, lisasid SS-lased uusi hoope. Pärast karistuse täideviimist oli vang kohustatud ilmuma laagri komandandi juurde ja talle ette kandma: «Härra laagrikomandant, vang nr. 73043 on tänuga kätte saanud kaksümmend viis hoopi.»

Vang, kellele «ametlikult» oli määratud ihunuhtlus, pidi läbi tegema arstliku järelevaatuse, et oleks välja selgitatud, kas ta kannatab karistust välja.

SS-lasest arst ei vaadanud kunagi niisuguseid vange üle, see-eest aga kinnitas ta üksikasjalise aruande eksekutsiooni kohta, mis saadeti Riikliku Julgeoleku Peavalitsuse eriosakonda Berliinis.

Eriformulari kanti sisse, kui palju nuudihoope vang sai ja missugune on tema tervislik seisund pärast karistuse täidesaatmist. Aruandele kirjutasid alla laagri komandant ja kolm SS-ohvitseri.

Sageli karistati vahialuseid «mitteametlikult», otse blokkides.

Niisugustel kordadel sooritas kogu eksekutsiooni bloki- vanem. Et blokis pukki ei olnud, tuli vangil pista pea ahju- suhu, kuna aga nuudi asemel kasutas blokivanem jämedat keppi. Tihtilugu jäeti mõni vang söögita ja tal kästi seista kogu päev värava juures. Pakase korral lõppes see karis- tus mõnikord vangi surmaga.

Kuni 1943. aastani kasutati Birkenaus eksekutsioonideks erikambrit, mis oli nii kitsas, et sinna mahtus kaks vangi ainult seisma. Sageli tuli vangil seista seltsimehe kõrval, kes oli nälja ja külma tagajärjel juba surnud. Kamber asus laagri B1b blokis nr. 3.

Vangigruppide ja ka komandode suhtes, kui nad olid hal- vasti töötanud või keegi oli laagrist põgenenud, rakendati karistust, mida nimetati «spordiks». SS-lane või kapo käsu- tas vangid pikali ja püsti, roomama ja kükitama. Eksekut- sioon kestis nii kaua, et paljud vangid ei suutnud enam tõusta, ülejäänud aga tundsid niisuguse «spordi» tagajärgi mitu päeva.

Stefan Garbarskiga Varssavist, vana vangiga, kellel oli laagrielus suuri kogemusi, toimus sündmus, mis oleks talle äärepealt elu maksnud.

Garbarski hankis laagriköögist kastrulitäie suppi. Kast- rul oli väga raske ja seepärast pani mees selle korraks maha. Otsekohe tormas selle kallale mitu juudisoost vangi.

Vihane Garbarski hakkas neid eemale tõrjuma ja hüüdis: «Niikuinii lähete kõik krematooriumi!»

Niisugune märkus oleks võinud talle maksma minna elu, ehkki ta ütles tõtt, mida teadsid kõik vangid. SS-lane, kes seda stseeni jälgis, võttis Garbarski kinni ja viis vahi- ruumi, kus koostati protokoll. Krematooriumi kohta käivate valekuulduste levitamise eest paigutati Garbarski 25 päe- vaks punkrisse.

Garbarski jäi ellu ainult tänu punkrit teenindavate van- gide hoolitsusele. Pärast vabanemist murdis ta kaua pead selle üle, miks teda nii halastamatult karistati — SS-lased ei varjanud ju iialgi vangide eest oma inimvihkajalikke plaane.

Väiksemate üleastumiste eest määrasid SS-lased karis- tusviisi oma äranägemisel. Vang oli teinud magamisaseme halvasti üles või ei olnud küllalt agar töös — juba seda peeti vääratuseks. Kui talt aga leiti läbiotsimisel pere- konnafotosid, kirju teistele vahialustele laagris, toiduaineid või hinnalisi asju, siis ootas teda hirmus karistus.

VANGLABLOKK

Üleviimine vanglablokki oli tavaliseks karistusmääraks teatud üleastumiste eest. Sellesse blokki sattumine tähendas kindlat surma.

Kõigist muudest blokkidest isoleeritud vanglablokk oli algul tuntud kui blokk nr. 1 laagris Bib ja seejärel kui blokk nr. 11 põhilises meestelaagris BIIId. SS-lased pidasid seda «kasvatusblokiks», tegelikult aga jõudsid SS-laste metsikused seal äärmuseni.

«Tugev distsipliin» — nii nimetasid SS-lased oma mõnitusi ja karistusi.

Blokivanemaks oli kõige kauem keegi Biednarek, rahvuselt poolakas. Soosingu märgiks lubas laagri komandant kanda tal pikki juukseid.

Vanglablokis olid kõige raskemad töötingimused ja kõige julmemad kapod. Mida rohkem inimesi nad tapsid, seda suurem oli nende lootus blokist välja pääseda.

Et selle bloki vangid oleksid hõlpsamini eraldatavad teistest vahialustest laagris, õmmeldi nende rõivastele ette ja taha mustad ringid, nendele aga, keda kahtlustati põgenemiskavatsuses, veel punane sõõr. Peale selle märgiti poliitilises suhtes eriti ohtlikud vangid ära tähtedega UM. See tähendas, et neil ei ole õigust laagri territooriumilt lahkuda.

Vangid, kes olid mõistetud karistuskomandosse, tegid kõige raskemaid mullatöid. Nad töötasid lahtise taeva all igasuguse ilmaga, nii suvel kui ka talvel kerges riietuses, puukingadega ja sokkideta. Blokivanema või kapo meelevallest olenes, kas nad saavad kätte oma toiduportsjoni. Blokkides ei olnud aluskotte, vangid magasid paljastel narilaudadel. Öösi oli vanglablokis täiesti võimatu magada, sest alatasa peksti seal kedagi. Blokki ei köetud üldse. Kuni 1943. aastani oli keelatud haigeid karistuskomandost läatsarettidesse viia ja neile arstiabi anda.

PEKS ON KEELATUD!

1943. aasta sügisest peale keelati Birkenaus peksmine. See kõlab uskumatuna igapähele, kes üldse midagi on kuulnud natside koonduslaagrist. Ja ometi oli see tõsi!

Käskkirja peksukeelu kohta tutvustati korduvalt ja alati

väga demonstratiivselt. Sealjuures oli käskkirjas öeldud, et vangi mõne üleastumise puhul kirjutatakse ülemusele raport ja et keegi ei tohi mingil juhul tõsta kätt vahialuse vastu.

Tavaliselt polnud niisugusel käskkirjal mõju üle kolme päeva, mõned SS-lased ja kapod aga ei pidanud vastu päevagi.

Peks oli koonduslaagris alatiseks probleemiks. SS-allohvitsers kutsus kapod välja ja keelas peksmise, ähvardades, et keelu rikkumise korral saavad nad karistada. Ja tööpoolest, mõne päeva jooksul pärast seda vange ei pekstud. Paari päeva möödudes kutsus sama allohvitsers kapod uuesti kokku ja kärkis nende peale selle pärast, et tööviljakus langeb ja vangid tihtilugu lubavad endale puhkepause.

Kapod põhjendasid seda sellega, et neil on keelatud vange lüüa, peksuta aga ei suuda nad sundida neid töötama.

Allohvitsers selgitas neile käskkirja mõtet: «Lüüa võib, kuid ei tohi surnuks peksta!» Ja kapod hakkasid jälle vange peksma. Nad püüdsid asja tasa teha. Sagenesid surmajuhtumid peksu tagajärjel. Vigaseks lööduid hakati saatma laatsaretti. Laagri meditsiinipersonal protesteeris korduvalt peksmise vastu. Ja siiski ei lakanud see kogu laagri olemasolu kestel.

Mõnikord kaebasid uued vangid, olles kuulnud, et peks on keelatud, SS-lastel julmuse üle. Paari hästi sihitud hoobiga anti neile mõista, et laagris on mitte üksnes peksmine keelatud, vaid et seal tuleb ka «keel hammaste taga hoida».

Kõige selgemad jäljed jäid, kui löödi vastu põsenukke. SS-lased irvitasid siniste muhkude üle ja küsisid kannatadasaanult pilkavalt, kust need on saadud. Vang oli sunnitud vastama: «Kukkusin maha.»

Kui ta ütles tõtt, siis langesid talle uued hoobid. Eriti täbarasti läks nendel, kes kaebasid SS-lastel peale löömise pärast.

HUKKAMISED

Hukkamine toimus laagris avalikult, kõigi vangide juuresolekul. Timukateks olid sakslastest roimarid — kapod.

Avalikke hukkamisi korraldati meelega, et vange hirmutada ja alatiseks võtta neilt põgenemishimu.

Ent laagris, kus iga päev hukkus tuhandeid süütuid inimesi, oli mõttetu teha niisuguseid lavastusi, kus loeti ette Himmleri enda poolt allakirjutatud surmaotsus. Niisuguste hukkamistega lasti märgist mööda: surmamõistetud käitusid mehiselt ja kõik see innustas ülejäänud vange võitlusele. Järgmisel päeval undas jälle sireen: uuesti püüdis keegi laagrist põgeneda.

Näiteks SS-lastest õigusemõistmise «humaansusest» võib olla juhtum Aleksander Eisenbachiga Piešťanist, vangiga nr. 32704, kes hiljem jõudis tagasi kodumaale.

1944. aasta algul koristas Eisenbach Oswięcimis laagrites laipu ja toimetas neid surnutelaagrisse BII-f. Ta võis üsna vabalt liikuda laagri territooriumil; seepärast püüdis ta koos kolme kaaslasega põgeneda.

2. märtsil kadusid kõik neli vangi. Vanker, millega nad laipu vedasid, leiti maanteelt. Põgenikud varjasid end kaks ööpäeva puuhoovis.

Kolmandal ööl püüdsid nad pääseda Slovakkiasse, kuid tabati 40 kilomeetri kaugusel Birkenaus saksa metsniku poolt. Nad toodi tagasi laagrisse Oswięcim I ja anti gestaapo kätte.

7. mail 1944 saadeti nad koos veel kahe põgenikuga Birkenausse, meestelaagri BII-d vanglablokki nr. 11. Põgenike rängad eelaimused hakkasid täide minema. Juba päeval said nad teada, et kõõgi ees on kaks võllast. Õhtul tulid «rohelist» kapod, kõigil kuuel põgenikul seoti käed kinni ja nad toodi SS-lastest saatel hukkamispaigale. Sinna olid juba kokku aetud vangid kogu laagrist.

Kahele surmamõistetule loeti otsus ette ja nad poodi üles. Eisenbach ja kolm tema seltsimeest ootasid oma järke. Kuid kõigi vangide imestuseks kihutati surmamõistetud blokki tagasi. Nii lõppes see sadistlik komöödia. Põgenikud mõisteti eluajaks vanglablokki ja neile määrati 25 nuudihoopi.

15. septembril 1944 hukati Birkenaus poolakast vang Jozef Jasinski. Surmaotsuses oli märgitud, et ta saatis laagrist välja kirja, milles jutustati elutingimustest Birkenaus. Nagu otsuses öeldi, tõi see «... kaasa ohu, et vaenlane oleks võinud kirja ära kasutada ja et see oleks kahjustanud Saksa valitsuse head reputatsiooni...»

HAIGETE KOHTLEMINE

ARSTLIK ÜLEVAATUS

Laagris olid haigestumise peamisteks põhjusteks vilets toit, üle jõu käiv töö ja ebahügieenilised olud.

Pärast õhtust loendust võis iga vang laagrist B1b minna ambulatooriumi, mis asus blokis nr. 12. Pärast meie üleviimist laagrisse B11d võisime kasutada ambulatooriumi blokis nr. 31.

Poola arstil vang Zenktelleril oli omapärane diagnoosimismeetod. Ta sundis haiget pükse alla laskma, kusjuures kiirustas teda löögirahega. Seejärel, näinud kantud pesu, pani Zenkteller diagnoosi — düsenteeria. Haiged saadeti laagri B1b blokki nr. 7, kus neid üldse ei toidetud. Selles seisiski ravi.

Malaariat arstiti Birkenaus samuti väga lihtsalt.

See haigus, mille olid toonud sisse peamiselt vangid Kreekast, levis soises Oswięcimis väga kiiresti. Laagri komandant teatas, et malaaria ravitakse laagris välja, ja soovitas malaariahaigetel pöörduda laagriambulatooriumi poole. Sinna ilmus mitusada vangi, kes otsekohe saadeti gaasikambritesse. Teisel korral saadeti malaariahaiged Lublini, kus nad varem või hiljem said sama saatuse osaliseks.

SS-lasest arsti Mengele arvates oli inimeste tapmise niisugune moodus humaanne.

Teine laagris kasutatav inimeste tapmise moodus seisis selles, et haigetele ja tervetele süstiti mürkaineid.

Algul vedasid SS-lased tüüfusetõbiseid laagrisse Oswięcim I, kus nad surid mürgiinjektsioonide kätte, hiljem aga kasutati selleks eriruumi Birkenaus, laagri B1b blokis nr. 8.

Laatsaret, mida kõigis koonduslaagrites nimetati «jaoskonnaks» («Revier»), asus laagri BIb blokis nr. 7.

Laatsaretti sattuda oli väga kerge: selleks piisas, kui haigel tõusis temperatuur. Kuid sinna jõudmine tähendas kindlat surma.

Kümned tuhanded vangid läksid läbi Birkenau laagri värava ja enamik neist sattus bloki nr. 7 kaudu krematooriumi. Blokk nr. 7 oli kivibarakk ilma põrandata ja väikeste akendega, mida ialgi ei avatud. Seepärast oli blokis nr. 7 alati võimatu lehk.

Piki seinu ja bloki keskel paiknesid narid aluskottidega, mis olid eritustest läbi imunud. Aluskottidel lebas haigeid nii palju, kui suudeti laatsaretti sisse pigistada.

Haiged lamasid kõrvuti surijate ja juba surnud vangidega. Viibida selles põrgus oli kohutav piin, niisugune kannatus, mida inimene, kes seda pole läbi teinud, ei suuda isegi ette kujutada.

Laatsaretis ei olnud põetamist, kõige vajalikumaidki ravimeid, vett, seepi ega käterätikuid.

Vangidest sanitarid püüdsid oma tagasihoidlike võimuste piires kergendada haigete kannatusi, kuid nende kohalemääramisel etendas otsustavat osa mitte kvalifikatsioon, vaid laagrisoleku staaž. Nii pidi endine Časlavi haigla peaarst dr. Kafunek laagris kandma toidukatlaid köögist haiglasse, koristama ruume jne. Alles hiljem hakati teda kasutama arstina.

Toit oli ühesugune nii haigetel kui tervetel.

Düsenteriahaiged ja need, keda kahtlustati tüüfuse põdemises, asusid — kui nad ei olnud veel tapetud mürgisüstidega või gaasikambrites — neljandas osakonnas, kus nad lamasid kõrvuti surnutega ja parandamatute haigetega.

Üks selle raamatu autoreist lebas laatsaretis kuus nädalat ja jäi ainult mingi ime tõttu ellu, olles läbi põdenud tähnilise tüüfuse ja düsenteria.

Hiljem laatsaretti laiendati ning selle alla võeti ka blokid nr. 12 ja nr. 8. Need blokid olid sisustatud talutavamalt, kuid seal lamasid ainult privilegeeritud vangid: «rohelised» riigisakslased, s. o. kriminaalroimarid.

Veel hiljem asutati terve meestelaager-laatsaret BIIIf. Ja kuigi tingimused olid seal mõnevõrra paremad, jäi ravisüsteem endiseks.

Jozef Vacek, Hradec Kralove linnast, on vasakule käele tätoveeritud number 15513; ta oli üks vanemaid poliitilisi vange Birkenaus. Ta töötas seal vangide laatsaretis. Vacek jutustab elust laagris aastail 1941—1942, s. o. Oswięcimi algusperioodil:

«Veebruaris 1941 määrati mind Dachau koonduslaagris sanitaride kursusele; kursusel õppis 30 vangi. Pärast kursuse lõppemist sama aasta mais tuli korraldus viia meid üle Oswięcimi koonduslaagrisse, kus vajatavat «spetsiaalselt väljaõpetatud sanitare». 8. mail 1941 saabusin Oswięcimi, kus mind koos 15 vangiga määrati tööle «laatsaretti». Algul ma juhtisin rändambulatooriumi, siis nimetati mind haiglabaraki nr. 7 vanema asetäitjaks. Barakil ei olnud midagi ühist laatsaretiga. Tegelikult oli siin ainult kogunemiskoht kurnatud ja haigete meeste jaoks meie laagrist ja naaberlaagritest. Niipea kui blokk sai täis, veeti vangid gaasikambritesse.

Blokki nr. 7 paigutati vangid, kes põdesid igasuguseid nakkushaigusi. On loomulik, et niipea kui patsient sattus sellesse blokki, nakatus ta uutesse haigustesse. Oli päevi, mil blokis lamavast 860 haigest suri kuni 225. Vahel oli blokk nii tulvil, et 800 inimest paigutati sisse ja veel 600 otse õue. Tol perioodil suri Birkenaus iga päev 500—600 inimest. Ajavahemikus mai 1941 — august 1943 suri blokis nr. 7 või saadeti sealt gaasikambritesse meie andmete järgi üle 70 000 inimese.

Reeglina tulid kord nädalas veoautod ja SS-lased toimetasiid nendega gaasikambritesse nõrku ja haigeid vange. Vahel tegid SS-lased selliselt tühjaks kogu baraki, viies minema kõik vahialused, olgu nad terved või haiged. Kõik see sündis SS-lastest arstide Kleini ja Entresi juuresolekul. Nad jälgisid vangide paigutamist autodele, kusjuures tavaliselt anti kategooriline korraldus: «Kõik veokitele!»

Blokki nr. 7 paigutati mitte ainult nõrku ja haigeid vange, vaid ka kapode ja teiste «laagriaktivistide» poolt poolsurnuks pekstud vahialuseid. Mulle meenub 1942. aasta maikuu, mil Birkenausse saabus ešelon ligi 1200 Poola juudiga. Blokivanem Albert Hämmerle ja tema abilised peksid kahe päevaga peaaegu kõik nad surnuks. Hämmerle, elukutseline kurjategija ja sadist, tappis oma käega mitu vangi otse blokis. Kord käskis ta oma habemeajajal raseerida poole päeva jooksul 500 vangi. Habemeajaja ei tulnud sellega toime ja tapeti. Hämmerle abimeheks oli keegi

Izak, samuti roimar. Poliitilise osakonna ülemalt Grabnerilt oli ta saanud «loa» talitada vangistatud juutidega oma äranägemisel. Izak oli eraldanud endale barakis erilise nurga, kuhu ta kutsus välja vangid, kes kaebasid halva enesetunde üle, ning peksis nad seal üksteise järel surnuks. Vangidel, eriti uustulnukatel, kiskus ta välja kuldhambaid, võttis ära raha, väärtasju jne., nende eest saadud rahaga aga ostis viina. Ta jõudis tappa kuni 40 inimest päevas. Izak varastas vangide tagant, kõrvaldades leiba ja margariini. Kui ta aga tabas mõne vangi leivavarguselt, siis tappis selle jalamaid.

Me otsisime igati mooduseid, kuidas inimesi päästa gaasikambrisse sattumast. Kui SS-lastest arstid valisid välja mehi nende saatmiseks gaasikambritesse, läks meil vahel korda mõned vangid päästa, juhtides nad tagaukse kaudu õue. Me püüdsime päästa vange, kui oli loota, et nende tervislik seisund võimaldab neil ellu jääda. Nende asemel paigutasime autodele surnuid, nii et SS-lastest poolt määratud arv jäi õigeks. Ent enamik meie poolt päästetud mehi hukkus laagris ikkagi — ränga töö ja kapode tagakiusamise tõttu.»

«ERITÖÖTLUS»

«Eritöötlus» või «eriravi» või «erikäitlus» (Sonderbehandlung) — nii maskeeritult ja «humaanselt» nimetati vangide vägivaldset tapmist gaasikambrites tsükloniga B.

Niipea kui blokk nr. 7 oli täis saanud — see aga juhtus tavaliselt iga kahe-kolme nädala tagant, vahel sagedamini — tuli käsk formeerida ešelon «eritöötluse» jaoks.

SS-lasest arst määras kindlaks nende vangide arvu, kes vajasid «eritöötlust», ja valvurid laatsaretis pidid lühima ajaga välja valima tarviliku hulga vange.

Need haiged kihutati valvurite poolt õue ja seal meditsiinipersonali abiga autodesse. Et keegi haigetest ei põgeneks, torgati neile vasakule käele vanginumbri alla täht L — saksa sõna «Leiche» (laip) algustäht.

Haiged teadsid, mis neid ootab, ja seepärast ei varjanud SS-lased nende eest midagi. Koos haigetega pandi autodele ka laibad.

Kui isekallutajad jõudsid krematooriumi juurde, heideti kogu inimlast — surnud, poolsurnud ja elavad — betoonrenni, mis viis gaasikambritesse.

1943. aasta veebruari lõpul tehti blokis nr. 7 eriti põhjalik puhastus. Autodele pandi peale haigete veel mitu sanitari ja isegi üks vangist arst. Nad võeti hulka seepärast, et ei saadud täis gaasikambritesse viidavate inimeste arvu.

Siis tuli välja, et kaks meest on ikka veel puudu.

Et SS-lased ei leidnud enam kedagi, hõikas üks neist mööduvat vangi ja käskis tal autole ronida. Vahialune sai aru, milles asi seisab, ega kuulanud sõna. Siis laskis SS-lane ta maha ja laip heideti autole.

1943. aasta kevadel hakkasid vangid niisugustele krematooriumisse toimetamistele vastupanu avaldama. Siis mõtlesid SS-lased välja lihtsa abinõu: «eritöötluseks» välja valitud vangid viidi esmalt sauna, kus nad end pesid ja puhta särgi selga panid. Seejärel aga paigutati haiged ainult pesuväel autodele ja veeti krematooriumi.

SS-lased teadsid hästi, et inimene, kellel pole seljas midagi peale särgi, on täiesti abitu ega suuda vastupanu osutada.

VANGIDE VÄLJAKORJAMINE GAASIKAMBRISESSE SAATMISEKS — SELEKTSIOON

Tihtilugu olid Oswięcimi laagrid täis kiilunud ja siis toimetati neis puhastusi, s. o. korjati välja vangid gaasikambritesse saatmiseks, mida nimetati selektsiooniks.

Kui vangid olid tulnud töölt, ilmusid kohale SS-lastest arstid, käskisid kõigil end alasti võtta ning hakkasid vange jaotama töövõimelisteks ja töövõimetuteks.

Laagrikomandandi või SS-arsti ühest käeviipest piisas, et otsustada vangi saatus: kas aetakse ta otsekohe gaasikambrisse või lükatakse surm mõneks ajaks edasi.

Seejärel kirjutati üles surmale määratud vangide numbrid ja nad kõik paigutati põgenemise vältimiseks ühte eriblocki.

SS-lastest arstid valisid eelkõige välja füüsiliselt nõrku vange, niinimetatud «muhameedlasi», samuti vange, kellel oli paiseid, sügelisi või kriimustusi kätel-jalgadel.

Paljud «muhameedlased» olid nii nõrgad, et ei lootnud enam midagi ega suutnud vastupanu avaldada. Nad nägid ainsat väljapääsu krematooriumiahjus. Leppinud oma saatusega, läksid nad surma tuimalt ja ükskõiksel. Mõned neist isegi rõomustasid, et nii julm ja mõttetu elu jõuab lõpule.

Ent sageli leidis gaasikambrite jaoks väljakorjatud vangide hulgas ka terveid inimesi.

Oli igasuguseid ettekäandeid selektsiooni tegemiseks. Nii valiti kord välja kõik juudid, kes olid vanemad kui 50 aastat. Neile töötati kergemat tööd ja nad kõik, sealhulgas ka terved, saadeti gaasikambritesse. Teisel korral talitati vastupidiselt — korjati välja vangid alla 16 aasta. Neid tabas sama saatus.

Surmale määratud vange peeti enne gaasikambritesse saatmist 2—3 päeva eriblokis. Võimatu on kirjeldada seda õudust, kui mitusada inimest üheskoos ootavad surma. Samal ajal aga rääkisid laagri komandant ja kapod neile, et nad sõidavad puhkama.

Ei saa unustada SS-lasest arsti kohutavalt küünilist nõuannet vangile, kui see asus autoga oma viimsele teekonnale: «Tõstke krae üles, muidu külmetate end!»

Teine arst hoiatas paljajalu krematooriumi astuvat vangi: «Ettevaatust, siin on klaasikilde, ärge veristage jalga!»

Me ei oska edasi anda Birkenaus valitsenud hirmu, õuduse, meelegaite ja hingeliste kannatuste õhkkonda arvatavasti seepärast, et me ise liialt kaua elasime selles põrgus.

Tingimused, mis normaalses olukorras toovad kaasa hingelise häire, suurendasid Birkenaus võitlustahet ülimal määral. Kord tunnistati noor berlinlane Werner Krisch töövõimetuks ja korjati SS-lastest poolt välja gaasikambrisse saatmiseks. Krischil läks korda põgeneda blokist, kuhu mõneks päevaks paigutati gaasikambritesse aetavad. Ta leidis endale varjupaiga augus meie töökoja lähedal. Loendusel selgus, et üks vang on kadunud. See oli SS-lastele ja kapodele mõistatuseks, sest töökomandod olid laagrisse tagasi tulnud täies koosseisus. Varsti selgitati välja, et kadunud oli üks gaasikambritesse saadetavatest vangidest. Kõigil vahialuseil tuli loendusel seista mitu tundi. Laager otsiti põhjalikult läbi, kuid põgenikku ei leitud. Nii möödus 14 päeva.

Meie töökojas sündis nende päevade kestel kummalisi asju: öösiti läks kaduma toitu. Me ei suutnud mõista, milles asi seisab, ja süüdistasime üksteist.

Ühel õhtul tabasime «varga». See oli Krisch. Iga öö oli ta oma august välja roninud ja akna kaudu töökotta tulnud. Siin ta sõi ja isegi magas hommikuni, koidikul aga hiilis tagasi oma auku. Nii kestis see kaks nädalat.

Olime keerulises olukorras. Varjata me Krischi ei võinud, samal ajal aga teadsime, et kui anname ta üles, siis noormees hukatakse. Lõpuks otsustasime rääkida kõigest laagrivanemale. See lugu hämmastas teda mitte vähem kui SS-lasi.

Kõik olid rabatud nii kirglikust elujanust. Krischile anti luba töötada meie töökojas. Juhtum Krischiga on ainus laagri ajaloos.

Kord sattus gaasikambrisse saadetavate hulka keegi 45-aastane mees. Ta jalad olid haiged. Laagris oli ka tema 16-aastane poeg. Ta püüdis päästa isa — vahetada tema number laagri kantseleis, kuid see ei läinud korda. Siis võttis nooruk südame rindu ja langes laagri komandandi ette põlvili, anudes, et isa jäetaks ellu.

Komandant vastas, et tal ei maksa karta: isa saadetavat ravile ja tulevat varsti tagasi. Noormees ei uskunud seda ja palus komandandilt luba töötada isa eest maantee ehitamisel.

Rapportführer Polotschek peksis nooruki armetult läbi, ja kui see ütles, et teab, missugune saatus tema isa ootab, kirjutas noormehe numbri üles ning saatis ta koos isaga gaasikambrisse.

Niisuguste puhastuste tagajärgedega olime kõige paremini kursis meie, Birkenau vangid, sest me nägime terveid autokolonne gaasikambrite ette sõitmas. Vangid istusid rahulikult nendel autodel — mõned ei teadnud, mis neid ootab, mõned aga arvatavasti ei uskunud, et nendega võidak talitada nii halastamatult.

Sageli paigutati gaasikambrites hukkamiselemääratud esialgu meestelaagrisse BIIF ja veeti alles mõne päeva pärast krematooriumi.

ARSTI JUTUSTUS

Arst Vilem Jurkovič, vang nr. 32046, jutustab:

«Asusin tööle Oswięçimi vanglalaatsaretis maikuu 1942 ja töötasin seal kaks ja pool aastat, nii et tean hästi haigete vangide materiaalseid, hügieenilisi ja psühholoogilisi elu- ja surmatingimusi ning natsliku ravimeetodi olemust.

Algul töötasin kesklaagris Oswięçim I, kus laatsaret oli sisustatud üsna hästi, võrreldes haiglatega teistes laagrites.

Birkenau üldvaade. Himmlerstadt, ehitatud natside poolt 500 000-le okstraadi taga asuvale orjale. Läbi laagri kulgev raudteeliin ja maantee suunduvad krematooriumi kompleksi juurde. Vasakul asuvad naistelaagri sektorid BII ja BIII. Kogu vangilaagri territooriumi piirasid vasakult ja paremalt kraavid. Nende taga asuvad valged kuulipildujatornide rivid. Laagrid olid üks-teisest eraldatud kõrgepingevooluga täidetud traatadadega.

Foto on valmistatud 1947. aastal Birkenaus SS pea-valvetornist dr. Jan Čespina poolt. Näeme ainult osa sellest tohutu suurest hävituslaagrist sel ajal, kui sektorid BII ja BIII olid veel osaliselt varemeis.

Thomas Mazarak
Eigenhändige Unterschrift

Ausweis nur gültig nach beglaubigter Kontrolle (Marke) Es ist aufsetzt aus h. Beendigung der Arbeit bei der Ausgabestelle abzugeben.

Der II-Standortälteste Auschwitz

Ausweis Nr. ⁶⁵⁵⁷~~4257~~

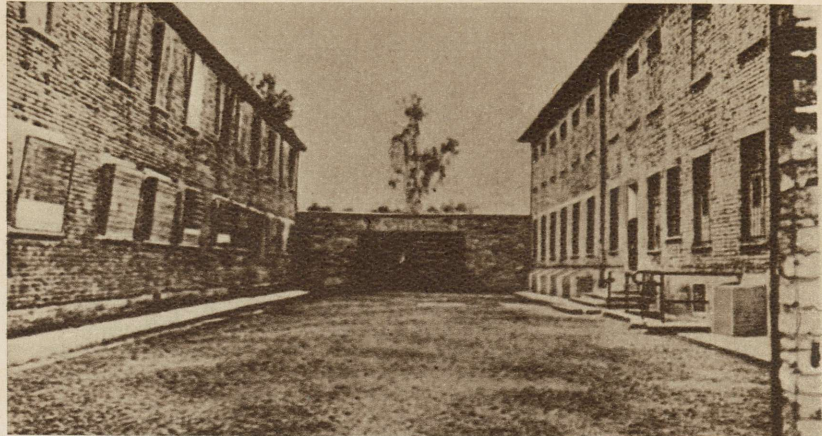
Der durch nebenstehendes Lichtbild kenntlich gemachte
M a z a r a k Thomas
geb. **4.12.1909** zu **Kostelau**
b. **Industriebau A.G. Bialitz**
ist berechtigt, das Interessengebiet des K. L. Auschwitz
zu betreten.

Auschwitz, den **28. Juni 1943**

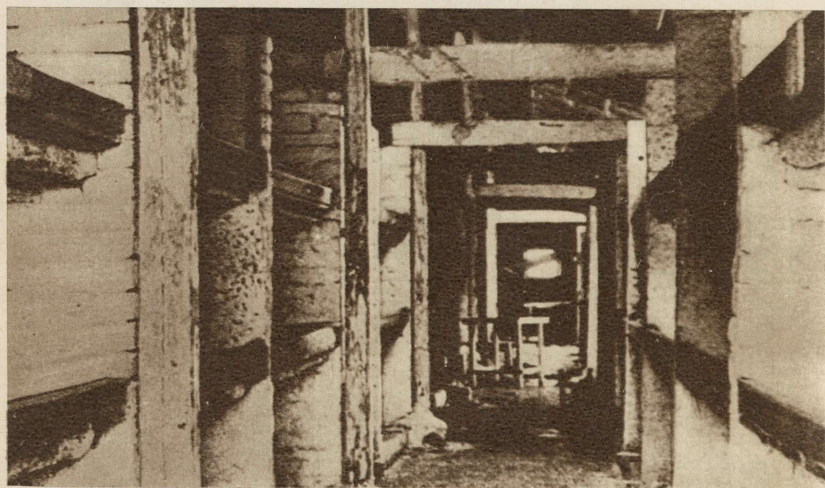
Der III-Standortälteste Auschwitz

[Signature] Gk.

III-Standortambannführer

Blokkide nr. 10 ja 11 õu Oświęcim I-s. Paremal on blokk nr. 11, kus asusid laagri poliitilise osakonna – gестаapo vanglad. Siin viibisid vangistatuina kõigist Oświęcimi laagreist toodud. Selle baraki kongides oodati ülekuulamist, piinamist ja surma. Viimase hetkeni ei teadnud keegi, kas väljakutumine kongist tähendas surmaotsuse täideviimist või laagrist vabastamist. Vangid asusid hoone keldrikorrusel. Esimesel korrusel olid nende karantiiniruumid, kes suunati vanglasse, ülekuulamisteks kohtusse või vahel, aga hoopis harva, vabadusse. SS-laste „kohtu“ poolt surma mõistetud vangid lasti maha kahe baraki vahelise kivimüüri ääres. Vasakul on hoolikalt kaetud akendega barakk. See on blokk nr. 10. Siin sooritasid natsistlikud arstid-roimarid steriliseerimist ja muid kuritegusid sadade kogu Euroopast toodud naiste kallal.

Kivibloki sisemus. Mõlemal pool seina näeb vaataja kolmekordseid „koidid“, millel elasid naised Birkenau laagris sektoris BI.

Seal olid kolmekordsed narid nagu kõigis koonduslaagrites. Privilegeeritud vangidele, kes olid laagris karjääri teinud, anti eraldi voodid, ülejäänud vangid aga pandi kahekesi või kolmekesi ühele asemele. Tuli ette, et koos lebasid gangreenihaige, kes vajas täielikku rahu, nakkushaigust põdeja ja kopsupõletikku haigestunu. Kui see voodi oli kolmandal korrusel, tuli arstil haigete juurde pääsemiseks astuda teise korruse naridele. Mida pidid kannatama need kolm haiget ühel asemel, missugused stseenid etendusid seal, kolmandal narikorrusel, — seda võib ette kujutada ainult see, kes on näinud kõigest jõust elu külge klammerduvaid inimesi.

Laagris püüti teadlikult tekitada muljet, nagu hoolitse-taks haigete vangide eest ja nagu oleks just laatsaret nende tervise eest hoolitsemise keskus.

Oswięcimi laatsarettides jaotati haiged kahte gruppi. Esimesse gruppi loeti need, kes natsist arsti arvates olid parandamatult haiged või nii nõrgad, et nende tervise taastamiseks oleks läinud liiga palju aega. Teise gruppi arvati vangid, keda pärast üsna lühikest ravikuuri võis uuesti tagasi saata laagrisse ja sundida tööle.

Esimesse gruppi kuuluvad haiged võeti alasti ja viidi õue blokkide nr. 20 ja 21 vahel. Sealt aeti nad ühekaupa blokki nr. 20. Siin, erilises väikeses toas, süstis SS-lasest arst neile fenooli otse südame piirkonda, nii et vang suri juba mõne sekundi, äärmisel juhul mõne minuti pärast. See oli inimeste surmamise erakordselt kiire meetod, mis ei nõudnud suuri kulusid. Kaks sanitari vangide hulgast ladusid laipu virna...

Arst ei uurinud haigeid. Ta vaid vaatas alasti vange ja jaotas neid esimese mulje põhjal ravikõblikeks või surmale määratuteks.

Vangid kartsid haigestumist, sest keegi neist ei teadnud, peale laagriüleva ees kannused väljateeninud vahialuste, kes nimelt valitakse välja «fenooliravi» jaoks. Väärib märkimist, et vangid pidasid säärast surma häbistavaks ja eelistasid hukkuda põgenemiskatsel.

Fenooliga surmati eeskätt juute, seejärel venelasi ja ukrainlasi. Teistest rahvustest vangide tapmiseks kasutati fenooli harvem.

1942. aastal oli vange peaaegu võimatu ravida, sest laatsaretil polnud ravimeid ega meditsiinipersonali. 1942. aastal ei olnud terapeutilist osakonda. Ent me päästsime

tuhandete vangide elu, ravides haavu, paiseid ja koeranaelu ning sooritades väikesi kirurgilisi operatsioone. Võis ju laagrioludes, mil vangi organism oli äärmiselt kurnatud, iga töötlemata jäänud haav või isegi väike kriimustus esile kutsuda gangreeni.

Need vangid, kellel avastati tuberkuloos, süüfilis või malaaria, olid lihtsalt surma mõistetud. Neid mõrvati fenooliga või gaasikambrites. Me püüdsime igati varjata ülemuse eest niisuguseid haigeid. Nii kestis see 1943. aastani, millal meil asutati tuberkuloosiosakond ja saime ametliku loa ravida süüfilist ning Kreekast sissetoodud malaariat.

Tuberkuioos oli levinumaid haigusi laagris. Tähnilise tüüfuse taudist saadi jagu alles siis, kui selle ohvriks oli langenud kümneid tuhandeid vange.

Kogu laager kihises täidest. Keegi meist ei olnud kaitsitud tüüfuse eest. Suremus selle tõve tagajärjel oli kohutavalt suur. Nii kestis see 1944. aastani, mil laagris hakati kohustuslikus korras tegema kaitsepookeid tähnilise tüüfuse vastu. Alles pärast seda jäid tähnilise tüüfuse juhtumid üsna harvaks.

Laatsareti ravipersonal koosnes peamiselt suurte kogemustega arstidest. Meie hulgas oli ka professoreid. Ma ei tea juhtu, et Oswięcimis oleks tõsisema kirurgilise operatsiooni sooritanud lukksepp, autojuht või mehaanik, nagu see tihti toimus teistes koonduslaagrites nende olemasolu algusaastail. Oswięcimis juhatas kirurgilist osakonda vangist kirurg, kellel oli assistendiks samuti arst.

Operatsioonitoa sisustus garanteeris aseptika elementaarõuete täitmise. Meil oli üsna hea kirurgiline instrumentarium. Arstiriistu kogusime asjade hulgast, mis olid Oswięcimis SS-lastest poolt ära võetud mitte midagi aimamatelt inimestelt, kellele öeldi, et kõik asjad jäävad nende juurde.

Kui opereeris vangist arst, tehti kõik kirurgia eeskirjade järgi. Vahel aga otsustas «lagerarzt», s. o. SS-lasest tohter, ise opereerida, et õppida kirurgiakunsti. Siis me valisime meelega välja haige, kelle tõvel ei olnud midagi ühist operatsiooniga, mida SS-lasest arst tahtis teha. Nii näiteks tuli tal sooritada maoreseksioon tavalise maokatarri puhul või eemaldada kilpnääre ainuüksi selle suurenemise korral jne.

1943. aastal asutati Oswięcimi kontserni territooriumil SS-relvade hügieenilise uurimise instituut, mida juhtis SS-

Jane Weber. Sellel noorel arstil oli tung «teaduslike» uurimiste järele, kusjuures ta ei pidanud jälgiks kasutada oma katsete jaoks inimliha ja -verd. Tšehhi vangidest töötasid selles laboratooriumis professor Tomašek Brnost, doktor Janouch ja doktor Makovička Prahast, doktor Korn, Petřek ja mina. Laboratoorium võimaldas teha mitmesuguseid reaktsioone (bakterioloogilisi, seroloogilisi ja hematoloogilisi) ning paljusid katseid.

Selles asutuses kasutati bakterite söötmena inimliha. Seda saadi krematooriumidest, kuhu iga päev toimetati laipu laagreist. Verd katsete jaoks võeti haigetelt, samuti äsja mahalastud vangidelt. Laagris võis alati hankida suurel hulgal inimliha ja -verd, kusjuures kõike seda tehti küünilise külmaverelisusega.

Mustus ja nälg, füüsiline ja hingeline türannia, rõõmutu vegeteerimine ja olukorra lootusetus tõukasid vangi sageli seisundisse, mida laagris nimetati «muhameedluseks». Kurnatud vang, ainult luu ja nahk, jõuetu inimene, kes vaevu lohistas jalgu järele ja kandis seljas musti kaltse, oli üleni täitanud ning põdes kroonilist kõhulahtisust — niisugune aukus silmadega «muhameedlane» illustreeris koonduslaagri meeleheidet ja õudusi. «Muhameedlus» oli surmaoht igale vangile, sest siis ei olnud enam keegi kindel, et tuuleil ei paiska teda maha või ta ei muutu nii tuimaks, et sobib kõige paremini gaasikambri või fenoolisüsti jaoks. Harvem ähvardas niisugune saatus veteranvange, kes olid juba harjunud laagrieluga, ent uustulnukaile oli see alati võimalik perspektiiv.

1944. aasta suveni oli Oswięcimis surmale määratud iga vang, kellel avastati nakkushaigus. Tollal polnud laatsaretis isolaatorit ega ravimeid. Ja kui see katastroofiline olukord paraneski mõnevõrra, siis ainult tänu vangidele enesetele, kel läks korda hankida mõningane hulk ravimeid ja arstiriistu. Enamik vangidest arste tegi kõikvõimaliku haigete ravimiseks, kasutades käepärast olevaid medikamente.

Meil läks korda päästa paljude vangide elu. Haigeid arstides me ühtlasi petsime SS-lasi, varjates nende eest tõelisi diagnoose ja nakkushaiguste juhtumeid, päästsime palju vange gaasikambrisse või raskele tööle saatmisest, vahel ka kehalisest karistusest.

Hirmsaid lehekülgi kirjutas natsliku koonduslaagri ajalukku oma tegevusega SS-peaarst Birkenaus hauptsturmführer Mengele. See arst, kellele tema «teenete» eest mäa-

rati raudrist, kehastas natsiismi julmust ja salakavalust. Tema metsikud väljaastumised vangide suhtes, kes löid hirmust värisema juba ainult tema ilmunisel, vaheldusid kurikavala armastusväärusega, kui tal oli vaja vangidest arstide abi oma «teaduslikus» töös kaksikute bioloogia valdkonnas. Rassiteooriast lähtudes «uuris» ta keskkonna mõju ühesuguste pärilike tunnustega inimestele.

Kõik Birkenausse saabuvad lapsed saadeti otse ešelonist gaasikambritesse. Doktor Mengele valis nende hulgast välja kaksikuid, kes olid talle vajalikud «teaduslikeks uurimisteks», ja paigutas nad laatsaretiblokki, kus nad vahel said lisatoitu. Ta tegi mitmesuguseid antropomorfilisi mõõtmisi, kliinilisi ja laboratoorseid uurimisi jne. Vahel jäeti ellu ka nende laste vanemad. Kõigil nendel «uurimistel» kaksikute bioloogia alal oli üksainus positiivne tulemus: mitukümmend last jäi ellu. Teaduslikku väärtust ei olnud nendel uurimistöödel üldse.

Doktor Mengele «tegevust» illustreerib järgmine juhtum. Üks laps tema poolt uuritavast grupist suri «loomulikku» surma. Lahkamisel avastati mõningane anomaalia kas kopsude või südame osas. Doktor Mengele otsustas välja selgitada, kas niisugune anomaalia on ka teisel kaksikul. Isikliku autoga sõitis ta laagrisse ja meelitas šokolaadi abil lapse kaasa, lubades teda sõidutada. Sõitnud krematooriumi õue, tuli doktor Mengele koos lapsega autost välja, haaras püstoli ja tulistas talle pähe. Seejärel tegi ta oma alluvatele ülesandeks lahkamise teel välja selgitada, kas kaksikutel oli elundite anomaalia ühesugune.

Timukas Mengele korjas välja vange gaasikambritesse saatmiseks. Ja iga kord, nähes kümnete ja sadade inimeste surmaminekut, peegeldus tema näol külmavereline julmus ning sadistlik rahuldus...

Niisugused olid enamik natsidest arste, keda ma õppisin tundma koonduslaagrites.»

SUHTUMINE SURNUTESSE

Kõige suuremat tähelepanu pöörati Birkenaus surnutele. Nende numbraid kontrolliti hoolikalt. Numbrid olid tätoveeritud vangide vasakule käele. Tätoveerimist hakati praktiseerima 1942. aasta lõpust, et paremini pidada surnute ja elavate arvestust. Hävituslaagrist ei pidanud välja pää-

sema ükski inimene elusalt. Varem esines laagris juhtumeid, et vangid vahetasid ära rõivastel kantavad numbrid. Nende numbrite järgi registreeritigi surnuid. Tihti võtsid vangid surnu seljast uuemad rõivad ja panid asemele oma räbalad. Et kapo ei märkaks, tuli neil seda teha võimalikult kähku. Seega ei jätkunud numbrite ümberõblemiseks aega. Nii tuligi, et elus vang oli numbri järgi surnud ja surnu elas edasi... Laagri arvestussüsteemis etendas otsustavat osa vangi number, tema nimel oli teisejärguline tähtsus. Vahel, olles viidud ülekuulamisele, tuli vangil tõestada, et tal pole midagi ühist surnuga, kelle numbrit ta kannab.

Selle segaduse tõttu seadsid SS-lased Oswięcimis sisse täpse arvestuse nii surnute kui elavate osas. Asutati nn. «poliitiliste kirjutajate ja tätoveerijate» eriosakond. Iga vang, kes otse ešelonist ei sattunud gaasikambrisse, kanti kartoteeki ja ta vasakule käele torgiti number...

Loenduse ajal tassiti õue ka surnud, seejärel aga viidi nad surnukuuri, mis asus laagri BIB blokis nr. 27. Seal laoti nad ritta, et oleks kergem lugeda, eelkõige aga kisti välja kuldhambad. Surnutelt võeti maha kõik rõivad ja esmajärjekorras saapad. Regulaarselt saadeti Birkenauist Saksamaale niinimetatud «talveabi» korras terveid vaguneid tapetud vangidele kuulunud riideid, pesu ja jalatseid.

NAISTELAAGER BIRKENAUS

ESIMESED NAISTE KOONDUSLAAGRID

OSWIĘCIM I-SES

Esimene naiste koonduslaager Oswięcim I-ses asutati märtsis 1942. Senine meestelaager jaotati kõrge tellisemüüri-aga kaheks osaks. Naiste koonduslaagrist Ravensbrückis toodi siia ligi tuhat saksa naist, peamiselt prostituuti. Laagris õmmeldi nende rõivastele must kolmnurk.

Meestelaagrites etendasid valvurite osa «rohelistes» sakslased-kurjategijad, naistelaagris aga «mustad» sakslannad-prostituudid. Rahvusel oli otsustav tähtsus, sest see tagas neile eesõigustatud seisundi laagris.

Naistelaager Oswięcimis täienes kiiresti vangidega uutest ešelonidest. Tohutust suremusest hoolimata oli selles 1943. aasta keskel 12 000 vangi. Blokid olid täis tuubitud.

Meestelaagrist võis üle kõrge müüri näha naisi, kelle pea oli täiesti paljaks põetud, ent neid oli keelatud vaadata. Kui me maanteel kohtasime töökomandosid naistelaagrist, pidime SS-lastel käsul («Vaata paremale!», «Vaata vasakule!») pöörama pea nii, et ei näeks naisi.

Vastasel korral sai vang, olgu mees või naine, 25 nuudihoopi.

ÜMBERPAIGUTAMINE BIRKENAUSSE

16. augustil 1942 viidi naistelaager Oswięcimist üle Birkenausse.

Laagri administratsioon kasutas seda juhust vangide massiliseks hävitamiseks: 8000 naist viidi Birkenausse, 4000 saadeti gaasikambritesse.

Birkenaus sattusid naised veel halvematesse tingimustesse. Sealsetel blokkidel ei olnud põrandaid ega aknaid,

puudusid elementaarsedki mugavused. Joogivett ei olnud üldse, pesemiseks anti terve bloki peale, kus elas üle 1000 naise, üksainus tünn vett. Ühest blokist teise jõuda oli äärmiselt raske Birkenau soopinnase tõttu.

Novembris 1942 tuli meil esmakordselt käia naiste koon-
duslaagris Birkenaus. Selle tingimused avaldasid meile
õudset muljet.

Paljaks põetud, näljased ja haiged naised luusisid blok-
kide vahel nagu surmaviirastused. Rasked puukingad pal-
jaste, haavadega kaetud ja haigete jalgade otsas vajusid
kohutavasse porisse. Piinavalt raske oli vaadata armetu-
tesse kaltsudesse riidetatud naisi, kes olid kaotanud viimse
jõunatukese, püüdes asjata välja kiskuda jalgu libedast
haisvast porist. Naisvalvurite löökide all langesid nad otse
porri ja jäid lamama piki kraavi, suutmata isegi appi kut-
suda.

Naisvalvurite jõhkрус ja julmus äratas meis õudu: me ei
saanud aru, kuidas nad võivad niimoodi kohelda naisi.

UUTE NAISTE SAABUMINE

Naistelaagrisse toodi naisi, kes olid välja korjatud juu-
tide ešelonidest, poliitiliselt ebausaldusväärseid naisi, kes
varem istusid vanglas (näiteks Terezinis või Pankracis),
edasi naisi, kes olid evakueeritud maadest, mida «ähvardas»
Nõukogude armee pealetung (need naised saabusid
koos lastega).

Birkenausse toodi naisi kogu Euroopast: nende hulgas
oli Jugoslaavia naispartisane, vene naisohvitsere, kes olid
põgenenud sõjavangide laagrist, tšehhi naisi ja poolatare.

Ei saa unustada 128 Jugoslaavia naispartisani, kes jõud-
sid laagrisse 1944. aasta suvel. Nad keeldusid maha võt-
mast sõjaväevormi, kuid nälg ja ränk töö sundisid neid sel-
leks — ellu jäi ainult 12 naist.

Naistele tätoveeriti nagu meestelegi numbrid, kuid neil
olid oma seeriad...

Kõigil naistel, peale sakslannade, põeti pea paljaks. Neile
anti selga vanad kaltsud ja jalga puukingad ning saadeti
juba järgmisel päeval pärast saabumist raskele tööle.

Vaillant-Couturier, tunnistaja Nürnbergi protsessil, kir-
jeldas enda saabumist Birkenausse järgmiselt:

«Jõudsin Oswięcimi 27. jaanuaril 1943 koos grupiga,

kuhu kuulus 230 prantslannat. Nende hulgas oli Danielle Casanova, kes hiljem juhtis naiste vastupanuliikumist Oswięcimis.

Kui meid toodi Oswięcimi, oli kõva pakane. Läbi laagri värava minnes me tundsimet, et kaob lootus siit elusalt pääseda. Laagris kohtasime kolonni elavaid luukeresid, õnnetuud vange, kes komberdasid tööle.

Meid valdas õudus, ja siis, et mehisemaks muutuda, hakkasime laulma «Marseljeesi»...»

NAISTE JA LASTE ELU

TÖÖ

Naised määrati nagu mehedki töökomandodesse. Nad rajasid teid, kaevasid kraavi, vedasid mulda, rööpaid ja tsementi.

Nende tööd jälgisid SS-lased ja naisvalvurid, peamiselt saksa prostituudid, kes armutult peksid naise ja nõudsid neilt suurt tööviljakust.

Meeleheitele viidud naised püüdsid sageli oma elule lõppu teha: nad söötsid traataia poole ja otsekohe niideti nad SS-lastelaskudega kraavi äärde maha. Õhtul vedasid naised laagriorkestri muusikahelide saatel oma sõbrataride laipu loendusele — ühesõnaga, kõik oli nii nagu meeste-laagriski. Nendes tingimustes jäid ellu ainult vähesed, peamiselt need, kes töötasid laagris endas: blokkides, köögis, ladudes, kantseleis, laatsaretis või desinfektsioonijaa-
mas. Kõige rängemale ja üle jõu käivale tööle saatsid SS-lased juuditare.

Naistel tuli lammutada külahooneid laagri ümbruses, ehitada maanteed ja kuivendada sood. See oli kohutavalt raske töö, eriti veel seepärast, et naistel tuli töötada iga ilmaga, olgu suvel või talvel.

ELUTINGIMUSED

Esimeseks naiste koonduslaagriks Birkenaus oli laager BIa. Et see tuubiti täis, võeti 1943. aasta suvel naistelaagri alla endine meestelaager BIb.

1944. aasta suvel, kui saabusid ešelonid ungari naistega,

tõusis vangide arv Birkenau naistelaagrites 80 000-ni. Siis paigutati naised ka laagrisse BIIc ja pooleliolevasse sektorisse BIII.

Pooled blokid laagrites BIa ja BIb kujutasid endast primitiivseid tellisbarakke. Igaühes elas kuni 1200 naist. Nad magasid kolmekorruselistel kivinaridel; iga nelja ruutmeetri kohta tuli vahel kuus ja rohkemgi naist. Nad magasid kordamööda otse paljal naril, ilma aluskottide, linade ja tekkideta, ning soojendasid oma kehaga üksteist, sest blokke ei köetud.

Ei olnud seepi, käterätikuid, hambaharju ega muid elementaarseid hügieenitarbeid.

Kõik see, samuti vilets toit, üle jõu käiv töö ja jõhker kohtlemine tõi kaasa asjaolu, et naised üha rohkem langesid nii füüsiliselt kui ka moraalselt.

Laagrisse tuli pakke Punaselt Ristilt, kuid SS-lased riisusid kõik endale. Laagri komandant austerlanna Mandel, elajas inimese näol, varastas pakkidest šokolaadi ja muid toiduaineid.

Rasked elutingimused naistelaagris põhjustasid igasuguste nakkushaiguste ja peamiselt tähnilise tüüfuse ebataavaliselt laia leviku.

Naiste talumatuid kannatusi kirjeldas Nürnbergi protsessil prantslannast tunnistaja Claude Vaillant-Couturier järgmiselt:

«Toitu saime suurtes punastes emaileeritud kaussides, mida pärast sööki loputati ainult külma veega. See oli üks epideemiatega ja kõrge suremuse põhjusi. Et naistel oli keelatud öösi blokkidest väljuda, tuli neil kasutada neidsamu emaileeritud kausse hoopis muul otstarbel. Hommikul nad valasid kausside sisu solgiauku, päeval aga said nendes kätte toidu.

Jalatsite seisukord oli samuti üheks kõrge suremuse põhjuseks. Vanad nahkjalatsid ei pidanud Poola soos vastu üle nädala. Jalad külmetasid ning kattusid paisete ja haavadega. Tuli magada jalatseid ära võtmata, sest need võidi varastada. Ja siiski kostsid peaaegu igal hommikul kaeblikud hüüded: «Mu kingad on varastatud!» Õnnetuil tuli oodata, kuni kõik naised olid barakist lahkunud. Siis hakkasid nad otsima kadunud jalatseid naride alt. Vahel leiti kaks ühe jala kinga, vahel nahkjalats ja puuking. Niisuguste jalanõudega läksid nad loendusele ja tööle. Kõik see oli talumatu piin. Jalgadele tekkisid uued haavad. Paljud

minu sõbratarid olid sunnitud pöörduma abi saamiseks laatsareti poole. Seal aga ei tulnud nad enam tagasi. Need, kes tulid loendusele paljajalu, saadeti otsekohe blokki nr. 25.

Pooled barakkidest laagris B1a olid kasutusel laatsaretina. Seal oli ravi samasugune nagu meestelaagrites — kõik haiged saadeti gaasikambritesse.

Laatsaretiks nimetati naistelaagris barakki, kus peeti haigeid naisi. Mingisugusest meditsiinisisustusest ei saanud juttugi olla. Et minna laatsaretti, oli tarvis blokivarena eriluba. Haigetel tuli vahel tundide kaupa seista laatsareti õues järjekorras, et pääseda arsti juurde vastuvõtule. See ootamine oli ohtlik. Kui järjekord venis liiga pikaks, tulid SS-lased, võtsid naised kinni ja viisid nad barakki nr. 25. See aga tähendas peatset edasisaatmist gaasikambrisse. Paljud naised surid otse töö ajal või loendusel. Öhtul korjas erikomando nende laibad üles.

Laatsaretis viibimise ainus eelis oli see, et ei tarvitsenud minna loendusele. Elutingimused laatsaretis olid talumatud. Mitte üle meetri laiusel asemel lebas neli inimest, kes põdesid kõige erinevamaid haigusi. Juhtus, et naine sattus laatsaretti jalahaavandi pärast, seal aga sai naabrilt tüüfuse või düsenteeria. Puhtad linad anti välja alles siis, kui vanad olid hoopis mädanenud. Tekid kubisesid täidest; need sagisid ringi nagu sipelgad. Ravimeid ei olnud laatsaretis üldse. Haigetele ei saanud osaks mitte mingisugust ravi. Seal ei olnud isegi vett. Pikki tunde lamasid ühel asemel elusad ja surnud koos... Talvel 1943/44 suri laatsaretis taudide kätte 200—350 naist päevas. Haigeid juuditare laatsaretti ei lubatud. Nad saadeti kohe gaasikambritesse...»

Talvel 1942/43 võis naistelaagris blokkide vahel tihti näha alasti laipu kohutavate piinamis- ja peksujälgedega. Alles öhtuti, loenduse ajal, korjati need kokku, loeti üle ja veeti krematooriumi.

Loendused naistelaagris kestsid väga kaua, sest naiste arv langes harva kokku ettenähtuga. Naistel tuli seista väljas mitu tundi kärelda pakase või lausvihma käes. SS-lased kohtlesid neid sama jõhkralt nagu mehigi. SS-lastest naisvalvurid olid tavaliselt hüsterikud ja sadistid. Nii näiteks sundis naisvalvur Volkenrath juuditare seisma mitu tundi alasti väljas, kusjuures ta valas neid üle jääkülma veega ja ässitas nende kallale koeri. Niisamuti talitasid ka teised naisvalvurid, eriti piinates vanu, haigeid ja nõrku naisi.

KARISTUSED

Karistused naistelaagris ei erinenud millegagi eksekutsioonidest meeste koonduslaagrites.

Naisvalvurid karistasid armutult iga üleastumise eest: kakskümmend viis nuudihoopi; üleviimine vanglablokk või laagri B1a blokki nr. 25, kuhu paigutati gaasisurma mõistetud naised; rasked tööd (näiteks lasti naistel talvel ilma kinnasteta kive kanda); «sport» kuni täieliku kokkuvõtteiseni. Kõige sagedasemaks karistuseks naistele oli alles kasvanud juuste mahaajamine.

Kord püüdsid SS-lased põgenemiskatsel kinni belglanna Mala Zimmerbaumi. Ta toodi tagasi laagrisse ja anti gestaapo küüsi, kus teda kaua piinati ja otsustati seejärel elusalt põletada. Mala sai teada, mis teda ootab. Valinud paraja momendi, lõi ta SS-lasele Rüttersile näkku ja lõikas žiletiteraga käte veresooned läbi. Ta viidi laatsaretti, kus sai abi, seejärel aga saadeti krematooriumi, kus otsus täideviidi.

Süüaluseid naisi sundisid SS-lased tihtilugu paljajalu seisma laagrivärava juures, vahihoone lähedal, kust SS-lased neid jälgisid. Kui õnnetu naine end liigutas, ootas teda uus karistus. Naine pandi põlvitama killustikule, pealesie pidi ta ülessirutatud kätel hoidma kaht rasket kivi. Kui ta pillas kivi maha, peksti teda julmalt. Naisi karistati tavaliselt pärast loendust ja töölt tulekut, nii et neil tuli hilisööni näljasena seista värava juures. Olenevalt süü suurusest tuli naistel mõnikord seista värava juures mitu päeva järjest.

TÄIDEST VABANEMINE

Võitlus täide vastu oli üks naiste hävitamise ettekäändeid. Täitõrjekampaaniaid korraldati üsna sageli. Päevade viisi seisid alasti naised ükskõik missuguse ilmaga reastikku desinfektsioonijaama hoone ees, oodates järjekorda. Kogu aeg pilkasid ja mõnitasid neid SS-lased.

Iga niisuguse kampaania ajal võeti naistelt ära kõik nende rõivad, mis sageli olid soetatud salaja ja elu kaalulepannes. Asemele said nad vanad kaltsud, mis tihti kubisesid täidest.

Täitõrje kampaaniate ajal olid desinfektsioonikambri ees anumad mürgise tsüklonilahusega. Tsüklonit kasutati gaa-

sikambrites. Kõik naised pidid kordamööda kastma end sellesse lahusesse. Siis aeti nad duši alla ja seejärel jälle õue.

Kogu tseremooniaga käis kaasas peks ning SS-laste ja naisvalvurite sõim.

VÄLJAKORJAMINE GAASIKAMBRISSE SAATMISEKS — SELEKTSIOON

Igale täitõrje kampaaniale järgnes «seleksioon», s. o. vangide väljakorjamine gaasikambritesse saatmiseks.

Alasti naised pidid minema SS-lasest arsti ette. See otsustas igapäevase saatuse mitte naisvangi tervislikust seisundist lähtudes, vaid enda tuju järgi. Naised, keda arst valis välja gaasikambri jaoks, viidi kõrvale, kus valvurid nende numbri üles kirjutasid. Seejärel saadeti nad laagri B1a blokki nr. 25, kus naised mitu päeva elasid selle tunni ootuses, millal tulevad autod ja toimetavad nad gaasikambritesse. Tihtilugu saadeti sellesse blokki ka terveid naisi mõne süü või eksimuse eest.

Kateřina Singerova Marikovast, vang nr. 2098, ja Bořena Veissova Michalovcest, vang nr. 1227, kes saabusid Oswięcimi märtsis 1942 ja pärast vabanemist jõudsid koju, jutustasid meile selektsioonidest.

Esimene suur selektsioon oli naistelaagri ümberpaigutamisel Oswięcimist Birkenausse, millal gaasiga tapeti 4000 naist. 9. septembril 1942 algas laagris suur täitapukampaania, mis kestis kolm päeva. Gaasikambritesse saatmiseks valiti välja 3000 naist. 14. novembrist 6. detsembrini kestis laagri «talvine puhastus». Pärast seda jäi 20 000 juuditari ellu ainult 1400. «Puhastus» korraldati selleks, et teha ruumi ešelonidele, mida oodati Hollandist ja Prantsusmaalt.

Need ešelonid saabusid laagrisse 1942. aasta detsembris. 1943. aasta jaanuariks oli naistelaagri vangide arv suurenenud 11 000 võrra; seepärast algasid uued täitõrjekampaaniad.

Märtsikuuks 1943 oli naiste arv laagris kahanenud 5500 võrra, ehkki alatasa saabus uusi ešelone Hollandist ja Prantsusmaalt ning naisi tollal veel ei veetud teistesse laagritesse.

Tol perioodil saadeti gaasikambritesse peale juuditaride ka haigeid tšehhi ja vene naisi. Kord korjati ühe selektsiooni ajal välja isegi mõned haiged sakslannad.

Peale regulaarsete massiselektsoonide korraldati naisvalvurite ässitusel õhtuste ja hommikuste loenduste ajal nn. väikeselektsoonide. Gaasikambrite jaoks korjasid vange SS-arstid König ja Thilo ning SS-lasest naisvalvur Hass.

Vahel tegi Hass seda ise, ilma arstideta. Ta astus blokki, käskis naistel lahti riietuda ja valis välja kõige nõrgemad.

Gaasikambreis tapeti ka neid naisi, kes olid laagrisse saabumisel töövõimeliseks tunnistatud. Kantseleis peeti igapäevaste kohtade kaarti, kuhu oli märgitud vangide number ja tegevusala. Pärast selektsiooni kanti nendele kaartidele surma põhjuse rubriiki märke SB (Sonderbehandlung — eritöötlus).

Septembris 1943 tuli Berliinist käsk hävitada kõik dokumendid märkmega SB. Kõigis nimekirjades ja dokumentides kratsiti SB maha ja asemele kirjutati arsti otsus: vang suri loomulikku surma.

Meil õnnestus maha kirjutada nende dokumentide sisu ja peita paberid meie blokkis põranda alla. See blokk ei hävinud ja paberid on tõenäoliselt säilinud.

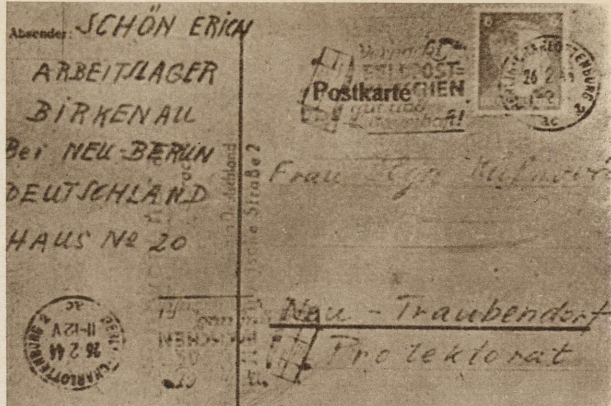
Naistelaagri BIa blokk nr. 25, kuhu paigutati gaasikambritesse saadetavad naised, oli muudest blokkidest kõrge taraga eraldatud. Aknad olid trellitatud ja okastraadiga kaetud.

Naiste laadimine autodesse ja gaasikambritesse saatmine on üks hirmsamaid peatükke laagri ajaloos, ja meie ei suuda seda kirja panna. Kirjeldagu Birkenaust eluga pääsenud naised ise seda elavate inimeste matmist.

Mehed jäid tavaliselt rahulikuks, kui neid saadeti gaasikambritesse. Naised aga kisendasid kogu tee ja viskusid tihti autost välja.

Vaillant-Couturier jutustas Nürnbergi protsessil ühest naisugusest selektsioonist:

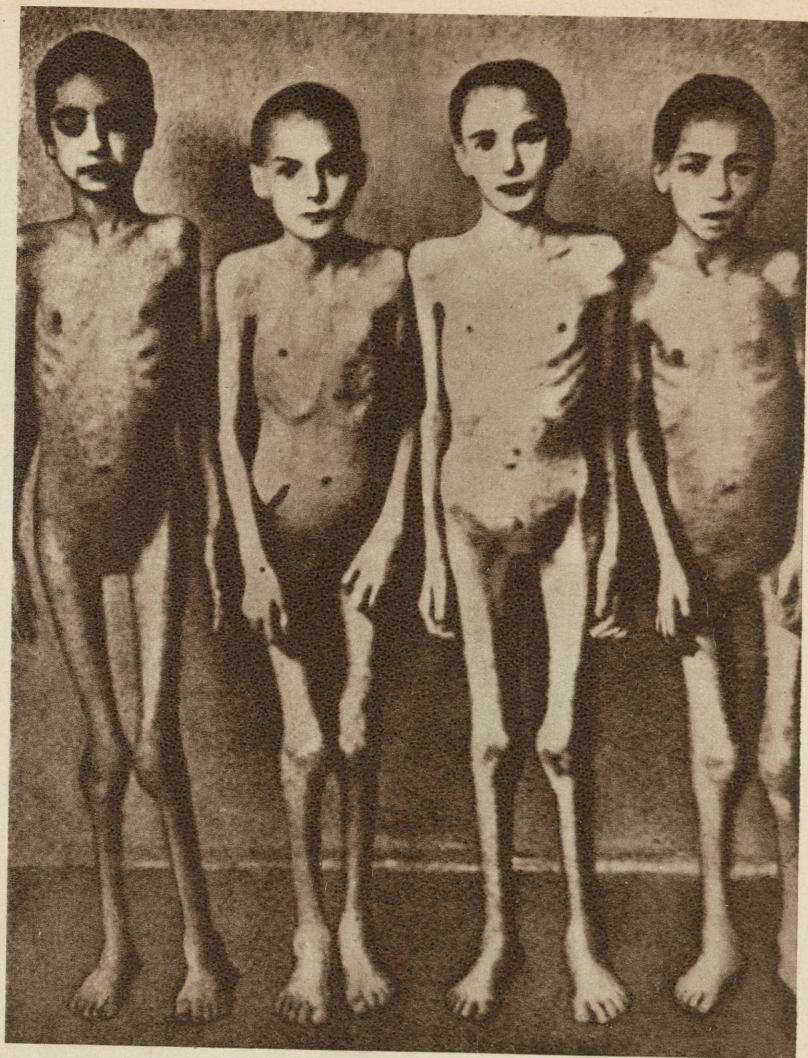
«5. veebruaril 1943 kuulutati välja üldloendus. Pool neli hommikul aeti kõik vangid tühjale maatükile laagri taha, kuna aga tavalised loendused korraldati laagris. Olime seal söömata kella viieni õhtul, kusjuures seisime sügavas lumes. Siis kästi meid hanereas minna läbi laagri värava. Meile langesid selga hoobid ja me olime sunnitud jooksuma. Need, kes ei suutnud joosta — s. o. vanad ja haiged — võeti kinni ja saadeti blokki nr. 25, kus nad jäid ootama gaasikambritesse toimetamist. Niisugune saatus tabas 10 prantslannat meie grupist. Seejärel viidi meid laagrisse, kus koostati uus vangikomando, kuhu paigutati ka mind.

Birkenau koonduslaagri vangi postkaart. Post käis kõverteed Berliini kaudu.

Üks karistamisviise. Vange muudeti sandiks käsipidi ülesriputamise-ga. Minestuse puhul kallati nad meele-märkusele äratamiseks veega üle.

Nälginud laste fotod, leitud pärast vabastamist 1945. aastal.

Meie komando viidi uuesti laagri taha tühjale alale, mis nüüd juba meenutas lahinguvälja — see oli üleni laipadega kaetud. Meid sunniti tassima neid laipu bloki nr. 25 õue.

Blokk nr. 25 oli surma künnis. Ma teadsin seda hästi, sest elasin blokis nr. 26, mille aknad olid otse bloki nr. 25 õue poole. Õues vedelesid laipade kuhjad ja aeg-ajalt võis näha, kuidas liikus mõni pea või käsi — need olid elusad inimesed, kes püüdsid laibavirnadest välja ronida.»

Edasi rääkis Vaillant-Couturier elutingimustest naistelaagrites, eriti kurikuulsas blokis nr. 25:

«Suremus selles blokis oli märksa suurem kui kõigis muudes, sest süüa anti seal vangidele ainult juhul, kui mingit toitu jäi köögis üle. Sageli ei saanud selle bloki vangid mitu päeva piiskagi vett keelele.

Kord möödus blokist üks minu sõbratar — Anette Epaux, noor 32-aastane ilus naine. Ta kuulis, kuidas naised kõigis keeltes karjusid: «Juua, juua, vett!» Anette tuli tagasi meie blokki ja võttis nende jaoks kaasa veidi leent. Ent kui ta püüdis seda läbi akna naistele anda, märkas teda valvur, kes haaras Anette Epaux' kinni ja tõukas ta blokki nr. 25.

Ma ei unusta seda naist kunagi. Kaks päeva hiljem paigutati ta veoautole ja saadeti gaasikambrisse. Toetades kaenla alt vana prantslannat Line Porcher'd, hüüdis Anette meile hetkel, kui auto liikuma hakkas: «Kui pöördute tagasi Prantsusmaale, hoolitsege minu pojakese eest!» Siis hakkasid naised laulma «Marseljeesi»...

EKSPERIMENDID ELUSATE INIMESTE KALLAL

1942. aasta talvel sisustas professor Schuhmann Berliini naistelaagris B1a röntgeni-katsejaama, kus tugevate röntgenikiirtega steriliseeriti noori mehi ja naisi. Laagri administratsioon andis sel eesmärgil professor Schuhmanni käsutusse piiramatul arvul juutidest vange.

Steriliseerimine käis järgmiselt: vang paigutati röntgeni-aparaadi kahe koonusekujulise lambi vahele. Kiiritamine kestis mitu minutit ja tekitas ilmselt väga suurt valu, sest vahialused tavaliselt karjusid. Kord olime niisuguse kiiritamise pealtnägijajaks. Detsembris 1942 remontisime naaberuumis operatsioonilauda ja nägime läbi lukuaugu, mida röntgenikabinetis tehakse, ja kuulsime Schuhmanni jõhkrat kärkimist, kes jõuga sundis vange aparadi ette asuma.

Steriliseerimiseks valiti vange 20 kuni 30 aasta vanu-

ses, peamiselt Hollandi ja Kreeka juute. Steriliseeriti mitu tuhat inimest. Selleks väljavalitud vangid paigutati blokki nr. 15 laagris B1b, ja kapod viisid neid iga päev gruppide viisi katsejaama. Varsti pärast steriliseerimist surid nad hirmsate piinade kätte.

Birkenaust saadeti vange ka laagrisse Oswięcim I, kus blokis nr. 10 tehti igasuguseid katseid inimeste suguelunditel.

Sylvia Friedmanova Prešovist, vang nr. 1818, töötas katsejaamas assistendina 18. jaanuarini 1945, s. o. laagri evakueerimiseni. Pärast vabanemist jõudis ta tagasi kodumaale.

Toome ära tema jutustuse, mille tõepärasust kinnitas dr. Vilem Jurkovič, kes oli kolm aastat laagris Oswięcim I ja Birkenaus.

«Kõigi katsejaamade organiseerimisega tegeles dr. Wirths, Oswięcimi laagrite peaarst. Tema kaastööliseks ja abiliseks oli dr. Weber, kes juhatas laboratooriumi Rajskos. Katsete tegemisel olid nendel assistentideks prof. dr. Clauberg, kellele kuulusid kliinikud Königsdorfis ja Königshüttes, ning Oberscharführer Büning. Keemiaalaseid katseid juhtis dr. Göbl Berliinist.

Vangide hulgast pandi katseid kaasa tegema prof. dr. Samuel, Saksa kodanik, kes oli saadetud laagrisse Hollandist. Mais 1944 konfiskeeriti tema ülestähendused katsete tagajärgede kohta ja ta ise lasti maha.

Laagri Oswięcim blokis nr. 10 tehti katseid steriliseerimise, kastreerimise ja naiste kunstliku viljastamise alal ning valmistati salpingo-preparaati steriliseerimise jaoks. Varem toodi seda preparaati Inglismaalt, kuid sõja ajal lakkas preparaadi sissevedu.

Professorid ja arstid, kes neid katseid tegid, ei varjanud, et kõik see on ettevalmistus Euroopa rahvaste steriliseerimiseks pärast sõda.»

Dr. Dora Klein, endine poliitvang Oswięcimis, jutustas fašistlike arstide tegevusest järgmist:

«Oswięcimi koonduslaagrisse toodi mind Prantsusmaalt 2. augustil 1943. Koos 100 naisega sattusin blokki nr. 10, kus sooritati eksperimente naiste kallal. Selles blokis olin 1944. aasta kevadeni.

Minu sealoleku ajal elas blokis ligi 400 naist, kes olid toodud mitmesugustest Euroopa maadest. Meie kõik kujutasime endast ainult katsematerjali.

Püüan jutustada sellest «katsejaamast». Katseid tegid SS-arstid: prof. dr. Horst Schuhmann, dr. Wirths, prof. Carl Clauberg ja dr. Weber. Günekoloog prof. Claubergi, kellel oli kliinik Königshüttes, nägin üsna tihti blokis nr. 10.

Veel enne, kui mind paigutati sellesse blokki, «töötas» seal SS-lasest arst Schuhmann, kes steriliseeris naisi. Selleks valis ta noori ilusaid tütarlapsi. Peamiselt olid need kreeklannad Salonikist. Steriliseerimine toimus munasarjade piirkonna röntgenoloogilise kiiritamise teel. Kui mind paigutati blokki nr. 10, oli seal ligemale 30 noort naist. Nad olid juba kiiritatud. Algas katsete teine faas — ühe munasarja eemaldamise operatsioon.

Tavaliselt mõne nädala pärast, kui haav oli mõningal määral kinni kasvanud, tehti naisele uus operatsioon — eemaldati teine munasari. Peale Schuhmanni tegi neid operatsioone ka Wirths, kuid kõige sagedamini sooritas neid arst Wladyslaw Dering¹, poola rahvusest vang.

Deringi tegevust iseloomustab järgmine fakt: kord hakkas ta kiitlema, kui kiiresti suudab teha munasarja eemaldamise operatsiooni, ja vedas SS-lasest arstiga kihla, et opereerib poole päevaga kümme naist. Ta võitis kihlveo. Ma ei olnud operatsioonide juures, kuid nägin Deringi õnnetuid ohvreid blokis nr. 10, kuhu nad toodi kohe pärast lõikust. Nägin ühe Deringi poolt opereeritud kreeklanna surma. See järgnes sisemisele verejooksule, mille põhjuseks oli Deringi tõtlikkus «sportlikust huvist» tehtud operatsiooni ajal.

Dering sooritas operatsioone SS-arstide käsul, kuid «töötas» nii agaralt, et kõigile oli selge: see fašist püüab teha palju rohkem, kui SS-lased seda temalt nõuavad...

Mitmesuguseid katseid tegi ka SS-lasest arst Weber. Ta pandi hügieeniinstituudi juhatajaks, kuhu saadeti ka mind. Weberi korraldusel määrati kõigil, kes saabusid blokki nr. 10, veregrupp. Selles blokis asuvatelt vangidelt võeti perioodiliselt suurtes doosides verd (100 kuni 200 kuupsenti-

¹ Oswięcimi laagrite evakueerimisel põgenes Dering Itaaliasse, kus ta astus Andersi poola armeesse. Hiljem sattus ta Inglismaale ja sai assistendiks poola sõjaväehospidalis Hundingtonis. Poola valitsus nõudis Inglise valitsuselt Deringi kui Oswięcimis palju mõrvasid kordasaatnud roimari väljaandmist. Poola valitsuse nõudmisele oli lisatud süüdistusmaterjal ja tõendeid Deringi kuritegude kohta. Inglise valitsus keeldus Deringit välja andmast, väites, et tegemist olevat «eksi-tusega». Lõpuks määrati Dering haigla peaarstiks Briti Somaalimaal Aafrikas.

meetrit). Seda läks vaja katseteks, mida sooritati hügieeni-instituudi laboratooriumides Rajskos.

Natside seisukohalt tegi kõige vastutusrikkamaid operatsioone prof. Clauberg. Räägiti, et Clauberg maksis laagri administratsioonile eritasu katsealuste naiste eest, samuti maksnud ta kinni nende ülalpidamise ja toidu. 400 naisest blokis nr. 10 olid tublisti pooled prof. Claubergi käsutuses. Osa naisi tõi Clauberg endaga kaasa Birkenau. Ta ei lasknud oma katsete juurde ühtki vangist arsti. Assistentideks olid tal mõned naisvangid, kes teenindasid röntgeni-aparaate ja muid seadiseid.

Mina ise ei assisteerinud Claubergile. Katsetest rääkisid mulle tema abilised, kes elasid mõni kuu minuga ühes blokis.

Naised, kes olid juba tunnistatud katsete jaoks kõlbmatuks, näiteks steriliseeritud vangid, toimetati Birkenau naistelaagrisse ja sealt järgmiste seleksioonide käigus gaasikambritesse.

Kogu blokk nr. 10 oli dr. Wirthsi, kõigi Oswięcimi laagrite peaarsti käsutuses.

1944. aasta lõpul ehitati uus blokk spetsiaalselt Claubergi eksperimentide jaoks. Selles blokis oli ajakohane röntgeni- ja operatsiooniparatuur. Blokk oli sisustatud uuteks katseteks naiste kunstliku viljastamise valdkonnas. Oswięcimi evakueerimise tõttu aga ei jõutud nende katsete sooritamiseni.

Blokis nr. 10 valitses eriline õhkkond. Iga uus naine teadis, et temast saab ainult «katsejänes». Ent keegi ei teadnud aimata, missugust katset hakatakse temaga tegema. Seetõttu elasid naised alatises hirmus.

Seletuses, mille ma andsin Pariisis kohe pärast vabanemist, teatasin: blokk nr. 10, ainus naisteblokk meestelaagris, oli mähitud täieliku saladuse linikusse. Keegi ei teadnud, mis seal sünnib. Bloki aknad olid laudadega kinni löödud. Ma ei suutnud kaua vabaneda esimesest muljest, mis see blokk mulle jättis. Mulle tundus, et koht, kuhu olin sattunud, on midagi põrgu ja hullumaja vahepealset.

Blokk nr. 10 asus kurikuulsa vanglablode naabruses, mille õues kaks korda nädalas pandi toime hukkamisi. Läbi praegude laudade vahel, millega aknad olid kinni löödud, võisime neid pealt vaadata.

Naisi koheldi meie blokis äärmiselt jõhkralt nii SS-lastele kui ka meditsiinipersonali poolt. Naisvangide alatist hirmu

süvendas veel ebakindluse tunne ja teadmine, et keegi ei suuda katsetele vastupanu osutada. Naised elasid hirmus, olles täiesti teadlikud, et kui neid enam ei vajata «katsejännestena», saadetakse nad Birkenausse ja sealt gaasikambrisse.

Claubergile oli tema töös kõige sagedamini abiks SS-oberscharführer Büning, hiljem oli tema kaastööliseks keemiadoktor Göbl.

Claubergile, kes oli kõigi katsejaamade ülem, oli Himmler teinud ülesandeks välja töötada niisugune steriliseerimismeetod, millest saaks orjastatud rahvaste bioloogilise hävitamise vahend.»

Kaks kirja Nürnbergi protsessi dokumentide hulgast iseloomustavad eriti kujukalt maailmavalitsemisest unistanud SS-laste meeletuid plaane. 7. juunil 1942 oli Claubergil jutuaamine Himmleriga. Selle käigus nad arutlesid steriliseerimismeetodite väljatöötamise üksikasju. Himmler töötas Claubergile, et katsete jaoks annab ta tema käsutusse piiramatul hulgal vange Oswięcimi laagrist. Himmleri sekretär Brandt kirjutas 10. juulil 1942:

«Härra professor Claubergile, Königshütte.

Lugupeetud härra professor!

Reichsführer SS tegi mulle ülesandeks teatada Teile tema soov, et Te pärast steriliseerimisküsimuse läbiarutamist SS-obergruppenführer Pohlga ja koonduslaagrite peaarstiga siirduksite Ravensbrücki ja Oswięcimi ning hakkaksite seal steriliseerima juudi naisi.

Reichsführer juhib erilist tähelepanu sellele, et Teie veel enne katsete alustamist teataksite talle, kui palju vajate aega tuhande naise steriliseerimiseks. Reichsführeri arvates peaks steriliseerimine toimuma nii, et naised midagi ei aimaks. Tavalise günekoloogilise järelevaatuse sildi all võite teha vajaliku süsti.

Läbiviidud steriliseerimise resultaadid tuleb põhjalikult läbi uurida. Teatud aja möödumisel steriliseerimisest on vaja teha röntgenivõtted, et välja selgitada, missugused muutused on organismis toimunud. Tuleb teha ka järgmine katse: mõni aeg pärast steriliseerimist Te paigutate naise ühte kambrisse mehega. Tulemustest teatage meile. Palun Teid vastata sellele küsimusele, et ma saaksin informeerida reichsführerit.

Heil Hitler!

Brandt, SS-obersturmführer.»

Clauberg vastas Himmlerile 7. juunil 1943:

«Minu meetod naiste steriliseerimiseks ilma operatiivse vahelesegamiseta on peaaegu välja töötatud. Steriliseerimine toimub emakasisese injektsiooni teel, mida võib teha iga arst tavalise günekoloogilise järelevaatuse sildi all. Ma ütlen, et meetod on «peaaegu» välja töötatud. See tähendab, et

1) vajalikud on veel mõned täpsustused;

2) see meetod võib juba praegu asendada meil kasutatava eugeenilise steriliseerimise operatsioonimenetluse.

Nüüd ma võin täiesti täpselt vastata küsimusele, mille Teie aasta tagasi esitasite selles suhtes, kui palju läheb aega tuhande naise steriliseerimiseks.

Kui minu katsed kulgevad sama edukalt kui siiani, milles pole aga põhjust kahelda, siis pole kaugel aeg, mil võin Teile teatada, et üks kogenud arst võib hästi sisustatud kabinetis ja kümnest inimesest koosneva abipersonali kaastegevusel ühe päevaga steriliseerida mitusada, kui mitte koguni mitu tuhat naist...»

Claubergil oli sisse seatud koostöö firma IG Farben farmaatsia- ja keemiaettevõttega. Ta proovis mitmesuguseid ravimeid ja preparaate naiste kallal, keda firma IG Farben suurel hulgal ostis Oswięcimi laagri administratsioonilt¹.

Üks kõige halastamatumaid SS-lasi, keda me teadsime, oli dr. Josef Mengele Frankfurdist Maini ääres. Tihtilugu «Tosca» aariaid ümisesdes saatis ta surma kümneid tuhandeid inimesi. Teda huvitasid ainult kaksikud ja kääbused. Need olid talle vajalikud mingisuguste metsikute katsete jaoks. Mengele sooritas nende kallal sääraseid eksperimente, milledeks on suuteline ainult hullumeelne.

Ta kirjutas «teaduslikku» tööd «Rassiuurimus» ja tegi seepärast rohkesti katseid, peamiselt mustlastega. Ta jagas

¹ Clauberg võeti 1945. aastal Nõukogude armee poolt vangi ja anti nõukogude sõjavangide julma kohtlemise pärast kohtu alla. Oktoobris 1955 jõudis ta tagasi Saksamaale ning tõsteti Lääne-Saksa ajakirjanduses ja televisioonis esile kui «märter ja kangelane»... Ajalehele «Süddeutsche Zeitung» antud intervjuus ütles ta muu hulgas: «Olen veendunud, et minu poolt Oswięcimis väljatöötatud meetodid oleksid edukalt kasutatavad ka praegu... Tahaksin kokku kutsuda rahvusvahelise arstide kongressi oma meetodite propageerimiseks.» Antifašistlike ja juudi organisatsioonide protestid viisid nii kaugele, et 21. novembril 1955 paigutati ta uuesti vanglasse. 137-leheküljelises süüdistusaktis paljastavad Claubergi roimi rohkem kui 100 tunnistajat kõigist maadest, Claubergi kohtuprotsess ei jõudnud aset leida: ta suri 1957. aastal Kieli vanglas.

7
nad mitmesse gruppi, juhindudes mustlasvere protsendist nende soontes. Nii oli mustlasel, kellel oli 25 protsenti mustlasverd, lootust vabaks saada, kuid enne tuli tal läbi teha steriliseerimine. Dr. Mengele võttis mustlasnaistelt palju verd ka rindesõdurite jaoks.

Toome ära praegu Prahas elavate kaksikõdede jutustuse, kes olid dr. Mengele katsealused (arusaadaval põhjusel ei maini me nende nimesid):

«Tšehhi juudid perekondade laagri teise likvideerimise eel valiti seal välja kümme paari kaksikuid.

Meid pildistati ja tehti röntgenivõtted. Dr. Mengele uuris meie andmeid: kasvu, verd, kaalu, sõrmejälgi. Mõnedel uuris ta hambaid. Uurimistulemused saadeti Berliini.

Ta tegi ka vereülekandeid ühtedelt kaksikutelt teistele. Nii valati meie soontesse 350 kuupmeetrit verd meessoost kaksikutelt. Meie organism reageeris sellele väga tugevate peavalude ja kõrge temperatuuriga.

Dr. Mengele kavatses vägivaldselt paaritada mees- ja naissoost kaksikuid, et selgitada, kas lapsed tulevad samuti kaksikud. Meid ei saadetud tööle Saksamaale ja meie jaoks otsiti sobivaid meeskaksikuid. Vastuseks kõigile meie protestidele Mengele seletas, et meie oleme ainult vangid ja peame sõna kuulma.»

Dr. Mengele pseudoteaduslikku tegevust paljastab ka ungari arst Mikulas Nyizsli:

«Ühe ešloni saabumisel äratas Mengele tähelepanu 50-aastane küürakas mees. Selle kõrval seisis 15-aastane ncoruk. Poisi parem jalg oli vasakust lühem, ta kandis ortopeedilist jalanõu ja peale selle toetus kargule. Need olid isa ja poeg.

Dr. Mengele kujutles, et näeb enda ees juudi rassi välja suremise musternäidist. Ta kutsus nad välja ja käskis SS-lastel saata õnnetud krematooriumi nr. 1.

See oli keskpäeva paiku. Krematoorium sel päeval ei töötanud. Istusin oma toas, kui minu juurde tuli SS-lane ja käskis värava juurde minna. Seal seisis isa ja poeg ning neid saatev SS-lane. Ta andis mulle dr. Mengele kirjaliku korralduse: «Krematooriumi nr. 1 lahkamiskamber. On tarvis kliiniliselt uurida mõlemat meest, teha antropoloogilised mõõtmised ja koostada lõppjärelus, milles sisalduvad kõik uurimisandmed. Erilist tähelepanu pöörata kehaliste puuduste tekkepõhjustele.»

Teine korraldus oli adresseeritud oberscharführer Muss-

feldtile. Ma ei lugenud seda, kuid tean, mis sinna oli kirjutatud.

Uurisin uued patsiendid läbi. Isa oli riidekaupmees Lodzist. Lülisamba kõverdus oli hilise rahhiidi tagajärg. Mingsuguseid muid haigusetunnuseid ma temal ei leidnud. Siis hakkasin rääkima poisiga. Tal oli meeldiv nägu ja targad silmad. Vaene nooruk oli hingeliselt täiesti murtud. Kõlatu häälega jutustas ta mulle lugematuid hirmsaid sündmusi getos viibimise viie aasta jooksul. Kümneaastasena sattus ta koos vanematega getosse okastraadi taha. Tema ema ei pidanud kannatustele vastu, langes melanhooliasse ja rõhutatud meeleolusse ning suri getos olemise esimesel aastal. Poeg ja isa olid kogu aeg elanud hirmsas getos ja nüüd sattunud krematooriumi nr. 1.

Mõtlesin: «See on minu elu traagiline sümbol. Mina, ise vang, pean sooritama kliinilise läbiuurimise, kui aga need kaks tapetakse, pean jällegi mina lahkama nende kehad.»

Tundsin oma saatuse traagilist ironiat, närvid olid jõuetus vihas ülimalt pingul. Uurisin poisi läbi ja avastasin temal parema jala kaasasündinud deformatsiooni, nn. hüpo-meelia. Nägin jälgi, mis olid jäänud pärast operatsiooni, mille tagajärjel parem jalg oli muutunud vasakust lühemaks, kuid kargu ja ortopeedilise jalatsi abil võis poiss kõndida. Muid kõrvalekaldumisi normist ma tema juures ei avastanud.

Küsisin, kas nad tahavad süüa. Nad said «sonderkomando» köögist suure portsjoni makarone lihaga ja sõid ahnelt ära maitsva toidu, mida nad ammu ei olnud näinud. Nad ei teadnud, et see oli nende viimane söömaaeg...

Tunni aja pärast ilmus oberscharführer Mussfeldt. Isa ja poeg lasti maha krematooriumi katlamajas. Nende laibad lahati. Lahkamine ei toonud mingeid uusi andmeid.

Tegemist oli juhusliku kokkusattumisega, faktiga, mida propaganda eesmärgil oleks võidud kasutada juudi rassi alaväärsuse teooria põhjendamiseks. Öhtul tuli dr. Mengele, kes sel päeval oli surma saatnud rohkem kui 10 000 inimest. Suure huviga luges ta õnnetute ohvrite kliinilise ja anatoomilise uurimise protokollid.

Mengele ütles: «Laibad jätta põletamata. Need prepareeritakse ja luustikud saadetakse antropoloogiamuuseumi Berliini.»

Dr. Mengele tõi krematooriumi mitu arsti ja näitas neile luukeresid. Nad vaatasid neid tõsiste nägudega, puistates

oma märkustesse teaduslikke termineid. Need arstid püüdsid nagu Mengelegi tõestada pseudoteaduslikku rasside ebavõrdsuse teooriat. Luukered pandi tugevatesse paberkottidesse ja saadeti Berliini. Kottidele oli kirjutatud, et tegemist on «kiireloomulise, sõjalist tähtsust omava saadetisega».

Mis eesmärk oli kõigil nendel katsetel?

Esiteks püüdsid natsid leida vahendit, mille abil saaks piirata «alaväärtuslike» rasside paljunemist. Teiseks püüdsid nad kiirendada ja laiendada oma nn. puhta tõu, põhjaraasi paljunemist.

Katsed steriliseerimise ja kunstliku viljastamise valdkonnas olid seotud natsionaalsotsialistliku partei imperialistlike maailmavallutamise plaanidega.

Seda peatükki lõpetades toome veel väljavõtte Dachau koonduslaagris töötanud arsti ja SS-hauptsturmführeri Rascheri kirjast, mille ta 17. veebruaril 1943 saatis SS-reichsführerile ja Saksa politsei šefile Himmlerile:

«Juurdelisatult saadan Teile lühikese aruande oma katsetest, mis käsitlevad soojusprotsesside toimet külmutatud inimestele.

Nüüd ma teen katseid inimestega. Nende katsetega tahan tõestada, et pakase käes külmutatud inimesed soojenevad niisama hästi kui need, kes on ära külmetatud jäävees.

Hoidsin —27 kuni —29° C temperatuuri käes 9—14 tundi 30 inimest, kes olid lahti rietatud. Tunni aja pärast nad pandi külma vanni. Tunni ajaga jõudsid inimesed täielikult soojeneda, ehkki mõnedel olid käed ja jalad valgeks külmunud. Järgmisel päeval täheldati paljudel minu patsientidel kurnatust ja temperatuuri tõusu.

Te tegite mulle ülesandeks korraldada soojendamiskatseid. Kuni praeguseni pole mul korda läinud neid sooritada, sest detsembris ja jaanuaris oli ilm liiga soe niisuguste eksperimentide jaoks. Praegu möllab laagris tüüfus, mis väga segab minu tööd. Kuid ma tegin endale paar süsti ning nüüd korraldan omal riisikol katseid otse laagris.

Kõige otstarbekam oleks mind koos minu vennapojaga võimalikult pea üle viia Oswięcimi, kus ma võiksin katseid teha laias ulatuses. Oswięcim sobib niisuguste katsete sooritamiseks väga. Esiteks on seal külmem kliima ja teiseks on see suur laager. Seal ma võin leida üksildase koha katsete tegemiseks (minu patsiendid vahel, kui neil on väga külm, karjuvad).

Kui Teie, lugupeetud härra reichsführer, leiata, et minu katsetel on tähtsust sõjaväele, siis palun Teie korraldust, et mind paigutataks ümber Oswięimi, Lublini või mõnda muusse laagrisse idaaladel, et ma võiksin kasutada veel ülejäänud talvekuusid.»

Selle kirja autor SS-lane Rascher hukati veebruaris 1945 Himmleri käsul.

LAPSED

«Lapsed on elu õied.»

Maksim Gorki

Natsid ei kokkunud tagasi kuritegude toimepanekust isegi laste ja noorte kallal. Kui palju lapsi hukkus Birkenau gaasikambrites, seda ei saa me iialgi teada. Gaasikambritesse saadeti terveid perekondi. Laagris tapetud laste ja kuni 16-aastaste noorte arv ulatub miljonini.

SS-seadustega oli laste ilmaletoomine Birkenaus keelatud; püüdsid ju fašistid kõigi vahenditega hävitada nn. alaväärtuslikke rasse. Hirmsate lapsetapmise seikadega põrkasime esmakordselt kokku detsembris 1942. Parandasime just ukسلukke naistelaagri blokis nr. 32, kui tупpa astus meditsiiniõde, äsja sündinud laps kätel. Ta näitas meile last ja ütles küüniliselt, et see tuleb tappa, ehkki tema ema ei ole juuditar. Hiljem saime teada, et laagris tapeti kõik vastsündinud. Rasedad juuditarid saadeti otse gaasikambritesse.

Millegipärast siiski ellujäänud lapsi kasutasid natsid õpilastena Birkenaus krematooriumi ehitustöödel. Arvati, et lapsed õpivad nn. müüritöölise koolis.

Birkenaus paigutati lapsed laagri B1b blokki nr. 15. Äärmiselt ränk töö, vastik toit ja sealjuures kõige õelamad kapod — see märgitses nende elu mainitud blokis. Pärast krematooriumi valmisaamist viidi poisid müüritöölise koolist laagrisse Oswięim I. Seal surmati nad koos teiste lastega fenoolisüstide abil.

Mõned lapsed elasid pidevalt laagris ja tegid mitmesuguseid abitöid.

Pärast Birkenau laagri vabastamist leiti kantseleis dokument, mis kandis 1944. aasta 2. oktoobri kuupäeva. Selle dokumendi põhjal võib järeldada, et ainuüksi Birkenau naistelaagrites oli oktoobris 1944 kokku 1717 alla 14-aastast last.

Juuli 1944. Sel kuul mõrvati vangid, kes olid Terezini laagrist saabunud perekonnalaagrisse BIIb.

Need õnnetud ootasid juba 1944. aasta märtsist alates surma gaasikambri. Ebasoodus olukord rindel sundis naise küsimust teisiti lahendama. Nad valisid välja kõik tööjõulised mehed, naised aga töotati jätta ellu, kui nad jätavad lapsed maha ja sõidavad teistesse koonduslaagritesse. Sellele välja minna oli naistel eriti raske, sest 1944. aasta suvel oli juba selgesti tunda fašismi krahhi lähenemist. Ärasõit Oswięcimist tähendas neile lootust elule — ent missuguse hinnaga!

Pealtnägija jutustas meile üksikasjaliselt nende naiste sangarlustest, kes eelistasid surma minna koos oma lastega. Krematooriumi nr. 4 saabusid veoautod naiste ja lastega. Riietusruum oli täis. SS-lased eesotsas komandant Krameriga rakendasid rea «ettevaatusabinõusid», kartes mingisuguseid meeleheitlikke samme õnnetute ohvrite poolt. Kuulipildujad, koerad, SS-lastekari — kõik oli mobiliseeritud ning gaasikambrite ja krematooriumi ümber paigutatud.

Teiste hulgas seisis gaasikambri ees naine viieaastase tütrekesega. Tütarlaps oli tüdinud lõputust ootamisest. Ta aina küsis, millal nad edasi sõidavad. Nuttev ema rahustas teda: «Oota, enam ei lähe kaua, varsti sõidame sinna, kus on vanaema ja vanaisa. Enne kümbleme, paneme selga puhtad riided ja siis sõidame...»

Tütarlaps ei rahunenud; ta nagu aimas midagi. Kartes, et see võib äratada SS-lasteviha, kes armutult peksid lapsi, ütles ema: «Me veel tantsime pisut, seejärel aga sõidame vanaema juurde.» Ja tüdruk hakkas tantsima. Naised ja lapsed kogunesid tüdruku ümber, kes rõõmsalt tantsis kadrilli gaasikambri ukse ees. Mõned SS-lased, hämmastatud asja niisugusest pöördest, hakkasid samuti jälgima noort tantsijatari. Kuid ta ei jõudnud lõpuni tantsida... Ootamatult astus ruumi Kramer ja käratas: «Siin pole teater!» ja käskis minna gaasikambritesse.

Kord, augustis 1944, oli Birkenaus palav ja lämmatav nagu äikese eel. Vange oli laagris vähe, peaaegu kõik töötasid väljaspool selle territooriumi. Keskpäeval, kõige kuumemal tunnil, saabus ešelon kahe tuhande vangiga. Algas tavaline selektsioon. Üks väga rohkearvuline vangide grupp saadeti laagrisse.

Ülejäänud juhiti ümber laagri. Me teadsime, et nad lähe-

vad surma. Seisime baraki juures, okastraataia lähedal, ja püüdsime kindlaks teha, mis maalt on uued ohvrid toodud, kuid tagajärjetult: SS-lased jälgisid meid hoolega. Pikk teekond, kuumus, kõrvetav päike ja tolm olid lõplikult ära piinanud õnnetud inimesed. Peamiselt olid need vanakesed. Nad vaevlesid janu käes ja palusid vett.

Meie lähedal seisis üks nõukogude nooruk. Äkki kadus ta barakki, kuid tuli peagi tagasi ja jäi seisma otse traadi ette. Ootamatult haaras ta taskust pudeli vett ja heitis selle üle traataia, mööduvatele vanadele naistele. Enne kui me jõudsime midagi taibata, lendas üle aia teine pudel. Kõik oli tehtud nii osavasti, et SS-lased midagi ei märganud.

See oli laagri oludes ebatavaliselt julge tegu. Keegi meist ei söandanud teha seda, millega tuli toime 14-aastane vene poiss Aljoša. Laagris õppisime nõukogude inimestelt peale vapruste ja osavuse ka suurt moraalselt jõudu.

Toome ära Birkenau endise vangi, poola naiskirjaniku S. Szmaglewska seletused tunnistajana rahvusvahelises sõjatribunalis Nürnbergis 1946. aastal.

Eesistuja: Teie nimi, palun?

Szmaglewska: Szmaglewska.

Tunnistaja annab vande.

Smirnov¹: Kas te olite vangina Oświęcimis laagris?

Tunnistaja: Jah.

Smirnov: Kui kaua te olite Oświęcimis?

Tunnistaja: 7. septembrist 1942 jaanuarini 1945.

Smirnov: Kas teil on mingi tõend selle kohta, et olite mainitud laagris?

Tunnistaja: Mul on käele tätoveeritud number. (Näitab.)

Smirnov: Kas Oświęcimis vangid nimetasid säärast numbrit «visiitkaardiks»?

Tunnistaja: Jah.

Smirnov: Kas te nägite, kuidas SS-lased kohtlesid lapsi?

Tunnistaja: Jah.

Smirnov: Jutustage, palun, sellest.

Tunnistaja: Ma võin jutustada lastest, kes sündisid koonduslaagris, lastest, kes toodi laagrisse juutide ešelonides ja otsekohe saadeti krematooriumi, ja lastest, kes sattusid laagrisse interneeritud kodanikena. Juba detsembris

¹ Nõukogude esindaja Nürnbergi protsessil.

1942, kui ma läksin tööle 10 kilomeetri kaugusele Birkenaus...

Smirnov: Vabandage, et ma teid katkestan. Kas teie olite Birkenaus?

Tunnistaja: Jah, mind peeti Birkenau laagris. See oli Oswięcimi mitteametlik filiaal, nimega Oswięcim II. Ma märkasin viimasesse raseduskuusse jõudnud naist. Koos teistega käis ta ära 10 kilomeetrit töökohani ja kaevas labidaga kogu päev kaevikuid. Ta tundis end väga halvasti ja palus arstilt luba puhata. See aga ei lubanud ning hakkas koguni teiste SS-lastega naist jõhkralt teotama ja peksma. Niisugune oli rasedate naiste olukord. Töölt ära jääda oli neil lubatud alles viimasel hetkel, enne sünnitamist. Vastsündinud, kui nende vanemad olid juudid, saadeti jalamaid surma.

Smirnov: Vabandage, palun, mida tähendab «saadeti jalamaid surma»?

Tunnistaja: Nad võeti otsekohe emadelt ära.

Smirnov: Niipea kui ešelon saabus?

Tunnistaja: Ei, ma räägin koonduslaagris sündinud lastest. Mõni minut pärast ilmaletulekut võeti vastsündinud laps emalt ära. Ta ei näinud last enam kunagi. Mõne päeva pärast hakkas sünnitanud ema jälle töötama. 1942. aasta algul ei olnud veel eribarakke laste jaoks. 1943. aasta algusest peale hakati tätoveerima numbroid lastele, kes olid sündinud laagris. Number torgiti jalale.

Smirnov: Mispärast jalale?

Tunnistaja: Seepärast, et viiekohaline number ei oleks ära mahtunud lapse tillukesele käele. Erinumbroid lastel ei olnud. Nad kandsid samu numbroid mis täiskasvanudki — lühidalt: järjekorranumbroid. Lapsed saadeti eriblokkidesse ja mõne nädala, vahel kuu aja pärast viidi nad laagrist minema.

Smirnov: Kuhu?

Tunnistaja: Me ei saanud kunagi teada, kuhu lapsed veeti. Viimane ešelon lastega sõitis Birkenausst välja jaanuaris 1945. Seal polnud ainuüksi poola lapsi — on ju teada, et Birkenaus peeti naise kogu Euroopast. Ja tänase päevani on teadmata, kas need lapsed on elus või mitte. Ma tahaksin kogu Euroopa naiste nimel, kes said emaks koonduslaagris, küsida natsidelt: Kus on need lapsed?

Smirnov: Kas teil oli juhust näha, kuidas lapsi gaasikambritesse saadeti?

Tunnistaja: Ma töötasin väga lähedal krematooriumi viival raudteeliinil. Vahel hommikuti ma peatusin käimla juures ja võisin siis jälgida krematooriumi siirduvaid ešlone. Ma nägin, et koonduslaagrisse veetavate juutidega oli kaasas palju lapsi. Vahel oli perekonnas mitu last. Tribunal muidugi teab, et krematooriumi ees korraldati selektsioone.

Smirnov: Kas selektsiooni tegid arstid?

Tunnistaja: Mitte alati, vahel ka SS-lased.

Smirnov: Kuid nende hulgas oli ka arste?

Tunnistaja: Jah, oli ka arste.

Pärast selektsiooni sattus laagrisse ainult kõige tühisemal arvul noori ja terveid juuditare. Väikelastega naised saadeti krematooriumi. Lapsed kisti vanematelt ära ja heideti gaasikambritesse. Kui gaasikambritesse hakati saatma eriti suurearvulisi juutide gruppe, käskis ülemus visata lapsed, neid eelnevalt gaasiga tapmata, kas krematooriumiahju või auku krematooriumi taga.

Smirnov: Kuidas sellest aru saada? Kas lapsed heideti elusalt tulle või surmati nad enne seda mingisugusel muul teel?

Tunnistaja: Lapsed heideti krematooriumiahju elusalt. Nende kisa oli kuulda isegi laagrisse. Raske on öelda, kui palju lapsi niimoodi tapeti.

Smirnov: Miks seda tehti?

Tunnistaja: Sellele on raske vastata. Ma ei tea, kas SS-lased tahtsid gaasi kokku hoida või lihtsalt ei olnud ruumi gaasikambrites. Tahan veel ütelda, et lugeda inimesi, kes otse ešelonidest veeti krematooriumi, oli võimatu. Neid ei registreeritud, tihti isegi ei loendatud. Vangid, kes tahtsid kindlaks teha gaasikambrites hukkunud laste arvu, võisid saada asjast ettekujutuse ainult lattu äraantavate lastevankrite hulga järgi. Mõnikord oli neid 100, mõnikord aga 1000.

Smirnov: Päevas?

Tunnistaja: Mitte alati. Oli päevi, mil gaasikambrid töötasid varahommikust hilisööni. Tahaksin veel rääkida koonduslaagrisse saadetud lastest. 1943. aasta algul saabusid koos vanematega laagrisse poola lapsed. Samal ajal hakkasid saabuma vene lapsed fašistide poolt okupeeritud oblastitest. Seejärel toodi juudi lapsi. Lapsed elasid tingimustes, mis ei olnud kergemad kui täiskasvanud vahialus-

tel, vaid vahel koguni raskemad. Nad ei saanud mingeid pakke — ei olnud kedagi, kes oleks võinud neid saata.

1944. aastal saabus koonduslaagrisse palju itaalia ja prantsuse lapsi. Kõik lapsed põdesid ekseemi ja lümfinäärmete põletikku. Nad olid näljased, viletsasti riides ja paljud üldse paljajalu. Varssavi ülestõusu ajal toodi laagrisse poola lapsi. Kõige noorem neist oli alles kuueaastane. Lapsed paigutati eribarakki. Sel ajal hakati vange tööle vedama Saksamaale. Seepärast kasutati lapsi rasketel töödel. Samal ajal saabus suur ešelon juudisoost lapsi Ungarist. Neid sunniti koos poola lastega rasket tööd tegema: kahe käruga vedasid nad sütt, puid ja muid koormaid ühest laagrist teise. Nad lammutasid ka barakke laagri likvideerimise perioodil. Need lapsed jäid laagrisse selle olemasolu lõpuni. Jaanuaris 1945 nad evakueeriti ja saadeti jalgsi Saksamaale. Lapsed sammusid pakase käes, SS-lastepüssilaskudest aetuna, ja käisid maha kuni 30 kilomeetrit päevas.

Smirnov: Kas lapsi suri selle retke ajal?

Tunnistaja: Mina ei olnud selles grupis, kuhu kuulusid lapsed. Peale selle õnnestus mul teekonna teisel päeval põgeneda. Ma tahaksin rääkida veel inimeste demoraliseerimise meetoditest koonduslaagris. Kõik, mida oldi sunnitud läbi elama, tulenes süsteemist, mille eesmärgiks oli igati alandada inimest. Inimesed toodi koonduslaagrisse loomavagunitega. Ärasaatmise momendil löödi vagunite ukсед naeltega kinni. Igas vagunis oli palju inimesi. SS-lastepäästemeeskond ei mõelnudki nende füüsilistele vajadustele.

Smirnov: Mida te veel võite ütelda suhtumisest lastesse laagris? Kas te olete kõik teile teadaolevad faktid oma seletustes ära toonud?

Tunnistaja: Ma tahan ütelda, et lapsi samuti nagu täiskasvanuidki demoraliseeris ja rõhus laagris sissesetatud kord, samuti nälg. Nälg sundis lapsi tuhnima solgiaukudes, et leida toidujäätmeid.

Smirnov: Kas te kinnitate oma sõnu, et vahel jäi pärast laste põletamist lastevankreid üle kuni 1000 tükki päevas?

Tunnistaja: Jah, oli niisuguseid päevi.

Wanda Jakubowska filmis «Oświęcim» on hirmus stseen. Seal on näidatud, kuidas pikk rodu lapsi kasvatajate saatel liigub krematooriumi poole. Wanda Jakubowska, endine

Oświęcimi vang, jutustas oma filmis ühest kõige õudsemast kuriteost, mille hitlerlased Birkenaus toime panid.

Laste massilise hävitamise ettevalmistuste kulissideta-gust külge on väga raske valgustada. Ent paljustki võib jutustada lugu grupi poola ja juudi lastega Bialystokist.

24. augustil 1943 saabus Terezini 1260 last. Kõik nad olid armetutes kaltsudes, näljased ja nõrkenud, paljud palja-jalu. Nad olid nii ära hirmutatud, et tundusid olevat tuim-mad. Nad hoidsid käekestes vahele pigistatuna väikesi kar-bikesi ja palveraamatuid.

Nad paigutati geto nn. läänebarakkidesse, mis olid ümb-ritsetud okastraadiga. Nende laste kasvatajaiks said üle-muse poolt vangide hulgast väljavalitud vahialused. Neil ei olnud õigust läbi käia teiste vangidega.

Paigutanud lapsed getosse, käskisid natsid viia neid gruppide viisi desinfektsioonijaama. Seal leidsidki aset kohutavad stseenid. Lapsed olid juba kuulnud gaasikamb-ritest. Nad ei tahtnud siseneda duširuumidesse, panid vastu ja karjusid meeleheitlikult: «Ei, ei, seal on gaas, gaas!»

Lõpuks aeti nad SS-lastepoolt duši alla. Lapsed karjusid ja nutsid südantlõhestavalt. Terezini vangidele ei olnud nende hirm arusaadav, kuid nad ei saanud lapsi rahustada: neil oli karmilt keelatud lastega kohtuda.

Siiski läks mõnedel desinfektsioonijaamas töötavatel vangidel korda lastega kõnelda. Üks vang viis laste hul-gast vanima kõrvale ja püüdis sellele selgeks teha, et lap-sed teevad läbi ainult desinfektsiooni ja saavad seejärel puhta pesu. Algul poiss ei uskunud. Ja alles siis, kui vang oli talle näidanud kogu desinfektsioonijaama sisustust ja väljapääsu duširuumist, rahunes poisike. Ülejäänud lapsi julgustades läks ta esimesena duširuumi. Poiss jutustas, et kõik lapsed on Bialystokist. Keegi polevat vanem kui 14-aastane. Tegelikult olid paljud neist aastatelt vanemad, kuid varjasid seda, lootes väikeste laste hulgas surmast pääseda. Enne ärasõitu Bialystokist koguti kõik koos vane-matega kokku ja jagati kolme gruppi: mehed, naised ja kuni 14-aastased lapsed.

Ükski vang ei suutnud vabaneda mõttest, et poola lapsed on üle elanud midagi kujutlematult õudset. Ent keegi ei lahendanud seda saladust, SS-lased aga püüdsid hajutada igasuguse kahtluse. Lapsed said kahekordseid toiduports-ione, neile anti head rõivad, pesu ja jalatsid.

Algul valitses lastelaagris vaikus, siis aga tuli lastesse

elu. Barakkidest hakkas kostma hääli ja laulu. Getos käisid jutud, et lapsed kavatsetakse vahetuse korras välismaale saata.

Ja tõepoolest — kuue nädala pärast tuli ärasõidu käsk. Laste saatjateks määrati 53 kasvatajat, kellelt võeti allkiri, et nad välismaal ei levita natslikule Saksamaale ebasoodsaid andmeid.

Terezini vangid soovisid lastele õnnelikku teekonda. Nad olid veendunud, et lapsed saavad varsti vabaks. Ešelon väljus Terezinist 5. oktoobril 1943. Ent kõik lapsed ja nende kasvatajad jõudsid mitte välismaale, vaid Oswięcimi gaasikambritesse.

NAISED JA MEHED
OKASTRAADI TAGA

NEIL EI OLNUD ÕIGUST ISEGI ÜKSTEIST VAADATA

Tavaliselt ehitasid natsid koonduslaagreid meeste ja naiste jaoks eraldi. Birkenau oli aga üks vähestest laagritest, kus tuhanded mehed ja naised elasid kõrvuti: naised laagri BI naistesektoris ja mehed laagri BII meestesektoris. Sektoreid lahutasid okastraataed ja platvorm, kuhu saabusid uued vangide ešelonid.

Ent meestel ja naistel laagris ei olnud õigust kohtuda, isegi abikaasadel ja sugulastel mitte.

Ohtuti, pärast loendust, seisid vangid mõlemal pool okastraati lootuses kaugeltki näha omakseid. Kuid ka see oli karmilt keelatud. Otsekohe ilmusid SS-lased ja panid kirja nende vangide numbrid, kes püüdsid näha abikaasat. Kord anti laagris käsk, et kapod, laagripolitsei ja muud «aktivistid» ajaksid vange traataia juurest eemale.

Meestel lubati ainult väga erakordsetel juhtudel astuda naistelaagri territooriumile, kusjuures neil oli karmilt keelatud kõnelda naistega.

Et igati piirata meeste käimist naistelaagris, sunniti naisvangi sooritama kõiki töid, mida tavaliselt mehed teevad. Naised töötasid kütjatena, müüritöölistena jne.

Naistelaagrisse pääsesid erilise läbipääsutähega ainult mõned mehed: lukksepad, montöörid ja elektrikud.

Laagri komandant Kramer (1945. aasta kevadel sattus ta Bergen-Belseni koonduslaagris inglaste kätte ja hukati) tegi kõik, et naistelaagrisse pääseks võimalikult vähe mehi. Ta kontrollis isiklikult naistelaagri igakordset külastust lukksepa või montööri poolt. Eriti halvasti käis venelaste käsi. Kramer keelas kõigil vene meestel astuda naistelaagri territooriumile, siis aga laskis kinni võtta ja vanglablokki saata kõik venelastest vangid, kes olid naistelaagris mingit tööd teinud.

Kõrd, 1944. aasta juulis, tuli Kramer öösi naistelaagrisse Bib ja korraldas põhjaliku läbiotsimise blokkides, kus elasid vene naised; ta otsis relvi ja dokumente, mis kinnitaksid nende sidemeid meestelaagri vangidega. Kramer kihutas naised särgiväel välja ja sundis neid seisma seal hommikuni.

Kramer tegi ka korralduse, et iga meesvangi, kes töötab naistelaagris, valvaks SS-lane.

Ent meesvangid, kellel oli juurdepääs naistelaagrisse, püüdsid kõigist keeldudest, rangetest läbiotsimistest ja kapode sõimust hoolimata ühendust pidada meeste- ja naistelaagri vahel. Neil õnnestus naistelaagrisse toimetada oma tööriistade ja ehitusmaterjalide hulgas ravimeid, toiduaineid, ajalehti ja muid asju. Kõige ohtlikum oli edasi toimetada omaste kirju meestelaagrist. Selle eest karistati eriti karmilt.

Kõigest hoolimata läks vangidel meestelaagrist vahel korda näha omakseid naistelaagris. Kõige sagedamini tehti seda nii: vang sisenes naistelaagrisse koos komandodega, kes läksid sinna tööle. Raskeimaks asjaks oli valvemeeskonnast mööduda — püüdsid ju vangid midagi viia omastele, SS-lased aga panid toime põhjalikke läbiotsimisi.

Naised püüdsid samuti abistada omakseid meestelaagris. Nad saatsid neile toitu ja rõivaid, pesid ja paikasisid pesu.

Meestel ja naistel, kel läks korda teineteist abistada, oli elu sellevõrra kergem. Neid innustas lootus pääsmisele, nende truudus aitas neil taluda laagrielu piinu.

MIDA NAISED PIDID LÄBI ELAMA

Meie sõbratar, kes viibis Birkenaus 1942. aastast peale, kirjutas meile:

«Kallid sõbrad,

Te küsite minult, mida ma tahaksin näha Teie raamatus Birkenau kohta. Ma tahaksin, et Te kirjeldaksite selles Birkenau vaimu, vangide tundeid — vangide, kes jäid inimesteks, hoolimata kõigist julmadest katsetest välja taguda meist kõik inimlik.

Kõik ümberringi oleks nagu kisendanud: olge kindla-meelsed! Laipade kuhjad äratasid meis kaastunnet ainult esialgu. Hiljem me vaatasime neid, käed rusikas. Me ei mõelnud siis, kui palju inimtragöödiad kätkevad need kuh-

jad. Me mõtlesime sellele, et peame iga hinna eest kõik üle elama ja tegema nii, et me ise ei satuks nende laibavirnade hulka.

Meis kasvasid osavõtlikkuse tunne ja vastastikuse abistamise meeleolu. Sisemine hääl ütles: on tarvis üksteist abistada.

Mäletan, kuidas augustis 1942 viidi naistelaager Oswięcimist üle Birkenausse. Oswięcimis oli hirmus, Birkenau aga lihtsalt vapustas meid: ei toitu, vett ega elementaar-seidki mõnususi, mitte midagi.

Blokkidesse ärapaigutamist oodates lamasime maas kuumade päikesekiirte all. Päike kõrvetas nii armutult, et ta tundus meile veel ühe natside abilisena. Põetud pead tursusid, silmad samuti — jäid ainult pilud. Huuled kuivasid, suus oli mõru ja kuiv. Käed ja jalad paistetasid ning kattusid korbaga. Nii me lebasime — inetuks tehtud ja ära-piinatud, nälja ja janu, haiguste ja kuumuse tõttu suremas.

Selles hirmsas olukorras valdas meid meeleheide, kuid äkitselt tuli mõte: meestest, kelle hulgas on ka meie mehed ja omaksed, lahutab meid ju ainult okastraat. Mehed näevad, mida meiega tehakse, tõusevad üles, vabastavad meid, ja meie hakkame koos nendega võitlema fašismi vastu. Ja siis tuleb abi ka väljastpoolt. Kaua ei või see nii enam kesta — ainult vastu pidada!

See mõte aitas meil üle elada esimesed kohutavad päevad.

Mõne päeva pärast me nägime vange meestelaagrist. Nad tulid tööle meie laagrisse. Need olid kurnatud, ära piinatud ja tuimaks jäänud olevused.

Ja nendelt me ootasime abi! Nemad pidid meid vabastama!

Kõik see äratas meis kibeda pettumuse. Varsti aga tõrjus selle tunde välja sügav kaastundmus, mis pani meid aktiivselt tegutsema.

Tütarlapsed, kelle kohuseks oli asjade eest hoolt kanda, viisid pesu meestelaagrisse ja jagasid seda meestele, pöörata tähelepanu sellele, kas oli tegemist omastega või võõraste inimestega. Naised jagasid oma nappe toiduratsioone meestega, arvestades seda, et mehed vajavad rohkem toitu.

Ma ei tea, kas Te mäletate, kuidas Te kord 1942. aasta talvel tulite mõlemad meie laagri blokki nr. 19 lukku parandama, kui rõõmsalt me Teid siis vastu võtsime, kuidas jagasime Teiega oma kehva lõunat. Ja nii oli see alati.

Mehed ja naised abistasid üksteist ustavalt ja kindlalt. Ja polnud juhtumit, et mehed oleksid aidanud üksnes noori naisi ja naised ainult noori mehi. Sageli abistas noor mees oma hukkunud sõbra elatanud naist. Niisuguses ennastsalgavas abis nõrgemale oli midagi õilsat; sealjuures oli tihti nõrgemaks just mees. Kurnatud ja piinatud üle jõu käivast tööst, mõtles ta ainult sellele, kuidas süüa kõht täis, neiu aga mõtles sellele, kuidas teda aidata, ja loovutas õnnetule viimase tüki leiba.

Seoses Saksa vägede lüüasaamistega aastail 1943—1944 hakkasid mõned SS-lased kahtlema, kas «uus kord» on õige. Seepärast tuli laagris mõnikord ette, et üksikud SS-lased mitte üksnes salaja abistasid vange, vaid ka pidasid nendega ühendust ja kergendasid suurte vangigruppide elu.

Vahialuste vastastikune abistamine viis selleni, et naiste ja meeste vahel hakkasid kujunema sõbralikud suhted, mis tihtipeale kasvasid üle kõige puhtamaks ja andnumaks armastuseks. Inimesed ei teadnud midagi üksteise minevikust, neid valdas täielikult see teadmine, et keegi mõtleb neile, keegi otsib silmadega neid mitme rea okastraadi tagant ja võib-olla kirjutab salaja paar hella rida.

Nii meestel kui naistel oli kergem taluda pikki loendusi, sõimu, peksu ja nälga, sest nende südameis elas see, mida neilt ei saanud röövida ükski piinaja, — armastus. Inimesed, kes mõtlesid kellelegi ja kes uskusid, et keegi mõtleb neile, muutusid tugevamaks. Neil oli, kellele elada.

Rassilised, rahvuslikud või usulised erinevused ei tähendanud neile mitte midagi. Ja kuigi fašistid koonduslaagreid rajades püüdsid esile kutsuda rahvuslikku vihavaenu vangide hulgas, ei läinud see neil korda. Neiu või noormees mõtlesid kõige vähem sellele, nad mõtlesid hetkele, mil saavad mõne teate armastatult. Kõike seda meie poolt läbielatut kirjeldagegi oma raamatus Birkenau kohta.

Teie Magda.»

KIRI

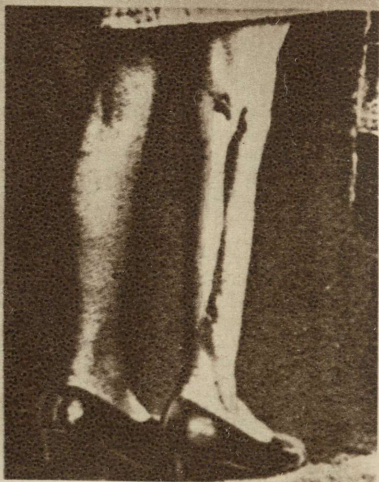
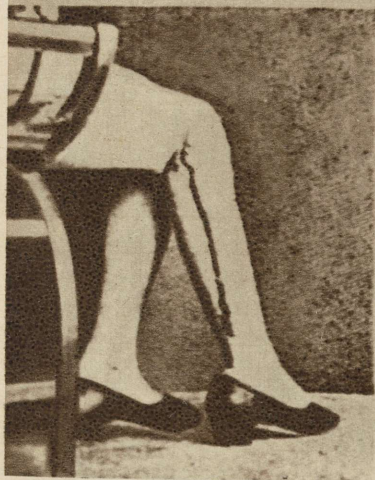
Üks neiu naistelaagrist saatis selle hüvastijätukirja meesvangile, kes oli otsustanud laagrist põgeneda.

«Kallis!

Sinu viimane kiri ei hämmastanud mind. Ma teadsin, et see nii sünnib. Ma teadsin, et see päev tuleb, rõõmustasin selle üle ja ühtlasi kartsin seda hirmsasti.

Naine Birkenau laagrist 1945. aasta jaanuaris. Nisugused olid tööst, näljast ja väsimusest kurnatud naised. Selletaolised naised ei pääsenud SS-lastest käest valiku tegemisel põletusahjudesse saatmisel.

Neli näidist vangide kallal toime pandud katsetamistest. Fotod on Poola päritoluga naiste jalgadest, kes need katsed läbi elasid.

Nõukogude sõjaväelise uurimiskomisjoni istung.

Ellujäänud vabastatud vangid.

Surnud vangid raudtee ääres, kust Oświęcim'i vangid 1945. aasta jaanuaris mööda sõitsid.

Surnud vang, leitud pärast vabastamist Oświęcim'i barakkidest.

Sinu põgenemise päev jääb mulle alati pühaks, sest olen veendunud, et Sinu põgenemine sellest põrgust läheb korda. Usu mind, see läheb korda, ja kui Su usk edusse on niisama kindel nagu minu oma, siis Sa pääsed.

Sa tead, mida mulle tähendab Sinu lahkumine!

Sina, kes Sa töid mulle õnne minu õnnetuses, Sina ainus, kelle pärast olen tahtnud seni elada, nüüd Sa lahkud. Ja ma armastan Sind nii väga, et tunnen rõõmu sellest, et vabatahtlikult loobun Sinust, minule kõige kallimast inimesest.

Minu kõige palavam unistus — saada Sinult last — ei lähe täide. Ma palvetan selle eest, et vähemalt Sinagi pääseksid ja maksaksid meie eest kätte.»

RASSIKÜSIMUS

Juutide massilisel hävitamisel, mida natsid nimetasid «juudiküsimuse lõplikuks lahendamiseks», olid ka omad majanduslikud juured. Natsid olid valinud kõige kergema tee majanduslike ja poliitiliste positsioonide kindlustamiseks. Nad omastasid rikaste juutide kapitali, kärarikka valepropagandaga püüdsid nad aga hulkade tähelepanu kõrvale juhtida imperialistliku sõja tõelistelt eesmärkidelt.

Juutide hävitamise plaani realiseerides leidsid natsid okupeeritud maades tavaliselt endale käsilasi kohalike fašistide hulgast. Koonduslaagrites andis end eriti selgesti tunda see, et antisemitism on kõigi fašistide ühine «üritus».

Oswięcimis, selles juutide süstemaatilise hävitamise keskuses, läheneti nn. juudiküsimusele eriti rafineeritult.

Muidugi ootas igaüks, et koonduslaagris, mis on loodudki peamiselt juutide hävitamiseks, hakatakse järgima rassismi printsiipe. Ent sündis hoopis ümberpöörduvalt. Juudid, keda peeti põhiliselt meestelaagris BIId, olid õiguste poolest võrdseks tehtud kõigi ülejäänud vangidega.

Samal ajal kui natsid kogu Euroopas hoolega jälgisid, et juudid oleksid teistest rahvustest isoleeritud, ei pidanud nad laagris sellest põhimõttest kinni. 1943. aasta esimesel poolel nimetati mõned juudid koguni blokivanemateks, nii et nende alluvusse sattusid ka rassiliselt «puhtad» saksa vangid. Paljud juudid said ka kapodeks.

Kõik see oli üks momente laagri juhtkonna rafineeritud poliitikas. Fašistid püüdsid sel teel leevendada vangide

rahulolematust ja veenda neid, et pole mingit ohtu neid ähvardamas.

Birkenaus oli ka mitu juutide «arisatsiooni» juhtumit. Ja reeglina muutus «aarialaseks» saanud endine segavere-line natside kõige ustavamaks teenriks.

Elu Birkenaus oli täis vastuolusid ja käsitamatuid pöör-deid. Iga päev toimusid mingisugused sündmused, iga päev andsid natsid kõiksuguseid ootamatuid korraldusi, mis nad ise juba mõne päeva pärast unustasid.

Elu kummutas kõik natside rassiteooriad. Hoolimata põhjarassi puhtusele pühendatud rohkest kirjandusest armusid natsismi esindajad üsna tihti juuditari-desse, kusjuures paljudele läks see maksma elu.

Omaette grupina elasid laagris mustlased. Nad suhtusid põlgusega juutidesse, kes asusid natside poolt rajatud süs-teemi kõige madalamal astmel. Selle mustlaste võltsi auahnuse ja rumala upsakuse kutsus esile asjaolu, et SS-lased kohtlesid neid pisut paremini kui ülejäänud vange. Mustlased põlgasid juute, arvates, et nad ise on lähedased põhjarassile. Ent natside soosing nende suhtes oli ajutine. See kestis nii kaua, kuni Birkenausse oli koondatud palju mustlasi. Siis saadeti nad kõik gaasikambritesse, isegi varem kui juudid.

SS-lased ise kujutasid endast kirevat massi, mis meenu-tas võõrleegione. Reeturid natside poolt okupeeritud maa-dest, kellest olid saanud SS-lased, ei osanud tihtipeale õieti saksa keeltki, ja fašistid hindasid nende ustavust nats-likule ideoloogiale nende julmusemäära järgi. Viha van-gide vastu kasvas üle antisemitismiks. Antisemitism oli kõige hõlpsam ja efektiivsem abinõu, et tõestada oma «riigisaksa meelsust» («reichsdeutsche Gesinnung»).

Hitlerism jättis sügavaid jälgi inimeste teadvusse. Oswięcim sai suureks kooliks igauhele, isegi fašismimür-gist nakatatud inimesele, sai tõsiseks antifašismi kooliks!

LÖBUMAJA

Üheks «autasuks», mida laagri ülemus andis kapodele, blokivanematele ja teistele SS-lastete abilistele, peamiselt sakslastele, oli õigus külastada lõbumaja koonduslaagris Oswięcim I.

Loa visiidiks lõbumajja andis arbeitsdienstführer¹. See luba oli hinnanguks nende «kangelaste» teenetele, kes piinamise ja peksuga taotlesid õnnetutelt vangidelt kõrget tööviljakust.

See asutus avati enne jõule 1943. aastal ja asus bloki nr. 24 teisel korrusel. Laagri komandant andis iga päev selle külastamiseks pileteid.

Teenete poolest silmapaistnud «kangelased» viidi õhtuti SS-allohviteri poolt lõbumajja — rassi suhtes sama puhaste rahvuskaslaste poole, kes kandsid varrukal musta kolmnurka.

Lõbumaja jaoks valiti välja puhtaverelised sakslannad nende vangide hulgast, kes olid saadetud laagrisse prostitutsiooni pärast. Sealjuures oli soovijaid nii palju, et naistelaagrite komandandil Hessleril tuli paljudele ära ütelda.

Asutust juhatas vana nõi, keda laagris kutsuti «puff-mutteriks». Talle kulusid tema töös marjaks ära veel vabaduses omandatud «teadmised».

Laagri ülemus varustas lõbumaja naise peene pesu, kosmeetikavahendite, toidu, maiustuste ja vägijookidega. Kõik selle riisusid SS-lased vangidelt otse ešelonidest, mis saadeti krematooriumi. «Kanada»-komandosse kuuluvad vangid pidid ära võtma paremaid asju ja toimetama neid lõbumajja. Peale asjade ja toiduainete «Kanada»-komandost said lõbumaja elanikud ametlikult lisatoitu SS-lastest sööklast.

Bloki nr. 24 teine korrus oli ümber ehitatud ja 40 toaks jaotatud. Igal prostituudil oli oma tuba, kus ta kolm korda nädalas pidi vastu võtma 6 külastajat. Iga «visiidi» kestuseks oli ette nähtud 20 minutit...

Oswięcimi lõbumaja ei olnud ainulaadne: sääraseid «asutusi» oli enamikus koonduslaagrites.

Claude Vaillant-Couturier jutustas Nürnbergi protsessil ka varjatud prostitutsioonist. Ülemnaisvalvuri saatel tulid SS-lased naistelaagrisse, et valida seal endale välja noori wange. Tavaliselt ilmusid nad siis, kui laagris oli lõppemas desinfektsioon ja naised olid lahti riidetatud. SS-lased valisid neile meelepärased noori naise teenijateks. Need neid said ülemvalvurilt käsu täita kõik, mis peremees nõuab.

¹ Arbeitsdienstführer — SS-allohviter, kes kontrollis töökomandode tööd.

SURMAMASIN

SURMAMASINA «TOOTLIKKUS»

Miljonite inimeste hävitamine natslikes koonduslaagrites, eriti Birkenaus, ei tulenenud ajutisest verisest psühhoosist seoses fašistide edu või ebaeduga rinnetel — see oli ettekavatsetud, varakult väljatöötatud ja ettevalmistatud programm.

Selle programmi teostamiseks õpetati välja ja kasvatati üles terved leegionid noorukeid «Hitlerjugendist», paadunud SS-lasi, kes koos oma abilistega — saksa «roheliste» vangide-kriminaalroimarite ja saksa «mustade» vangide-prostituutidega — löid eeskujulikult ja sujuvalt tegutseva surmamasina.

Kõik SS-lased kandsid kuuel ja mütsil oma missiooni sümbolit — pealuud mustal põhjal.

Inimeste sadistliku hävitamise süsteem ja moodused olid välja arendatud natslike poliitikute, teadlaste ja arstide degenerereerunud ajudes. Natside järjekindlus ja julmus hämmastasid isegi neid inimesi, kes olid nende plaanidesse pühendatud. Me märkasime, et mõned teistest laagritest Birkenausse sattunud SS-lased ehmusid, nähes selles laagris toimepandavaid metsikusi. Kuid juba mõne päeva pärast olid nad kõigega harjunud ja surmasid inimesi sama rahu-likult nagu ülejäänudki.

Hitlerliku surmamasina suurest jõudlusest kõneleb kõige paremini tabel, mis koostati Nürnbergi protsessi ajal dokumentide ja tunnistajate seletuste alusel. Selle järgi võib otsustada, et viies krematooriumis (kaasa arvatud esimene krematoorium laagris Oswięcim I) võisid natsid hävitada terveid rahvaid:

Krematooriumi number	Mitu kuud krematoorium töötas	Krematooriumi jõudlus ühe kuu jooksul	Krematooriumi jõudlus kogu olemasolu kestel
1	24	9 000	216 000
2	19	90 000	1 710 000
3	18	90 000	1 620 000
4	17	45 000	765 000
5	18	45 000	810 000
	Kokku	279 000	5 121 000

Need andmed sisalduvad Nürnbergi protsessi dokumentides.

ESIMESED KATSED INIMESTE MÜRGITAMISEKS GAASIGA OSWIĘCIM I-ses

Esimesed juhtumid, kus vange massiliselt mürgitati gaasiga, leidsid aset 1942. aasta kevadel. Gaasiga tapetud inimesed põletati siis laagri Oswięcim I krematooriumis. Enne seda tapeti gaasiga väikesi füüsiliselt nõrkade inimeste gruppe, peamiselt vene sõjavange.

Tohutule laagriks ei piisanud ühest krematooriumist. Seal oli ainult üks kamber 600—800 inimese jaoks ja kuus ahju laipade põletamiseks.

Järgmiseks ohvriks inimeste massilisel surmamisel gaasiga sai terve ešelon Slovakkia juute Žilinyist. Ešelonis oli 700 inimest. Tollal ei mõrvatud inimesi veel nii rafineeritult, kui seda hakati tegema mõne päeva möödumisel Himmleri külaskäigust laagrisse.

Pärast inimeste massilise hävitamise esimest kordaläinud katset hakati Birkenaus ehitama nelja suurt krematooriumi koos gaasikambritega.

Juunis 1943 Oswięcimi krematoorium suleti ja seal pandi üles mitu tuhat urni põletatud inimeste tuhaga. Tuhka ei sorteeritud, nii et ükski, kellele anti urn, ei saanud lähedase inimese põrmu. Gaasikamber muudeti SS-lastete apteegi laoks. Laipu Oswięcimist hakati põletama Birkenaus.

Esimestest katsetest inimeste surmamiseks gaasiga pealaagris Oswięcim I on juttu Rudolf Hoessi «pihtimuses», mille ta kirjutas Krakovi vanglas 1947. aastal:

«Kord 1941. aastal, minu eemalolekul, kui ma olin hõivatud ametiasjadest, tegi minu asetäitja Fritsch esimese katse surmata vange tsüaanvesinikuga (tsüklon B), mida tolle ajani kasutati laagris putukate tõrjeks. Mürgitamine leidis aset bloki nr. 11 kambrites. Mina ise gaasimaskis jälgisin kogu protsessi. Tarvitses vaid heita kambrisse tsüklon B kristalle — paar lämmitatud karjet ja kõik oli läbi.

Esimene katse inimeste mürgitamiseks gaasiga ei jätnud mulle erilist muljet. Paremini on mulle meelde jäänud 900 nõukogude sõjavangi mürgitamine.

See toimus varsti pärast esimest katset vanas krematooriumis. Kui hakati tühjendama sõjavangide ešeloni, raiuti krematooriumi surnukambri lakke mitu auku. Venelased riietusid lahti ja läksid rahulikult surnukambrisse, arvates, et leiab aset desinfektsioon. Kui kõik olid sees, suleti ukсед tihedasti ja läbi aukude laes puistati alla tsüaanvesiniku kristalle. Ma ei tea, kui kaua suremise protsess kestis. Kuid mõne aja kestel kostis surnukambrist mingit müra. Kui heideti kristalle, karjusid mõned sõjavangid «gaas!», seejärel oli kuulda hirmsat kisa ja vangid ründasid uksi. Uksed aga pidasid vastu... Mõne tunni pärast need avati ja ruum tuulutati.

Siis nägin ma esmakordselt nii suurel hulgal gaasiga tapetud inimesi. Ma kujutasin endale halvasti ette surma gaasi läbi, ning seepärast oli mul paha ja hirm... Sellest hoolimata peab tunnistama, et terve ešeloni vene sõjavangide mürgitamine mõjus mulle rahustavalt, sest meil tuli hakata varsti massiliselt hävitama juute, kuid tollal ei suutnud mina ega Eichmann leida moodust massilise hukkamise jaoks. Me teadsime, et kõige parem on selleks kasutada mingit gaasi, ent missugust ja kuidas, seda me ei teadnud. Meie katsed andsid meile nii gaasi kui ka selle kasutamise mooduse...»

BIRKENAUS

Oświęcimis laagrite juhtkond ei jäänud ootama, millal saavad valmis krematooriumid Birkenaus.

Kahes väikeses õlgkatusega majas Birkenaus seadsid nad sisse primitiivsed gaasikambriid. Need majakesed asusid poole kilomeetri kaugusel desinfektsioonijaamast.

Majad (nende mõõtmed olid 6×12 meetrit) jaotati nel-

jaks kambriks, mille ukсед tihedasti sulgusid. Uhes seinas oli väike suletav aken. Maja ees oli suur silt:

Desinfektsioon

Kambri esiuksle oli kirjutatud:

Desinfektsioonile

Tagauksle:

Sauna

Kambri seintel oli mitmes keeles:

Vaikust!

Elukardetav!

Pidage korda ja puhtust!

Maja ümbritses kõrge tara. Maja ees oli kaks suurt akendeta barakki mõõtmetega 9×40 meetrit — lahtiriietumise ruumid.

Inimesed toodi kohale veoautodega. Riietusruumi ees kästi neil maha tulla. Automaatide, granaatide ja kuulipildujatega relvastatud SS-lased viisid neid gruppide kaupa barakki lahti riietuma: mehed ühte ja naised lastega teise barakki. Vangidele seletati, et nad on desinfektsioonijaaamas. Seejärel kästi neil lahti riietuda ja kõik nad aeti kambriksse. Kui mõni inimene halba aimates keeldus kambriksse minemast, aeti ta sinna jõuga, ässitades talle koeri kallale.

Väikesesse kambriksse tuubiti kuni 150 inimest. Seejärel suleti ukсед hermeetiliselt ja läbi akna kambri seinas puistati sinna mürki.

Mõni minut oli kuulda karjeid ja oigeid, kuid juba poole tunni pärast avati kambri ukсед...

Avanes hirmus pilt: alasti naised ja lapsed kõige hullumates poosides, nahk katki kistud, käed verele hammustatud ja rusikad kramplikult kokku pigistatud. Surnud seisid püsti — kambriks oli nii kitsas, et nad ei saanud maha kukkuda.

Vangide erikomando lohistas laibad kambriksst välja ja heitis need kambriksite kõrvale kaevatud aukudesse. Seejärel kambriksid puhastati, värviti uuesti üle ja piserdati kõlmi veega (seda tõid kaasa õnnetud ohvrid), et uued ohvrid midagi teada ei saaks äsja etendunud tragöödiast. Mürgitamine, laipade koristamine ja kambriksite puhastamine kestis

kõigest tund aega, nii et kogu ešeloni vange, s. o. 2000—3000 inimest, võis läbi lasta mõne tunniga.

Ehkki laibad aukudes valati üle kloorlubjalahusega ja aeti kinni mullaga, hakkas mõne kuu pärast kogu laagris levima talumatu hais ning kõigis allikates ja kaevudes avastati haigust tekitavaid pisikuid. Laagrit ähvardas suur taud.

Seepärast laiendasid SS-lased erikomando koosseisu tunduvalt. Päevad ja ööd läbi kaevasid sellesse kuuluvad vangid välja lagunevaid laipu, vedasid neid laagrist minema ja põletasid.

Nii kestis see 1942. aasta detsembrini. Selleks ajaks oli välja kaevatud ja põletatud ligi 50 000 laipa. Veebruaris 1943 ehitati valmis esimene krematoorium ja mõnevõrra hiljem ka teised.

TÄIUSLIK MÜRGITAMISMOODUS

GAASIKAMBRITEGA KREMATOORIUMID

Uued krematooriumid, need surmavabrikud, ehitati igati ajakohasteks ettevõteteks.

Nende püstitamine algas 1942. aasta sügisel. Neid rajasid vangid ehituskomandodest. Viimaseid nimetati ametlikult krematooriumide I, II, III ja IV töökomandodeks. SS-ohvitserid andsid kapodele korraldusi kesklaagri Oswięcim I ehituskantseleis tehtud plaanide ja jooniste põhjal. Laibapõletamise ahjude tehnilistel joonistel figureeris firma Topf ja Pojad, Erfurt, kuna aga jooniste valmistamise ajana oli märgitud 1937. See näitab selgesti, et natsid töötasid peensusteni välja õudse roimaplaani juba rahuajal, ammu enne Teise maailmasõja puhkemist. Maailma rahvad ei andesta natsismile kunagi tehnika rakendamist selleks, et inimesi ettekavatsetult ja plaanipäraselt hävitada.

Krematooriumides I ja II olid suured maa-alused gaasikambrid; krematooriumide III ja IV gaasikambrid olid väiksemad ja asusid maapinnal. Krematooriumide plaanid saadi Birkenau laagri ehituskontorist. Need toimetas sealt välja arhitekt Vera Foltynova, endine vang, kes töötas ehituskantseleis. Augustis 1944 saatsime need plaanid Fabian Sukupile, sest arvasime, et natsid püüavad krematooriume hävitada ja kõik oma kuritegude tunnistajad likvideerida.

Esimesest pilgust sarnanesid krematooriumid tavaliste leivatehastega. Need olid madalad, tüüpilises saksa stiilis ehitatud hooned kõrge katuse ja trellitatud akendega. Õu, mida ümbritses elektrivoolu all olev okastraattara, meenus aeda. Teeradadele oli puistatud liiva, murul kasvasid lilled. Gaasikambrid, mis asusid maa all ja ulatusid üle maapinna kõigest 50 sentimeetrit, olid samuti muruga

maskeeritud. Esmakordselt krematooriumi õue sattunud inimene ei võinud aimatagi, kui hirmsas kohas ta on.

Krematooriumid I ja II paiknesid otse laagri juures ning olid nähtavad igast küljest. Krematooriumid III ja IV olid natside poolt peidetud metsatukka, nii et kõrged männid ja kased varjasid inimsilmade eest sadade tuhandete ja miljonite inimeste tragöödiat.

Krematooriumide ümber olid suured virnad puid laipade põletamiseks. Krematooriumides I ja II oli kaks allmaakambrit. Esimene, suurem, oli lahtiriietumise ruum, vahel ka surnukamber, teises mürgitati vange gaasiga. Lahtiriietumise ruum oli lubjatud. Selle keskel, üksteisest nelja meetri kaugusel, seisid betoonsambad. Piki seinu ja sammaste ümber olid lavatsid, nende kohal aga numbritega riidevarnad. Ühe seina ääres olid veekraanid.

Sildid mitmes keeles manitsesid:

Va ikust!

Pid age korda ja puhtust!

Ustele osutavatel nooltel olid pealdised:

Des infektsioon

Du širuum

Gaasikamber, mis oli lahtiriietumisruumist pisut väiksem, meenutas duširuumi. Laes olid dušilehtrid, kust aga iialgi ei voolanud vett. Betoonsammaste vahele olid kinnitatud kaks traadisse mähitud raudtoru. Need kulgesid läbi katuse õue, maapinnale, ja lõppesid seal hermeetiliste klappidega, mille kaudu SS-lased puistasid tsüklonit.

Iga gaasikamber krematooriumides I ja II võis ühekorraga läbi lasta kuni 2000 inimest. Gaasikambritesse viisid kahepoolega ukсед, nende taga oli lift, mis tõstis laibad krematooriumi ahjudesse.

Laibapõletamise ahjud olid esimesel korrusel. Seal oli ülès seatud 15 kolmeastmelist ahju. Esimese astme kaudu puhuti sisse õhku, keskmises astmes oli küttekolle, ülemisele, kolmandale, olid paigutatud tellisrestid, kuhu pandi korruga kaks-kolm laipa. Ahjudel olid rasked malmuksed.

Esimesel korrusel oli ka lahkamiskamber, kus arstid, samuti vangid, tegid igasuguseid katseid. Lahkamiskambri kõrval oli hukkamissaal. Selle ruumi sile betoonpõrand oli kaldu keskele, renni poole, kuhu jooksis hukatute veri. Ruumi tagasein oli värvitud mustaks. Seina sisse peidetud

uksed viisid lifti, millega hukatute laibad toimetati ahjudesse.

Krematooriumil olid masinaruum, elektrimootorid, ventilaatorid, pesemisruum, kaltsupõletamise ahi, SS-laste toad, ruum, kus sulatati surnutelt väljakistud kuldhambaid, jne. Gaasikambritesse laskusid vangid treppi mööda. Et paremini «transportida» vanu, haigeid, poolsurnud ja surnud vange, oli olemas eriline betoonist kaldpind, mida mööda ohvrid veeresid otse gaasikambritesse.

Krematooriumid III ja IV olid veidi väiksemad. Neis oli kummaski kolm gaasikambrit, igaüks 2000 inimese jaoks, ja 8 ahju.

Kõigis neljas krematooriumis kokku oli 8 gaasikambrit ja 46 ahju. Üheaegselt võisid gaasikambriid läbi lasta kuni 8000 inimest. Iga ahi põletas kolm laipa 20 minutiga. Laipu põletati niisugusel hulgal, et korstnatest tõusid tulekeeled. Korstnad lõhenesid kuumusest, nii et neile tuli ümber tõmata raudvitsad.

Kui laipu oli ahjude jaoks liiga palju, põletati surnuid õues puuriitadel.

OTSE RONGIST GAASIKAMBRIITSE

Sakslaste poolt okupeeritud maadest üle kogu Euroopa toodi Birkenausse inimesi, kelle saatuseks oli surm gaasikambriis.

Tavaliselt levis juba mõni päev varem kuuldu: oodatakse prantsuse, hollandi, tšehhi või mõnda muud ešeloni.

Ühe või teise ešeloni hävitamise korralduse andis Riikliku Julgeoleku Peavalitsus (RSHA), mis allus vahetult Himmlerile. Seda ametkonda juhtisid Kaltenbrunner, Eichmann ja Pohl.

Iga ešeloni saabumisest teatati erikomando kapole, kes andis korralduse krematooriumid valmis seada uute ohvrite vastuvõtuks.

1944. aasta juunikuuni saabusid ešelonid otse laagrisse Oswięcim I. Niipea kui ešelon, mis tavaliselt koosnes 50—80 loomavagunist, jõudis platvormi äärde, piirasid selle sisse koertega SS-lased. Vangid «Kanada»-komandost avasid vagunite uksed ja ajasid uued ohvrid sealt välja.

«Kanada»-komando pidi hoolitsema selle eest, et uute vangide pagas tõstetaks välja võimalikult kiiresti ja et

neilt korjatakse ära kõik asjad. Uustulnukatele öeldi, et asjad antakse neile laagris tagasi. «Kanadalastel» oli surmanuhtluse ähvardusel keelatud kõnelda uute vangidega. Sageli juhtus, et uustulnukate hulgas oli «Kanada»-komando vangide sugulasi, näiteks selles komandos töötava vangi ema. Ent poeg ei saanud teda millegagi abistada ja oli koguni sunnitud osa võtma oma lihase ema surmasaatmisest.

Tuli ette, et saabujad (eriti käib see poola ešelonide kohta) teadsid, mis neid ootab. Nad küsisid: «Kas meid veetakse ahjudesse?»

Mehed lahutati naistest ja lastest. SS-lasest arst ja SS-ohvitser hakkasid uusi vange sorteerima. Pärast põgusat otsavaatamist igapähele näitasid nad sõrmega paremale või vasakule, s. o. jätta ellu või surmata.

Lapsed saadeti surma ja naised, kuna nad ei soovinud neid maha jätta, läksid koos nendega. Lasteta naistest valiti välja noored ja terved vanuses 16 kuni 30 aastat, ülejäänud saadeti gaasikambritesse. Tööjõuliseks tunnistatud mehi oli tavaliselt 15—20 protsenti. Gaasikambritesse saadetavad inimesed paigutati autodele. Neile öeldi, et nad veetakse töölaagrisse.

Tööjõuliseks tunnistatud uued vangid pidid laagrisse minema jalgsi. Kui mõni neist ei olnud suuteline jalgsi minema, pandi ta autole, see aga tähendas, et sama sõidukiga läheb ta otse gaasikambri. Me ei unusta kunagi neid pikki veoautode kolonne, mis olid inimesi tulvil. Me ei võinud ainsa sõna ega käeliigutusega nendele õnnetutele mõista anda, mis neid ootab.

Küünilisuse ja ebainimlikkuse tipuks oli see, et iga uue ešeloni vastuvõtmisel ja sorteerimisel oli kohal auto, mis pidi esindama Punase Risti sanitaartenistust. See sõitis viimase veoauto järel otsekui matuserongkäigu lõpus. Punase Risti auto ei vedanud ravimeid ega haigeid, vaid purke surmatoova gaasi tsüklon B kristallidega gaasikambrite jaoks.

Meil tuli sageli olla kohutavate stseenide tunnistajaks. Nii hüüdis kord vana vang uutele ohvritele: «Andke mulle tükk leiba, niikuinii viiakse teid surma!» Lähedal seisev SS-lane kirjutas vangi numbri üles ja laagri komandant karistas mitte üksnes teda, vaid ka kogu komandot, kuhu ta kuulus: kõik selle komando vahialused saadeti gaasikambri.

Teinekord hüppas sõidu ajal veoautolt maha 15-aastane poiss. SS-lased võtsid ta kinni, peksid läbi ja saatsid krematooriumi. Augustis 1943 pandi veoautole 13-aastane poiss. Ta hüppas mitu korda autolt maha ja karjus, et ta ei sõida, et ta oskab ja tahab töötada. Et ülejäänud ohvrites mitte kahtlust tekitada, panid SS-lased poisi sanitaarautosse. Kuid halba aimates purustas poiss autoklaasi ja hakkas nii ägedasti karjuma, et laagri komandandil Schwarzhuberil tuli lõpuks ta laagrisse võtta, kus ta kuni evakueerimiseni töötas käskjalana. Poiss oli poolakas ja teda kutsuti Karoliks.

Juunis 1944 sai valmis juurdesõidutee Oswięcimist Birkenausse. Seda ehitati päeval ja öösel, sealjuures niisuguse pöörase tempoga, et ehitustööd andsid uusi kandidaate gaasikambritesse saatmiseks. Juurdesõidutee lõppes platvormiga ja kolme rööpapaariga, nii et korraga võis tühjendada mitut rongi.

Tollal saabus Birkenausse 14 ungari ešloni. Vagunite all oli kogu raudtee krematooriumist Oswięcimini välja. 24 tunniga laaditi maha, sorteeriti ja saadeti gaasikambritesse ligi 20 000 inimest!

Oli metsik kuumus. Inimesed surid janu kätte. Igas vagunis oli kuni 80 inimest. Nad sõitsid üle nelja ööpäeva, sealjuures üldse vett ja toitu saamata. Kogu maanteel, mida mööda õnnetud ohvrid sammusid krematooriumi poole, võis näha jälgi, mis tunnistasid, et paljud neist teadsid selle olevat oma viimse teekonna. Nad viskasid teele maha rõivaid, kotte ja väärtesemeid, rebisid puruks raha jne. Kohati oli näha mahavisatud proteese.

Isegi SS-lased — ohvitserid ja arstid — ei suutnud toime tulla nii hirmsa asjaga. Ehkki need mehed olid lõplikult jõhkraks muutunud ja olid kõik end täis joonud, et oma kuritöö õudust mitte tajuda, tuli neid siiski mitu korda päevas vahetada. Uute ohvrite hirmsast sorteerimisest võtsid osa kõigi Oswięcimi laagrite komandandid.

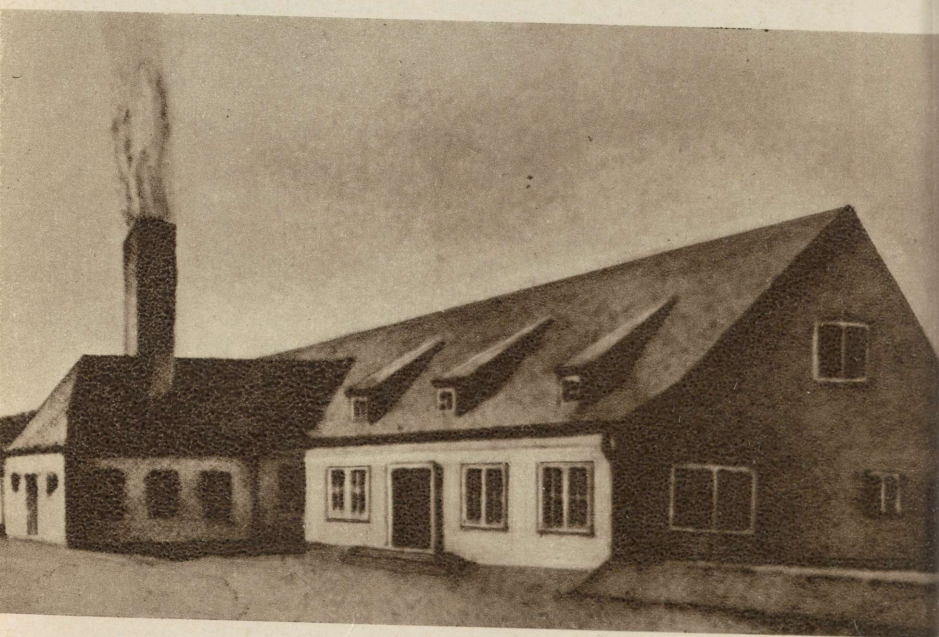
Niisugust õudust tuli meil üle elada iga päev. Peaaegu iga öö kuulsime saabuvate rongide ja autode müra, karjeid ja oigeid. Sageli nägime elegantselt riietatud naisi, kes olid toodud otse Pariisist või Budapestist. Mõne tunni pärast väljusid nad desinfektsioonikambrist juba natside orjataridena: pead põetud, seljas viletsad kaltsud, jalas puukingad.

Oświęcimi vang-laps, tätoveeritud numbriga vasakul käel. Niisugune on fašism!

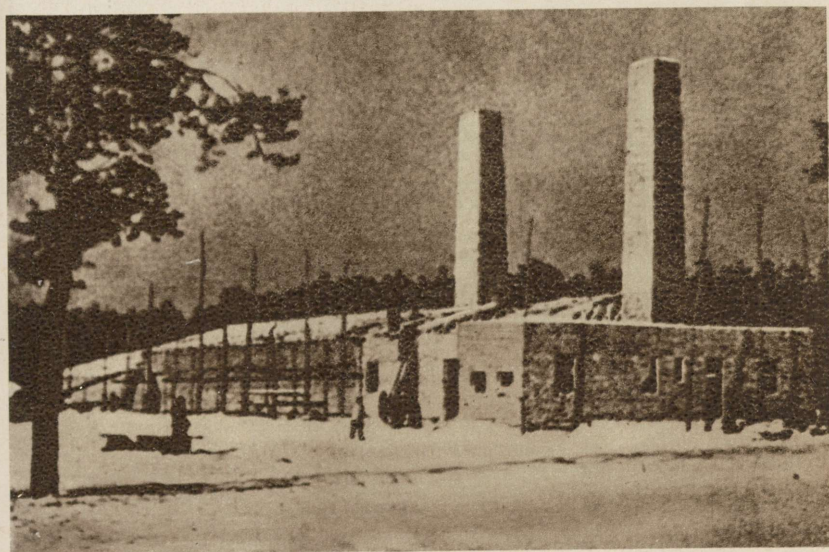
Naised raskel sunnitööl laagri ehitamisel.

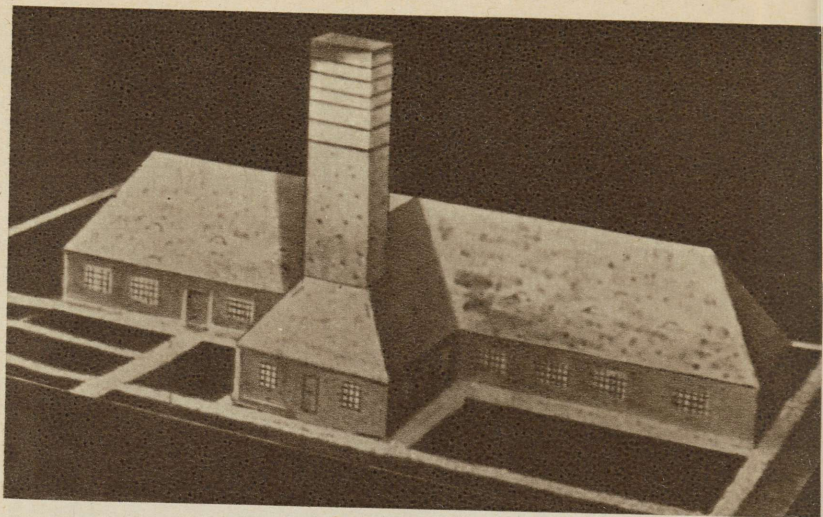
Üks neljast krematooriumihoonest.

Esimene krematorium Oswiecim I-s.

Krematoriumi põletusahjud.

Krematooriumide I ja II mudelite fotod. See mudel ühest Oswięcimil surmavabrikust on valmistatud pärast käesoleva raamatu esmakordset ilmumist ja selle on õigeks tunnistanud üks Tšehhoslovakkias elav endine „Sonderkomando“ liige.

Mudeli läbilõige näitab krematooriumi maa-alust põletusruumi koos kolmeosaliste põletusahjude viie patareiga. Katusealuses on „Sonderkomando“ tööosakonna ruumid. Niisuguses süütus hoones hävitasid natsistid kahe aasta jooksul üks miljon inimest, see tähendab niisama palju kui on elanikke Suur-Prahas koos lastega.

Laagrist möödudes püüdsid uustulnukad vangidelt teada saada:

«Kus me oleme?»

Kuulnud vastuseks sõna «Auschwitz», oli paljudele neist kohe selge, mis neid ootab...

Kord leiti kambris surnud naine elusa lapsega. Ema oli lapse surunud nii tugevasti rinna vastu, et see ei olnud gaasi sisse hinganud ja elas veel. SS-lane laskis lapse maha.

Päeval tuli krematooriumi korstnatest paksu musta suitsu, mis mürgitas kogu ümbruskonna. Öösi aga tõusis leek mitme meetri kõrgusele, nii et krematoorium oli kaugele näha.

Kui raske oli vangidel, kes elasid siin kõrval ning alata nädal seda suitsu ja seda leeki!

SS-lased ja kapod hirmutasid tihti vange krematooriumiga. Kui ešelone ei olnud mitu päeva, siis erikomando puhastas ahje ja gaasikambreid ning koristas krematooriumi ümbrust. Inimeste luude põlemata jäänud osad kyllustati; neid kasutati koos tuhaga selleks, et täita auke ja ebatasasusi laagri territooriumil. Hiljem hakati tuhka vedama Vislasse.

Meie jutustus Birkenaust ei oleks vist usaldusväärne, kui seda ei kinnitaks endiste Oswięcimi vangide tunnistused. Me peame püüdma, et inimesed ei unustaks fašistide roimi, kes tahtsid luua «uut korda Euroopas». Seepärast me täiendame oma jutustust ühe tunnistaja seletustega.

Ungari arst Mikulas Nyizsli elas krematooriumis ligi pool aastat. Ta jutustas sündmustest, millede tunnistajaks ta korduvalt oli:

«Raudteelt kostab pikk vedurivile. On varahommik. Aknast ma näen raudteeliini ja pikka ešeloni. Mõne minuti pärast on vagunite ukсед juba avatud ja platvorm täitub inimestest. Uustulnukate sorteerimine ei kesta üle poole tunni. Osa uusi vange on asunud juba teele.

Minu toas on kuulda hääli ja samme krematooriumi katlamajast: seal lõpetatakse ettevalmistusi uue ešeloni vastuvõtuks. Kuulen elektrimootorite müra; lastakse käiku tohutud ventilaatorid, mis pumpavad õhku ahjudesse. Ühekorraga töötab 15 niisugust ventilaatorit — igas ahjus üks. Ahjud on üles seatud ruumis, mille pikkus on 30 meetrit. Need on laotud punastest tellistest, nende päratu suured malmüksed on rivistunud hirmsa musta viiruna.

Vangide kolonn jõuab krematooriumi värava juurde. See avaneb. Inimesed on viiekaupa reas. Nende edasisest saatusest ei tea keegi enam midagi. Kes on kord juba läbi käinud need 300 meetrit raudteeplatvormist krematooriumi väravani, see ei pöördu iialgi tagasi ja keegi ei kuule temast enam midagi. Niisugune on nende inimeste saatus, keda saadetakse platvormilt vasakule.

Nad sammuvad aeglaselt. Lapsed on klammerdunud naiste riiete külge. Väikelapsi kantakse kätel või veetakse vankrikestes. Kolonni saatnud SS-lased jäävad värava taha. Väraval on silt, mis keelab sisenemise võõrastele ja SS-lastele.

Ühes on kraanid ja voolikud muru kastmiseks. Kolonn valgub laiali. Kõik tormavad kraanide juurde. Inimesed tõukavad üksteist eemale ja püüavad täita oma kruuse. See on arusaadav: juba rohkem kui viis päeva pole nad juua saanud. SS-lased, kes ühes kolonni vastu võtsid, on sellega harjunud. Nad ootavad kannatlikult, kuni õnnetud inimesed on joonud. Niikuinii ei saa neid enne kolonni rivistada. Lõpuks kogutakse inimesed kokku. Nad sammuvad veel 100 meetrit mööda rada muru vahel ja jõuavad raudbarjääri juurde, kust 12 käiku viivad alla suurde ruumi. Selle uksele olev tohutu silt teatab saksa, prantsuse, kreeka ja ungari keeles, et siin on «duširuumid ja desinfektsioon». See silt rahustab mõnevõrra inimesi.

Nad astuvad suurde lubjatud ja heledasti valgustatud ruumi, mille pikkus on umbes 200 meetrit. Ruumi keskel on mitu sammast, nende ääres ja piki seinu on pingid, viimaste kohal rida nagisid numbritega. Arvukad sildid eri keeltes nõuavad, et riided ja jalatsid seotaks kokku ning riputataks nendele nagidele. Edasi on tarvis oma number meeles pidada, et pärast dušši kiiresti asjad leida. See on saksa täpsus, mõtlevad inimesed. Neil on õigus: kõik tehakse korra huvides. «Reichi» elanikkond ootab tuhandeid paare jalatseid, neid ei tohi segamini ajada. Sama käib ka rōivaste kohta. Need tuleb säilitada kandmiskõlblikena.

Ruumis on ligi 2000 meest, naist ja last. Sisse tulevad SS-lased ja kamandavad: «Kõik peavad end alasti võtma! Selleks on aega 10 minutit!» Vanakesed, täiskasvanud ja lapsed on ehmunud. Naised ja tütarlapsed vaatavad ringi ning värisevad häbist. Võib-olla ei saanud nad aru saksa-keelsest käsklusest? Seda korratakse. Nüüd on selle toon kannatamatu ja isegi ähvardav. Inimesi valdab halb eel-

aimus, nende inimväärikust on solvatud. Lõpuks aga mõistavad nad oma jõuetust ja hakkavad lahti riietuma. Vanu ja haigeid abistavad vangid erikomandost. Kümne minuti pärast on kõik alasti ja riided ripuvad varnas. Jalatsid on kokku seotud. Inimesed peavad hoolega meeles oma nagide numbreid . . .

SS-lased avavad ukse saali lõpus. Inimhulk liigub naaberuumi, mis on samuti heledasti valgustatud. See on suur tuba, kuid ilma nagide ja pinkideta. Ruumi keskel tõusevad sambad betoonpõrandast lakke. Need pole aga tugisambad, vaid neljatahulised raudtorud tihedate avaustega.

Kõik on juba ruumis. Kõlab vali käsklus: «SS-lastel ja erikomando liikmetel ruumist lahkuda!» Käsk on täidetud. Uksed sulguvad. Samal ajal jõuab krematooriumi juurde Punase Risti auto. Sellest väljuvad SS-ohvitser ja sanitar, kes kannab nelja rohelist plekkpurki. Nad lähevad kõrgemale kohale muru keskel, kus maast ulatuvad välja betoonitorud. Mõlemad panevad pähe gaasitorbiku ja tõstavad torudel klapid üles. Nad purustavad esimese plekkpurgi kaane ja puistavad purgi sisu — violetset värvi terad — torusse. Need on tsükloni terad, mis õhuga kokku puutudes muutuvad gaasiks. Terad langevad alla, raudsammastesse ruumi keskel. Terad langevad, kuid tekkiv gaas tungib läbi raudtorudes olevate avauste ruumi, mis on inimesi täis.

Vii minuti pärast on kõik lõppenud . . .

Möödub veel 20 minutit ja tööle hakkavad elektriventilaatorid, mis imevad välja gaasi. Lahtiriietumise ruumi ukseid avanevad. Sõidavad ette veoautod. Erikomando liikmed kannavad rõivad ja jalatsid autodele. Kõik see viiakse desinfektsiooni, seekord tõelisse desinfektsiooni. Siis aga vee-takse asjad laiali ladudesse Saksamaal.

Võimsad ventilaatorid eemaldavad kiiresti gaasi ruumist. Kuid mõningal hulgal jääb seda siiski alles ja kutsub esile lämmatavat köha, mistõttu erikomando liikmed peavad töötama gaasitorbikutes. Ruumis süüdatakse valgus ja sise-nejatele avaneb õudne pilt.

Kehad on laiali kogu toas. Nad on kuhjunud üksteise otsa. Kõrgub kohutav laipade virn. See on seletatav asjaoluga, et gaas küllastab esmalt alumised õhukihid ja tungib järk-järgult üles. Õnnetud ohvrid püüavad tungida kõrgemale, nad ronivad üksteise otsa. Inimesed tahavad võita ühe minuti, maksimaalselt kaks minutit elu. Etenduvad kõige hirksamad stseenid. Kui inimesed oleksid sel hetkel

suutelised mõtlema, nad mõistaksid, et omastele ja lastele ronida on kasutu. Ent kes võib mõtelda selles pörgus? Inimesi juhib ainus refleks — endakaitse instinkt. Selles laibakuhjas olid kõige all vastsündinud lapsed, naised ja raudgad, terved mehed olid ülal. Kõik kehad olid läbisegi põimunud viimses võitluses, nahk verele kistud, ninast ja suust jooksis verd. Näod olid sinised ja tundmatuseni moonutatud.»

Dr. Nyizsli elas krematooriumis läbi palju kohutavaid hetki. Siin on veel üks tema jutustus:

«Krematooriumi gaasikambris lebab kehade virn, milles on üle 2000 laiba. Erikomando liikmed lammutavad seda virna. Liftiuste mürtsumist kuulen isegi oma tuppä. Erikomando kiirustab. Gaasikamber tuleb kiiresti vabastada. Varsti saabub uus ešelon.

Minu tuppä sööstab «sonderkomando» erutatud kapo ja ütleb: «Laibakuhjast leiti naine, kes veel elas!»

Haaran oma arstipauna ja jooksen gaasikambrisse. Ukse juures näen krampides visklevat tütarlast. Ta kähiseb. Vangid erikomandost seisavad nõutult. Niisugust asja ei ole nende praktikas olnud. Me tirime tütarlapse laibahunnikust välja ja kanname ta kerge keha naabertuppä. Nüüd ma näen, et see on umbes 15-aastane tüdruk, päris laps veel. Panen ta pingile ja teen kohe kolm süsti. Seejärel katan ta jääkülma keha kuuega.

Üks vang jookseb kõõki kuuma tee või leeme järele, igaüks püüab aidata, nagu oleks tegemist omaenda lapsega. Meie jõupingutustel on edu! Kõhahooga käib kaasa mürgi eritumine kopsudest. Tütarlaps avab silmad ja vaatab meid mõttetul pilgul. Me jälgime tema esimest elumärki. Hingamine muutub sügavamaks, gaasist mürgitatud kopsud haaravad ahnelt õhku, injektsiooni toimel reguleerub pulss. Ootan kannatlikult. Mõne minuti pärast tuleb tütarlaps meelemärkusele. Tema õrn nägu tõmbub roosakaks, silmad hakkavad kõnelema. Ta vaatab imestunult ringi ega suuda mõista, mis temaga sünnib.

Tema liigutused muutuvad kiiremaks, ta tõstab pead ja käsi üle näo libiseb kramp. Ta püüab istuda, tal algab närvivapustus, kuid pikkamööda ta rahuneb ja jääb liikumatult lamama. Tema silmis on pisarad, kuid ta ei nuta. Ma küsitlen teda ja saan teada, et tütarlaps on 16-aastane ning saabus siia koos vanematega.

Meie kõik mõtleme palavikuliselt, mida teha lapsega? Me

teame, et kauaks ta siia jääda ei või. Krematooriumist pole veel keegi eluga pääsenud. Järelemõtlemiseks on meil väga vähe aega. Tõepoolest, tuppastub oberscharführer Mussfeldt. Ma palun kõigil ülejäänuid välja minna. Ma tahan proovida teha võimatut. Olles viibinud kolm kuud Mussfeldtiga ühe katuse all, on meil temaga välja kujunenud kindlapiirilised suhted. Vahel tuleb ta prosektooriumi ja vestleb minuga. Nüüd ma jutustan talle hirmsa loo tütarlapsel, kes elas üle gaasikambri õudused. Tütarlaps muidugi hingas sisse gaasi, kuid kukkus maha nii, et tema suu oli surutud põranda vastu kohal, kus see oli niiske. See päästiski tema, sest niiskus neutraliseerib gaasi toimet.

Ma palusin, et Mussfeldt jäta tütarlaps ellu.

Ta kuulas mind tõsiselt ja küsis, missugune on minu ettepanek. «Arvan,» ütlesin ma, «et tütarlapse võiks viia värava juurde, mille taga alati töötab naistekomando. Ta võib seguneda naiste hulka ja õhtul koos nendega minna laagrisse. Seal aga on rahvast nii palju, et keegi teda ei märka.» Mussfeldt arvas, et 16-aastane tütarlaps oma naiivsuses kindlasti jutustab kellelegi üleelatust. See aga oleks meile ohtlik. Ei, tütarlast ei või ellu jätta, ütles ta. 15 minutit hiljem viidi, õigupoolest kanti ta katlamajja ja lasti seal maha.»

«KANADA»-KOMANDO

«Kanadaks» nimetati laagris koristuskomandot (Aufräumungskommando). Selle komando vangid sorteerisid ja laadisid platvormil uute vahialuste asju.

«Kanadas» töötasid ainult juudid (mehed ja naised). Kapod nimetati sakslaste hulgast.

See komando asutati laagris Oswięcim I juba 1942. aasta suvel. Komando päevases vahetuses töötas 100 meest ja öises 50; peale selle tuli Birkenauist Oswięcimi veel 100 naist päevases vahetuses ja 100 naist öises vahetuses töötama. Nii oli see 1942. aasta lõpuni. Jaanuaris 1943 viidi mehed «Kanadast» üle Birkenausse, laagri B1b blokki nr. 16. Komando koosseisu suurendati, sest ešelone saabus järjest rohkem. Nüüd töötas päeval 420 meest ja 200 naist ning öösel 150 meest ja 200 naist.

1944. aasta suvel viidi uustulnukate poolt kaasatoodud asjade ladu üle laagrisse BIIg, mida nimetatigi varustuslaoks. Seal asus ka kogu «Kanada»-komando.

Oswięcimis I töötas «Kanada» väikeses laagris, mida ümbritses okastraataed ning mis koosnes ühest tellis- ja viiest puublokist. Peale selle oli laagris veel üks ehitus: asjade desinfitseerimise kamber. Kogu uustulnukate pagas paigutati nendesse blokkidesse; vahel oli asju nii palju, et need jäid õue lamama.

Vange «Kanada»-komandost sunniti peksuga töötama, kuid nad saboteerisid igati oma kohustusi. Nii tuli väga tihti ette, et mitmesugused asjad, näiteks pesu, jalatsid, ravimid jm., mis olid mõeldud Saksamaale saatmiseks, lebasid nädalaid vihma käes ja muutusid peagi kõlbmatuks.

Kui üks vange «Kanadast» kord ütles SS-lasele, et niisugune suhtumine asjadesse tekitab tohutut kahju Saksamaale, vastas too: «See pole tähtis. Peamine on see, et hävitame kõik juudid.»

Viiendal sõja-aastal, kui kogu Euroopa rahvad tundsid puudust kõigi tarbeasjade ja toiduainete järele, oli Birkenaus vagunite viisi toiduaineid, rõivaid, pesu ja ravimeid. Osalt tassiti need asjad laiali «Kanada» vangide poolt, üldiselt aga riknesid need ladudes või saadeti Saksamaale.

«Kanada» komando erigrupp tegeles mitmesuguste asjade ja jalatsite lahtiharutamise ning kreemi- ja pasta-tuubide läbiuurimisega, et leida kulda, briljante, välisvaluutat ja muid väärtesemeid, mida vangid sageli ära peitsid. Mõned vahialused sellest grupist hävitasid teadlikult väärt-asju, rebisid katki dollareid, lõhkusid kelli jm.

Komando tööd jälgisid SS-lased, kes tavaliselt olid purjus, sest nende kätte sattusid kõik vangide kaasatoodud vägijoogid. Mitmel korral said need SS-lased ise laagri gestaapolt karistada väärtasjade varastamise pärast. Vange «Kanada»-komandost otsiti läbi eriti põhjalikult. Laagrisse tulekul sunniti neid ennast alasti võtma. Ja siiski see ei aidanud: vangid leidsid alati mooduseid, kuidas laagrisse tuua väärtuslikke asju, peamiselt ravimeid.

SS-lased, kellel ei olnud tegemist «Kanada» tööga, ei teadnud vahel üldse, kust on pärit selle komando kaudu tulevad asjad.

Oli juhtum, kus SS-ohvitser võttis Berliini jaoks vastu ešelonitäie asju ja küsis, kust need pärit on. Ta sai vastuseks: «Kõik see on tehtud laagris vangide poolt.»

«Kanada» oli allikas, kust ülejäänud vangid püüdsid saada kõike hädavajalikku. Näiteks kui me valmistusime põgenema, saime «kanadalastelt» raha, rõivaid, pesu, kompassid, binoklid ja tšehhi dokumendid. «Kanada» vangidelt läks meil korda hankida ka fotovarustust. Nii said laagri salaorganisatsiooni liikmed teha mitu võtet, kus on jäädvustatud vangide väljakorjamine gaasikambrite jaoks. Partisanide kaudu saatsime fotod välismaale. Paljudel vangidel «Kanadast» läks niisugune seltsimeeste abistamine maksma elu. Nad peeti kinni väärtesemete ja ravimite laost väljatoimetamise katsel.

Ent «kanadalaste» hulgas oli ka rohkesti negatiivseid isikuid. Nad mõtlesid ainult oma elu päästmisele ja vara kokkuajamisele, et lunastada kulla ja raha eest vabadus. Meie kaasmaalastest oli «Kanada»-komandos kaks slovakki, kes ajasid rämpaseid asju.

Blokki, kus «kanadalased» elasid, võis asju sisse toimetada üsna vabalt. See barakk tuletas meelde turgu. Siin võis

osta kõike: siidpesu, kõlmi vett, kallist seepi, karusnahku, jalatseid, tulemasinaid, nuge ja veel palju muud. Ja mitte mingisugused läbiotsimised ei takistanud konterbandimeistritel asju laagrisse toomast. Tõenäoliselt ainult Birkenaus võis see aset leida: kapo «Kanadast» oli ära ostnud kogu SS-lastete valvemeeskonna laagri väravas.

See kapo oli tüüpiline «laagrikangelane», oskas ära osta igaüht, jagas pistiseid paremale ja vasakule. Kuid kord tabati ta nagu teisedki selle üksuse kapod otse teolt ja lasti maha.

«Kanada»-komando vangide töö oli raske, eriti Oswięcimi saabuvate uute ešelonide vastuvõtmisel. Nähes inimesi triibulises vangirüüs, püüdsid uustulnukad neilt alati teada saada, kuhu nad on sattunud ja mis neil tuleb teha.

Rudolf Vrba, vang nr. 44070, jutustab sellest:

«Mulle meenub külm jaanuariöö 1943. aastal. See on lõikunud mällu seepärast, et siis saabus ešelon inimestega Terezinist.

Ešelonist tulid välja inimesed lastega. Neile ei tulnud pähegi, kuhu nad on sattunud. Läänetaevas kumas Birkenau tervitas uustulnukaid. Nagu alati, oli mitu tundi enne uue ešloni naasmist hakatud krematooriumides ahje kütma. Tulekeeled tõusid taevasse. Oswięcimi saabuvad inimesed ei teadnud aimatagi, et need tulekeeled on nende jaoks määratud... See-eest aga teadsid seda vangid, kes uusi ešelone vastu võtsid.

Meil, slovakkidel, oli muidugi kange tahtmine kõnelda Terezinist tulnud inimestega. Ent SS-lased keelasid karmilt juttu ajada uustulnukatega. Vastasel korral ähvardas meid surm.

Minu lähedal seisis naine, hoides kinni kuueaastase lapse käest. Vaene naine oli pikast teekonnast piinatud. Maanteel sõitis Punase Risti auto.

Näinud seda, ütles naine lapsele kergendustundega: «Jumal tänatud, siin on Punane Rist.»

Neid sõnu kuulis üks meie komando liikmeid. Ta ei pidanud vastu ja ütles naisele: «Auto veab gaasi! Tuli, mis tungib välja nendest korstnatest, põletab tunni aja pärast ära ka teid...»

Õudusest haaratuna jutustas naine sellest kõrval seisvale SS-lasele. See rahustas teda ja soovitas mitte uskuda meid, vangirüüs kurjategijaid... SS-lane kirjutas üles korra vastu eksinud vangi numbri ja ütles, et ta saab karis-

tada. Naine rahunes ja läks koos oma lapsega krematooriumi poole...

Sel ajal valmistus meie komando laagrisse tagasi minema. SS-lane kutsus enda juurde korrast üleastunud vangi ja käskis teda nuhelda bambuskeppidega. Nägin, kuidas SS-lased peksid teda naudinguga ja püüdsid mitte anda surmavaid hoope, et tema lahkumine siit ilmast kestaks võimalikult kaua. Meie kõik olime sunnitud jälgima seda eksekutsiooni. Kui õnnetu vang oli surnuks pekstud, ütles SS-ohvitser meile, et teda karistati paanika levitamise pärast uustulnukate seas ja et niisamuti nuheldakse igäüht, kes hakkab juttu ajama inimestega uutest ešeloni-dest.

Pärast seda ei riskinud keegi meist midagi seletada uustulnukatele. SS-lased valvasid meid veel karmimalt. Ja isegi, kui meil oleks läinud kuidagi korda uutele vangidele teatada saatusest, mis neid ootab, ei oleks nad meid ikkagi uskunud.

Meile oli selge, et mingisugune katse nendega kõnelda ei saa olematuks teha inimeste massilise hävitamise protsessi.»

REINHARDTI AKTSIOON

Süüdistusaktis 40 sõjaroimari vastu Oswięcimist, kelle üle detsembris 1947 mõistis kohut Rahvuslik Ülemtribunal Krakovis, öeldi järgmist:

«Juutide hävitamisega, mis leidis aset ennekuulmatu julmusega ja tohutus ulatuses, said sakslased endale täiendavat tulu. Küüniliselt omastasid nad vara, mis kuulus hävitamisele määratud ohvritele.

Kavaluse ja pettusega saavutasid natslikud timukad, et nende ohvrid tõid Oswięcimi kõikjalt üle Euroopa kolossaalseid väärtusi briljantide, valuuta, karusnahkade, ravimite, instrumentide jne. näol. See käib peamiselt Belgia, Hollandi, Tšehhi ja Kreeka juutide — erakordselt rikaste inimeste kohta. Nad lasksid end petta lootuses, et neil läheb korda end uues kohas sisse seada, ja tõid endaga kaasa vara paljude miljonite väärtuses. Sellest varast nad jäid ilma otsekohe, kui olid väljunud vagunist.

Sel ajal, kui neid vange «sauna» aeti, kogus erikomando SS-laste järelevalvel kokku õnnetute varanduse ja saatis selle ladudesse, mis kandsid «Kanada» nime.

Hitlerliku moraali kohaselt varjati neid manipulatsioone keskaja kirjanduses «Reinhardti aktsiooni» (Reinhardt Aktion) nime all.

Mitte ainult Saksamaa sõbrad, vaid ka vaenlased, kellel tuli kokku sattuda selle terminiga, ei aimanudki, kui alatu mõte on nende sõnade taga ja missugusel teel Saksamaa sõjas rikastub.¹

Selle kampaania ulatusest ja kasulikkusest mitte üksnes «reichile», vaid ka valitsevale natslikule kildkonnale kõneleb kõige paremini Oswięcimi laagrite peakomandandi Rudolf Hoessi ülestunnistus:

¹ Selle nime sai kampaania Reinhardt Heydrichi, gestaapo šefi ning Böömi- ja Määrimaa protektori mälestuseks. 6. juunil 1942 pandi talle toime atentaat Prahast.

«Selle aktsiooni tulemusena saadi vara sadade miljonite väärtuses. Võeti ära muinasjutulise väärtusega esemeid: uskumatult kalleid vääriskive, briljantidega ehitud kelli, sõrmuseid, kõrvarõngaid ja kaelakeesid. Laagrisse veeti kõigi maade valuutat. Vahel leiti ühelainsal inimesel valuutat sadade tuhandete eest. Tuhandedollarised pangatähed ei olnud harulduseks.

Väärtasju sorteeris vangide erikomando. Seejärel saadeti raha ja väärtasjad toiduainete ešeloniga Berliini. Seal läks valuuta panga eriosakonna käsutusse. Väärtasjad ja deviisid müüdi Sveitsi...

Vangidel «Kanada»-komandost tuli töötada päeval ja öösel. Sageli saatsid «kanadalased» Saksamaale kuni 20 vagnitait asju päevas.

1942. aastal hakati Birkenaus ehitama uusi ladusid sektori BII lääneosas. Vaevalt olid 30 barakki valmis, kui need täitusid asjadest. Barakkide juurde kuhjusid terved mäed sorteerimata asju. Olukorra võis päästa ainult uute ešelonide kinnipidamine teel. Vangid «Kanada»-komandost pidid hoolikalt läbi uurima kõik rõivad ja jalatsid, et leida väärtasju. Vahel leiti kalliskive ka plombeeritud hammastes. Tuhandeid kelli saadeti Sachsenhauseni, kus vangid neid parandasid. Seejärel saadeti suurem osa nendest kelladest rindele, sõduritele väljajagamiseks. Tapetud vangide kuldhambad sulatati üles ja iga kuu saadeti hulk kulda Tervishoiu Keskinstituuti.»

Nii nägi välja Reinhardti aktsioon Oswięcimi laagrite peakomandandi Rudolf Hoessi kirjeldatuna.

Tunnistajail ei olnud kuigi olulist lisada sellele seletusele. Nad kinnitasid, et «Kanada»-komandodes töötas 900 kuni 1000 inimest. 35 laost, mis olid kokkuriisunud asju täis, süütasid natsid laagri evakueerimise ajal 29, nii et alles jäi kõigest 6 ladu.

Nendes leiti ligi 800 000 kleiti, 350 000 ülikonda, 44 000 paari jalatseid, 14 000 vaipa ja palju muud. Säilinud laagridokumentidest nähtub, et poolteise kuuga 1. detsembrist 1944 kuni 14. jaanuarini 1945 saadeti Saksamaale 92 022 paari laste rõivaesemeid ja aluspesu, 192 652 kleiti, 222 269 ülikonda jne.

Tapetud naistel aeti juuksed maha. Tunnistajate seletusel saadeti Saksamaale 60 000 kilogrammi seda «toorainet». Pärast laagri vabastamist leiti ladudes 700 kilogrammi naistejuukseid.

Tehti kindlaks, et natsid vedasid laagrist minema 6000 kilogrammi hammastest ümbersulatatud kulda.

Pole midagi imelikku selles, et paljud väärtesemed läksid inimeste kätte, kelle eesmärgiks oli isiklik rikastumine.

Need SS-lased, kellel töö juures oli tegemist väärtasjadega, riisusid neid kokku massiliselt, hoolimata karmist korrast selle suhtes ja laagri ülemuse alatistest manitsustest. Sellest kõneles Rudolf Hoess oma ülestunnistustes kohtuprotsessil Varssavis...

Missugust eesmärki teenisid need õnnetutelt ohvritelt röövitud miljardilised varad ja kes teenis nende asjade arvel, mis kandsid roima märki? Pole kahtlust, et nende varanduste põhimassi kasutasid natsid ära sõjapidamise huvides. Välisvaluuta, kuld ja väärtesemed, mis, nagu juba mainitud, läksid riigipanga seifide kaudu Šveitsi, teenisid sõjaeesmärke.

Need asjad pakkusid suurt huvi ka kõigile nendele saksa kodanluse kihtidele, kes said tulu «juudiküsimuse lahendamisest», pärast sõda aga püüdsid kõigest väest tõendada, et neil ei olnud pistmist natsliku režiimiga, ja pääseda vastutusest sõjaroimade eest.

Hoessi ja tunnistajate seletustest ning ametlikest dokumentidest on teada, et rõivad, pesu ja muud asjad saadeti organisatsioonile NSV (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt — Natsionaalsotsialistlik Rahvahoolekanne) või linnapeadele — tsiviilelanikkonna hulgas väljajagamiseks. Ja elanikkond kasutas neid asju, väga hästi teades nende päritolu. Lisaks sellele on leitud kirju, milledes asjade jaotamisega tegelevad organisatsioonid heidavad laagriülemusele ette, et see saadab kuuliaukudest rikutud ja verrega määritud asju. Rõivad, mis ei olnud enam kandmiskõlblikud, saadeti töötlemisele tekstiilivabrikutesse. Juuksed saadeti ühele Baieri firmale, mis kasutas neid vildi valmistamiseks jalatsite ja madratsite jaoks.

«Kolmanda riigi» valitsejad kaalusid põhjalikult, kuidas plaanipäraselt alles jätta ja ära kasutada kõik, mis kuulus elavatele või surnutele, et see võiks suurendada «kõrgeemale saksa rassile eluruumi» nõudva natsionaalsotsialistliku riigi majanduslikku potentsiaali.

ERIKOMANDO

Erikomando (Sonderkommando) oli vangide rühm, kuhu määramine tähendas surmaotsust. Sellesse komandosse satunu pidi töötama seal, kuni ta sureb või tapetakse. Enne surma aga sunniti teda kõige hirmsamat asja tegema: ettevalmistusi sooritama süütute inimeste massimõrvaks. Vange erikomando jaoks valis Birkenau laagri komandant Schwarzhuber ise.

Sageli tuli vangidel erikomandost ette valmistada omaste, naiste, vendade või õdede tapmist ning seejärel põletada nende laipu. Nad aitasid SS-lastel lahti rõivastada vange enne gaasikambritesse saatmist, vedasid laipu krematooriumi ahjudesse või panid need õues kuhja ja põletasid ära. Peale selle puhastasid nad gaasikambreid ja kogusid tapetud inimestest mahajäänud asju.

Algul töötasid erikomandos ainult juudid, hiljem oli seal ka venelasi; lõpupoole saadeti sinna viis poola poliitvangi, kellel surmanuhtlus oli asendatud tööga selles komandos.

Laipadel kisti välja kuldhambad; seda tegid vangidest arstid. SS-lased vaatasid enne iga laiba põletamist selle suhu ja iga märkamata jäänud kuldhamba eest sai vahialusest arst 25 nuudihoopi. Hambad puhastati ja sulatati 500 grammi mahutavates tiiglitel. Seda tööd tegid hambatehnikud Katz ja Feldmann. 1944. aasta sügisel teatas meie František Feldmann, vang nr. 36661, et üles sulatatud on juba kuni 2000 kilogrammi kulda. Iga teisipäev tuli krematooriumi SS-ohvitser, kes kontrollis kulla sulatamist ja viis selle ära.

Berliinist saadud käsu kohaselt hoiti erikomando vange teistest eraldi, kusjuures kõigil laagris oli keelatud nendega läbi käia. Komandos töötas arst, kes ravis oma vange.

Meie olime ühenduses selle rühma vangidega. See oli väga ohtlik, sest kui asi oleks ilmsiks tulnud, oleksime pari-

mal juhul kaotanud «vabaduse» laagri piires või siis sattunud sellesse komandosse.

Töö erikomandos mõjus vangidele moraalselt halvasti. Nad muutusid tuimaks, kalgiks ja tundetuks. Neil oli küllalt toitu, sigarette ja muud, sest gaasikambrites mürgitatud inimestest jäi maha palju asju. SS-lased ei teinud välja, kui erikomando liikmed hankisid endale vägijooke. Erikomandos töötas ligi 800 meest, kusjuures see arv kõikus olenevalt sellest, kui tihti saabusid uued ešelonid ja kui palju ohvreid oli nendes.

Kui erikomandosse arvati uusi vange, siis tavaliselt, saanud teada, missugune töö neid ootab, nad keeldusid sellest. Tuli ette, et vangid meelega viskusid gaasikambrisse või SS-lastest valvurite püssitääkide otsa, eelistades surma sellele õudsele tööle.

Kõigi krematooriumide ülem SS-lane Moll õiendas julmalt arveid vastuhakkajatega. Ta laskis neid elusalt tulle heita, kusjuures õnnetu ohvri pool keha jäeti ahjuukse vahelt välja, et ülejäänud vangid seda näeksid. Mõnikord karistas ta sõnakuulmatuid järgmiselt: vangi rõivad valati bensiiniga üle ja süüdati, õnnetut aga sunniti jooksmas mööda õue. Harilikult viskus ta okastraadile, milles kulges elektrivool.

Kui Moll oli purjus ja heas tujus, tulistas ta ajaviiteks vangi suhu pandud sigareti hõõguva otsa pihta. Molli loeti parimaks timukaks ja oma ala meistriks.

Krematooriumi hukkamisruumis loeti sageli ette surmaotsuseid korra vastu eksinud SS-lastele, rindesõduritele ja laagris töötavatele palgalistele.

Erikomando esimesse koosseisu määrati Slovakkia juudid. Nendele langes osaks kõige hirmsam töö: nad pidid välja kaevama esimestes, primitiivsetes gaasikambrites surmatud vangide lagunened laipu ja neid põletama. Püüdes niisugusest tööst vabaneda, otsustasid vangid põgeneda, kuid see kavatsus paljastati.

10. jaanuaril 1943 saadeti nad Oswięcimi, kus nad maha lasti ja põletati. Haiged vangid sellest komandost, kes ei suutnud jalgsi minna Oswięcimi, lasti maha rapportführer Palitschi poolt laagri Bib bloki nr. 2 õues.

1943. aasta suvel, varsti pärast Itaalia okupeerimist Saksamaa poolt, toodi Birkenausse 2000 interneeritud juuti, Ameerika Ühendriikide kodanikku. Neile teatati, et nad saadetakse Sveitsi ja vahetatakse seal välja saksa vangide

vastu. Selle asemel aga sattusid nad kõik gaasikambritesse.

Sel ajal oli SS-lastel valdkonna ülemaks krematooriumis, kus põletati naised, oma julmuse poolest kuulsaks saanud rapportführer Schillinger. Kui ta käskis ühel näitlejataril maha võtta rinnahoidja, heitis naine oma kleidi Schillingerile näkku, haaras tema püstoli ja tulistas talle kõhtu. Sealjuures sai haavata ka SS-lane Emerich. Tekkis segadus, mõned SS-lased heitsid relva minema ja jooksid laiali. Vangid erikomandost hõivasid SS-ohvitseride käsul relvad ja ajasid ohvrid gaasikambrisse tagasi, mille eest nad said lisatoiduportsjoni.

Veidi varem klaarisid natsid arveid grupi juutidega, kellel olid nn. Ameerika turismipassid. Üks näitleja, tantsijatar Horowitz, oli palunud SS-lasi, et Ameerika passid antaks mõnele väga rikkale Poola juudile eesotsas suurkaupmees Mazuriga.

Rahamehed maksid miljoneid dollareid, et päästa oma elu. Olles varustatud Ameerika passidega, saadeti nad tõepoolest Hamburgi ja paigutati koguni laevale. Ent aurik ei lahkunud sadamast kaua aega. SS-lased viisid oma pettuse lõpuni. Pikkade ootamispäevade jooksul sundisid nad «ameeriklasi» kirjutama Euroopast lahkumise eel võltse ja propagandasisulisi kirju. Ühtlasi jätkasid SS-lased neilt väärtasjade väljapressimist. Paljakskooritud «reisijad» saadeti lõpuks SS-lastel poolt teele — mitte Ameerikasse, vaid Oswięcimi gaasikambritesse.

See lugu ühe ešeloniga paljude hulgast on veel üheks kaalukaks tõendiks, mis näitab tõelisi põhjusi, miks «natsirüütli» juute hävitasid. Kogu asi seisis vara anastamises. Fašistid ei põrganud millestki tagasi...

Mais 1944 saadeti erikomando 150 liiget Lublini. Birkenau laagri komandant Schwarzhuber teatas, et nad sõidavad tööle, ent nagu me hiljem teada saime Lublinist Birkenause saabunud vangidelt, lasti nad seal maha.

1944. aasta suvel veeti tuhat krematooriumidest laagri piirest välja ja heideti kuue kilomeetri kaugusel sellest Vislasse. Siis leidis aset niisugune juhtum.

Üks Kreeka juut lõi kolm korda labidaga pähe SS-lasele, kes oli tuhaautol saatjana kaasas, hüüdes sealjuures: «See on ema, see on isa ja see on venna eest!» Siis haaras ta SS-lase automaadi, ujus üle Visla jõe ja põgenes, kuid püüti varsti kinni, toodi laagrisse tagasi ja piinati surnuks.

Viimast korda mürgitati vange gaasiga ööl vastu 29. oktoobrit 1944. aastal. See oli viimane ešelon Tšehhi juute Terezinist.

3. novembril 1944 keelati ametlikult vangide mürgitamine gaasiga. Natsid hakkasid lammutama krematooriume I ja II. Kõik tehnilised seadmed — veevärk, laibapõletamise ahjud, mootorid jne. — demonteeriti, pandi vagunitesse ja saadeti Gross Roseni koonduslaagrisse.

Erikomando vangid saadeti Mauthauseni koonduslaagrisse, kus nad «likvideeriti». Nende hulgas oli ka hambatehnik Feldmann. Birkenausse jäeti ainult 70 meest krematooriumi nr. 4 teenindamiseks, kus jätkus n.-ö. loomulikkusurma surnud vangide laipade põletamine.

Enne laagri evakueerimist jaanuaris 1945 anti käsk hävitada ka krematoorium nr. 4 koos kogu teenindava personali. Laagri juhtkond aga ei jõudnud käsku täita. Krematoorium hävitati, erikomando vangid segunesid ülejäänud vahialuste hulka ja paljudel neist läks korda põgeneda laagri evakueerimise ajal.

Filip Müller Seredist Vahi ääres, vang nr. 29136, oli, nagu ta ise kirjutab, «kõige vanem ja ainus erikomando liige, kes kõik üle elas».

Ta jutustab:

«Ma saabusin laagrisse Oswięcim I esimese ešeloniga Slovakiast 20. aprillil 1942 ja töötasin algul kconduslaagris nagu kõik teisedki vangid.

24. mail 1942 tabas mind ja üht mu seltsimeest õnnetus. Janu käes vaeveldes me varastasime vett ja sattusime selle eest tööle krematooriumi gaasikambritesse. SS-lane tõi meid sinna hetkel, kui seal lebas mitusada veel riietatud laipa. Siis me mõistsime, mis meid ootab. Seal töötas juba viis vangi, kes toimetasid laipu ahjudesse.

Tööd jälgis 20-aastane SS-lane Starck. Ta lõi mind ja ütles, et pean töötama, hiljem aga saadetavat ka mind ahju. Kaks slovaki arsti, kes olid määratud erikomandosse, anusid SS-last, et see nad parem maha laseks.

Kütjatööd me ei tundnud. Krematooriumis puhkes tulekahju. SS-lased süüdistasid meid sabotaažis ja neli meest meie komandost tapeti. Kui tulekahju oli kustutatud, tõi Starck veel seitse vangi; me tõstisime laibad veoautodele ja algas kõige hirksam sõit minu elus.

Oli südaöö. Mina istusin viimasel autol laibavirna otsas. Meie järel sõitis väike auto suure punase ristiga ustel ja

Schutzhaftbefehl

Name und Vorname: Otto Krause
 Geburtsort und -Ort: 7.9.1909 in Kloster-Skalice
 Beruf: techn. Angestellte
 Familienstand: verh.
 Dienstangehörigkeit: Prot. Ang.
 Religion: mos.
 Adresse bei Nichtparieren angeben:
 Wohnort und Wohnung: Prag XII, Lucemburka 14
 wird in Schutzhaft genommen.

Gründe:

Er — ~~ist~~ — gefährdet nach dem Ergebnis der staatspolizeilichen Feststellungen durch
 sein — ~~Verhalten~~ — Verhalten den Bestand und die Sicherheit des Reiches und Staates, indem
 er — ~~als~~ — staatsfeindlicher Umtriebe dringend verdächtig
 ist und erwarten lässt, er werde die Freiheit dazu
 missbrauchen, die Ruhe und Ordnung sowie den Fortschritt
 einer gedeilichen Entwicklung im Protektorat erheblich
 zu stören.

ges. Heydrich.

Beglaubigt:

Kraus
Kraus, Sekr.

Ota Krause vahistamiskäsk. „Riikliku politsei poolt kindlaks tehtud andmete kohaselt ohustab oma ülalpidamisega rahva ja riigi olemasolu ja julgeolekut, kuna teda on tungivalt kahtlustatud riigivaenulikus tegevuses ja võib oodata, et ta kuritarvitaks vabadust selleks, et häirida suurel määral rahu ja kordning mõistlikku arengukäiku protektoraadis.“

Himmler külastab Oswięcimi. 1943. aastal külastas Himmler Oswięcimi laagrit. Pildil on ta koos Hoessiga, kes on kuulekalt valveseisangus. Mõlemad roimarid on üpris rahulikud. Nende asi areneb hästi... neli krematooriumit Birkenaus töötavad.

Sõjaroimar Josef Kramer, endine Birkenau komandant. Natuke aega enne Oświęcimis laagri evakueerimist viidi ta kui eriti andekas „spetsialist” inimeste hävitamise alal kurikuulsasse Bergen-Belseni koonduslaagrisse. Foto kujutab vangistatud roimarit.

Mõningaid SS-lannade tüüpe Birkenau. Fotod on tehtud 1945. aastal Bergen-Belseni koonduslaagris.

Rühm SS-lannasid. Tabati Bergen-Belseni koonduslaagris, kus nad pärast Oswięcimii evakueerimist jätkasid naiste türanniseerimist.

katusel; selle tuled valgustasid meid ja meie õudset koor-
mat.

Kui autod olid jõudnud väljale laagri taha, jäädi peatuma
augu juures, milles oli vesi. Me hakkasime heitma laipu
sellesse auku. Kella kolmeks öösel oli kõik lõpetatud ja me
sõitsime tagasi laagrisse. Seal suleti meid pimedasse
kambrisse vanglablokis nr. 11. Nii me istusime — mustad,
verega määrduvad riietuses, ilma vee ja toiduta — järg-
mise päeva lõunani. Siis viidi meid välja ja anti igauhele
tükk leiba.

Hiljem veeti meid jälle selle augu juurde, mis oli Brze-
zinka lähedal, uue koonduslaagri Birkenau kõrval. Meil tuli
kaua oodata, kuni sellest vesi välja pumbati. Nägime, et
läheduses kaevab mingi rühm vange uut auku. Nagu me
hiljem teada saime, oli see erikomando Birkenaust.

Ja siis see algas. Meid aeti auku; vööst saadik vees olles
hakkasime laipu ümber tõstma ja kuhjama ühte hunnikusse,
et vabastada ruumi uute surnukehade jaoks. SS-lased jälgi-
sid mõnuga meie tööd. Aeg-ajalt pildusid nad meid kivi-
dega, sundides meid kiiremini töötama. Lõpuks puistasime
laibad kloorlubja ja saviga üle ning meid viidi tagasi laag-
risse. Seal aeti meid jälle pimedasse kambrisse. Hommikust
õhtuni töötasime krematooriumis. Nii kestis see 1943. aasta
augustini.

Krematooriumis ma nägin seda, mida fašistid igal viisil
varjasid üldsuse eest. Ükski SS-lane ei arvanud, et mina,
oma silmaga pealtnägija, jään ellu; ka mina ise ei lootnud
uuesti vabadasse pääseda. Ma ei taha ega saa kõigest
üksikasjaliselt jutustada. See on nii hirmus, et paljud ei
usukski. Kuni praeguseni ei suuda ma mõista, kuidas mul
läks korda kõik need õudused üle elada.

Oswięcimi krematooriumis tuli mul olla assistendiks SS-
lasele Palitschile, kes viis täide surmaotsuseid. Ta oli
omandanud hea mõrvaoskuse ja laskis maha väga osa-
vasti: oma ohvrid, peamiselt poliitilised vangid, pani ta
seisma viiekaupa ja surmas nad ühe lasuga...

See sündis 17. või 18. juunil 1942. Oli ilus päikesepaiste-
line päev. Krematooriumis käis suurpuhastus. Jooksid ringi
erutatud SS-lased. Me saime aru, et midagi on kavatsusel,
kuid mis nimelt, jäi teadmatuks. Ent me aimasime kõik, et
oodatakse kellegi saabumist.

Kümnendal hommikutunnil ilmus krematooriumi õue kõr-
gekasvuline, valget univormi kandev SS-ohvitser — see

oli Himmler ise. Ta vaatas üle kogu krematooriumi. Kui ta astus meie ruumi, olime parajasti ametis hukatutest mahaäänud asjade sorteerimisega. Himmler nägi veriseid riideid ja küsis SS-lastelt imestunult, miks rõivad on verega koos.

Nende vastus ei rahuldanud teda.

Himmler ütles: «Nende neetud koerte riided on vajalikud sakslastele! Korralagedus, et gaasikambrisse viiakse inimesed riidetatult!»

Pärast seda külaskäiku korraldati gaasikambrid ümber duširuumide taoliseks, nii et inimesed enne nendesse sisenemist pidid lahti riietuma.

1943. aasta suvel muutusid krematooriumi ahjud kõlbmatuks. Natslikud insenerid remontisid need, kuid kolme kuu pärast olid ahjud suure koormatuse tõttu uuesti kõlbmatuks muutunud.

Tollal töötasid juba kõik neli krematooriumi Birkenaus. Ka meid viidi üle Birkenausse ja paigutati meestelaagri BIIId blokki nr. 13.

Krematooriumis tuli meil ka tuhka sorteerida: kogusime kogu tuha, mis oli jäänud põletatud inimestest, ja panime urnidesse. Urnid kaeti raudkaantega, kuhu oli kirjutatud ohvri nimi ning sünni- ja surmaaeg. Urnid paigutati puukastidesse mõõtmetega 20×20×40 sentimeetrit ja saadeti mõrvatute omastele, kusjuures viimased pidid maksma iga säärase urni eest 2000 krooni. Juutide sugulastele urne ei saadetud.

Kui mind viidi üle laagrist Oswięcim I Birkenausse, nägin ma seal krematooriumi laos juba 4000 tuhaga täidetud urni.

Birkenaus oli meie elu pisut kergem. Laagris oli mitu minu kaasmaalast, kes aimasid, mida meie komando teeb, kuid ei teadnud üksikasju. Seepärast olid nad väga huvitatud sellest, et kõike minult teada saada. Pärast õhtust loendust hiilisin salaja minema meie isoleeritud blokist ja sain kokku oma seltsimeestega, peamiselt lukksepatöökojas. Me tegime ettevalmistusi põgenemiseks, kuid meil ei läinud korda laagrist pageda.

Töö Birkenau krematooriumides ei erinenud millegagi tegevusest Oswięcimi krematooriumis. Vahe oli vaid selles, et Oswięcimi krematoorium kujutas endast algelist töökoda, võrreldes Birkenau krematooriumidega, mis meenu-

tasid suurt vabrikut, õigemini nelja vooltootmisele rajatud vabrikut.

Mind määrati kapoks, sest mul oli kõige väiksem number meie komandos, olin ju üks esimesi vange. Ma keeldusin kapona töötamast, mille eest mind viidi üle IV krematooriumi, kus oli palju rohkem tööd, sest see oli sisustatud halvemini kui I krematoorium. Seal põletati kõigest 1500 laipa ööpäevas.

IV krematooriumis nägin ma SS-lastest arstide Fischeri, Kleini ja Mengele «teaduslikke» katseid. Nad valisid uutest vangidest välja 100—150 meest ja naist vanuses 18 kuni 30 aastat. Seejärel lasti nad maha, erinevalt teistest vangidest, kes mürgitati gaasiga. Kohe pärast mahalaskmist löigati neil välja lihatükid, mis saadeti bakterioloogiainstituuti Rajskos, kus seda liha kasutati söötmena bakterite kasvatamiseks. Üks SS-lane, arsti assistent, selgitas mulle, et selleks võiks kasutada ka hobuseliha, kuid seda on vähe...

Nortelt naistelt võeti verd. See kestis mitu minutit. Kui naine oli kaotanud teadvuse, heideti ta poolelusalts tulle. Mulle öeldi, et see veri saadetakse rindehospitalidele.

1944. aasta suvel asendati meie senine ülem SS-lane Forst, kes ei töötanud küllalt energiliselt, uue SS-lase Molliga. Moll reorganiseeris töö krematooriumis täielikult. Tema korraldusel kaevati augud laipade põletamiseks. Kui tööd oli palju, aitas Moll ise meid laipade loopimisel nendesse aukudesse: keeranud käised üles, töötas ta kahe mehe eest.

See fanaatik ja hullumeelne ei suitsetanud ega joonud. Ta armastas rääkida, et käsk on käsk, ja kui füürer seda käsiks, põletaks ta ära omaenda naise ja lapse.

Mahalaskmine ja inimvere nägemine pakkusid talle ülimalt naudingut. Kuid tema kõige armsamaks ajaviiteks oli mängida surma ootavate emade lastega. Naeratades lähenes ta niisugusele emale, suudles tema last, andis sellele šokolaadi ja viis lapse minema, lubades varsti tagasi tulla. Seejärel aga viskas ta lapse keevasse inimrasvasse.

Nii tegi ta mitu korda päevas, siis aga hüüdis: «Olen kodumaa heaks juba küllalt korda saatnud!» ja tellis eine oma teenrilt, prantslasest vangilt.

Kaks korda viis Moll mind oma korterisse Oswięcimi lähedal; ma tõin talle rõivaid ja pesu tema naise ja poja jaoks. Seitsmeaastane poisike küsis isalt, millal see toob

talle mingisuguseid pilte ja muinasjutte. Mulle tundus, et poiss teadis: asjad, mida isa talle toob, kuulusid Birkenaus tapetud inimestele.

Ma nägin, kuidas gaasikambrites surid inimesed peaaegu kõigist Euroopa maadest. Olen kõige vanem ja ainus kõigi Birkenau ja Oswięcimi erikomandode liikmeist, kes kõik üle elas ja ainult juhuslikult pääses surmast, sest olin ühe aasta Monovicys. Ma ei suuda siia maani uskuda, et ma kõik selle üle elasin. See on nagu õudne unenägu.

Kõik oli palju hirmsam, kui sellest jutustada saab.»

KULLAPALAVIK

Mõned vangid Birkenaus maksid kolossaalseid summasid salakaubitsejaile, keda oli palju palgaliste spetsialistide ja isegi SS-laste hulgas. Ei kullal ega kalliskividel olnud laagris hinda, ainult elul oli seal väärtus.

Rõivastesse ja jalatsitesse, mis jäid maha gaasikambrites tapetutest, oli tavaliselt peidetud väärtasju. Seepärast pidid vangid «Kanada»-komandost väga hoolikalt rõivad läbi uurima. Ent vahel peideti briljandid või dollarid ära nii kavalasti, et isegi põhjalikul riiete läbiotsimisel neid ei avastatud. Siis aga leidis üks või teine «kanadalane» äkki juhuslikult kalliskivi, mis oli riide vahele õmmeldud, või kuldmünte, mis olid peidetud kotsasse.

1943. aasta kevadel, kui laagrisse saabusid ešelonid Kreekast, andsid vangid «Kanada»-komandost meile paki viigimarju. Me asusime nende kallale, kuid oleksime äärepealt murdnud hambad, sest igas viljas oli 20-frangine kuldmünt!

Vahialused «Kanada»-komandost tõid salaja laagrisse väärtuslikke asju. Nende vastu nad said toiduaineid, rõivaid, jalatseid, vägijooke, sigarette ja muud, mida laagrisse toimetasid palgalised ja SS-lased. Neid operatsioone nimetati «organiseerimiseks».

Laagris võis oma elu päästa ainult see, kes midagi «organiseeris», ülejäänud vange ähvardas näljasurm. Vangi, kes «organiseeris», võis ära tunda esimesest pilgust: ta nägi paremini välja ja oli paremini rietatud. Seda kasutasid alati SS-lased ja kapod. Nad nuhkisid välja säärase «organiseerija» ning hakkasid temalt välja pressima. Kui vang ei saanud aru, millest on jutt, kirjutati tema peale kaebus ja ta sattus laagri gestaapo kätte.

Nii kujunes välja altkäemaksusüsteem, mis rajanes rusikaõigusel. Kapodel oli nende vangirühmades terveid

gruppe, kes «organiseerisid» neile igasuguseid asju. Vastutasuks kapod ei puudutanud neid ja nad elasid võrdlemisi rahulikult. Väärtasjade hankimine oli väga elukardetav. Kui «organiseerija» tabati teolt, ootas teda surmanuhtlus.

SS-lased käisid blokist blokki ja korraldasid läbiotsimisi. Nende läbiotsimiste ainsaks eesmärgiks oli väljapressimine blokivanematelt. Et aga rahuldada SS-lastete jultunud nõudmisi, pidid blokivanemad omakorda vangidelt asju välja pressima. Selle eest said vangid rohkem toitu ja parema koha blokis.

SS-lased korjasid vangidelt ära asjad, mida oli keelatud laagris hoida, ja sageli teatasid sellest gestaapole.

Tundub uskumatuna, kuid on tõsi, et needsamad SS-lased pidasid tihedat sidet vangidega. Väärtasjade vastu andsid nad vahialustele sigarette ja alkohoolseid jooke. Kui mõnda vangi ähvardas pealekaebus gestaaposse, võisid teda päästa ainult sidemed SS-lastega. Korruptsioon oli läinud nii kaugemale, et suure summa eest võis kaebust kinni pidada laagrikomandandi enda juures.

Kõigil SS-lastel oli üks eesmärk: võimalikult kiiresti rikastuda ja hankida niisuguseid väärtasju, mida kuskilt osta ei saa. Kõike seda soetasid nad vangidelt, kes püüdsid pääseda gaasikambri sattu misest ja karistustest ning katsusid oma elu kergendada. Vangi sidemed SS-lastega olid äärmiselt ohtlikud, sest SS-lased püüdsid alati vabandada tunnistajast, kes liiga palju teab.

SS-lased jälitasid väga karmilt salakaubitsemist toiduainete ja piiritusjookidega. Ise aga tõid nad väga tihti laagrisse nii üht kui teist. Nii näiteks kaubitses laagrikomandandi adjutant alkoholiga. Tal oli SS-lastete seas vahe-mehi, kes toimetasid vangide kätte vägijooke.

Elavalt kaubitsesid toiduainetega just kõige ägedamad SS-lased. Sealjuures harrastasid nad hulgikaubandust: sigarette näiteks müüdi ainult tuhandekaupa.

Vangide elutingimused muutusid rindeolukorrast olenevalt. Saksamaa sõjaline ebaedu lõi kõikuma SS-lastete distsipliini, see omakorda avaldas mõju ka vangidele. Talvel 1942/43, pärast Nõukogude armee võitu Stalingradi all, tuli meil sageli kuulda SS-lastelt: «Veel pole sõjal lõpp!», «Viis minutit enne sõja lõppu hävitame teid kõiki!».

SS-lasi manitseti alatasa, et laagris peab uuesti valitsema 1942. aasta raudne distsipliin. Samal ajal äratasid

jutud sõja lõpulejõudmisest meis lootust, et sõda lõpeb äkki.

Sõja lõpu lähenedes hakkasid SS-lased järjest rohkem välja pressima. Salajastes jutuajamistes vangidega andsid nad vahel edasi teateid rinnetelt — Londoni ja Moskva raadio sõnumeid ning lihtsalt mitmesuguseid kuuldusi.

Iga uudise eest pidi vang hästi maksma. Kuld ja briljanid tegid SS-lased nüüd jutukaks. Nad tunnistasid vangidele, et tahavad end aineliselt kindlustada Saksamaa lüüasaamise puhuks, kusjuures alati tõttasid lisama, et nende endi südametunnistus on puhas.

Sellega nad ainult rõhutasid oma ühist süüd.

EŠELONID KOGU EUROOPAST

TŠEHHIST JA MORAAVIAST

Esimene ešelon Tšehhi juute, kus oli 3000 inimest, saabus Terezinist Birkenausse 10. oktoobril 1942. Järgmised ešelonid tulid 1943. aasta jaanuaris ja veebruaris.

Nagu tavaliselt, valiti nendest ešelonidest otse platvormil välja 20 protsenti mehi ja naisi, kes tunnistati töövõimeliseks, ülejäänud aga saadeti gaasikambritesse. 90 protsenti tööjõulistest vangidest hukkus peagi nälja, haiguste ja üle jõu käiva töö tagajärjel. Nendes ešelonides oli kokku ligi 12 000 inimest, ellu jäi aga kõige rohkem 100.

Terezinist 1943. aasta jaanuari lõpul Oswięcimi ja Birkenausse saabunud Tšehhi kodanike saatusest kõnelevad kõige paremini dokumendid Oswięcimi arhiivist. Kolm ametlikku dokumenti ja statistikatabel jutustavad nende inimeste tragöödiast, keda omaksed aastate viisi asjatult koju ootasid.

Telegrammis, mille Riikliku Julgeoleku Peavalitsus 23. jaanuaril 1943 saatis Oswięcimi laagrite peakomandandile Hoessile, mainitakse kahel korral, et kõne all on erakordselt salajane ja tähtis asi. Telegrammi sisuga oli tuttav ka koonduslaagrite inspektor Liebehenschel.

Telegramm oli järgmine:

«Terezini getost saadetakse Oswięcimi juutide ešelonid: DA101 (2000 inimest) 20. jaanuaril, DA103 (2000 inimest) 23. jaanuaril, DA105 (1000 inimest) 26. jaanuaril. Ešelonid saabuvad Oswięcimi järgmisel päeval kell 12.48.»

Telegrammil on SS-hauptsturmführer Nowaki allkiri.

Teine dokument, mis saadeti 17. veebruaril 1943, oli adresseeritud Oswięcimi laagri komandandile.

«Telegrafeerige Terezinist saadatud 5000 juudi seisukorast ja kõlblikkusest. Nad saadeti Oswięcimi tööle rakedamiseks.»

Kolmas dokument on obersturmführer Schwarzzi kiri 20. veebruarist 1943 peavalitsusele DII Oranienburgis. Dokument käsitleb 5022 juudi ärasaatmist Terezinist. See on vastuseks telegrammile 17. veebruarist 1943. «Eritöötlaste» all, mida kirjas korduvalt mainitakse, on mõeldud gaasiga mürgitamist.

Kirjas teatatakse:

«21. jaanuaril 1943 saabunud 2000 juudist tunnistati tööjõuliseks 418 (254 meest ja 164 naist) = 20,9 protsenti.

24. jaanuaril 1943 saabunud ešelon: 2029 juuti, nendest valiti töö jaoks välja 228 (148 meest ja 80 naist) = 11,2 protsenti.

27. jaanuaril 1943 saabunud ešelon: 993 juuti; tööjõuliseks tunnistatud 284 (212 meest ja 72 naist) = 22,5 protsenti.

Eritöötlaste osaliseks sai 21. jaanuaril 1943. aastal 1582 inimest, nende hulgas 602 meest ja 980 naist lastega; 24. jaanuaril 1801 inimest, nende hulgas 623 meest ja 1178 naist lastega; 27. jaanuaril 709 inimest, nende hulgas 197 meest ja 512 naist lastega.

Meeste eritöötlaste põhjuseks oli füüsiline nõrkus ja naistel asjaolu, et enamikul nendest olid lapsed.»

Schwarzzi allkirja all on märge:

«Pärast karantiini määrati kõik vangid 15. veebruaril 1943 ehitustöödele.

Meeste vanus: 18—40 aastat.

Naiste vanus: 18—33 aastat.»

Natslik pedantlikkus ilmneb väga veenvalt selles surmabilansis; dokumendis on kõik arvutused tehtud kuni küm-nendikprotsentideni.

Natsid võtsid Terezinist saabunud ešelonide saatuse kokku statistikatabelis.

	Uusi vange	Tunnistatud tööjõuliseks		Gaas	
		mehed	naised	mehed	naised
21. jaanuar 1943	2000	254	164	602	980
24. jaanuar 1943	2029	148	80	623	1178
27. jaanuar 1943	993	212	72	197	512
K o k k u	5022	614	316	1422	2670

7. ja 9. septembril saabus Terezinist veel 5000 Tšehhi juuti. Kogu laagrit hämmastas see, et esmakordselt Birkenau ajaloos ei saadetud ühtki äsja saabunud juuti gaasikambrisse. Kõik nad, mehed, naised, lapsed, vanad ja haiged, suunati uude laagrisse BIIb, mida hakati nimetama Tšehhi juutide perekonnalaagriks.

Laager ei olnud tollal veel valmis ehitatud. Pooleliolevates blokkides ei olnud narisid ega voodeid. Kaua aega ei saanud vangid vett.

Laagrivanemaks nimetati vana traditsiooni kohaselt saksa kurjategija — Arno Böhm, mõrvar Frankfurdist Maini ääres. Talle tehti ülesandeks juhtida laagri väljaehitamist. Eelkõige sisustas ta endale luksusliku korteri ja võttis endale teenijateks kõige nägusamad noored naisvangid. See mõrvar mürgitas peksu ja mõnitamisega vangide elu. Eriti armastas ta peksta naisi.

Juhtkond andis korralduse, et selle laagri ülemus valitaks vangide eneste hulgast. Seega määrati laagris BIIb, ainsas Oswięcimi laagris, kapodeks Tšehhoslovakkia kodanikud: meestelaagris mehed ja naistelaagris naised. See kergendas mõnevõrra vangide elu. Erinevalt ülejäänud vangidest töötasid selle laagri vahialused ainult oma laagri ehitamisel. SS-lased teatasid, et laager on Rahvusvahelise Punase Risti järelevalve all ja et seal on kehtestatud pooleaastane karantiin.

Meie paigutamisest laagrisse kuni 1943. aastani ei olnud me raamatut käes hoidnud. Meie ainsaks lugemisvaraks olid kirjad omastelt, vahel harva õnnestus salaja lugeda saksa lehti. Pärast ešelonide saabumist Terezinist toimusid mõningad muutused. Uued vangid tõid kaasa tükikese kodumaad: Birkenausse ilmus üsna palju tšehhi raamatuid, mida oli korda läinud hävingust päästa.

Need polnud üksnes tšehhi autorite (vennad Čapekid, Eduard Bass, Jaromir John, Karel Poláček jt.), vaid ka keelatud saksa kirjanike (Feuchtwanger jt.) teosed. Neid raamatuid lugesime õhtuti ja pühapäeviti. Me kuulsime jälle Voskoveci ja Werichi laule. Kõik see andis jõudu juurde ja andis tagasipääsmise lootuse.

Meil läks korda hiilida uude laagrisse BIIb septembris 1943, kohe Terezini ešelonide saabumise päeval. Pääsesime sinna lukksepatööde tegemise ettekäändel. Erich Kulka leidis seal naise ja poja, kellest oli lahkunud kolm aastat tagasi.

Me jutustasime selle laagri omavalitsuse liikmetele sellest, mis toimub Birkenaus. Algul nad ei uskunud, kuid hiljem, olles ise näinud inimeste hävitamist laagris, sai neile selgeks, et uue laagri vangid elavad tõepoolest paremates tingimustes.

Uude laagrisse ei pääsenud eriloata ükski vang naaberlaagritest: SS-lased kartsid, et uustulnukad saavad teada, kuidas Birkenaus mürgitatakse ja põletatakse inimesi. Laagri gestaapo, mida tollal juhtis SS-lane Grabner, andis korralduse, et uued vangid märgiksid oma kirjades: «Olen terve ja elan hästi.» Vangid pidid näitama saatja aadressina: «Birkenau töölaager.» Iga vang oli kohustatud kirjutama vähemalt ühe sellise kirja. Uue laagri vangidel oli õigus kirjutada regulaarselt, iga kuu, kuna aga juudisoost vangid teistes Oswięcimi laagrites võisid kirjutada ainult erandjuhtumil.

Peale selle võisid vangid saada pakke. Üksvahe tuli laagrisse kuni tuhat pakki päevas. Need saadetised kergendasid vahialuste elu märksa. Koos toiduainetega tekkis lootus: kirjadest ja leivasse peidetud sõnumitest leidsid vangid andmeid sündmuste kohta kogu maailmas.

Laagris parandati mõnevõrra rasedate naiste ja laste elutingimusi. Neile anti paremat toitu, võid ja saia. Ent need dieetportsjonid olid nii väikesed, et naised ja lapsed eelistasid tavalisi laagriportsjone. Lapsed elasid erilises, hästi sisustatud blokis. Nad õppisid tšehhi keelt. Seal korraldati muusikaõhtuid, kus tihti viibisid Birkenau laagri komandant Schwarzhuber ja teised SS-lased. Kahes blokis paiknes laatsaret, kus töötasid professorid, dotsendid ja arstid.

Esimesest pilgust oli elu siin hoopis teistugune kui muudes laagrites. See oli laagri omavalitsuse teene.

Enamik selle laagri vange ei tundnud muude koonduslaagrite «kombeid»: kõik vangid olid ühest rahvusest ja see hoidis suurel määral ära tülisid, mis olid nii iseloomulikud ülejäänud laagritele.

20. detsembril 1943 jõudis Terezinist Birkenausse uus ešelon, kus oli 5000 Tšehhi juuti. Nendega talitati samuti nagu 1943. aasta septembris saabunutega; gaasikambrisse ei saadetud kedagi. Kõik viidi perekonnalaagrisse BIIb.

Seda kasutades korraldasid rapportführer Buntrock ja bandiit Böhm üldise läbiotsimise ning korjasid vangidelt ära kõik väärtasjad.

Selles ešelonis olid ka Terezini geto ülem Jakob Edelstein ja tema lähemad abilised. Nad lahutati perekondadest ja saadeti laagrisse Oswięcim I, kus nad paigutati vanglablokki nr. 11. See oli karistus selle eest, et nad soodustasid põgenemisi Terezinist.

Tšehhi perekonnalaager sai ravimeid; seati sisse ambulatoorium. Laagri administratsioon kutsus tšehhi arste koostööle SS-arstidega. SS-lasest arst käis sageli laagri lastekodus ja jälgis kasvatustööd ning arstlikku järelevahtet. Kord sai lastekodu juhataja Hirsch korralduse saata Schveitsi «objektiivne» ülevaade laste seisukorrast ja kasvatustööst tšehhi laagris.

Tekkis mulje, et laagri juhtkond on üpris huvitatud vangidele niisuguste soodsate tingimuste loomisest.

Huviäratav ja salapärane oli külaskäik, mille laagrisse tegi Berliinist Riikliku Julgeoleku Peavalitsuse (RSHA) kõrgem ohvitser Eichmann, kellele oli ülesandeks tehtud «juudiküsimuse lahendamine» kogu Saksamaal¹. Näis, et Berliin tunneb erakordset huvi tšehhi laagri vastu; ent need, kes tundsid Eichmanni juba Terezinist, näiteks dr. Janovic, kinnitasid, et tema visiidid ei too midagi head².

2. märtsil 1944 jagati Tšehhi juutide perekonnalaagri vangidele välja erilised kirjalangid ja kästi kirjad dateerida 25. 3. 1944. Juba 4. märtsil hakkasid levima kuuldused, et laager likvideeritakse, sest pooleaastane karantiin lõpeb. 5. märtsil tuli laagri kantseleisse komandant Schwarzhuber ise ja teatas, et septembris 1943 saabunud vangid saadetakse teise kohta.

Järgmisel ööl tuli ta jälle laagrisse, kusjuures oli tugevasti purjus. Schwarzhuber sundis naise lahti riietuma ja valis nende hulgast välja need, kes tema sõnade järgi saadetavat Heydebrecki Ülem-Sileesias. Ühtlasi käskis ta, et kantseleis koostatakse kõigi 1943. aasta septembris laagrisse saabunud vangide nimekiri ja märgitaks ära, missugust ametit keegi laagris on pidanud. Seda on vaja selleks, sel-

¹ «Juudiküsimuse lõplik lahendamine» («Endlösung der Judenfrage») — nii nimetati ametlikult juutide massilist hävitamist surmalagrites — algas pärast Saksamaa kallaletungi Nõukogude Liidule.

² SS-lane Adolf Eichmann oli RSHA osakonna IVA 4b ülem; ametlikult kandis see osakond «juutide ümberasustamise valitsuse» nime. Eichmann hoopis, et on hävitanud viis miljonit inimest. Mais 1945 põgenes ta Ameerika laagrist Alt-Aussee. 1960. aastal sattus Adolf Eichmann Iisraeli võimude kätte.

gitas Schwarzhuber, et uues laagris määrata nad samale kohale.

Me aimasime: kavatsusel on midagi hirmsat, sest varem ei paigutatud laagrist ärasaadetavatesse ešelonidesse kunagi lapsi ega lastega naisi. Samal päeval saime teada kohutava uudise: Kateřina Singer, SS-vanemnaisvalvuri sekretär, kuulab juhuslikult pealt SS-ohvitseri telefonikõnet Berliiniga. Laagri administratsioon sai käsu võtta kõik 1943. aasta septembris saabunud vangid «eritöölusse», s. o. saata nad kõik gaasikambritesse.

SS-ohvitserid viivitasid käsu täitmisega; naistelaagri komandant Hessler pöördus Berliini poole palvega, et lubataks välja valida töövõimelised mehed ja naised Birkenaus kasutamiseks. Selle eest sai ta distsiplinaarkaristuse, Schwarzhuberile aga anti käsk viibimata täita ülemuse korraldus.

Me tegime selle teatavaks perekonnalaagri omavalitsuse liikmetele. Nad ei uskunud. Tõepoolest oli raske mõista, et see on võimalik pärast tšehhi laagri vangide üsnagi talutavat kohtlemist.

7. märtsil 1944 käskis Schwarzhuber kõik septembris 1943 saabunud vangid, arvult 3800, üle viia meeste karantiinlaagrisse BIIa. Ta rahustas inimesi uuesti seletusega, et nad saadetakse uude perekonnalaagrisse Heydebrecki. Vangidel lubati kaasa võtta kõik asjad ja voodivarustus. Edasi ütles Schwarzhuber, et sõidavad ainult terved, kuna vanad ja haiged võivad jääda Birkenausse. Kõik see oli vale.

Õöl vastu 8. märtsi 1944 mürgitati kõik vangid!

See sündis järgmiselt. Pärast õhtust loendust, kell 18, rivistas Schwarzhuber üles kõik kapod ja blokivanemad ning teatas, et tal on tarvis noormehi raskema töö jaoks. Ta valis välja 40 kõige karmimat ja jõhkramat kapot. Saksa poliitvang Hans Röhrich sai aru, milles asi seisab, ja keeldus sellest osa võtmast. Schwarzhuber kiskus talt maha kapo-mehe sideme, käskis tal juuksed ära ajada ja vastuhakkaja vanglablokki saata.

Alatu asja jaoks väljavalitud noormehed varustati keppidega ja saadeti laagrisse BIIa, kus vange ootasid autod. Poole tunni pärast sõitsid kohale SS-lased koertega.

Kõigis ülejäänud Birkenau laagrites kästi sulgeda barakid ja esmakordselt Birkenau ajaloos pandi blokkide ette seisma SS-lased, kellel oli korraldus tulistada iga vangi,

kes barakist väljub. SS-lased mõistsid, et neil tuleb tege-
mist juutide suure üksmeelse ja teadliku grupiga. Seepärast
püüdsid nad oma plaani igati varjata ja kujutada asja nii,
nagu oleks tegu ainult lihtsa ümberasustamisega. Vale
viis selleni, et paljud vangid lakkasid kartmast ohtu ja
nende vastupanutahe löi kõikuma.

Ja ometi leidus vangide hulgas inimesi, kes aimasid natsi-
side kavatsusi. Nii püüdsid mõned blokivanemad vange
üles kutsuda vastuhakkamisele. Saanud sellest teada, võt-
sid sakslastest kapod nad kinni, peksid keppidega surnuks
ja viskasid laibad blokkidesse.

Kell 21 hakati laagris BIIa õnnetuid ohvreid autodele
paigutama. Sel hetkel lõpetasid mürgitamise teel oma elu
kaks kapot — Hirsch ja Jokl, et mitte näha, kuidas haka-
takse tapma naisi ja lapsi.

Autod sõitsid otse blokiuste ette. SS-lased piirasid blokid
sisse ning kapod ja blokivanemad hakkasid vange autodele
ajama. Seejärel veeti mehed esimesse ja naised teise kre-
matooriumi. Seal oli massimõrvaks juba kõik valmis.
SS-lastest vahtkond oli varustatud kuulipildujate ja gra-
naatidega.

Vangidel tuli mitu tundi järjekorda oodata. Sel ajal nad
kirjutasid hüvastijätukirju omastele, paludes, et vangid
erikomandost need edasi toimetaksid. Mõned kirjutasid
luuletusi. Üks kapo, kes aitas paigutada vange autodele,
andis meile tundmatu autori värsid, mida paluti alles hoida
nende jaoks, kes jõuavad vabadesse. Originaalid andsime
edasi Jozef Moravecile, õpetajale Kutna Horast, kes töö-
tas laagris palgalisena; ära kirjad saatsime Ota Krausi
naisele Božena Krausovale.

Gaasikambri hakkasid vangid laulma Tšehhoslovakkia
hümni «Kus on mu kodumaa?», «Tatra kohal on koit» ja
juudi laulu «Hatikvah», kuid ei jõudnud laulda lõpuni, sest
gaas lämmatas nad.

Schwarzhuber ja teised SS-lased jälgisid läbi akna
gaasikambri ukse inimeste hukku.

Laagrisse BIIb jäänud haiged ja vanad toodi samuti
krematooriumi, nii et ohvrite arv sellel hirmsal ööl ulatus
4000-ni.

Surmasaadetavaist valis SS-arst Mengele välja 9 arsti,
kellest jäi ellu 4, ja 12 meditsiiniõde. Peale selle jäi nakkus-
haiguste osakonda 40 haiget. Mengele arvas, et need nii-
kuinii surevad ja et nendele pole tarvis raisata gaasi. Ellu-

jäänud meditsiiniõdede hulgas oli Dina Gottliebova, kes täiendas meie raamatut oma joonistustega.

Selle natside kohutava roima kohta saatsime põhjaliku sõnumi Tomaš Mařakile Kostelanyst Uherske Hradište lähedal, kes töötas laagris palgalisena, ja Olga Kulkovale Novy Hrozenkovis.

Enamik meie kaasmaalasi, kes saabusid Birkenausse hiljem, ei uskunud, et natsid hävitasid kogu ešeloni, mis jõudis laagrisse septembris 1943. Nad osutasid vangide kirjadele, mis olid dateeritud 25. märtsil 1944 ja saadetud Dachauist (nii oli märgitud saatja aadressis). Ometi olid need kirjad saadetud Birkenauist 2. märtsil 1944.

Enne septembriešeloni likvideerimist astus laagrivanem mõrvar Böhm SS-i. Tema asemele määrati teine saksa roimar — Willy Brachmann.

Mais 1944 saabusid Terezinist uued ešelonid, mis tõid Birkenausse 10 000 inimest. Nad paigutati laagrisse BIIb seerianumbrite A ja B all.

Terezini ešeloni hävitamine jahmatas meid. Me püüdsime alati abistada oma kaasmaalasi, «organiseerisime» neile kõike hädavajalikku, saatsime pidevalt nende laagrisse kottide viisi toiduaineid, rõivaid ja pesu.

Seda suurem oli meie kurbus pärast 8. märtsi. Sellest päevast peale tegime ettevalmistusi põgenemiseks ja püüdsime igati säilitada tõendeid natside kuritööde kohta.

Vangid tšehhi perekonnalaagris, kes saabusid Birkenausse detsembris 1943 ja mais 1944, elasid pärast Terezini ešeloni hävitamist alatise hirmus, oodates õudusega pooleaastase «karantiini» lõppu.

Me käisime laagris BIIb, kuid endist südamlikku sidet laagriga enam ei olnud. Kõigile oli langenud surmasaadetute hirmsa saatuse vari. Mõned aga ei uskunud ikkagi veel, et natsid panid toime nii jõleda kuriteo. Nad tahtsid, et me kinnitaksime nende pääsemise lootusi.

Laagri administratsioon keelas igasuguse läbikäimise selle laagri vangidega. Ta eitas Terezini ešeloni hävitamist ja levitas oma agentide kaudu kuuldust, et vangid viidi lihtsalt üle teise laagrisse. Kord me sattusime äärmiselt raskesse olukorda: SS-lane Schenck sai teada, et me jutustasime tšehhi perekonnalaagri vangidele 1944. aasta 8. märtsi traagilisest ööst. Meile keelati sissepääs laagrisse BIIb. Nüüd tuli meil kasutada kavalust, et näha omakseid selles laagris.

Dotsent dr. Fišer Prahast, kes nagu meiegi pärast vabanemist pöördus tagasi kodumaale, ei tahtnud meid tollal kuidagi uskuda. Ta väitis, et kogu ešeloni hävitamine olevat puhttehniliselt võimatu, ja viitas SS-lastete valekinnitustele, kes püüdsid vange rahustada. Fišer haaras nagu uppuja õlekõrrest kinni nendest kinnitustest ega tahtnud uskuda seda, et inimesed, kes pakkusid talle teaduslikku koostööd, oleksid tapnud gaasikambris tema poja, elukutselt samuti arsti.

Vangid laagris BIIb ootasid meeleheitel 20. juunit 1944, millal pidi lõppema «karantiin» ja tulema teine katastroof. Nad lugesid iga päeva ja ütlesid meile:

«Kuu aja pärast, neljateistkümne päeva pärast satume ka meie ahju.»

Me püüdsime neid igati julgustada ja lohutada, kuid ei uskunud ka ise oma sõnu.

Siis saabus 20. juuni 1944. Mees- ja naisvangid olid organiseeritud gruppideks, kes pidid natsidele vastupanu osutama. Vangid olid muretsenud nugasid, keppe ja bensiini. Oli otsustatud, et hetkel, kui tuleb nende ärasaatmise käsk, süüdatakse blokid. Kõikjal, kus võis midagi teada saada laagri juhtkonna plaanidest, kantseleides ja mujal, olid meil omad inimesed. Nad pidid meid informeerima natside kavatsustest. Nende hulgast, kes sepiitsesid siis vangide ülestõusu, jõudsid mõned ära oodata vabanemise tunni ja pöördusid kodumaale. Dr. Alfred Milek ja Ludvik Sand võivad teatada palju üksikasju läbielatud traagilisest sündmusest.

20. juunil ei tulnud tšehhi perekonnalaagri teist hävitamist. Sündmused kujunesid mõnevõrra teisiti. Vanglabloki nr. 1 ees laagris Oswięcim I, kus peeti Edelsteini ja ta kaaslasi, peatus politseiauto. Neile öeldi, et juurdlus nende asjas on lõppenud ja et nad sõidavad oma perekondade juurde Birkenausse. Selle asemel aga toimetati nad krematooriumi.

Seejärel sõitis sama auto laagrisse BIIb nende omaste järele. Edelsteini naine lamas raskesti haigena blokis nr. 32 ja vangist arst ei tahtnud lasta teda ära viia. Mõne minuti pärast tuli laagri komandandilt Schwarzhuberilt korraldus naine viibimata ära tuua. Võeti kaasa ka tema laps ja ema. Kõik kolm viidi krematooriumi.

Seal, hukkamisruumis, nad nägid Edelsteini. Seejärel lasti kõik maha.

Kaks SS-last – laagrikomandanti.

Rudolf Hoess, kõigi Oświęcimii laagrite ülemkomandant, 1947. aastal Varssavis surma mõistetud.

Hans Aumeier, Oświęcimii I laagri komandant, 1947. aastal Krakovis surma mõistetud.

Rong saabus Birkenausse.

Inimesed väljusid rongist ega teadnud, kuhu nad on jõudnud. Nad kohtasid siin kaasmaalasi ja sõpru. Püüdsid üles otsida oma pagasit, mis vangide evakueerimise osakonnas neilt ära võeti.

Pildil on tagaplaanil näha naistelaagri sissekäigul asuv valvehoone. Sellest paremale jätkub heledate betoontulpadega okastrataad. Olulisim fotol on taga paremal: krematoorium nr. 1 selged piirjooned.

Emad lastega sorteerimise eel.

Kinnastatud käe liigutusega saadetakse kas surma või jäetakse ellu. Mõni sekund pärast jälleenägemisrõõmu otsustab SS-lase vormis noormees, kas vanem mees, kellel ta hoiab kinni nõõbist, tohib veel mõne tunni elada natsistliku orjana, mis pärastpoole lõpeb surmaga põletusahjus. Kui sõrm osutab vasakule, siis võib inimene veel elada, kui paremale, siis on inimene juba paari tunni pärast muudetud tuhaks.

Nagu loomalaadal. Vaevalt on kaks tööle määratud tütarlast paar sammu eemaldunud, kui näeme SS-lastest ees seismas juba teist meest ja SS-lase sõrme liigutus määrab ta saatuse. Seleksioon – natsistlik kohus, milles surmaotsus on garanteeritud. Üksteise järel kiirel sammul astutakse SS-lastest ette, et need otsustaksid, kas lastakse veel elada. Mehed ja naised defileerivad ükshaaval SS-lastest vaenlaste ees.

SS-lased võitlevad . . . See foto on asitõend.

20. juunist 1. juulini 1944 käisid iga päev laagris SS-ohvitserid. Jäi mulje, et nad otsivad uut moodust laagri likvideerimiseks, kartes, et 8. märtsi öö kordumine võib kogu Birkenaus ülestõusu välja kutsuda. Juuni lõpul teatasid SS-lased vangidele, et nad saadetakse tööle uude kohta.

Nad täitsid osaliselt oma lubaduse.

1. juulil 1944 valis Schwarzhuber laagris välja tuhat tööjõulist meest. Samal päeval aeti neil juuksed maha, nad riietati triibulisse vangirüüsse ja saadeti Sachsenhauseni koonduslaagrisse, sealt edasi Schwarzheide laagrisse. Siin määrati nad väga raskele tööle, nii et ellu jäi kõigest 220 meest.

Seejärel saadeti 500 meest Saksamaale; 80 noormeest vanuses 16 kuni 18 aastat viidi meestelaagrisse BIId, et neid kasutada õpilastena Saksamaa vabrikutes.

Ligi 2000 noort lasteta naist saadeti Hamburgi ja Stuttgarti.

Laagrisse jäi 6000 inimest, peamiselt naised ja lapsed. Ööl vastu 10. ja 12. juulit 1944 hävitati nad gaasikambrites.

Nendest, kes elasid üle 1944. aasta märtsi ja juuli, jutustab Hana Roubičkova Prahast, vang nr. 71584:

«Pärast 7. märtsi on meie lager nagu kalmistu. Blokid on pooltühjad ja kõikjal viirastuvad meile tapetud seltsimeeste näod.

Nende töökohtadele määrati meie vangid, kuid see ei röömusta kedagi. Me kõik teadsime, et kolme kuu pärast saab meil täis kuus kuud laagris viibimist ja et meid saadetakse siis samuti gaasikambritesse.

Kui mais tuli Terezinist veel üks ešelon, määrati uued vangid mitmesugustele kohtadele, ja meie blokivanem selgitas, et ta peab neid tutvustama tööga, sest ešelon saadetakse varsti krematooriumi.

Me töötame ja püüame mitte mõelda sellele, mis meid ees ootab, ent iga töö tundub absurdsena ja naeruväärsena. Milleks parandada elutingimusi laagris? Kelle jaoks? Meid on jäetud rahule ainult selleks, et me kuidagi venitaksime välja juulikuuni. Me loeme kuid, nädalaid ja päevi.

On kevad, kuid meie teame seda ainult kalendri järgi. Vangid näevad ainult liiva, okastraati ja tükki sinist taevast. See on meie viimne kevad. Ja me loeme oma elu viimseid päevi...

Närvilisus laagris suureneb. Iga õhtu seisame öötundi-

deni väljas blokkide ees ja vaatame krematooriume. Läbi raskete suitsupilvede tungivad tulekeeled taevasse. Meieni kandub põlevate luude lehk.

Mõne päeva pärast neelab hirmus ahi ka meid. Tähistaevas aga vaatab sama ükskõikselt seda uut jõledat kuritööd.

Laupäevaõhtu. Ootamatult tuleb laagrisse rapportführer. Midagi on kavatsusel. Võib-olla tõigi ta meile surmaotsuse?

Ei. Ta teatab esialgu tähtsusetuna tunduva uudise: kõik mehed ja naised vanuses 16 kuni 40 aastat vaadatakse üle peaarsti dr. Mengele poolt ja saadetakse tööle mujale; kõik ülejäänud vangid jäävad laagrisse. Keegi ei usu teda.

Asjata püütakse meid veenda, et nüüd, viiendal sõja-aastal, vajab Saksamaa tööjõudu. Me aimame, ei — me teame kindlalt, et kavatsusel on uus pettus...

Me pole nii rumalad ja mõistame, miks nad seda komöödiat mängivad: natsid kardavad ülestõusu ja tahavad võimalikult kiiresti laagrist eemaldada terved ja tugevad inimesed. Laagrisse jäetavad vangid — lastega naised, vanad ja haiged — ei suuda vastupanu osutada...

Sel ööl ei saanud meie laagris keegi sõba silmale. Blokist blokki hiilivad mingid kujud. Valmistume ülestõusuks. Ei, üksinda me surma ei lähe! Mõne nendest elajatest võtame endaga kaasa!

Oleme kõik hästi läbi kaalunud ja tunneme kuskil südamesopis, et meil ei ole pääsu. Nad saadavad meid surma hetkel, kui me seda kõige vähem ootame. On nad ju meid seniajani aina petnud!

Pühapäeval, 2. juulil 1944, läheme arstlikule ülevaatu-sele; hommikupoole mehed ja pärast lõunat naised. Ma tean, et dr. Mengele tunnistab mind töövõimeliseks, kuid ei rõõmusta selle üle. See on ju komöödia. Niikuinii läheme kõik gaasikambritesse, ainult eraldi: algul noored ja pärast vanad. Nad ei luba meil asuda viimsele teekonnale koos ema emadega.

Pühapäeval enne lõunat seisab kogu meie laagri elanikkond maanteel. Meie mehed, viiekaupa rivis, lahkuvad laagrist. Kõigil on närvid ülimalt pingul: kuhu poole nad lähevad, kas ümber nurga paremale, meeste karantiinlaagrisse BIIa, kuhu märtsis läksid meie seltsimehed, või vasakule, raudtee poole?

Nad lähevad vasakule.

Me kardame hingata. Mõne aja pärast, mis tundub terve

igavikuna, teatavad meile vangid põhilisest meestelaagrist BIId, et meie mehed on desinfektsioonijaamas, kus neid riietatakse triibulistesse vangirõivastesse. Südames sütib lootusesäde! Võib-olla saadetakse nad tõesti tööle?

Pärast lõunat seisame kõik jälle maanteel ja vaatame, kuidas raudteel antakse ette vaguneid. Niimoodi seisame kaks tundi. Lõpuks tuuakse platvormile sinivalgetriibuliste meeste kolonn. Me usume ainult siis, kui oma silmaga näeme, et nad tõepoolest paigutatakse vagunitesse.

Püüame ära tunda nägusid: jah, muidugi, need on meie mehed! Nad on elus, nad sõidavad kuhugi tööle! On sündinud ime. Meie, noored, võime ellu jääda! Me embame ja suudleme üksteist, oleme õnnest joobunud. Me jääme ellu, jääme ellu! . . .

Alles hiljem me saame teada, et kümnest tuhandest jääb ellu ainult kolm tuhat. Meie isad ja emad, meie haiged kaaslased, meie lapsed — kõik nad lähevad gaasikambritesse. Lahkumine on väga raske. Me teame, et ei näe neid enam iialgi.

Tööjõuliseks tunnistatud emad võivad valida: kas sõita laagrist minema ilma lasteta või surra koos nendega. Enamik naised valib gaasikambri.

Kui me laagrist lahkume, muutub meie süda eriti raskeks. Siin, selles laagris, oleme nii palju läbi elanud, siin oleme näinud paljude sõprade surma, siin ootasime enda surma. Ja nüüd peame lahkuma omastest, oma perekondadest, oma lastest. Oleme nüüd jämedas vangirüüs. Lusikas ja hambahari on kogu pagas. Meid paigutatakse loomavagunitesse. Igas vagunis on kaks relvastatud SS-last. Rong sõidab meie endisest laagrist mööda. Nüüd on see tühi: kaks päeva tagasi viidi kõik meie omaksed krematooriumi.

Homme või mõne päeva pärast tuuakse laagrisse uued vangid ja mõne aja möödudes hävitatakse ka nemad. Kuid me ei taha mõelda minevikule. Oleme õnnelikud, et elame, tulevikku me aga ei karda. Ei saa ju ükski teine laager olla hirmsam Birkenauist ja lõpuks peab sõda varsti lõppema!

Krematooriumide kõrged ahjud jäävad kaugele ja kaovad siis hoopis. Me hingame täie rinnaga, sest usume, et oleme alatiseks pääsenud krematooriumist.»

Tšehhi perekonnalaagri likvideerimisel 1944. aasta juulis etendus palju tragöödiad, mis olid seotud katsetega päästa naisi ja lapsi. Kõik naised, kes tõrkusid oma lapsi ära and-

mast, saadeti gaasikambrisse. Ellu pidid jääma ainult noored lasteta naised, keda võis panna tööle Saksamaal.

Endine vang Jiři Frenkel, kes elas üle tšehhi perekonnalaagri teise likvideerimise, jutustab selle laagri naiste traagöödiast:

«Kui ma astusin blokki nr. 27, kus elasid lastega naised, nägin hirmsat vaatepilti. Jäin kurdiks karjetest ja nutust. Tungisin läbi naiste, meeste ja laste. Mehed olid tulnud, et veeta viimaseid tunde koos perekonnaga. Äkki kuulsin läbi kõra naisehäält. Noor naine oli roninud piki blokki kulgevale tellistest küttetorule. Tema paremal käisel oli bloki vanema side. Ta hoidis süles väikest tüdrukut. Kõik jäid vaikseks.

«Emad,» ütles ta kindla häälega, «sain teada, et naised saadetakse tööle Saksamaale. Ma palusin Mengelet, et meil lubatakse kaasa võtta lapsed. Ta ei lubanud. Meil on nüüd ainult kaks võimalust: kas sõita tööle üksinda või jääda siia koos lastega. Igaüks meist võib valida ühe nendest võimalustest. Kas tahate teada, mida mina olen otsustanud? Muidugi teen ma nii, nagu arvatavasti ka teie teete. Ma usun seda. Tulgu mis tuleb, kuid ma ei jäta iialgi oma last maha.»

Üks noor naine, kellel oli neljakuune laps, teatas arstlikul ülevaatusel, et tal lapsi ei ole. Ta ei tahtnud lahkuda oma lapsest, sest teadis hästi, mis teda oleks oodanud, kui ta oleks üles andnud, et tal on laps.

Ja nii ta seisis naiste hulgas, kes pidid tööle saadetama. Pärast kaasasolevate asjade läbivaatamist saadeti naised karantiinlaagrisse B1a, kus neile korraldati blokis nr. 25 teistkordne läbiotsimine. Selle naise kandekoti põhjas leiti neljakuune laps, kes oli hoolikalt ära peidetud. Ta lamas kotis vaikselt, otsekui aru saades, et ema võitleb ta elu eest.

Algul näis, et SS-lased on liigutatud noore naise leidlikkusest ja ennastsalgavusest. Nad lubasid naistel hoolitseda ema ja lapse eest. Ja kõik rõõmustasid, et üksainuskord on inimlikkus võitnud. Ent see polnud nii. Natsid jäid endale ustavaks: kahe päeva pärast tuli sanitaarauto ning naine ja laps viidi gaasikambrisse.

Pärast Tšehhi juutide perekonnalaagri likvideerimist võeti iga uus ešelon Terezinist vastu juba kindlaksmääratud korras: vangid vaadati üle otse platvormil, kusjuures suurem osa neist saadeti kohe gaasikambritesse ja ainult väike grupp viidi laagrisse.

Septembris ja oktoobris 1944 saabus Tereziniist Birkenausse ligi 18 000 inimest. Laagrisse saadeti nendest ainult 10 protsendi ümber.

Ühest Terezini ešelonist saadeti laagrisse kõigest kaheksa inimest. Viimane ešelon Tereziniist saabus 28. oktoobril 1944.

Oswięcimi laagrite peakomandandi Rudolf Hoessi kohtuprotsessil Varssavis 1947. aasta märtsis selgus, miks 8. märtsil 1944 hävitati tšehhi perekonnalaager.

Poola prokuröri küsimusele, mispärast täielikult hävitati Tereziniist septembris 1943 saabunud ja kuus kuud laagris olnud ešelon, vastas Hoess, et vangid tapeti alles kuue kuu möödumisel seepärast, et rahustada Tšehhi üldsust ja peamiselt neid, kes olid jäänud Terezini. Perekonnalaagri vangid olid omamoodi söödaks uutele ohvritele. Natsid sundisid vange kirjades märkima, et nad elavad laagreis hästi. Kui laager oli ära etendanud oma osa, tunnistas Berliin selle otstarbe täidetuks ja andis käsu laager likvideerida.

SLOVAKKIAST

Slovakkiast, mille fašistid anastasid 1939. aastal, viidi ajavahemikus 1942—1944 Oswięcimi enam kui 66 000 inimest. Märtsi lõpust augustini 1942 saabus Oswięcimi ligi 47 000 slovaki. Siis tuli vaheaeg septembrini 1944, kuid pärast slovakkide rahvusliku ülestõusu mahasurumist toimetati Oswięcimi ühekorraga 14 000 inimest. Peale selle saadeti palju ešelone Slovakkiast ka teistesse koonduslaagritesse.

Inimeste väljavedamisega Slovakkiast tegeles Wisliceny — hitlerlik nõuandja Slovakkia fašistliku valitsuse juures. Tema tegevus kujutas endast organiseeritud väljaressimist ja šantažeerimist. Tema algatas kampaania «Raha või elu». Sellest mängust võisid osa võtta ainult rikkad. Wisliceny oli seotud grupi slovaki fašistidega kõrgematest «valitsus»-organitest. Suure tasu eest vabastasid nad inimesi Oswięcimi saatmisest. Need kulssidetagused mahhinatsioonid sarnanevad väga sellega, mis toimus 1944. aastal Ungaris.

Üks endisi Oswięcimi vange Kateřina Singerova jutustab sellest, kuidas natsid hoidsid Oswięcimi saladust:

«Märtsis 1942 kutsuti mind keskusse, mis saatis inimesi

uutesse elupaikadesse. Meile öeldi, et sõidame Poolasse, kus meil tuleb ette valmistada elamud oma perekondade jaoks, seejärel aga hakkame töötama erialal. Meil lubati kaasa võtta kõige hädavajalikumad asjad. Aprilli algul paigutati meid kaubavagunitesse ja ešelon hakkas liikuma Poola piiri suunas.

Me saabusime Oswięcimi platvormile, kust meid SS-laste saatel viidi laagrisse Oswięcim I. Seal korjati meilt kõik meie asjad ja riietati meid nõukogude sõjavangidest järelejäänud vanadesse vormirõivastesse. Ka jalatsid pidime ära andma, vastu saime puukingad, mis põhjustasid piina ja kannatust. Eriti rusuv oli see, et kõigil aeti pea paljaks.

Tollal Birkenau laagrit alles ehitati. Seal töötasid nõukogude sõjavangid. Meie jaoks tööd ei leidunud, kuid et meil oleks tegevus, sunniti meid mõttetult laduma kive ühest hunnikust teise. Hiljem me ehitasime barakke SS-laste jaoks ja maanteed ning kaevasime kuivenduskanaleid. Meil ei olnud labidaid, kirkasid ega kärusid, nii et savi tuli tõsta paljaste kätega ja vedada seda omatehtud kandraamidega või otse sõduripluusides. Blokke talvel ei köetud, kööki laagris siis veel ei olnud, leent toodi autodega teisest laagrist, nii et see oli alati külm. Naistel tuli töötada vihma ja lume käes. Riided olid märjad, haiged jalad valutasid, paljakspõetud pead kattusid paisete ja haavanditega. Inimesi suri kui kärbseid. Meeleheitel jooksid paljud traati, kus kulges kõrgepingevool.

Mais hakkasid Slovakkias saabuma meie perekonnad. Kohe pärast iga uue ešeloni saabumist sorteerisid SS-lased inimesi «kergele» ja «raskele tööle». «Kerge töö» tähendas surma gaasikambris ja «raske töö» kurba elu laagris. Uustulnukatele töötati, et nad saavad kokku oma poegade, tütarde ja sugulastega, kuid enamikku neist ei olnud enam elavate kirjas.

Kord sügisel levis laagris kuuldus, et saabub mingi komisjon. Algasid aktiivsed ettevalmistused selle vastuvõtmiseks. Vanad kaltsud, mis olid seni olnud kehakatteks, asendati naisterõivastega. Mõned meist said isegi aluspesu; pähe kästi siduda valged rätid. Komisjoniga juttu ajama määrati neid, kes töötasid kantseleis või mõnel muul kergemal töö. Neid õpetati, kuidas vastata komisjoni küsimustele, ja hoiatati, et vääralt vastamise korral saavad nad karmilt nuhelda. Nad pidid ütleva: «Me töötame laagris oma erialal. Meie elu on hea. Meil lubati jätta enda

kätte kõik kaasatoodud asjad. Meil lubatakse vabalt kirjavahetust pidada ja pakke saada...»

Kui komisjon saabus, viidi meid kõiki barakkidest välja ja rivistati kolonnidesse 15 meetri kaugusel komisjoni liikmetest. Nendega kõnelda võisid ainult selleks eriliselt määratud naised. Komisjoni liikmed pildistasid neid.

Niipea kui komisjon oli lahkunud, võeti meilt uued asjad ära ja anti jälle tagasi vanad kaltsud. Kui Oswięcimi saabusid uued ešelonid, jutustasid uustulnukad meile, et nad nägid slovaki ajalehtedes meie pilte ja lugesid meie jutujamisi ajakirjanikega. Seepärast asusid nad rahulikult siia teele ja võtsid kaasa oma parimad asjad. Paljud palusid koguni ise, et nad saadetakse Oswięcimi, lootes niimoodi pääseda Hlinka fašistide tagakiusamisest.»

Oswięcimi saadetud 66 000 inimesest jõudis Slovakkiasse tagasi vähem kui 300.

NÕUKOGUDE SÕJAVANGIDE HÄVITAMINE

Birkenaus oli üsna suur grupp vange, kes kaua aega kandsid seljal tähti SU (Sowjet Union — Nõukogude Liit). Need olid nõukogude sõjavangid. Peale nende sattus laagrisse rühm tsiviiliskuid Nõukogude Liidust. Sõjavangid hoidusid mõnevõrra eemale teistest ja olid ettevaatlikud. See on seletatav asjaoluga, et nende hulgas oli kõrgemaid ohvitseri ja silmapaistvaid poliitvõitlejaid, kelle nime hoiti saladuses.

Hiljem tutvusime mõnega nendest lähemalt. Kaua aega me ei võinud isegi aimata, et üks neist, elatanud mees, kes laagris pühkis teeradasid, oli Nõukogude armee kindral ja juhtis sõjavangide salaorganisatsiooni.

Suure hulga nõukogude sõjavangide armutu hävitamine kõneleb veenvalt natside inimvihkajalikest plaanidest, kes püüdsid anastada «eluruumi» slaavi rahvaste arvel.

Pärast sõda avastati dokumente, mis mitte ainult ei paljastanud natside kavatsusi, vaid reetsid ka nende hirmu nõukogude inimese ees. See hirm oli täiesti õigustatud. Me kogesime ise koonduslaagrites, et nõukogude vangid, eriti aga sõjavangid, olid kõige mehisemad ja tugevamad fašismivastased võitlejad. Nad tõestasid seda oma üksmeele ja sangarlusega. 1942. aastal, kui fašistlik armee tungis Kaukaasia peale, olid just nemad need, kes imetlusväärse

rahuga ja külmavereliselt kinnitasid meile, et Nõukogude Liit on võimatu.

1941. aastal hakati kõigis suurtes koonduslaagrites sõjavange massiliselt hukkama. Algul lasti neid maha, hiljem hakati neid surmama gaasikambrites. Et summutada kuulipildujavalanguid, sunniti kõiki vahialuseid laagris sõjavangide hukkamise ajal laulma. Tunni aja möödudes vedasid veoautod hukatute laibad krematooriumi. Vangid hakkasid mõistma, mis toimub. Seepärast loobusid SS-lased aja jooksul isegi niimoodi maskeerimast nõukogude sõjavangide mõrvamist.

See, mille me elasime läbi 1941. aastal Neuengammes, leidis aset nõukogude sõjavangidega Oswięcimis. Nagu näitavad teated ja dokumendid teistest laagritest, oli nõukogude sõjavangide massiline tapmine iseloomulik kõigile hitlerlikele koonduslaagritele.

Päästa nõukogude sõjavange laagris oli võimatu, sest juba enne nende saabumist laagrisse oli gestaapo otsustanud nende saatuse: «Eritöötlus». Nõukogude sõjavangide massiline hukkamine leidis aset Riikliku Julgeoleku Peavalitsuse käsul. Natsid hävitasid eelkõige Nõukogude ohvitseride, kommunistide ja kommunistlike noori. Kõigis sõjavangide laagrites oli natsidel salakuulajaid valgekaartlaste ja endiste tsaariohvitseride näol. Viimased pidid sõjavangide hulgast välja selgitama ohvitseride, parteitöötajaid ja teisi aktiviste.

Nõukogude sõjavange tappes juhendusid SS-lased salajastest eriinstruktsioonidest, mis olid koostatud ülemjuhatusel käsikirjade alusel.

Instruktsioonides öeldi:

«2,5 miljoni nõukogude sõjavangi ülalpidamine, majutamine ja töösserakendamine riigis seab riigi ja sõjaväe juhtide ette uusi suuri ülesandeid. Varem antud käsikirjade ja instruktsioonide põhjal rajatakse suuremal osal vallutatud territooriumist baas saksa kolonisatsiooni jaoks. Selleks on meil vaja inimesi, kes suudaksid taastada töötuse ja põllumajanduse.

Meil ei ole veel vajalikul hulgal kaasmaalasi, kes tuleksid selle ülesandega toime. See asjaolu sunnib meid kasutama vene inimest. Ent on arusaadav, et me ei või kasutada iga venelast. Kahekümnendatest aastatest kuni tänaseni on venelasi väsimatult kasvatatud bolševistlikus vaimus ja ässitatud kõigi teiste rahvaste vastu. Seepärast tuleb välja

Naiste ja laste sorteerimine toimus väga kiiresti, kõik nad olid määratud surmale.

Mõni minut hiljem lõpeb naiste ja laste sorteerimine. Vasakul lähevad naised surma. Mõne hetke pärast alustavad SS-lased saabunud meeste sorteerimist.

Uuest ešelonist valitud „töökõlblikud“ mehed on juba püगतud ja tätoveeritud ning desinfectsiooni läbi teinud. Nad on jõudnud barakkide ette ja saavad vangirõivad. 1944. aastal suundusid ešelonid sisemaale natsistide sõjatehastesse.

Rühm noori töölemääratud naisi

selgitada ja kõrvaldada kõik mittevajalikud elemendid, keda leidub okupeeritud maadesse tööle saadetavate vangide hulgas. Meile on poliitiliselt ebasoovitavad eelkõige riigi- ja poliitikategelased, üleriigilise, oblastilise ja kohaliku tähtsusega parteifunktsionäärid, kõik poliitilised komissarid armees, kesksete või kohalike riigiorganite töötajad, nõukogude haritlased, kõik juudid ja üldse kõik isikud, kes on tuntud kui mässajad ja fanaatikud. Edasi tuleb välja selgitada kõik isikud, kes võivad aidata avastada ülalmainitud poliitiliselt ohtlikke elemente...»

Et kiiresti täita need ülesanded, asutas Riikliku Julgeoleku Peavalitsus kokkuleppel ülemjuhatusega politseiorganite juurde «valmisolekuosakonnad» (Einsatzkommandod), mis pidid töötama sõjavangide laagrites. Sellest, kuidas need osakonnad töötasid, kõneleb üks instruksioon:

«Ei ole üldse põhjust lubada endale mingit sentimentaalsust vene sõjavangide suhtes. Kõik nõukogude vangid, kes valmisolekuosakondade poolt on tunnistatud kahtlaseks, lastakse viibimata maha.

On lubamatu, et nõukogude sõjavangid, kelle kohta see karistus käib, jääksid edasi laagrisse. Hukkamisi ei tule korraldada laagrites või nende vahetus läheduses. Need ei tohi olla avalikud. Vastavalt inspektori korraldusele Dresdenist tuleb kahtlaseks tunnistatud nõukogude sõjavangid võimalikult kiiresti toimetada koonduslaagrisse, kus otsus täide viiakse...»

Nõukogude sõjavangid tegid läbi terve rea niisuguseid selektsioone ja juurdlusi. Esimene kontroll toimus sõjavangide rindelaagrites. Seleksioon jätkus ka tagalalaagrites, kus seda toimetasid ülalmainitud osakonnad. Nende aktsioonide tagajärjel hävitati palju «kahtlasi» elemente. Hitlerliku armee ülemjuhatus andis alles üsna sõja lõpul erieeskirjad nõukogude sõjavangide kohtlemise suhtes. Eeskirjades tunnistati vajalikuks nõukogude vangide poliitiline kontrollimine, kusjuures rõhutati mõtet, et Nõukogude sõduritesse tuleb suhtuda mitte kui tavalistesse vangidesse, vaid kui vaenlastesse, kelle armee koosneb metsloomadest ja koletistest. Antud juhul tsiteeriti instruksioonis Adolf Hitleri sõnu.

Seoses muutunud rindeolukorraga jäi nõukogude sõjavangide massiline hukkamine 1943. aastal harvemaks ja lakkas 1944. aastal.

Sellest hoolimata paisati koonduslaagritesse endist viisi

kümneid tuhandeid nõukogude sõjavange. Nad sattusid laagritesse pärast mitmepäevaseid kurnavaid jalamarsse, olid piinatud ja näljased, nägid välja kui luukered, tulles «saunast» paljajalu välja. SS-lased püüdsid tõendada, et venelasi armees toidetakse halvasti ja riietatakse viletsasti, ning veenda selles peamiselt Saksamaa elanikkonda.

Koonduslaagrites avaldas niisugune demonstratsioon vastupidist mõju ja kutsus esile vangide solidaarsustunde. Igaüks, kellel vähegi võimalik, püüdis midagi loovutada vene sõjavangidele, anda neile toitu ja sigarette; paljud andsid ära isegi viimase leivatüki.

Kui natsidel oleks korda läinud oma kavatsused täielikult realiseerida, ei oleks ellu jäänud ainsatki nõukogude sõjavangi. Seda tõendab alljärgnevalt tsiteeritav instruksioon.

«Saime teada, et vene sõjavangid söövad põldudel peedilehti, tooreid kartuleid, usse ja põldhiiri. Nagu meile jutustasid õhukaitse vaatluspostid, korjasid vangid solgi- aukudest toidujätmeid ja sõid neid. Vene sõjavangid toituvad halvemini kui kõik ülejäänud vahialused. See on seletatav asjaoluga, et Venemaa ei ühinenud Genfi konventsiooniga sõjavangide kohtlemise suhtes. Seepärast ei ole meil põhjust venelastesse suhtuda inimõigusi käsitlevate rahvusvaheliste kokkulepete alusel. Me ei tea, kuidas venelased kohtlevad meie vange, kuid meieni jõudnud andmete põhjal võis otsustada, et vähesed nendest on jäänud ellu . . .»

Oswięcim oli algul mõeldud sõjavangide laagriks. Hiljem aga, kui Hitler kutsus «lõplikult lahendama juudiküsimust», tehti laager suuremaks ja muudeti surmakombinaadiks.

Nõukogude sõjavangide massiline mõrvamine algas juba 1941. aasta sügisel. Oktoobrikuus saabus Oswięcimi 12 000 nõukogude sõjavangi. Natsid otsustasid tappa nad näljutamise teel. Sõjavangid saadeti ehitama Birkenau laagrit ja IG Farben Buna tehaseid Monowicys. Seal nõukogude sõjavangid töötasid ja hukkusid. 1942. aasta aprilli keskpaiku lõpetati laagri kahe esimese hoone ehitamine. Nõukogude sõjavangidest, kes sellel objektil töötasid, jäi ellu kõigest 450 meest. Ülejäänud hukkusid ebainimlike tingimuste, nälja ja haiguste tõttu või tapeti kapode ja SS-lastepoolt. Nii algas Birkenau ehitamine, mis pidi saama sõjavangide ja juutide kesklaagriks, odava tööjõu alatiseks ja ammendamatuks allikaks kontsernile IG Farben ja sõja-

tehadestele, samuti andma ohvreid gaasikambrite jaoks. Lager pidi täitma kaht ülesannet: esiteks garanteerima tohutu kasumeid natslikele töösturitele ja teiseks viima ellu natside rassiteooriat; s. o. plaanikindlalt ja süstemaatiliselt hävitama niinimetatud alaväärtuslikke rasse.

Paljud sõjavangid ei pidanud vastu üle jõu käivale tööle. Hoessile oli vaja kas terveid või surnuid. Vangide massilist mahalaskmist ei pidanud ta ökonoomseks ja humaanseks. Ta leidis inimeste massilise hävitamise parema mooduse. Eichmann saatis Hoessi «praktikale» Treblinka surmalaagrisse. Seal harrastatav inimeste surmamine süsihappegaasiga tundus talle liiga primitiivne. 15. septembril 1941 organiseeris Hoess esimese katse inimeste mürgitamiseks tsüklon B gaasiga. Ta valis selleks välja 600 nõukogude sõjavangi ja ligi 250 poola vangi Oswięcimi laagri laatsaretist ja sulges nad vanglabloki nr. 11 keldrisse põhilaagris Oswięcim I. Aknad olid kinni topitud ja tsükloni kristallid heideti sisse otse läbi ukse. Kui järgmisel päeval astus keldrisse SS-lane Palitsch, olid paljud vangid alles elus. Seepärast korrati mürgitamise katset. Nõukogude sõjavangide esimest massilist mürgitamist kirjeldab poola ohvitser Z. Rozanski:

«Need, kes olid otse ukse juures, langesid meie jalgade ette, näoga betoonpõrandale. Mujal seisid laibad kui küünlad, täites kogu punkri koridori, sest neid oli nii palju, et nad ei saanud isegi maha kukkuda...»

Pärast esimest katset algas vangide süstemaatiline mürgitamine gaasiga. Selleks võeti Birkenaus kasutusele kaks taluehitust.

Nõukogude sõjavangide viimane massiline mürgitamine leidis aset 28. novembril 1943, millal Oswięcimi saabus ešelon nõukogude sõjavange Eestis asuvast laagrist. Ešelonis oli kõigest 334 meest, peamiselt raskesti haavatud või külma läbi kannatada saanud sõdurid. Nad paigutati autodele, millele anti kaasa valesõiduleht kuni Lublinini, ja toimetati gaasikambritesse.

Novembris 1944 andis ülemjuhatus uue instruksiooni, mille alusel nõukogude sõjavangid anti gestaapo korraldusse ja saadeti likvideerimiseks koonduslaagritesse.

Instruktsioon jagas hävitamisele kuuluvad sõjavangid viide kategooriasse:

1. Kõik nõukogude sõjavangid, kes on sõjavangide laagrist põgenenud ja kätte saadud.

2. Kõik Nõukogude ohvitserid, kes on keeldunud töötamast.

3. Kõik nõukogude sõjavangid, kes on laagrites tegutsevate valmisolekurühmade poolt tunnistatud ohtlikuks.

4. Iga korra vastu eksinud nõukogude sõjavang, keda ei ole saadud küllaldase valjusega karistada vastavate distsiplinaarkaristuse abinõude puudumisel.

5. Kõik sõjavangid, kes on mõistetud surma ülemjuhatus eridekreediga.

Kõik nendesse kategooriatesse kuuluvad sõjavangid anti gestaapo organite käsutusse «eritöötuse» jaoks. See tähendas, et nad kaotasid sõjavangide õigused. Nad saadeti kas Mauthauseni, kus nad maha lasti, või Birkenausse otse gaasikambrisse.

Oswięcimis vang nr. 20904, Jiři Beranovsky Prahast, kes viibis Oswięcimis 1. märtsist 1941 kuni 18. jaanuarini 1945, jutustab nõukogude sõjavangidest:

«22. juunil 1941 kutsuti meid loendusele. Raadio teel teatati, et Saksamaa on tunginud kallale Nõukogude Liidule. SS-lased läksid otse marru; sõjakas vaim surus neis maha kõik muud tunded, nad peksid metsikult kõiki vange, kes neile käe alla sattusid.

Sellest hoolimata tõusis enamiku vangide meeoleu: nad olid veendunud, et natsid kaotavad sõja Nõukogude Liidu vastu.

Septembris levisid kuuldused, et laagrisse on salaja toodud nõukogude sõjavange. Bloki nr. 11 punkris tehti nende kallal gaasiga mürgitamise esimene katse.

Oktoobri lõpus eraldati Oswięcimis nõukogude sõjavangide jaoks üheksa barakki ja ümbritseti okastraataiaga, nii et laagris tekkis veel üks omaette laager, niinimetatud isolator. Novembri algul tõid natsid siia 12 000 nõukogude sõjavangi ja paigutasid nendesse blokkidesse. Barakkides ei olnud madratseid, tekke, laudu ega toole. Kohe esimesel päeval kästi sõjavangidel anda vormirõivad desinfektsiooni. Ükski vangidest, peale nende, kes kandsid toitu laiali või kuulusid töökomandosse, kus oli mõnisada meest, ei saanud tagasi rõivaid, jalatseid ega pesu. Sõjavangid jäid riieteta. Kolm korda päevas aeti nad igasuguse ilmaga välja loendusele. Vangid hukkusid külma ja halva ilma tõttu. Neid toideti veel halvemini kui meid — ainult peetidega.

1942. aasta märtsi lõpuks oli ellu jäänud ainult 450

meest. Nad saadeti Birkenause, kus nad pandi tegema raskeid ehitustöid.

Esimeseks ülestõusnud vahialuseks oli nõukogude sõjavang. Puulaos töötades raius ta kirvega surnuks SS-lase, kes peksis vange. Vastuseks sellele tapsid SS-lased kõik sellesse rühma kuulunud vangid ega saatnud pikema aja kestel nõukogude sõjavange üldse tööle.

Pärast pooleaastast viibimist Birkenaus oli kogu nõukogude sõjavangide grupist järele jäänud ainult 100 meest. Siis äkki muutus kummaliselt SS-lastest suhtumine nendes. Ellujäänud nõukogude sõjavangid said SS-lastest erilise hoolitsuse objektiks! Sõjavangidest moodustati erikomando, kes töötas ainult toiduainete laos. Neid toideti üsna keskmiselt.

Nende abinõude eesmärgiks oli nõukogude inimeste äraostmine ja nende kasutamine teistest maadest toodud vangide vastu. SS-lased arvasid juba, et see on neil korda läinud. Seepärast usaldasid nad nõukogude sõjavangidele väga tähtsa ülesande: kui mõni vang kadus, saadeti nad üksi, ilma SS-lasteta, põgenikku otsima suure tõkkesooni piires.

Kui rängalt SS-lased eksisid! Kord, kui nõukogude sõjavangid otsisid põgenikku väljaspool laagrit, lükkasid nad ette suure tõkkesooni piiril ootamatult ümber vahitorni koos seal valvavate SS-lastega, tapsid viimased ja põgenesid relvi kaasa võttes. Neid oli 60 meest ja enamikul õnnestus põgeneda. Me ei näinud enam laagris ei elavaid ega surnuid sellest grupist.

Julge põgenemine tõstis kõigi vangide meeleolu. Põgenemiskatsed sagesid SS-lastest karmidest vastuabinõudest hoolimata »

KREEKAST

Me jutustame nüüd kreeka ešelonidest, mis saabusid Oswięcimi laagritesse talvel 1942/43 ja 1943. aasta kevadel.

Kreeklastest vangid teatasid meile, et sakslased on Kreekas asutanud erilised maatükkide müümise kontorid. Need, kes tasusid maatüki hinna, said kviitungi, mille pidid esitama uude kohta saabumisel.

Ent ükski kreeklane ei pääsenud sellele töötatud maale — kõik sattusid Birkenause. Kui nad aga näitasid oma tõendeid, hakkasid SS-lased nende üle irvitama ja neid peksma.

Suur osa kreeka vange saadeti otse gaasikambritesse, ülejäänud aga laagrisse kõige raskemale tööle. Asjaolu, et nad ei osanud saksa keelt, tegi nende olukorra laagris veel raskemaks, ja karm kliima kiirendas nende hukkumist. 70 000 kreeklasest jäi ellu ainult tuhat.

Kohe pärast Kreeka okupeerimist natside poolt, s. o. talvel 1943/44, hakkas seal oma tegevust arendama SS-lane Eichmann. Tema usaldusmees Dieter Wisliceny, kes varem tegutses Bratislavas, organiseeris tuhandete Kreeka kodanike saatmise Oswięcimi.

Natsid kartsid Kreekas väga, et nende poolt tagakiusatavad inimesed lähevad üle partisanide poolele. Seepärast võttis Wisliceny, organiseerides kreeklaste saatmist Oswięcimi, kasutusele kavaluse ja vale. Igaüks, kes saadeti Oswięcimi, sai tavalise raudtepileti. Inimesed lasksid ennast sellest petta ja sõitsid rahulikult uude asukohta.

Oswięcimi muuseumis on praegu tuhandeid selliseid raudtepileteid.

ÜLEM-SILEESIAST

Augustis 1943 hävitasid natsid lähedalasuvate linnade — Sosnowieci ja Bedzini juudisoost elanikkonna.

Nendes linnades leiti relvi ja seepärast mõisteti kõik juudid surma. Ešelonid olid tulvil. Igas vagunis veeti 100 inimest, nii et paljud haigestusid juba teel, kannatades kaks-kolm päeva janu ja õhupuudust.

Kui ešelon jõudis platvormi äärde, hakkasid SS-lased seda kuulipildujatest tulistama; surma sai 2000 inimest. Eriti metsik oli krematooriumi ülem Moll: ta tõstis väikesi lapsi juukseidpidi õhku ja laskis nende pihta. Laipu oli nii palju, et neid põletati mitte ainult krematooriumides, vaid ka bensiiniga ülekallatud puuvirnadel.

Ülem-Sileesiast toodi ligi 30 000 juuti. Nende likvideerimine kestis kaks päeva. Laagrisse ei sattunud keegi — kõik saadeti gaasikambritesse.

LODZIST

Augustis ja septembris 1944 tuli iga päev kaks ešeloni juute Lodzist, kus likvideeriti getot. Laagrisse toimetati ligi 70 000 inimest, kelle hulgas oli ligi 2000 Tšehhoslovakkia kodanikku. Nad sorteeriti, kusjuures enamik saadeti gaasi-

kambritesse ja ülejäänud laagrisse. Kuid varsti hukkusid nad peaaegu kõik üle jõu käiva töö ja ebainimlike tingimuste tagajärjel.

UNGARIST

Juba aprillis 1944 algasid ettevalmistused Ungarist tulevate ešelonide vastuvõtmiseks. Krematooriumid remonditi, iaibapõletamise ahjud ehitati ümber, püstitati kõrge plank, et maanteelt ei oleks näha, mis krematooriumi õues tehakse. Krematooriumi taha kaevati suured augud, mille otstarvet ei teadnud keegi, kuid kõik aimasid halba.

Päeval ja öösel ehitati raudteed Oswięcimist Birkenausse. Sektorite BI ja BII vahele rajati platvorm; «Kanada»-komando ja erikomando koosseisu suurendati.

Esimesed ungari ešelonid saabusid Taga-Karpaatia Ukrainast 1944. aasta aprilli lõpul.

Juulis 1944 tuli nii palju ešelone, et oldi sunnitud rajama uusi laagreid sektoris BII. Ent nendestki ei piisanud, seepärast paigutati vangid ka pooleliolevasse sektorisse BIII.

Rongid saabusid lakkamatult. Vagunite rodu ulatus Birkenauist Oswięcimini välja. Platvormil oli kuhjade viisi asju, sest autod ei jõudnud neid ladudesse vedada. «Kanada»-komando, milles tollal oli 2000 inimest, töötas ööd ja päevad läbi, kuid toiduainete, rõivaste, lapsevankrite, pesu, jalatsite, mitmesuguste muusikariistade, raamatute jm. mass ei kahanenud. Kõik see lebas otse maas ja paljud asjad riknesid vihma käes.

SS-lased varisesid kokku lõpmatust uute ešelonide vastuvõtmisest ja ülemäärasest vägijookide pruukimisest.

Sel ajal läks Nõukogude armee üle laialdasele pealetungile. Näis, et sakslased tahavad ülimalt kiirusega vedada idast Birkenausse kõik, mis ainult võimalik.

Ungarist Birkenausse sõitsid rongid vähemalt neli päeva. Vagunid olid nii täis, et inimesed lämbusid. Paljud surid õhupuuduse ja janu kätte.

Kord, kui vaguniuks avati, tormasid janust hullunud naised tuletõrje-veetünni kallale. SS-lastel ei läinud pikema aja jooksul korda naise vee juurest eemale tassida ja siis lasti naised lihtsalt maha...

Tuhandepäised hulgad ootasid krematooriumi ees oma järjekorda. Gaasikambri ei jõudnud nii tohutut massi läbi lasta. Seepärast lasti käiku vanad algelised kambriid, kus

vange mürgitati enne krematooriumide valmissaamist. Krematooriumide ahjud ei tulnud toime nii suure koormuse kandmisega. Tulekeeled tõusid korstnatest nii kõrgele, et kadusid paksu suitsu, mis hõljus Birkenau kohal. Läbi selle suitsu ei tunginud isegi päikesekiired ja laagris valitses hämarus.

Terveid laibahunnikuid aeti aukudesse krematooriumi taga ja põletati seal. Õhk oli täis põlenud inimluude ja liha lehka. Surmavabrik tegutses täie võimsusega! Mõrvarid «töötasid» mitmes vahetuses, tappes päeval ja ööl.

Krematooriumi ülem Moll oli oma sõiduvees, ta leidis tegevusvälja oma hullumeelsele leidlikkusele. Ühele «leitudisele» oli Moll eriti uhke: tema käsul kaevati kraavid puuvirnade ümber, millel põletati laipu, nii et sula inimrasv voolaks kraavidesse, seejärel aga valati laibad rasvaga üle, et nad kiiremini põleksid.

Moll leidis õndsust ja mõnu väga omapäraselt: ta heitis lapsi ja eidekesi elusalt tulle.

Et gaasikambriid ei suutnud niisugusel hulgal ohvreid vastu võtta, saatsid SS-lased äsja saabunud juute tihti-peale mõneks ajaks laagrisse ja sealt juba gaasikambritesse. Eriti palju kogunes laagrisse naisi; seepärast korraldas dr. Mengele regulaarselt selektsioone, mille tagajärjel enamik naisi saadeti gaasi alla.

Hirmsat pilti pakkusid surma minevate naiste hulgad. Nad läksid oma viimsele teekonnale, olles vaevalt kaetud viletsate kaltsudega või siis hoopis alasti.

Tööjõuliseks tunnistatud inimesed saadeti desinfektsioonijaama, kust mõne aja möödudes väljusid juba orjad.

Iga päev täienes laager tuhandete naistega, kelle pea oli paljaks põetud. Nad aeti tungil olevatesse blokkidesse, kus igaühes elas juba oma 500 inimest. Igasse blokki kiiluti 1000—1200 naist, nii et neil tuli magada kordamööda.

Kõige raskemad tingimused olid laagris-BIIc. Seal elas 26 000 ungari naist. Nad ei saanud pesu ega tekke, esialgu ei olnud neil selles laagris ka vett. Varsti puhkes suur tähenilise tüüfuse taud. Laatsaretti ei olnud, puudusid ka vajalikumadki ravimid.

SS-arstid König ja Mengele rakendasid nende naiste suhtes oma «ravimeetodit». Näiteks neid, kes kurtsid peavalu, sundisid nad päev läbi seisma kõrvetava päikese käes, õhtul aga viidi nad «eritöötlusele», s. o. krematooriumi. Tervetelt ja noortelt naistelt võeti verd saksa sõdurite

jaoks. Niimoodi sai «puhas põhjarass» oma «õilsatesse» soontesse juudi verd.

Natslik propaganda püüdis rahustada Ungarisse jäänud Birkenau ohvrite sugulasi. Ungari vange sunniti kirja-blanketile kirjutama üht ja sama teksti: «Minul läheb hästi.» Isegi need, kes otse rongilt sattusid gaasikambrisse, pidid enne surma koju kirjutama ja andma sellega fašistidele alibi-tõenduse. Krematooriumi lahtiriietumisruumis anti neile kirjapaberid ja kästi kohe kirjutada koju. Saatja aadressina pidid nad märkima selle, mis eksisteeris ainult SS-laste ajudes: «Waldsee töölaager.»

Saksamaal käis sel ajal kõigi tööjõuliste mobiliseerimine. Seepärast saadeti tuhandeid vange teistesse Saksa koon-duslaagritesse või tehastesse. Rongid vedasid Saksamaale värsket tööjõudu, Birkenau krematooriumidesse aga tulid rongid tagasi ungari «muhameedlastega», inimvarjudega, kes alles kahe või kolme kuu eest olid saadetud tööle Sak-samaale.

Laagris käisid saksa erafirmade esindajad ja korjasid nagu orjapidajad välja terveid mehi ja naisi sõjatehastes töötamiseks. Nende nõudmised olid erisugused: ühed vaja-sid peente ja õrnade sõrmedega naisi, teised tugevaid ja terveid ning kolmandad lihtsalt nägusaid.

Uute ohvrite hulgas oli üsna palju sõdureid, kes veel hil-juti võitlesid idarindel ning vangistati kodumaal puhkusel viibimise ajal. Ka need sõdurid saadeti Birkenausse. Seal nad näitasid oma tunnistusi ja nõudsid asjata mingisugu-seid soodustusi. Me nägime ise, kuidas krematooriumis karjus ja oma nõrdimust avaldas mees, kes kandis Ungari kindrali mundrit.

Kord tärkas gaasikambri ukse ees oma järjekorda oota-vate vangide seas rahutus; ilmselt aimasid nad midagi halba. SS-ohvitser ütles neile:

«Ma pöördun teie kui sõbraliku rahva esindajate poole, kes te õlg õla kõrval meiega võitlete ühise vaenlase vastu. Ma saan aru, et teil on raske leppida töölaagrisse sattumi-sega, kuid ka siin on rinne ja te jääte edasi meie liitlasteks. Me hakkame teid kohtlema sellest lähtudes.

Me saadame tööle tuhandeid inimesi teie maalt ja nüüd, sõjaaja oludes, me ei saa pesta ja desinfitseerida igaüht teist eraldi. Seepärast te peate kõik tooma teatud ohvri ning nõustuma ühise sauna ja desinfitseerimisega.

Palun, et keegi teie hulgast, kes sai saksa keelest aru, tõlgiks selle kõigile ülejäänutele.»

Siis pöördus vangide poole üks ungari ohvitser:

«Sõbrad! Tõestagem sakslastele, et me oskame mitte üksnes vaprast võidelda, vaid ka nurisemata korraldusi täita. Palun pidage korda ja püüdke kõik ära mahtuda sellesse väikesesse desinfektsioonikambrisse.»

Liigutatud ja erutatud vangid hüüdsid: «Braavo!»

Nad tegid üksteisele ruumi, püüdes kambrisse ära mahtuda, ukсед sulgusid, ja mõne minuti pärast olid vahvad ja distsiplineeritud liitlased muutunud veel kuulekamateks laipadeks.

Õhtul jutustas meile sellest Filip Müller, krematooriumi kütja, kes oskas saksa ja ungari keelt.

Tol perioodil oli Birkenau oma kurva kuulsuse haritipul. Kõik tema laagrid olid tulvil.

Meie hinnangu järgi saabus siis Birkenausse 400 000 Ungari juuti; 24 tunniga aga hävitati gaasikambrites täielikult 7 ešloni, s. o. ligi 20 000 inimest.

UNGARI ESELONIDE KULISSIDETAGUNE

Me olime surmavabriku tsehhides kordasaadetud roimade tunnistajateks. Neid massimõrvu sooritasid SS-lased surmalaagrite peameeste ja organiseerijate Himmleri, Göringi, Kaltenbrunneri, Eichmanni ja teiste nendetaoliste tahte kuulekad elluviijad.

Fašistlike roimarite üle peetud protsesside dokumendid ja peamiselt Nürnbergi protsessi materjalid aitasid meil täiendada ja lähemalt valgustada fakte, mille tunnistajaiks me ise olime. Dokumendid Saksa arhiividest ning süüaluste ja tunnistajate seletused kinnitasid, et kuritegusid plaanitseti juba ammu enne sõja algust. Kõik massimõrvad olid hoolikalt organiseeritud; pisimategi üksikasjadeni olid läbi mõeldud fašismi ohvrite ja üldsuse petmise meetodid.

Kaltenbrunneri ja Heydrichi lähim kaastööline, Riikliku Julgeoleku Peavalitsuse gestaapoteenistuse ülem Adolf Eichmann oli tihedalt seotud Oswięcimi laagri komandandi Hoessiga. Eichmannile olid antud erivolitused ja ta vastutas juudiküsimuse lahendamise eest ka Ungaris. Tema kolleegid jutustasid Nürnbergi protsessil, kuidas Eichmann oli neile selgitanud «lõpliku lahendamise» mõistet.

«Kõigi vahenditega füüsiliselt hävitada surmalaagrites, tappa gaasikambrites ja põletada laibad krematooriumides. Täielikult ära kasutada tööjõuliste vangide energia ja kõigi vahenditega taotleda nendelt ülimat tööviljakust!»¹

Pärast Saksa vägede sissemarssi Ungarisse, märtsis 1944, saabus Eichmann suure hulga SS-laste saatel Budapesti. Ta alustas seal «poliitilisi läbirääkimisi» Ungari valitsuse liikmetega, peamiselt riigisekretäride Enderi ja von Bakiga, tehes organisatsioonilisi ettevalmistusi, et juudid Ungarist esimestena teeksid läbi «eritöötuse» Oswięcimis. Kokkuleppel Ungari valitsusega hakkas Eichmann koondama Ungari juute teatud piirkondadesse riigis. Kõigepealt algas see operatsioon Taga-Karpaatias ja Transilvaanias. See lõppes 1944. aasta aprilli keskel, just siis, kui Hoess tegi Oswięcimis ettevalmistusi Ungarist tulevate ešelonide vastuvõtmiseks. Taga-Karpaatia Ukrainasse kontsentreeriti Eichmanni korraldusel üle 200 000 juudi. Nad paigutati väikelinnadesse ja küladesse, kusjuures neil tuli elada kõige raskemates tingimustes. Seejärel tegi Eichmann Ungari valitsusele ettepaneku paigutada juudid ümber Oswięcimi või muudesse koonduslaagritesse, taotledes sealjuures, et seda ametlikult nõuaks Ungari valitsus ise. Ungari minister von Baki pöörduski niisuguse palvega Saksamaa poole.

Otsekohe algas juutide evakueerimine. Oswięcimi saadeti terved ešelonid. Seda kampaaniat juhtis siseministeriumi ülesandel ooberstleitnant Ferenci. Evakueerimine algas 1944. aasta mais; kõigepealt võeti see käsile Taga-Karpaatia Ukrainas ja Transilvaanias, seejärel Põhja- ja Lõuna-Ungaris ning lõpuks Lääne-Ungaris. Budapestis algas juutide evakueerimine juuni lõpul, kuid seda ei jõutud läbi viia.

Juutide evakueerimiseks oli Eichmann moodustanud erilised operatiivgrupid (Einsatzgruppen), kuhu kuulusid SS-lased ja ka kriminaalkurjategijad eri koonduslaagritest. Ungari operatiivgrupp organiseeriti 1944. aasta märtsi algul. Selle liikmed valiti välja ja said väljaõppe ühes kõige hirmsamas koonduslaagris — Mauthausenis. Selle üksuse moodustas Eichmann oma alluvatest. Gruppi nimetati «Eichmanni eriotstarbeliseks komandoks» ja see raken-

¹ Eichmanni asetäitja Dieter Wisliceny poolt Nürnbergi protsessil tunnistajana antud seletusest 6. jaanuaril 1946.

das kõiki abinõusid, mis olid seotud «juudiküsimuse lõpliku lahendamisega» Ungaris.

Aruanded oma tegevuse kohta saatis Eichmann otse Berliini Kaltenbrunnerile. Ungari poolt moodustati nn. «sorteerimiskomitee», kes määras evakueerimise järjekorra. Mõned selle komitee liikmed püüdsid Ungari juutide saatuses korrektiive teha. Nad pakkusid Eichmannile teatud majanduslikke vastutulekuid, lootes sel teel muuta juutide saatust Ungaris. Eichmann tegi selle ettepaneku teatavaks Himmlerile, see aga jättis küsimuse SS-standartenführer Becheri otsustada. Becher pidas läbirääkimisi dr. Kastneriga, kes esindas «sorteerimiskomiteed». Juba esimesel kokkusaamisel andis Kastner Eichmannile kolm miljonit pengöt ja petitsiooni juutide väljasaatmise edasilükkamise suhtes. Eichmann aga venitas läbirääkimisi igal moel ja lõpuks nõudis ešelonide võimalikult kiiret saatmist Oswięcimi. Sinna saadeti ligi 450 000 juudi päritoluga Ungari kodanikku.¹

Iga uue ešeloni teesaatmisest informeeriti Berliini politseiülemat. Kõik Ungari juudid, peale nende 25 protsendi, kes pandi tööle Saksamaal, saabusid Birkenausse, kus nad said «eritöötuse» osaliseks.

Budapestis valiti 1944. aasta oktoobris ja novembris välja ligi 30 000 juuti. Nad saadeti Saksamaale ja pandi seal ehitama niinimetatud kaguvalli. Need olid peamiselt naised. Kakssada kilomeetrit Budapestist Saksa piirini käisid nad maha jalgsi. Naised jaotati gruppideks ja iga grupp liikus varem kindlaksmääratud marsruuti mööda. Enamik vange oli teekonna lõpuks täiesti kurnatud ja kui nad kohale jõudsid, keeldusid töölaagrite komandandid neid tööjõuna kasutamast. Suurem osa neid vange hukkus varsti, seda peamiselt liigväsimumest ja epideemiade tõttu. Pärast seda saadeti 12 000 vangi Viini ja 3000 Bergen-Belseni. Üldiselt võib arvestada, et 500 000 Ungari juudist jäi pärast Eichmanni operatsioone ellu kõigest ligi 40 000.

Oleks eksitus arvata, et pärast «juudiküsimuse lõplikku lahendamist» oleksid Eichmann ja temataolised läinud

¹ Millest oli juttu Kastneri ja teiste juute esindavate isikute läbirääkimistel Eichmanniga, ei ole seniajani teada. Ungari juudid said kaubaks, mille eest nende isehakanud esindajad maksid SS-lastest bandiitidele kolossaalse summa. On iseloomustav, et niihästi need esindajad kui ka nende SS-lastest läbirääkimispartnerid tulid veest kuivalt välja ja elasid sõja rahulikult üle (Eichmann, Kastner, Becher jt.) . . .

fašismi võidu korral pensionile. Ei, tema «tegevus» sõja ajal oli alles uue vahendi katsetamise algus. On tõendeid selle kohta, et natsid valmistusid «vabastama» «idaalasi», kus elasid ja elavad nende lähimad naabrid: tšehhi ja poola rahvas.

MUSTLASED

Veebruaris 1943 toodi Birkenausse esimene ešelon mustlasperekondi kogu Kesk-Euroopast ja paigutati uude laagrisse BIIe. Neid oli mitu tuhat inimest. Mustlastele töutati, et nad ei jää laagrisse kauaks ja saadetakse varsti uutesse paikadesse idas. Halb toit, mustus ja elajalik kohtlemine «roheliste» poolt viisid selleni, et enamik mustlasi väga kiiresti hukkus.

Mõned mustlased said alles natsidelt teada, et nad ei ole tõelised saksa rahva esindajad, vaid kuuluvad mustlasrassi. Tekkis tragikoomiline olukord: mustlaste laagrisse olid sattunud raudristiga autasustatud mustlased — nii tänasid natsid neid rindesangarluse eest.

Laager kubises mustlaslastest, kes aeti kokku nende jaoks eriliselt rajatud väljakule suure sildiga «Lasteaed» ja pildistati. Lapsi toideti laagris väga halvasti; ülemus eraldas nende jaoks lisaportsjoni võid, kuid see varastati, nii et lapsed seda ei näinudki.

Varsti puhkes mustlaste laagris tähnilise tüüfuse taud ja Oswięcimi laagri tollaegne komandant Hoffmann saatis kahe bloki vangid gaasikambrisse, et «takistada epideemia levikut».

Mustlastel oli oma numbriseeria ja igale vanginumbrile lisati täht Z (Zigeuner).

Ilusad mustlannad ajasid mitmel SS-lasel pea segamini ja mustlasneidude armastus maksis paljudele nendest elu. Nii maksis eluga mustlannaga ühendusse astumise pärast Oswięcimi timukas rapportführer Palitsch. Laagrikomandandi asetäitja Jochum saadeti sama asja eest rindele.

1944. aasta kevadel, kui Saksamaal mobiliseeriti viimaseid tööjõulisi inimesi, algas mustlaste perekonnalaagri likvideerimine: mehed ja töövõimelised naised saadeti Saksamaale, ülejäänud vangid (ligi 3000 inimest) aga gaasikambritesse.

See toimus 1944. aasta 6. augusti õhtul. Koerte ja «roheliste» saksa kriminaalvangide abil võitlesid SS-lased

naiste ja laste, haigete ja vanade vastu. Meie töökoda asus mustlaste laagri kõrval, nii et me kuulsime surma viidavate inimeste karjeid.

«Härra SS-mees, lubage mul eladal!» lõikus õhku väikese mustlaspoisi palve. Vastuseks sadasid kepihoobid. Kõik vangid aeti veoautodele ja toimetati krematooriumi. Seal püüdsid mustlased vastupanu osutada, kuid tagajärjetult.

Paljud kisendasid: «Olen riigisakslane!»

Kuid ka see ei aidanud. Nii nägi välja mustlaste «uus ümberasustamine». Nimetuse «mustlaste laager» tarvita mine keelati.

Dr. Mengele kroonis oma asja sellega, et võttis käsile 20 poolakat meditsiinipersonalist mustlaste laagri laatsaretis eesotsas prof. Epsteiniga Prahast. Mengele saatis nad vanglablokki põhjendusega, et nad olid oma tööga halvasti hakkama saanud ning olid süüdi mustlaste haigestumises ja gaasikambritesse sattumises.

Mustlasperekondade tapmine Birkenaus pidi natslike «teadlaste» arvates põhjarassi «verd puhastama».

Birkenaus elades oli mustlaste ainsaks eeliseks see, et neid lubati seal olla koos perekondadega ja nad määrati kergemale tööle. Esialgu mustlased üldse ei töötanud, hiljem moodustati nendest omaette komandod.

Mustlaste laagri eribarakis tegi dr. Mengele oma katseid kaksikute kallal. Peale selle uuriti seal mitmesuguseid epideemiaid, mida põdesid mustlased, eriti lapsed.

VANGID LUBLINIST

Juunis 1943 toodi Birkenausse mitu tuhat vangi Lublini koonduslaagrist.

Enne nende saatmist krematooriumi peeti neid kaks päeva täiskiilutud blokis — alasti, toiduta ja veeta. Kui siis ukсед kahe päeva pärast avati, olid vangid juba poolsurnud. Nad laoti autodele virna.

Enne gaasikambritesse saatmist tuli SS-ohvitseride komisjon ja valis välja kõige kurnatumad vangid, kes fotografeeriti. Hiljem me nägime nende õnnetute ülesvõtteid illustreeritud saksa ajakirjas. Kui vapustatud me olime, lugesdes, et need on Briti terrori- ja näljaohvrid Indias!

Juudi rahvusest vange pildistati vahel ajakirja «Der Stürmer» jaoks.

AMORTISEERITUD VANGID

1944. aastal, kui Saksamaal tunti tööjõupuudust, saadeti vange Birkenau talle teistesse koonduslaagritesse ja tehastesse.

Need orjad aga jäid Birkenau omanduseks ja kui kogu nende jõud oli ammendatud, saadeti nad jälle tagasi Birkenause, kus need «muhameedlaste» ešelonid otsekohe krematooriumi toimetati.

«Amortiseeritud» vangide ešelonid tühjendati ja täideti seejärel uute, tervete vangidega, kes mõne kuu möödudes samuti toodi tagasi laagrisse.

KOGU MAAILMAST

Esimesed vangide ešelonid saabusid Oswięcimi 14. juunil 1940 ja viimased 1944. aasta novembri algul Slovakiast. 4 aasta ja 5 kuuga hävitati Oswięcimis miljoneid mehi, naisi ja lapsi kogu natside poolt okupeeritud Euroopast.

Arhiividokumendid Oswięcimi muuseumis näitavad, et Oswięcimisse toodi inimesi järgmistest rahvustest: ameeriklasi, inglasi, belglasi, bulgaarlasi, hiinlasi, tšehhe, slovake, araablasi, prantslasi, hollandlasi, horvaate, itaallasi, serblasi, leedulasi, lätlasi, ungarlasi, sakslasi, norralasi, poolakaid, pärslasi, austerlasi, rumeenlasi, venelasi, šveitslasi, ukrainlasi, türklasi ja Palestiina juute (jutt on registreeritud vangidest).

Enamik neist sattus Oswięcimi mitte mõne süü, aktiivse poliitilise tegevuse või mingisse poliitilisse parteisse kuulumise tõttu, vaid nende koonduslaagrisse saatmise ainsaks põhjuseks oli rahvuslik päritolu. Vastavalt 1933. aasta 28. veebruari natslikule dekreedile rahvuse ja riigi kaitsmise kohta võeti need inimesed «kaitsevangistusse». Tegelikult aga tähendas see neile surma haiguste, nälja, piinade, tsüklon B gaasi, mürgisüstide ja üle jõu käiva töö kätte.

SURMASTATISTIKA

Surmastatistika on koostatud nende vangide seletuste alusel, kes nägid pealt uute ešelonide saabumist. Nendeks tunnistajateks olid eelkõige vangid «Kanada»-komandost,

samuti kirjutajad, kes pidasid vangide kartoteeki ja tegelesid numbrite tätoveerimisega.

Umbes 80 protsenti laagrisse saabuvatest vangidest saadeti kohe ešelonist gaasikambrisse. Neid isegi ei loetud ega pandud kirja, nii et ohvrite täpset arvu on võimatu kindlaks määrata. Ent nende ligikaudse arvu väljaselgitamine läks meil korda tööjõuliseks tunnistatud vangide seletuste alusel.

Nõukogude komisjon hindab Oswięcimi ohvrite arvu neljale miljonile. Meie saime 3 500 000 (mehi, naisi ja lapsi):

Tšehhid ja slovakiid	150 000
Ameeriklased (juudisoost USA kodanikud)	2 000
Belglased	60 000
Prantslased	150 000
Hollandlased	90 000
Itaallased	6 000
Jugoslaavlased	10 000
Ungarlased	400 000
Sakslased	250 000
Norralased	2 000
Poolakad ja venelased	2 300 000
Kreeklased	80 000
K o k k u	3 500 000

Ungari kodanike hulka kandsime ka osa Tšehhoslovakkia kodanikke, kes saadeti Birkenausse Ungari poolt okupeeritud Slovakkias ja Taga-Karpaatia Ukrainast.

Meie andmeil tunnistati tööjõuliseks ja saadeti tööle Oswięcimi laagritesse 398 000 vangi.

Iga uustulnukas sai järjekorranumbri, mis tätoveeriti käele. Surnud vangide numbreid uutele ei antud, nii et vahialuse numbri järgi võis otsustada, kui kaua ta laagris oli olnud: mida väiksem oli number, seda kauem oli vang laagris olnud.

1944. aasta sügisel saabus laagrisse ligi 30 000 vangi, kuid neile ei tätoveeritud enam numbreid, sest nad saadeti tööle Saksamaale; need olid peamiselt ungarlased ja mõned vangid Terezinist. Sakslastest vangidele ei tätoveeritud samuti numbreid.

Kõik Oswięcimi laagrite vangid olid nummerdatud nii, nagu viibiksid nad ühes laagris. Sealjuures jaotati nad mitmeks grupiks ja igale grupile anti täht.

Noored „töökõlblikud“ naised on teel definfektsioonijaama. Taga, teisel pool traataeda, vaatavad vangid laagrist BI.

Sorteerimisel välja valitud naised lahkuvad definfektsioonijaamast. Neil on kõik ära võetud, juuksed maha lõigatud ja number käsivarrele tätoveeritud. Vabadest inimestest on saanud natsistliku režiimi orjad. Hallis vangirüüs ja pearätikuis, millega nad katavad paljaks põetud pead, sammuvad nad lao-laagrist BII naistelaagrisse. Taga on näha krematooriumi nr. 3 korstnad.

„Töökõhlikud“ naised natsistlikus orjarüüs ootavad blokkide vahel tööl-
minekut.

Uued naisvangid lähevad laagrisse.

Mehed	1 —	205 000
Naised	1 —	92 000
Nõukogude sõjavangid	R1 —	12 000
Mehed	A1 —	20 000
Naised	A1 —	29 000
Mehed	B1 —	18 000
Mustlased (mehed)	Z1 —	7 000
Mustlased (naised)	Z1 —	8 000
Umberkasvatamisel olevad vangid (Erziehungshäftlinge)	E1 —	7 000
K o k k u		398 000

Kui me nendest 398 000 vangist arvame maha need, kes evakueeriti laagrist 18. jaanuaril 1945 (ligi 50 000 inimest), siis tekib küsimus: kuhu jäi 350 000 vangi?

Vastus: Oswięcimist saadeti tööle Saksamaale ligi 30 000 vangi, ülejäänud 320 000 hukkusid laagris haiguste ja üle jõu käiva töö tagajärjel.

Kui vangidele, kes otse ešelonidest saadeti gaasikambritesse (ligi 3 500 000 inimest), lisada 320 000, kes pidid enne surma laagris töötama, ja need, kes hukkusid Oswięcimi laagrite evakueerimise ajal (ligemale 15 000), siis oleme lähedal Nõukogude Liidu poolt esitatud arvule — 4 000 000.¹

Birkenausse olid toodud kõigi Euroopa rahvaste esindajad.

Kõige vähem pidasid vastu hollandlased; mõni päev pärast laagrisse jõudmist jäid nad maohaigustesse, millest keegi neist enam ei paranenud.

Laagritingimusi talusid väga halvasti ka teised vangid Lääne-Euroopast — prantslased ja belglased.

Kreeklased ja itaallased ei elanud laagris kuigi kaua. Üks nende surma põhjusi oli karm kliima.

Kõige paremini talusid laagrielu raskusi venelased, poolakad ja ungarlased. Tšehhid ja slovakiid osutusid mõnevõrra nõrgemaks.

See iseloomustus ei ole täielik. Palju sõltus poliitilisest teadlikkusest. Teadlik ja progressiivselt meelestatud vang talus alati raskusi märksa paremini. Üksik või segadusse sattunud inimene ei suutnud nii rasketes oludes vastu pidada. Kõige paremini talusid laagrielu need, kes elasid kollektiivis. Ja see kollektiiv suutis luua laagris vastupanuorganisatsiooni ning võidelda fašismi vastu.

¹ Koostasime statistika 1945. aastal, kuid ka nüüd, palju aastaid pärast sõda, leiab see suuremas osas kinnitust.

VIIMASED TERVITUSED

Vangi nr. 73043 abikaasa Elly Kulkova saatis 30. juunil 1943 oma mehele selle kirja, oodates gaasikambrisse saatmist.

HÜVASTIJÄTUKIRI

Minu kallis. Ma jätan Sinuga hüvasti oma elu viimisel ööl. Meie õnn oli lühike, kuid kaunis. Ma meenutan meie armastust — imetoredatest esimestest päevadest kuni karmi lõpuni. Sa olid kõige suurem õnn minu elus ja ma annaksin rõõmuga oma elu Sinu eest.

Ja meie poeg Otik! Mispärast ka tema lühike elu peab lõppema säärase julma ja jõhkra käe läbi!

Ma mõtlen meie omastele. Kui Sul läheb korda neid veel näha, siis ütle neile, et ma tuhat korda suudlen armastatud õde, venda ja Olinkat, Maxi ja Lydat ning eriti palavalt Danečekki ja Liankat. Ma soovin neile kõigile samasugust õnnelikku elu, nagu see oli kord meil. Võidelgu nad mehiselt vabaduse eest ja maksku kätte omaste süütult valatud vere eest.

Sind, minu kallis, ma tänan Sinu truuduse, armastuse ja Sinu südame eest.

Jää selleks, kes Sa oled — mehiseks ja vankumatuks kangelaseks. Viimse hetkeni mõtlen ma Sinule ja palvetan Sinu pääsmise eest. Anna kõigile oma seltsimeestele edasi minu hüvastijätutervitus.

Jää terveks, minu arm! Sind suudlevad hüvasti jättes Sinu Elly ja Sinu väike Otiček. Jumalaga!

Tundmatu autor saatis need värsid enne surma, 8. märtsil 1944, Birkenau krematooriumist.

ME, SURNUD, SÜÜDISTAME!

Me kohal pole pehkind riste,
ei kata meid ka hauaplaad.
Me põrm ei pääsnud kabelisse,
kus inglükujud leinavad...

Me kohal palvusi ei peeta,
ei kaunistata me kalmu puud.
Me põrmud lubja sees on keeta,
me luude ümber mängib tuul.

Traataia taga «paradiisis»
on kolbad hapras püramiidis.
Kuid ahjus hukatute tuhk
on haihtunud kui tuulepuhk.

Me esindame kõiki rahvaid,
me nagu seemned tuule käes.
Me loeme päevi, kuid ja aastaid —
aeg aga pikkamööda läeb.

Meid iga päevaga saab rohkem,
meid soetab juurde surmapiin;
pea purustavad meie ohked
meid katva mullapinna siin.

Siis meie, terve hulk skelette,
koos tõuseme maailma ette.
Ja täiel häälel kuulutame:
«ME, SURNUD, SÜÜDISTAME!»

EUROOPA TAPETUD NOORUS

Vaid vildak rist on nüüd ta voorus;
ja mõlkis kiivris puhkab toorus...
Ei ähvarda, ei enam hulla,
nii võõral maal ja võõras mullas
nüüd kõduneb Euroopa noorus.

On kaserist nüüd sinu haual.
Ei saanud elada sa kaua —
ei jõudnud õigust elus näha,
ei jõudnud õiget tegu teha —
said pimedana kirstulauad.

Siin hauatahvlit pole vaja,
siin vaikus kestab kogu aja.
Su raudse risti muld on matnud,
puuristi vari selle katnud,
kui igavene süüdistaja.

Kui lahingud on ära peetud,
kui kaitsekraavid täis on veetud,
kes teab siis selge taeva all,
mis kõduneb siin mulla all?
Euroopa nooruse kes reetis?

ORJAPIDAJAD, VANGIVALVURID,
TIMUKAD

Surmavabrik polnud ehitatud üksnes selleks, et hävitada kõik fašistliku Saksamaa vaenlased: see teenis ka natsliku majanduse huve. Ja enne kui hitlerlik poliitik saatis fašismivastase võitleja gaasikambrisse, ekspluateeris viimast natslik tööstur. Niisugust tööjõudu oli tarvis sõjamonopolele — IG Farbenile, Kruppile, Siemensile ja teistele rahvusvahelistele kontsernidele, kellel olid oma filiaalid kõigis Oswięcimi laagrites.

1943. aastal, pärast hitlerliku armee lüüasaamist Staligradi all, saavutasid vangide saatuse otsustamisel majanduslikud kaalutlused ülekaalu poliitilistest. Saksamaa vajas tööjõudu. Algas vangide saatmine tagalas asuvasse tehastesse. Kui vangid olid füüsiliselt täiesti kurnatud, saadeti nad Oswięcimi gaasikambritesse. Kuid isegi nende surm ei tähendanud seda, et nende ekspluateerimine oleks lõppenud. Põlenud luudest valmistati kunstväetist, inimrasvast seepi ja naiste juustest madratseid. Tapetud vangide hambakulla vastu said natsid deviise välismaa pankades, kuna aga teadusliku uurimise instituudid ja laboratooriumid kasutasid inimliha bakterite söötmeks.

Kuidas ja kelle poolt olid ehitatud sõjatehaste filiaalid ning kuidas nendes ekspluateeriti vange, sellest kõneleb väljavõtte kohtuotsusest, mis Oswięcimi roimareile langetati Krakovi protsessil 1947. aasta detsembris:

«Laager Monowicys, mida algul nimetati «Lager Buna» ja hiljem «Lager Monowitz», oli kõige suurem töölaager Oswięcimis. See võttis enda alla ligi 15 ruutkilomeetrit. Seal töötavate vangide arv ulatus 25 000-ni. Vangid ehitasid IG Farbenindustrie tehast Monowicys, mis oli mõeldud kunstliku bensiini valmistamiseks kivisöest. Peale selle püstitati seal objekte, mis olid vajalikud sünteetilist kautšukit tootva tehase ekspluateerimiseks. IG Farbenindustrie rajas seda ettevõtet mitmesuguste ehitusfirmade abiga ja laager sai ehitustöid tegevate vangide eest nendelt firmadelt raha.

Firma IG Farbenindustrie heaks töötasid ka vangid laagritest «Fürstengrube» ja «Janinagrube». Nad töötasid kaevandustes, mis firma oli soetanud, et varustada tehist Monowicys söega bensiini ja kautšuki valmistamiseks.

Otse Oswięcimi ehitati Kruppi kontserni ettevõtte «Weichsel-Union-Metallwerke», mis valmistab kapsleid kauglaskemürskudele. Selles tehases töötas ligi tuhat vangid. Vangid Oswięcimist ja selle filiaalidest töötasid veel mitmes eraettevõttes, näiteks «Hermann-Göring-Werke» kontserni kaevandustes Jawiszowices ja firma «Oberschlesische Hydriawerke» tehastes Blachownias, kus toodeti kunstlikku bensiini. Nendes ettevõtetes töötas ligi 3000 vangid.

Paljusid vange ekspluateriti aktsiaseltsi «Berghütte» sõjatehastes Swiętochłowices ja Sosnowiecis (aktsiaselts kaevandas ka sütt Jaworznos), «Laura» kaevandustes ja valutehases, ettevõttes «Deutsche Gassrusgesellschaft» Gliwices, Siemensi tehastes Bobrekis ja Gliwice vaguniremonditöökodades.

Peale selle töötasid Oswięcimi vangid ettevõtetes, mis olid kontserni WVHA kontrolli all, näiteks «Deutsche Erd- und Steinwerke» ettevõttes, mille hulka kuulus teiste kõrval ka tsemenditehas Golezówis, edasi «Deutsche Ausrüstungswerke» tehastes Oswięcimis ning firma «Deutsche Lebensmittel» käsutuses, millele allusid kõik laagri tapamajad, sööklad ja leivavabrikud. Vange kasutati ka Oswięcimi laagri piirkonna põllu-, metsa- ja kalakasvatustemajandis, laagri kantseleides, köökides, haiglates, saunades ja töökodades. Nad ise ehitasid laagrit.

SS-organisatsioon ja kapitalistlikud ettevõtted said vangide orjatöö arvel kolossaalseid kasumeid. Ettevõtted maksid ühe lihttöö tegeva vangi tööpäeva eest 0,25 kuni 4 marka. Tema ülalpidamine aga maksis laagriale 30 penni päevas.

Pole imestada, et niisugustes tingimustes järjest kasvas Saksa ettevõtete vajadus tööjõu järele. Dokumentide kohaselt tegid 1943. aasta jaanuaris mehed (iga päev töötas keskmiselt 14 519 meesvangi) 435 590 tööpäeva ja naised (iga päev töötas 2599 naisvangi) 77 791 tööpäeva. Vangid töötasid ka pühapäeviti ja pühade ajal. Haigete (töölt ärajäänud vangide) arv kõikus meestel 12—20 protsendi ja naistel 15—35 protsendi vahel. Detsembris 1943 saadeti 60 firmale arved kogusummas 2 040 185 marga peale. Oswięcimis ja ümbruskonnas oli rajatud nii palju ettevõtteid, et

tekkis plaan teha Oswięcimi laagrist gigantne vangide linn nimega Himmlerstadt, kus on kolmveerand miljonit elanikku...»

Tuleb tähelepanu juhtida tööstuskontsernide IG Farbeni ja Kruppi vahetutele sidemetele Oswięcimiga. Poliitiliste sündmuste arenemine sõjajärgsel ajal kinnitab, et fašism oli rahvusvaheliste tööstuskontsernide tööriistaks. SS-laste ülesandeks oli hävitada ja orjastada terveid rahvaid, kes olid jalgu jäänud fašismi majanduslikule ekspansioonile. Seda Saksa tööstuskontsernide otsest seost rahvusvahelise kapitaliga kinnitab terve rida fakte, mis tundusid meile laagris olles täiesti arusaamatuina. Ehkki kogu maailmale oli teada Oswięcimi surmavabriku olemasolu, ei teinud keegi lõppu selle ekspluateerimisele.

Saksamaal oli õhukaitse hästi korraldatud, kuid lääne-riikide lennuvägi leidis alati kiiresti üles oma sihid. Just sõja lõpu eel purustati kaunis Dresdeni linn. Viimastel sõjapäevadel hävitas lääne-riikide lennuvägi Škoda tehased Plzenis ja Ceskomorava tehased Prahas.

Tihe suits Oswięcimi kohal ja tulekeeled, mis tõusid nelja krematooriumi korstnatest mitme meetri kõrgusele, olid enam kui selged sihtmärgid, samuti nagu sõjatehased Oswięcimi ümbruskonnas. Kuid neid märke ei pommitatud kunagi. Mispärast?!

Paljud surmavabriku aktsionärid elasid sõja rahulikult üle. Mõned neist mõisteti vangi, kuid enamik pääses varsti jälle vabadesse. Ja praegu on nad jälle kõrgetel poliitilistel ametikohtadel. Kontserni IG Farben endised peremehed, kes aitasid ehitada Oswięcimi, ei tunnusta siiamani hitlerliku Saksamaa lüüasaamist ja natsliku poliitika krahhi. Meie põlvkond nägi, missuguseid kuritöid pandi toime jõleda hitlerliku ideoloogia nimel. Nendeks roimadeks on koonduslaagrid, gaasikambrid, krematooriumiahjud, surmavad süstid, steriliseerimine, viviseksioon, tervete rahvaste orjastamine ja lõpuks nende rahvaste süstemaatiline hävitamine, keda fašistid lugesid madalama rassi hulka.

Praegu aga püüavad nende metsikute, kogu maailma poolt hukkamõistetud ideede kuulutajad saksa rahvast ässitada ja ülistavad jälki rassismiideoloogiat, mille eesmärgiks on uue maailmasõja vallapäätmine, tervete rahvaste orjastamine ja hävitamine.

See ei pea neil korda minema! Oswięcim ei tohi iialgi korduda!

«Ma teen teile teatavaks, et olete saabunud mitte sanatooriumi, vaid saksa koonduslaagrisse, kust ei ole muud väljapääsu kui krematooriumiahi. Kellele see ei meeldi, võib end kohe heita kõrgepingetraadile. Kui ešelonis on juute, pole neil õigust elada üle kahe nädala, vaimulikel üle ühe kuu ja kõigil teistel üle kolme kuu.»

SS-lase Fritschi, laagri Oswiecim I komandandi kõnest.

MILLISED NAD OLID?

Alles nüüd, palju kuid pärast koonduslaagrist vabane mist, oleme saanud teadlikuks kogu suurest vihavaenust, mida «kõikvõimsad» SS-lased tundsid kaitsetute vangide vastu.

Jah, paljud nendest SS-lastest «võitlesid» fašistlikul rindel tagalas. Ning nad võitlesid «mehiselt» ja «kangelaskult». Olles hambuni relvastatud, võitlesid nad relvadeta inimeste, haigete ja vanakeste, naiste ja laste vastu! Nad võitlesid kindlalt, halastamatult ja saavutasid sellega oma ülemuste soosingu. Kõige «võimekamad» nendest — neid aga oli väga palju — said oma teenete eest auriste!

Iga päev kerkivad meie vaimusilma ette õudused ja piinad, mis me üle elasime ja mida me nägime. Me ei suutnud mõista, kuidas SS-lased võisid peksta piinatud ja kaitsetuid naisi ja mehi, ent nad peksid neid veriselt. Vahel jäeti peksmine alles siis, kui ohver ei andnud enam elumärki.

SS-mehed vihkasid meid. Ka meie vihkame neid nende metsikuste pärast, ent püüame asjata endas esile kutsuda osakestki sellest meeletust vihavaenust oma vangivalvurite ja timukate vastu, mida nemad meie suhtes tundsid.

Me nägime, kui madal oli SS-lastete kultuuritase: paljud neist ei osanud oma nimegi kirjutada, nende eest pidi mõtlema ainult füüren — Adolf Hitler.

Me teadsime, et SS-lased olid saanud väljaõppe erikursustel. Neile sisendati alatasa, et iga vang on väga ohtlik kurjategija ning saksa rahva vaenlane.

Eeskiri igale blokivanemale oli: «Iga vang on riigiroimar nr. 1.» Loengutel õpetati SS-lastetele, kuidas taotleda vangidelt kõrget tööviljakust, kuidas peksu ja ähvardustega

pidada laagris distsipliini. Peale selle anti meie vangivalvureile ja timukaile ettekirjutus pidada saksa kurjategijaid oma abilisteks, kõigi teiste rahvaste esindajaid aga ässitada üksteise kallale, ühtlasi neile sisendades, et koon-duslaagrisse on nad sattunud juutide armust, kes olevat süüdi sõjas.

Iga niisugune loeng süvendas SS-lastest julmust, iseäranis juutide suhtes.

Julma SS-lasega on lahutamatu seotud ettekujutus tema truust kaaslasest — koerast. SS-lastest koerad olid nii välja õpetatud, et need tormasid kallale igale triibulises vangirüüs inimesele.

Fašistlikud peamehed kasvasid SS-lastes pöörast viha-vaenu vahialuste vastu, erirühma (Hundestaffel) SS-lased aga ässitasid koeri vangide kallale. Mingisugusest vangide eest hoolitsemisest ei saanud juttugi olla. Koerte eest aga hoolitseti väga. Nendele anti toitu, mis oli võrreldamatult parem kui vangide oma. Koerad said iga päev liha. Et viimastel sõja-aastatel saadeti paljud SS-mehed rindele, valvasid laagrit peamiselt eriväljaõppe saanud koerad.

SS-lased alistasid pimesi oma ülemuse käskudele. Krematooriumi komandant Moll vastas vangide palvetele mahalaskmise eel alati ühtede ja samade sõnadega:

«Otsus on otsus!» («Bescheid ist Bescheid!»)

Kord toodi krematooriumi surmamõistetud riigisakslane. Ta veenis Mollit, et see on arusaamatus, et ta juba ammu kuulub natslikku parteisse ja omab autasusid rindeteenete eest. Mollit vastus kõlas nagu alati:

«Otsus on otsus!»

Ja ta tulistas külmavereliselt oma kaasmaalase pihta.

MIS OLID NENDE NIMED?

Ühtede SS-lastest nimesid me mäletame, teiste omad oleme unustanud, kolmandate nimesid me ei teadnudki.

Neid, kes olid vangide vastu eriti julmad, mäletame hästi. Siin nad on.

Laagrikomandandid ja nende asetäitjad:

Oswięcimi kontsern: Hoess.

Oswięcim I: Aumeier, Fritsch, Hoffmann, Thumann.
Oswięcim II — *Birkenau*: meestelaager — Hartjenstein, Kramer, Krause, Schwarzhuber; naistelaager — Drechsler, Hass, Hessler, Mandel. *Oswięcim III*: Schwarz.

Rapportführerid: meestelaager — Buntrock, Krupanik, Palitsch (ühtlasi timukas), Polotschek, Schillinger, Stiewicz (ühtlasi timukas); *naistelaager* — Bohrmann, Brandel, Gress, Kitzmann, Klaus, Taube.

Blockführerid: meestelaager — Bardo, Barecky, Buck, Dobrovodsky, Förster, Götz, vennad Kasanickyd, Köln, Krapatkin, Panzergrau, Schenck, Schmidt, Schneider, Schulz, Weiss; *naistelaager* — Daus, Kempe, Kozubik, Kucek, Mayer, Misch, Mitlenz, Mokrus, Reichert, Rulof, Runge, Stange, Stiewicz, Taugenfeld, Urbanovsky, Volkenrath, Wenig, Womann, Zaretzka.

Poliitiline osakond (laagri gestaapo): Bogger, Broad, Grabner, Hoffmann, Hustek, Lachmann, Winand.

Tööteenistus: meestelaager — Antal, Emerich, Grauel, Oletshuck, Perschel, Zell; *naistelaager* — Hass, Rütters.

Köögid: meestelaager — Händler; *naistelaager* — Franz.

Laod: Graff, Kretzer, Kulatsch, Wagner, Wunsch.

Arstid. Oswięcimi kontsern: Wirths; *katsejaamad:* Büning, Göbl, Clauberg, Schuhmann, Weber; *seleksioonikomisjon:* Klein, König, Mengele, Thilo.

Krematooriumid: Busch, Forst, Gorges, Moll (ühtlasi timukas), Schulz.

HANS SCHWARZHUBER

Hans Schwarzhuber, SS-ohvitser, Birkenau koonduslaagri asutaja ja komandant, võttis isiklikult osa vangide massilistest hukkamistest.

Schwarzhuber oli eeskujulik nats. Ta oli SS-mehest saanud blockführeriks ja paljud vanemad vangid mäletasid teda veel sellena Sachsenhausen-Oranienburgi koonduslaagris.

Birkenau oli selle «heasüdamliku» baierlase kätetöö. Oma karjääri alustas ta seal SS-allohviterina ja töötas rapportführerina. Varsti ülendati ta eduka «tegevuse» eest Birkenaus SS-ohvitseriks ning sai seejärel obersturmführeriks ja lagerführeriks (laagrikomandant). Tema ametioleku ajal oli laager kõige suurem. Seal peeti ligi 100 000 vangi. Peale selle püstitas laager omalaadse «rekordi»: 24 tunniga tapeti seal kuni 20 000 inimest.

Schwarzhuber oli salakaval ja julm. Ta leidis endale abilisi vangide hulgast ja õhutas neid tegevusele, mille mõte oli üks — hävitada inimesi. Ta mängis inimeste auahnusel

ning arvestas «rohelistele» saksa kurjategijate ja poola fašistlike reaktionääride meelsust; need tahtsid iga hinna eest karjääri teha.

Schwarzhuber korjas enda ümber terve karja neid pisihitlereid, kes olid valmis üksteisel kõri läbi närima oma lagerfühneri soosingu pärast. Püüdes maksu mis maksab «inimeste hulka» pääseda, olid nad valmis ükskõik milleks, hoolimata omaenda laagrikaaslaste kannatustest. Oli isegi arusaamatu, kuidas nad võisid hoopis unustada maailma ja elu väljaspool laagrit.

Schwarzhuber oskas neile nii mõjuda, et nad pidasid oma tööd laagris ülimalt ideaaliks. Ta rõhutas alatasa, et nende tegevus näitab kõige paremini, kui hästi nad on aru saanud natslikust ideoloogiast, sellel aga võib olla otsustav tähtsus nende kiire vabanemise seisukohalt. Nad olid vaid nukukudeks Schwarzhuberi käes, kuid praalised väga oma eesõigustatud seisundiga.

Saksa «üliinimene» Schwarzhuber oskas luua endale terve koondise niisugustest abimeestest. Inimühiskonna jätised — mõrvarid, vargad, salakaubavedajad ja petturid — tormasid kõik esimese käsu peale fašistide tahet täitma. Nad rakendasid ellu natslikku ekspansiooniprogrammi ja võtsid osa kõige mittesaksa hävitamisest.

Schwarzhuber katsus igati toonitada oma abiliste üleolekut põlatud juutidest, poolakatest ja venelastest.

Ta kasutas osavasti ära rahvuslikud lahkkelid ja provotseeris laagris kokkupõrkeid eri rahvustest vangide vahel. Nii ässitas ta poolakaid venelaste vastu, keda ta väga kartis.

1944. aasta kevadel puhkes juutidest vangide seas panna. Gaasikambritesse saadeti nii rohkesti juute, et kõigi kollase kolmnurgaga tähistatud vangide surm näis vältimatuks. Kaua aastaid laagris olnud vangid hakkasid valmistuma põgenemiseks ja mõnel läks tõepoolest korda põgeneda. Ei aidanud isegi ähvardused, et ühe põgeniku eest lastakse maha kümme vangi.

Schwarzhuber hakkas talitama väga kavalasti. Ühel ööl ta kutsus oma kantseleisse juutide rühma kapo, sakslase Rolf Baumanni, ja tegi talle ülesandeks vange rahustada. Ta töötas, et vange ei saadeta enam kunagi gaasikambritesse, ning pidas oma töötust mitu kuud. See polnud tal raske: gaasikambriid tulid niikuinii vaevu toime ešelonidest tohutul hulgal saabuvate ohvritega.

Seejärel tegi Schwarzhuber tööjõuetuks tunnistatud vangidele selgeks, et nad sõidavad puhkama. Et anda oma sõnadele rohkem kaalu, käskis ta jagada nendele vangidele eri portsjoni leiba. See sündis ajal, mil kõik juutide laagri vangid istusid blokis nr. 20 ja ootasid autosid, mis pidid toimetama nad krematooriumi. Järgmisel päeval ajasid hambuni relvastatud SS-lased kõik inimesed autodele ja viisid nad gaasikambritesse. Kõik see toimus Schwarzhuberi juuresolekul.

Ja siiski läks Schwarzhuberil korda populaarsust võita, eriti uustulnukate hulgas. Vahel kinkis ta armulikult elu nendele, kes palusid end mitte saata gaasikambri. Schwarzhuberi niisugune talitusviis on arusaadav. Kogu asi seisis lihtsas edasilükkamises — sama vang saadeti gaasikambri järgmisel korral.

Schwarzhuber andis oma abilistele kõige tühisemaid privileege ja ometi pugesis need nahast välja, et seda ära teenida. Nii valis Schwarzhuber kord vangide hulgast välja viis värskeltküpsetatud sakslast (nende emad olid poolatarid) ja teatas kokkuaetud vahialustele, et kohusetundliku töö eest laagri ehitamisel on nad ülemuse poolt tunnistatud privileegidega vangideks. See tähendas, et nad võisid kanda pikki juukseid ja saada toitu SS-lastest sööklast. Peale selle ei ähvardanud neid enam nuhtlus niisuguste üleastumiste eest, nagu joomine ja asjade «organiseerimine».

Et vangide tähelepanu laagrireaalsuselt eemale juhtida, sundis Schwarzhuber oma abimehi ühtelugu levitama kuuldu, et vangide mürgitamine gaasiga on lõpetatud, et Berliinist on tulnud käsk lammutada krematooriumid jne.

Viimasel ajal ta tõenäoliselt mõistis, et fašismi lõpp on lähedal, ja seepärast oli ta harilikult purjus. Alkoholi ja väärtasju muretsesid talle tema abilised vangide hulgast.

Varsti pärast seda, kui Birkenaus tõepoolest lakkas vangide mürgitamine gaasiga, viidi Schwarzhuber üle Buchbergi Dachau lähedal, kus ta pidi ehitama uue laagri. 12. jaanuaril 1945 saadeti Schwarzhuber, keda peeti suurimaks spetsialistiks gaasikambrite valdkonnas, Ravensbrücki ja määrati laagrikomandandi asetäitjaks. Tema tulekuga laagrisse algas vangide massiline mürgitamine gaasikambrites: kolme kuu vältel kahanes vangide arv 25 000-lt 12 000-ni. Kui Schwarzhuberi üle kohut mõisteti, ütles ta silmakirjalikult, et teda «liigutas sügavasti» Ravensbrücki gaasikambrites surevate naiste vaatepilt.

Schwarzhuber pidas kinni «puhaste käte» põhimõttest: ise ei lubanud ta endale kunagi julmuse vangide suhtes. Selleks olid tal alati käepärast sobivad inimesed — SS-lased või vangid ise. Osavasti etendas ta hoolitseva komandandi osa, kes soovib oma vangidele ainult head. Samal ajal aga piinas terve parv Schwarzhuberi abilisi tema käsul kümneid tuhandeid vange.

Massimõrvad kulgesid laagris üldreeglina rahulikult (välja arvatud üks vangide avaliku väljaastumise juhtum) ja ka selles ilmnes Schwarzhuberi «kunst».

Schwarzhuberi tegevuse (aastad 1942—1945) üldbilaniks on sadu tuhandeid tapetuid. Sõjatribunal Hamburgis mõistis Hans Schwarzhuberi surma. Otsus viidi täide 3. veebruaril 1947.

JOSEF KRAMER

Mais 1944 nimetati laagri komandandiks Josef Kramer.

Iga muudatus laagri juhtkonnas tegi vangid rahutuks: mis inimene on uus ülemus? Juba jutud uue komandandi määramisest tähendasid tingimuste halvenemist laagris, sest SS-lased hakkasid uue ülemuse ees kannuste teenimise nimel kõiki kruvisid veel tugevamini kinni keerama.

Uut ülemat vihkasid kõik, isegi SS-lased eesotsas Schwarzhuberiga, kes nüüd allus Kramerile ja kellel oli kahekordselt raske talle valitsusohje üle anda.

Juba Krameril välimus kõneles tema julmusest ja jõhkru-
sust. Esimesest pilgust jäid meelde selle kvalifitseeritud «spetsialisti» punetav armidega nägu ja toekas figuur, nagu ehtsal mõrvaril kunagi. Kramer oli veendunud sakslaste üleolekus ja vajaduses hävitada maa pealt kõik, mis ei ole saksa päritolu; ta oli SS-lase mustertüüp, kes täht-tähelt võttis omaks kõik fašistlikud teooriad ja püüdis neid realiseerida.

Niipea kui Kramer oli määratud komandandiks, hakkas ta isiklikult jälgima ešelonide sorteerimist, nimetas kõrgemale kohale timukas Molli, kõige verisema elaja, keda Birkenau on kunagi tundnud, andis talle autiitli «Chef der Verbrennung» (põletamisülem) ja määras ta kõigi nelja krematooriumi komandandiks.

Et vältida paanikat, mis võis tekkida surma minevate vangide hulgas, käskis Kramer püstitada krematooriumide ümber ja sinna viivate teede äärde kõrged tarad, nii et

keegi ei saanud näha krematooriumi õues surma ootel tunglevaid inimesi. Eriti vihkas Kramer venelasi ja juute. Juute hukkas ta tuhandete kaupa ja arvas, et varsti on nad kõik hävitatud. Karmilt jälgis Kramer venelaste elu laagris, kuid need olid väga ettevaatlikud ja Krameril ei õnnestunud kordagi tabada neid mõnelt kuriteolt.

Ta aimas, et kõik venelased on omavahel seotud ja valmistuvad ülestõusuks. Seepärast käis ta iga päev naistelaagrites, kus ta tundide viisi kõndis blokkide vahel, jälgides naistelaagris töötavaid meesvange.

Ta armastas ootamatult ilmuda maanteel töötavate vangide juurde. Tihti sundis Kramer neid alasti võtma ja otsis neid ise põhjalikult läbi. Saapamäärde, pliiatsi või noa leidmise korral karistas ta armutult.

Kramer uuris vangide kirju, püüdes nendes leida pismatki vihjet ühendusele välismaailmaga. Kui ta aga avastas mõnes teises Oswięcimi laagris peetavale sugulasele saadetud kirja, tehti laagri gestäapos lõpp nii kirja autori kui ka adressaadi elule.

Kramer liikus laagris ringi suure sõiduautoga. Tema autojuht, noor ja fanaatiline SS-lane, oli välja dresseeritud nagu SS-koer. Ta jättis auto vangide juures seisma, valis välja üks või kaks ohvrit, otsis nad läbi ja peksis neid. Autoistmel pooleldi lamades vaatas Kramer rahulikult pealt oma autojuhi tegevust, suitsetas jämedat sigarit ja lõpuks, olles küllalt nautinud seda vaatamängu, andis armuliku käeviipega autojuhile käsu piinamine lõpetada ja edasi sõita.

Kui vangide komandod tulid õhtul töölt, seisis Kramer tavaliselt laagri sissekäigu juures, kõige sagedamini naistelaagri väravas, ja uuris piinatud, poolsurnud vange umbusklikult. Seejärel valis ta välja üksikud vangid või terved grupid, käskis neil alasti võtta ja vaatas läbi iga õmbluse nende rõivastel. Tavaliselt olid tal käes kivid, ja kui vang ei riietunud lahti küllalt kiiresti, lendasid need selle pihta.

Niinimetatud ungari kampaania, s. o. rohkem kui 400 000 ungarlase hävitamise, kes saabusid Birkenausse ajavahehommikus mai-juuli 1944, viis läbi just Kramer. Päeval ja öösel seisis ta platvormil ja jälgis vangide selektsiooni, mida tegid SS-lastest arstid ja ohvitserid. Isiklikult jälgis Kramer ka ohvrite saatmist krematooriumidesse ja nende põletamist seal. Kui krematooriumiahjud ei suutnud enam kõiki ohvreid vastu võtta, käskis ta põletada laipu puuvir-

Uued tööle valitud ungari noored naised ja tütarlapsed lähevad esimest korda laagrisse Bllc. Neil on pea paljaks põetud ja kõik kannavad rätikuid. Taga on laagri köök, mida tollal, 1944. aasta kevadel, ei olnud veel ehitatud.

Üks stsene, mida 1944. aastal nägime iga päev rassilaagris Bllc. Emad lastega sammuvad pikkamisi krematooriumi nr. III ja IV mööda laagrite c ja a vahelist teed. Foto on pärit aastast 1944. Näha on kitsarööpmeline raudtee, mida mööda toodi kevadkuudel ohvreid suurendatud kogustes Birkenau tapalavale.

Inimkonna häbi. Mitte ainult sellepärast, et selletaolised kuritööd olid võimalikud, vaid ka sellepärast, kuidas inimesed võivad nii ruttu unustada Oswięcimi ja natsistlikud kuriteod. Vähe õpetust on sellest võtnud suurem osa rahvaid, kes lubavad, et jälle valmistutakse uueks sõjaks ja et SS-lastest vaenlased võivad jälle kätte võtta relvad, mis on rüvetatud süütute laste ja naiste verega.

Saksa Föderatiivse Vabariigi võimud on lubanud uuesti kanda hitlerlikke aumärke. Neid kannavad ka endised SS-lastest väeüksuste liikmed, kes on jälle astunud Lääne-Saksa armeesse. SS-lased said ka aumärke „võitluse“ eest niisuguste inimeste, emade ja laste vastu. Nende võitlus oli siin Oswięcimis „sagarlik ja võidukas“. Nende relvadeks olid salakavalus, pettus, piinamine, põletusahjud.

nadel ja aukudes ning suurendas selleks erikomando koosseisu veel 300 mehe võrra.

Varsti ei jätkunud nendestki. Siis käskis Kramer võtta erikomandosse füüsiliselt terveid mehi vangide hulgast, kes juba ammu laagris elavad. Vastuseks oma abiliste palvele, et erikomandosse ei värvataks spetsialiste ja oskustöölisi, käratas ta: «Ükspuha! Kogu laager on erikomando, niikuinii tapetakse kõik!» Novembris 1944 lõpetati Birkenaus gaasikambrite tegevus ja Kramer kui kõige võimekam ja kogenum komandant viidi üle Bergen-Belseni, mis pidi saama uueks Birkenauks.

1947. aastal mõisteti Kramer surma ja hukati Lüneburgis.

RUDOLF HOESS

«Hoess on antud kohtu alla kui üks piinamiste ja rahvaste hävitamise süsteemi loojaid.»

Varssavi rahvatribunali süüdistusaktist.

Märtsis 1947 esinesime tunnistajatena Varssavi protsessil, kus mõisteti kohut Rudolf Hoessi, Oswięcimi surmavabriku peadirektori üle.

Birkenaus nägime teda ainult kaugelt, kuid teadsime hästi, et ta on kõige tähtsam SS-lane kõigis Oswięcimi koonduslaagrites.

Hoess armastas äkki ilmuda sinna, kus teda ei teatud oodata. Tema kohalolek kõigil suurtel vangide selektsioonidel mõjus rusuvalt isegi SS-lastele, kes hakkasid erilist agarust üles näitama, et tema ees kannuseid teenida.

Missugune on selle inimese minevik, kes võitis inimkonna ajaloos kõige hirmsama mõrtsuka kuulsuse?

Hoessi vanemad olid jõukad maapidajad Badenis ja väga jumalakartlikud katoliiklased. Perekond elas külluses. Isa teenis omal ajal kaadriohvitserina Saksa koloniaalarmees, läks pärast haavata saamist erru ja hakkas kaubitsema. Surres oli ta veendunud, et tema pojast Rudolfist saab vaimulik. Ema ja õde lootsid, et isa soov täitub, kuid Rudolf Hoess otsustas oma saatuse teisiti.

1916. aastal, Esimese maailmasõja ajal, põgenes ta kodust Türgisse, sõdis seal mitmesugustel rinnetel ja pöördus Saksamaale tagasi alles 1919. aastal.

Ema ja õde käisid endiselt peale, et ta hakkaks vaimuli-

kuks. Siis põgenes Hoess uuesti kodust ja astus ühte pool-sõjaväelisse jõuku¹, missuguseid oli sõjajärgsel Saksamaal väga palju. Tollal jagas ta juba marurahvuslaste vaateid.

1922. aastal tutvus Hoess Adolf Hitleriga. 1923. aastal mõisteti ta tapmise pärast kümneks aastaks vangi. Ta vabanes 1929. aastal amnestia põhjal, abiellus ja hakkas ametnikuks.

Natside parteis tutvus Hoess Himmleriga ja 1933. aasta kevadel astus ta SS-i. Juulis 1934 torkas ta SS-salkade paraadi ajal Himmlerile uuesti silma ja see määras ta teenistusse Dachau koonduslaagrisse. Varsti sai Hoess instruktoriks, seejärel blockführeriks ja rapportführeriks. Edasi teenis ta Sachsenhausenis — algul laagri asekomandandina ja 1939. aasta lõpust peale komandandina. Aprillis 1940 viidi Hoess üle Oswięcimi. Seal ta rajas uue natsliku laagri, mida kogu maailm tunneb «Auschwitzi» nime all.

Niisugust karjääri tegi timukate juht, kes muide oli viie lapse isa.

Pärast sõda varjas Hoess end Langi nime all. Ta paljastati 1946. aastal ja anti Nürnbergi kohtu alla. Ta esines seal tunnistajana ja anti seejärel üle Poola kohtuvõimudele.

Hoess oli üks väheseid natsse, kes kohtus ei eitanud oma süüd ja täielikult üles tunnistas kõik oma kuriteod. Kuid ta püüdis oma süüd pehmenendada väitega, et oli ainult Berliinist tulnud käskude täitja. Kohtus käitus ta väga rahulikult. Pliiatsit käes hoides kuulas ta kõigi tunnistajate, endiste vangide seletusi, parandas neid ja täpsustas üksikasju, nii et lõppude lõpuks aitas jälile mõnedele ebaselgetele asjadele. Ta näitas end distsiplineeritud ja pedantse saksa väikekodanlasena, kelle hulgast natsid leidsid fanaatilisi pooldajaid saksa rassi üleoleku teooriale.

Inglise vaatleja Varssavi protsessil küsis, mis Hoess oleks teinud, kui Himmler oleks käskinud tal tappa oma naine ja lapsed. Hoess vastas, et ta oleks nad tapnud.

20. aprillil 1943, Hitleri sünnipäeval, määrati Hoessile esimese järgu sõjaline teeneterist mõõkadega. Selle autasu

¹ Need jõugud kandsid nime «Freikorps»; nende asutajaks ja mitteametlikuks juhiks oli vana preisi kindral Ludendorff. Pärast Saksamaa lüüasaamist sõjas astus ta poliitilisest elust näiliselt tagasi, sõitis oma mõisasse Ida-Preisimaal ja hakkas uue sõja plaane hauduma. Tema mõis oli endiste kindralite ja natside kokkusaamiste kohaks. Siin tutvus Hoess Bohrmanni, Himmleri ja Hitleriga.

vääriliseks arvati ainult need, kes olid eriti agaralt võidelnud vaenlase vastu.

Varssavi sõjatribunal mõistis Hoessi surma miljonite inimeste piinamise ja mõrvamise, marodeerimise ja laipade röövimise, elavate inimestega katsete tegemise ja inimväärikuse teotamise pärast.

Endised vangid Oswięcimi laagritest kinnitasid kohtus Rudolf Hoessi hirmsat süüd. Aprillis 1947 poodi see roimar üles Oswięcimi territooriumil. Võlla taustaks olid purustatud krematooriumid, kus hukkusid miljonid süütud inimesed.

Ent kas selle kurjategija surm teeb tasa Oswięcimis sadade tuhandete viisi hukatud lastest üheainsagi lapse elu hinna?

Rudolf Hoess kirjutas Krakovi vanglas oma «pihtimuse». Muidugi varjas ja moonutas ta palju. Ent isegi see, mis ta kirjutas, võimaldab otsustada, kui kohutavalt küüniline ja uskumatult julm oli mees, kes kõike põhjendas oma piiritu kuulekusega ja püüdis tõestada, et tal on . . . süda¹.

«1942. aasta kevadel,» meenutab Hoess, «tuli Ülem-Sileesiast esimene ešelon juute, keda me pidime surma saatma. Otse platvormilt viidi nad SS-meeste saatel punkrisse nr. 1. See oli talumajast ümberehitatud esimene gaasikamber. Ešeloni saatsid Aumeier ja Palitsch ning mitu blockföhre-rit. Muretult vestlesid nad vangidega, küsitlesid neid perekonna ja elukutse suhtes ning pärisid, kust nad saabusid. Seda tehti selleks, et neid petta.

Barakis kästi vangidel lahti riietuda. Algul läksid nad rahulikult ruumi, mida nimetati desinfektsioonikambriks, kuid varsti hakkasid mõned nendest rahutust tundma ja lämbumissurmast rääkima. Puhkes paanika. Siis käskisin ma ajada kõik kambrisse. Uksed löödi kinni.

Kui saabusid uued ešelonid, pöörasime niisugustele rahututele inimestele erilist tähelepanu. Niipea kui märgati, et mõni vang näitab üles rahutuse tundemärke, viidi ta kohe mingisugusel ettekäändel barakist välja ja lasti maha.

Paljud emad peitsid oma rinnalapsed lahtiriietumisruumi. SS-mehed eriosakonnast jälgisid neid teraselt ja nõudsid laste kaasavõtmist. Naised varjasid lapsi kartusest, et desinfektsioon võib neile liiga teha. Väikesed lapsed

¹ Hoessi pihtimus sai aluseks prantsuse kirjaniku R. Merle'i romaanile «Surm on minu amet».

tavaliselt nutsid ja sel juhtumil püüdsid kas emad või eriliselt selleks kohal olevad SS-mehed neid rahustada. Lapsed läksid lelusid käes hoides gaasikambrisse. Ma nägin, kuidas paljud naised halba aimates püüdsid end valitseda ja surmahirmust hoolimata naljatasid lastega, katsudes neid rahustada.

Üks naine astus minu juurde ja küsis oma neljale lapsele osutades: «Kuidas te suudate end õigustada, kui tapate need toredad lapsed, või ei ole teil südant?»

Keegi vanamees hüüdis vihaselt: «Sakslastel tuleb ränkait tasuda juutide massilise mõrvamise eest.» Tema silmad põlesid vihavaenust. Siis astus ta rahulikult gaasikambrisse.

Üks noor naine äratas minu tähelepanu sellega, et aitas lahti riietada lapsi ja eidekesi, liikudes ühe grupi juurest teise juurde. Ta ruttas nutvate laste juurde ja rahustas neid südamlikult. Naine ei sarnanenud juuditariga. Kambrisse astus ta viimaste hulgas, jäi uksele seisma ja ütles:

«Teadsin algusest peale, et meid veetakse Oswięcimi gaasikambritesse. Ma tegin nii, et mind ei tunnistataks tööjõuliseks, sest ei tahtnud lahkuda lastest. Ma tahtsin ise kõiges veenduda. Loodan, et see enam kaua ei kesta...»

Aeg-ajalt etendusid hirmsad stseenid. Naised jooksid ringi kui meeletud, kiskusid oma juukseid ja kisendasid südantlõhestavalt. Niisugustel juhtumitel viidi nad õue ja tapeti kuklalasuga. Juhtus ka, et nähes kambrit väljumas erikomando vange, taipasid naised, mis neid ootab, ja hakkasid meile karjuma kohutavaid needusi. Ma nägin, kuidas hetkel, mil kambri ukseid suleti, püüdis üks naine oma lapsi uksest välja tõugata ning karjus härdasti nuttes: «Jätke minu lapsedki ellu!»

Kõik see mõjus juuresolijaile rusuvalt.

1942. aasta kevad... Sajad terved inimesed sammuvad õitsvate viljapuude all punkri poole. Pisarsilmil lähevad nad gaasikambritesse surma. See tärkava looduse ja surma pilt jälitab mind seniajani.

Platvormil oli selektsiooni ajal palju ebameeldivaid stseene. Paanika algas juba siis, kui mehed lahutati naistest ja lastest. Selektsiooni edasine käik — töövoimeliste välja valimine — suurendas seda veelgi. Perekonnad tahtsid muidugi kokku jääda. Need, kes tunnistati tööjõuliseks, tulid jälle oma perekonna juurde, lastega emad aga püüd-

sid tagasi minna oma meeste või vanemate laste juurde, keda oli otsustatud tööle saata.

Sageli tekkis niisugune segadus, et selektsiooni tuli alustada uuesti. Platvormi mõõtmed ei võimaldanud selekteerimist paremate meetoditega.

Kui ärevusse sattunud inimeste rahustamise katsed enam ei aidanud, võeti tarvitusele relvad.

Kõik need juhtumid, mis ma läbi elasin ja millest ma jutustasin, valgustavad inimeste hävitamise kampaaniat ainult osaliselt.

Oswięcimi laagrite komandandina viibisin tihti juures, kui laipu toodi gaasikambri välja ja põletati. Ma nägin, kuidas neil kisti välja kuldhambaid ja naistel lõigati juukseid. Ma jälgisin läbi gaasikambri uksest oleva akna, kuidas inimesed surevad. Ma pidin kõike seda tegema, sest mind jälgiti, ma pidin igati tõestama, et oskan mitte üksnes korraldusi anda, vaid ka osa võtta nende täitmisest, nagu ma seda teistelt nõuan.

Himmler saatis Oswięcimi tihti riigitegelasi, natsionaalsotsialistliku partei ja SS-i juhtivaid tegelasi spetsiaalselt selleks, et nad isiklikult näeksid, kuidas gaasikambrites juute hävitatakse. See vapustas neid. Mõned, kes olid varem sõdinud meetodite eest, mida nüüd kasutati inimeste hävitamisel, jäid vaikseks, kui nad juba ise olid näinud «juudiküsimuse lõplikku lahendamist». Nad küsisid minult, kuidas mina ja mu mehed võime alatasa seda vaadata ja niisugust õudust taluda. Vastasin neile, et füüreri käsud tuleb alati täita raudse järjekindlusega ja et nende käskude ees peavad taganema kõik inimtunded.»

GERHARD PALITSCH

Üks kõige pöörasemaid SS-lasi Birkenaus oli Gerhard Palitsch, pärit Saksimaalt. Koos Hoessi ja 30 saksa elukutselise roimariga, kes toodi Sachsenhauseni laagrist, rajas ta märtsis 1941 uue laagri Oswięcimis. Hoess ise loomustab teda oma «pihtimuses» kui meest, kes suutis enda käes hoida hullude kapode karja ja vangide hulgas raudset distsipliini pidada. Hoess kinnitas täiel määral seda, mida meie, vangid, võisime ainult aimata.

Ei olnud püüdlikumat SS-last kui Palitsch. Kõigis laagrites oli tal vangide hulgas salakuulajaid ja nuhke, kes

informeerisid teda kõigest sündmustest laagrites ning kapode ja blokivanemate meeleolust.

Palitschi eriline sümpaatia kuulus kõige ägedamatele ja julmematele kapodele, ent kui viimaste teod äratasid liiga suurt tähelepanu, saadeti nad vanglablokki. Kuid Palitsch ei unustanud oma abimehi ja vabastas nad mõne aja pärast. Tavaliselt teenisid nad pärast niisugust karistust Palitschit veel ustavamalt ja piinasid vange veel enam, püüdes nendelt kulda välja pressida. Asi on selles, et Palitsch hangeldas kullaga laias ulatuses, selleks aga vajas ta kapode ja blokivanemate abi. Nad hankisid talle kulda ja väärtasju, mida neil läks korda uutelt vangidelt saada. Tihti tapsid kapod kuldhammastega vange ainult selleks, et anda kulda Palitschile. Kui aga Palitschi käsilased said liiga palju teada tema mahhinatsioonidest või keeldusid «koostööst» temaga, langesid nad tööle «õnnetusjuhtumi» ohvriks või surid «tähnilisse tüüfusse»...

Palitschi peamiseks abiliseks oli «roheline» blokivanem Brodniewicz. Palitsch ise oli ülemtimukaks; just tema las kis maha nõukogude sõjavange ja ka lapsi. Palitsch surmas oma käega sadasid vange, kuid see ei jätnud talle jälgegi südametunnistuse piinadest või isegi väsimusest. Ta võis tappa inimesi hingetõmbeks aega võtmata. Säärane oli see SS-lane. Tihti jälgis Palitsch läbi gaasikambri uksest oleva akna seal surevate inimeste kannatusi. Just tema oli peasüüdlane selles, et vange laagrites nii karmilt ja julmalt koheldi.

Omavalitsus, mis oli seatud sisse mõnedes laagrites, kergendas pisut vangide elu, kuid Birkenaus olid omavalitsuse organid tervenisti Palitschi abiliste käes... Oma rühkimissüsteemis läks Palitsch nii kaugele, et riietus ise triibulisse vangirüüsse ja käis mööda laagreid, püüdes tungida kõigisse vangide saladustesse.

Palitschi nõrkuseks olid naised, ning mitte ainult rassistiselt puhtaverelised sakslannad valvurite hulgast, vaid ka mustlannad ja juuditarid. See maksis talle elu. Hoess vihkas Palitschit, ülejäänud SS-lased aga kadestasid teda. Palitsch tabati kuriteolt ja tema karjäär oli lõppenud. Ta heideti vanglasse ja hukati pärast pikka juurdlust.

Lühikest aega enne seda aitas Palitsch põgeneda vang Meieril, kartes, et tulevad päevavalgele tema mahhinatsioonid kulla ja väärtasjadega. Ent Meier võeti kinni ja ta reetis Palitschi.

MARIE MANDEL

Marie Mandel oli Oswięcimi kõigi naistelaagrite peakomandant.

Ta sündis 1912. aastal Austrias. Lõpetanud kohalikus koolis neli klassi, läks ta erafirma teenistusse. Hiljem astus ta natside parteisse ja sai eriliste teenete eest teise järgu sõjaristi. Detsembris 1947 mõistis rahvuslik ülemtribunal Krakovis Marie Mandeli surma.

Kohtuotsus oli järgmine.

«Süüdistus:

Marie Mandel on süüdi naiste mõrvamises, sest ta võttis ise osa nende väljakorjamisest gaasikambritesse saatmiseks. Ta valis naised katsete tegemiseks nende kallal. Tema süü läbi surid naised nälga ja kurtumusse, samuti türannia tagajärjel.

Ta alandas vange moraalselt ja füüsiliselt, ta tallas jalge alla nende inimväärikuse, peksis ja mõnitas neid, kuni nad muutusid tuimaks, ja määras neile julmi karistusi.

Põhjendus:

Süüdistatav ütles, et Ravensbrücki koonduslaagris ega Birkenaus ei tapnud ta kunagi vange, ei võtnud osa vangide väljakorjamisest gaasikambritesse saatmiseks, ei lasknud neid maha, ei tapnud fenooliga, ei valinud vange prof. Gebhardti katsete jaoks, mille järel paljud neist surid. Ta olevat ainult paar korda viibinud laagri komandandi käsul selektsiooni juures, kusjuures naiste saatust olevat siis otsustanud arstid ja laagri komandant. Mis puutub ühte korraldusse 498 naise saatmiseks gaasikambritesse, siis, kui sellel ongi tema allkiri, kirjutas ta alla alles pärast seda, kui arst oli lõpetanud vangide väljavalimise.

Tuginedes pealtnägijate seletustele, rahvuslik ülemtribunal tuvastas, et Marie Mandel võttis osa peaaegu kõigist selektsioonidest Ravensbrückis ja Birkenaus, kusjuures ta ei olnud ainult assistendiks ohvrite väljavalimisel.

Tunnistajad dr. Żofie Maczek ja Machwicka tõendavad, et süüdistatav valis isiklikult välja rohkem kui 80 poolatari meditsiinikatsete jaoks, kusjuures viis nendest suri pärast neid katseid ning kuus lasti operatsiooni ajal maha. Katseid tegi Ravensbrückis prof. Gebhardt, kes nüüsgusel meetodil uuris kudede regeneratsiooni.

Et süüdistatav võttis osa vangide väljavalimisest Birkenaus gaasikambritesse saatmiseks, sellest kõnelevad

kõige paremini tunnistajate Kuli, Klodzinsky, Kulka, Krausi, Foltynova, Porebsky, Jelena, Piatkowski, dr. Kosciuszko, Habrajski, Marie Budziaszeki, Michalina Jedrusiaki, Sosnowska, Frankiewiczzi, Irene Dubasova, Solomon-Langevini, Claude Blocki, Szmaglewska ja Žyvulska seletused.

Teha kindlaks kõik vangide mõrvamised süüdistatava osavõtul on võimatu, sest peatunnistajad, s. o. mõrvaohvrid, on surnud. Sellest hoolimata on rahvuslikul ülemtribunalil täielik alus tuvastamiseks, et vangide selekteerimisel blokkides ja laatsarettides, töökomandode tagasitulekul töölt või naiste loendustel Birkenau laagris korjas süüdistatav täpselt samuti nagu arstidki välja vange nende saatmiseks gaasikambritesse. Ta aitas ohvreid autodele, mis vedasid vange gaasikambritesse, ja sealjuures lõi naisi.

Koos arstide ja SS-ohvitseridega valis süüdistatav vange gaasikambritesse saatmiseks Ungari juutide, Tšehhi juutide perekonnalaagri ja Vitebskist toodud vene naiste hävitamise kampaania ajal; ta kiskus naiste käest ära lapsed, peksis neid ja viskas autodele.

Oma algatusel saatis süüdistatav rasedaid naisi gaasikambritesse või andis nad SS-lastele üle fenooliga surmamiseks. Ühest hirmsast juhtumist jutustas tunnistaja Kulka: Tšehhi juutide perekonnalaagri likvideerimisel saatis süüdistatav gaasikambriisse ema koos lapsega, ehkki isegi SS-lased tahtsid neid ellu jätta. Ta saatis surma tuhandeid vange. Seda tunnistab kas või niisugune fakt: loenduse ajal kästi kõigil naistel hüpata üle teatud kõrgusele pandud palgi ja niimoodi valiti gaasikambritesse saatmiseks välja ligi 4000 vangi.

Ei saa jätta mainimata ka fakte, mida kinnitas tunnistaja Pelszowska: paljud naised laagris lõpetasid oma elu enesetapmisega, suutmata taluda laagrisüsteemi iket ja süüdistatava türanniat.

Süüdistatav ei piirdunud osavõtuga vangide selekteerimisest Ravensbrücki ja Birkenau laagrites. Nagu pealtnägijate seletused kinnitavad, korraldas ta 1942. aasta detsembris kärelda pakase ajal Birkenau naistelaagris täitõrjekampaania, kusjuures naiste saunatamine kestis varahommikust kella 16-ni. Pärast sauna seisis vangid mitu tundi alasti ja näljas tugeva külma käes. Vähemalt veerand nendest naistest toimetati veoautodel blokkidesse,

kus enamik neist suri. Iga täitõrjekampaania põhjustas suure hulga naiste surma, kes hukkusid, olles näljas ja kurnatud. Pärast niisuguseid kampaaniaid pidid vangid terve päeva olema pesuta ja madratsiteta, ehkki ladudes oli neid tuhandeid.

Üks teine kord võttis süüdistatav osa vangi mõrvamisest, kelle SS-lane heitis auku, pea ees. Mandel kummar-
dus augu kohale ja jälgis naise surma.

Nagu tunnistaja Piatkowska jutustas, käskis süüdistatav kord visata vastsündinud lapse hoovi, kus rotid ta ära sõid. Tunnistaja dr. Kosciuszko seletusel käskis Mandel vastsündinud lapsi põletada krematooriumis. Ta võttis naistelt ära imikuid ja käskis neid tappa. Naistelaagri talumatute tingimuste tõttu surid kõik seal sündinud lapsed.

Paljud vangid surid Mandeli peksu ja piinamise tagajärjel. Ta mitte üksnes pidas ranget laagrirežiimi, vaid ka igati süvendas seda. Süüdistatav tekitas vangides surmahirmu. Tema kinnituse, et ta ainult vahetevahel lõi vange vastu nägu, lükkasid ümber 11 tunnistajat. Tunnistaja dr. Kosciuszko kinnitas, et süüdistatav peksis erilisel viisil. Juba pärast esimest hoopii algas verejooks ninast, Rajske laagris aga lõi süüdistatav ühel vangil lõualuu liigesest välja.

Tunnistaja Liberak jutustas, et Ravensbrückis viibimise ajal ei lakanud Mandel piinamast tema vaimuhaiget naist, kuni see suri. Süüdistatav ei olnud kitsi väljendustega nagu «poola sead» jms. Gaasikambri jaoks väljavalitud vange ajas ta autodele peksu ja sõimuga.

Hirmsaks piinaks olid vangidele Mandeli käsul korraldatavad loendused. Need kestsid mitu tundi. Mõned vangid pidid kogu selle aja põlvitama teravatel kividel. Süüdistatav keelas vangidel panna loenduse ajaks kingi jalga; kui naised pakase käes panid paljaste jalgade alla paberi või kaltsu, peksis ta neid.

Tunnistaja dr. Maczkova ütles, et Mandel keelas vangidel abistada juuditare.

Sageli korraldas ta blokkides läbiotsimisi, et korjata vangidelt ära toiduaineid, isegi kui tegemist oli mõne kartulimugula, kimbu roheline aedvilja või väikese pakiga omastelt. Samuti talitas ta läbiotsimisel leitavate asjade, pesu, jalatsite ja ravimitega. Süüdistatav saatis vahialuseid vanglablokki laagrirežiimi pisimagi rikkumise eest.

Tunnistajad jutustasid, et süüdistatav valis naisvange laagri lõbumaja jaoks. Tema väide, nagu oleksid naised läinud lõbumajja vabatahtlikult, lükati tunnistajate seletustega ümber.»

Nii põhjendas rahvuslik ülemtribunal oma otsust, mis langetati sellele natsismi tüüpilisele esindajale.

VALE KESTAB EDASI

Inglise komisjon, kes uuris sõjaroimarite kuritöid Bergen-Belsenis, palus Vabastatud Poliitvangide Liidu kaudu üht selle raamatu autorit külastada vanglat, kus peeti sõjaroimareid. Ta külastas seda 5. ja 6. augustil 1945, algul vanglahaiglat Bergen-Belsenis ja seejärel Hannoveri lähedal Zelle vanglat, kus hoiti Bergen-Belseni koon-duslaagri vabastamisel kinnipüütud SS-lasi ja naistelaagrite valvureid. Raamatu autorile oli antud luba esitada kurjategijaile mõned küsimused.

Kui me saabusime Zellesse, olid vangid jalutuskäigul. Kahvatuina ja langetatud päi käisid nad ringi vangla õues. Ent nende näojooned ei olnud muutunud. Tundsin kohe ära kuus SS-last Birkenaust. Pärast jalutuskäiku küsitlesin igaüht. Toon ära nende kõige iseloomulikumad vastused.

Esimeseks ülekuulatatavaks oli Rudolf Hessler, endine Birkenau naistelaagrite komandant, keda võis pidada üheks surmavabriku asutajaks. Tema süü läbi surid naised väljakannatamatute tingimuste tagajärjel, mis naistelaagrites valitsesid, tema käsul korraldati iga nädal selektsioone, mis nõudsid tuhandete vangide elu. Hessler võttis osa ka Tšehhi juutide perekonnalaagri hävitamisest. Tema isiklikult sorteeris saabuvaid ešelone, saates rohkem kui 80 protsenti nende koosseisust gaasikambritesse.

Ta tundis minus ära endise lukksepa laagrist, mõistis, et ma tean palju, kuid hakkas mängima süütut.

«Mis on teile teada gaasikambritest, kus hävitati kümneid tuhandeid terveid inimesi?» küsisin temalt.

«Sellest ei tea ma midagi. Krematooriumis ei käinud ma kunagi ega näinud, kuidas hävitati inimesi gaasikambrites. Ma tean ainult, et seal töötas mingi erikomando, kuhu kuulusid vangid, kes üksteist tapsid.»

«Mis te võite ütelda Tšehhi juutide perekonnalaagri hävitamise kohta?»

«Tšehhi juutide perekonnavalvuri ülemateks olid Schwarzhuber ja doktor Mengele. Selle likvideerimisega ei olnud mul mingit tegemist.»

«Ma nägin mitu korda, kuidas te naistelaagris valisite välja vange gaasikambritesse saatmiseks. Kas te salgate ka seda kuritegu?»

«Ma ei teinud kunagi selektsiooni ise. See toimus arstide järelevalvel. Mina valisin välja ainult tööjõulisi naisi ja määrasin neid teatud töödele. Inimeste saatmise eest gaasikambritesse vastutas dr. Mengele.»

«Mis sündis naistega, kes olid dr. Mengele poolt välja sorteeritud?»

«Ma ei teadnud, mis nendega tehti. Arstid kinnitasid, et nad saadetakse ravile ja puhkusele.»

Siis viidi meid erikambri juurde, mis sarnanes raudpuuriga loomaaias. Selles puuris oli elajas, keda päeval ja öösel valvasid kaks Inglise sõdurit. See oli endine Birkenau komandant Josef Kramer. Tema metsik nägu ja nüri loomapilk väljendasid natsliku mõrvari julmust ja fanaatilisust.

«Mida te teate ungari ešelonidest, mis te krematooriumi saatsite?» oli minu esimene küsimus talle.

«Ešelonid saabusid Birkenausse ülaltpoolt tulnud käsul. Kõik otsustas Oswięcim I. Mina valisin ainult välja töövõimelisi inimesi, ülejäänud läksid doktor Mengele käsutusse. Mis nendest edasi sai, seda ma ei tea.»

«Kas te teadsite, et Birkenaus hävitati inimesi krematooriumi gaasikambrites?»

«Ma teadsin seda, kuid kõike juhatati pealaagrist Oswięcim I.»

«Mispärast te andsite käsu hävitada Tšehhi juutide laager juulis 1944?»

«Berliinist tuli korraldus hävitada see laager. Laagri likvideerisid Schwarzhuber ja dr. Mengele. Kuidas nad seda tegid, on mulle teadmata.»

Meid viidi ka kambrite juurde, kus peeti naisvalvureid SS-ist. Need olid Irma Grese, Elsa Volkenrath ja Juana Bohrmann.

Esimesena väljus Grese, üks kõige ilusamaid ja kõige julmemaid naisvalvureid Birkenaus. Ta oli tuntud oma loomuvastaste kalduvuste poolest: Grese peksis naudingut tundes piitsaga naisi, kes olid korjatud välja gaasikambritesse saatmiseks. See, kes ei olnud näinud teda neil het-

kedel, ei suutnud uskuda, et nii kaunis olend võib piinata oma ohvreid säärase julmuse ja sadismiga. Grese oli Birkenaus kaua aega.

«Kui te vaatasite läbi vangide kirju, siis kas te teadsite, et need kandsid sageli mitme nädala võrra hilisemat kuu-päeva ja et saatja aadress oli tihti vale?» küsisin ma temalt.

«Ma kontrollisin ainult kirjade sisu, muu ei puutunud minusse.»

«Mida te teate Tšehhi juutide perekonnalaagrist ja selle likvideerimisest?»

«Ma ei teadnud, et see hävitati. Ma käisin seal harva ja sedagi ainult laatsaretis. Ma kuulsin, et kord saadeti seel-est laagrist kuskile mitu tuhat inimest. Räägiti, et nad olevat viidud Heydebrecki.»

«Ungari naiste laagris BIIc te viisite koos doktor Mengelega läbi naiste selekteerimise nende saatmiseks gaasikambritesse. Mispärast te sealjuures naisi julmalt pek-site?»

«Ma ei mäleta, et oleks kunagi naisi peksnud. Ja kui ma vahel kohtlesingi neid karmilt, siis vangide eneste huvi-des. Seleksioone korraldati ainult selleks, et kaitsta laag-rit nakkushaiguste eest. Niipalju kui mina tean, otsiti välja ainult need naised, kellel kahtlustati tähnulist soetõbe.»

«Mis juhtus nende haigete naistega?»

«Doktor Mengele paigutas nad teise laagrisse, kus nad olid karantiinis ja kus neid raviti, kuni veel oli päästmise lootust.»

«Ja te ei tea mitte midagi sellest, et need naised hävi-tati gaasikambrites?»

«Ma kuulsin seda vangidelt. Ma nägin, et naised kartsid seleksioone väga ja rääkisid, et neid viiakse surma. Ent arstid ja meie ülemad kinnitasid alati, et need naised lähe-vad «eritöötlusse» (Sonderbehandlung). Ma ei teadnud, et selle sõna taga on midagi halba.»

Ja veel üks. Oma kohevate juuste ja kondise näo hullu-meelse ilmega tuletas ta meelde nõida, kes üheainsa pilguga tapab inimesi. See oli Bohrmann, keda tunti selle poolest, et ta ässitas oma koera kaitsetute naiste kallale.

«Mis tööd te tegite Birkenaus?» küsisin temalt.

«Mind määrati seal töökomando valvuriks. Töötasin ka Buda mõisas.»

«Mispärast te peksite naisi ja ässitasite koera nende kallale?»

«Ma nõudsin nendelt ainult tööd ja distsipliini, nagu seda nõudsid minult minu ülemad. Olin vaid nõrk naine ja mul oli endakaitseks vaja koera. Vangid narrisid koera, ise aga ei läinud ta kunagi nende kallale.»

«Kas viibisite kunagi naiste selektsioonidel?»

«Niipalju kui mina tean, valiti välja haigeid naisi. Nad saadeti töövõimetute laagrisse «eritööluse» jaoks. Seal nad puhkasid ja paranesid. Nii rääkis meile ülemus. Gaasikambritest kuulsime ainult vangide käest.»

Nii küüniliselt rääkisid need SS-lased, kes kaua aega teenisid Birkenaus, kus iga päev liikusid inimvoorid krematooriumi poole ja õhku mürgitas krematooriumiahjudest tulev suits.

Nad ei olnud muutunud isegi pärast Saksamaa lüüasaamist ja nende kuritegude paljastamist. Ja kuigi nende roimi kinnitasid lugematud tõendid, ei jätkunud neil mehisust, et öelda tõtt. Kadunud oli vaid ülbus. Vale ja silmakirjalikkusega tahtsid nad veeretada endalt vastutuse oma kuritööde eest. Ja keegi ei osanud välja mõelda karistust, mis oleks küllaldane, et nuhelda neid nii ebainimlike roimade eest.

Järgnevalt on mainitud mõned roimarid, kes võtsid osa massimõrvadest Oswięcimis ning kellel läks korda kas põgeneda või kohtu alla andmisest pääseda.

Karl Adolf Eichmann — organiseeris aastail 1941—1945 juutide massilist hävitamist; põgenes¹.

Mengele — arst, valis välja vange Oswięcimi krematooriumi saatmiseks; põgenes.

Horst Schuhmann — professor, vastutas Ravensbrückis ja Oswięcimis katsete eest vangide steriliseerimiseks X-kiirtega; põgenes.

Thilo — SS-arst, valis koos Mengelega aastail 1942—1944 välja vange gaasikambritesse saatmiseks; põgenes.

Heinrich Müller — SS-kindral, gestaapo ja RSHA IV osakonna ülem. Talle allusid kõik koonduslaagrid. Ta andis korraldusi inimeste massiliseks hävitamiseks gaasikambrites. 29. aprillil 1945 põgenes Hitleri varjupaigast ja jäi tabamata.

Gerhard Peters — firma Degeschi juhataja, varustas

¹ Vt. märkus lk. 164.

Oświęcimis gaasikambreid tsüklon B-ga. Mõisteti 7 aastaks vangi ja vabastati Frankfurdis Saksa kohtu poolt 1955. aastal.

VANGID

Birkenau koonduslaagris seati sisse «omavalitsus». Mitmesugustes koonduslaagrites otsiti välja kõige hirksamad elukutselised kurjategijad — «rohelist» sakslased. Nendest organiseeriti niinimetatud «omavalitsus» Birkenaus.

Birkenaus olid blokivanemateks kolm roimarit: Bruno Broniewicz, vang nr. 1, Arno Böhm, vang nr. 8, ja Franz Danisch, kelle numbrit ma enam ei mäleta.

Kazimierz Gosk Varssavist töötas laagri esimese kirjutajana, nn. rapportschreiberina, kogu laagri olemasolevates kestel. See poola fašist oli võitnud ülemuse täieliku usalduse. Ta täitis hoolega kõik korraldused ja töötas sealjuures väga «algatusvõimeliselt». Näiteks kui põgenemised laagrist sagenesid, soovitas ta komandandile erilisi abinõusid nende vastu võitlemiseks.

Gosk pidas laagris statistikat ja kirjutas üles kõigi gaasikambritesse saadetavate vangide numbrid. Ja kuigi ta võis päästa paljusid inimesi, ei astunud ta selleks sammugi, vaid koguni aitas ise paljusid teise ilma saata.

Kord jättis üks kirjutaja kogemata oma kaardi nende vangide kaartide hulka, kes pidid minema gaasikambri. Gosk lükkas tagasi kõik palved kirjutaja isikukaardi väljavõtmise suhtes, ehkki see oli täiesti terve mees, ja viimane pidi surema.

Gosk ja Danisch jälgisid tähelepanelikult vangide kõiki katseid päästa kedagi surmast gaasikambri ja andsid neid vange üles. Gosk teadis hästi, missuguseid kuritegusid ta toime pani, ja rääkis ise, et kui natsid kaotavad sõja, ei ole tal midagi head oodata.

Goski taoliselt püüdsid natside ees igati kannuseid teinuda veel kaks poola fašisti — Jozef Miklus ja Wiktor Tkocz, kes kandsid rõivastel saksa rahvustunnuseid. Nad määrasid kaposid töökomandodesse ja pressisid vangidelt välja väärtasju, mis läksid edasi SS-lastele kätte.

Poola fašist dr. Zenkteller oli laagrihaigla peaarst.

Need vangid käitusid kui tõelised diktaatorid. Nad valitsesid kümnete tuhandete vangide elu ja surma üle. Kõikjale laagris paigutasid nad oma inimesi. Nii olid kõik

laagriametid tavaliselt kas «roheliste» saksa roimarite või fašistide käes, kes rääkisid saksa keelt sama hästi nagu poola keeltki ning muutsid oma rahvust situatsioonist olenevalt. Venelasi hoidsid nad laagriametitest eemal ja tšehhe ahistasid nii kuidas vaid suutsid, igati mõnitades meie keelt. Poola fašistid nimetasid tšehhe pilgates pepikuteks. Ent tšehhide hulgas oli palju spetsialiste, keda laagrivõimud püüdsid ära kasutada. Tšehhi arstid — dr. Češpiva, dr. Stych, dr. Kafunek jt. — tegid kõige primitiivsemates tingimustes keerulisi operatsioone, arhitekt Kasal osutus täiesti asendamatuks inimeseks desinfektsioonijaama ehitamisel. Me ei näinud kunagi, et tšehh oleks Oswięcimis kordki lõonud mõnda vangit.

Natsistlikud meetodid võtsid kiiresti omaks ka mõned profašistlikult meelestatud poola juudid, eriti need, kes olid tulnud Prantsusmaalt. Nad said timukatele tublideks abulisteks. Tundub lihtsalt uskumatuna, et nad võisid taga kiusata nendele alluvaid ja kaitsetuid juudisoost vange, ja ometi on see tõsi!

Saksa roimarid põhjendasid oma seisundit kõrgi ja ülberaasiga:

«Olen riigisakslanel!»

Sellepärast andestati neile kõik. Ja kui nad tulid toime ranga üleastumisega, oli karistus palju mõõdukam kui teiste vangide suhtes — nad on ju riigisakslased.

Nii ronisid «rohelistes» kapod ühel ööl läbi okastraadi alt, mis lahutas meestelaagrit BIIId mustlaste perekonna-laagrist BIIe, tungisid seal blokkidesse ja vägistasid naisi otse laste nähes. Selle eest ei saanud nad üldse karistada. Ümberpöörduvalt — nad said kõrge au osaliseks: SS-lane viis nad lõbumajja, mis paiknes laagri Oswięcim I blokis nr. 24.

Nõrku ja kaitsetuid vange kiusasid mitte üksnes SS-lased, vaid ka need saksa kurjategijad.

Nii otsis üks saksa kapo oma komando vangide hulgast ohvreid oma sadistlike kalduvuste rahuldamiseks.

Kord leidis ta nõrga vangit, kes ei suutnud talle vastu hakata, ja lõi teda näkku. Vang pillas labida maha ja kummardus, et pääseda uue hoobi eest. Sadist kasutas selle ära ja hakkas karjuma: «Sa tahtsid lüüa mind, tahtsid riigisakslast ära tappa!» Ta peksis õnnetut nii kaua, kuni see verest tühjaks jooksis.

Roimarid, kes olid pärast pikaajalist vanglas istumist

saadetud koonduslaagrisse, said seal juhtivaid ametikohti. Nad püüdsid igati tõestada oma natslikku mõtlemisviisi, ja kui neile 1944. aastal tehti ettepanek astuda SS-i, nõustusid nad otsekohe, isegi vaimustusega. Juba esimesest pilgust võis näha vahet tavalise vangiga ja eesõigustatud «üliinimese» vahel.

Tavalisele vangile anti määratud kaltsud, «roheline» vang aga, kes oli olnud vähemalt murdvaras ja polnud kunagi elanud nii hästi kui laagris, kandis tema jaoks õmmeldud head ülikonda, mis oli alati korralikult triigitud.

«PISIHITLER»

Keegi meist, tšehhi vangidest, pani talle nimeks «Must Mary» ja see hüüdnimi jäigi talle. Meie mälestused Birkenau, kõige suuremast ja kõige hirksamast laagrist, on alati lahutamatu seotud selle mehe nimega, kes sai kõikvõimsaks diktaatoriks, kümnete tuhandete vangide piiramatult võimuga isandaks, ehkki ta ise oli samuti ainult vang. Tema nimi oli Franz Danisch.

Ta sündis Ülem-Sileesias, kus räägitakse poola ja saksa keelt ning juudi žargooni. Danisch mõistis ka tšehhi, vene ja ukraina keelt. Ta oli kunagi väikekaupmees, siis aga andsid Poola võimud ta rämpaste mahhinatsioonide eest kohtu alla. Seepärast vihkas Danisch poolakaid. Poliitiliste tõekspidamiste mõiste oli talle täiesti võõras.

Me õppisime Danischit tundma 1942. aastal, millal ta määrati veel alles blokivanemaks, see aga tähendas piiramatut võimu mitmesaja vangiga üle. Danischi järsk iseloom oli SS-lastele täiesti meele järele. Nad usaldasid talle vanglabloki — baraki, kus peeti korra vastu eksinud vange. Aukõrgenduse eest tänas Danisch «vääriliselt»: iga päev viidi tema blokist minema mitu tapetud vangiga.

Blokivanemad ja nende abid varastasid vange igal moel. Nii tegid nad tükist margariinist ettenähtud kümne portsjoni asemel kakskümmend. Samasugune oli lugu vorsti, marmelaadi ja leivaga. Selliselt koguti iga päev suuri toiduainetevarusid.

Kõik see vahetati välja väärtasjade, peamiselt kulla vastu, mida vangidel oli läinud korda ära peita. Niimoodi käis laagris vilgas kaubitsemine. Ent blokivanemad ise ei

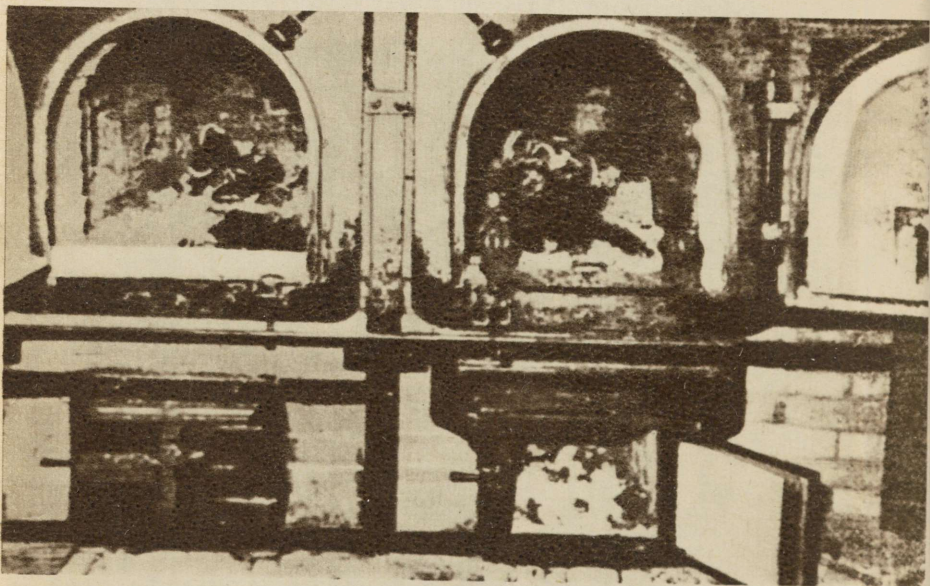
Laagrite vahel liiguvad emad lastega pikkamööda krematooriumide poole.

Emad lastega krematooriumi ees.

Emad ja lapsed pärast sorteerimist kui „tööks kõlbmatud“ ootavad, kuni nad viiakse krematooriumi.

See foto leidis ühe SS-lase kogus. Siin, lõõmavate ahjude koldes lõppeski „ümbervasustamine“, „erihooldus“ ja teised natside valed.

tegelnud nende mahhinatsioonidega. Selleks olid neil käsilased. Kuld läks blokivanemate kätte, kuid nende käed jäid puhtaks.

Niisuguse blokivanema klassikaliseks näiteks oli Franz Danisch. Ta oskas virtuooslikult mängida näljaste vangide õilsa ja hoolitseva kaitsja osa, kuid järgis ainult üht eesmärki: hankida võimalikult rohkesti kulda.

Uus vang, olles teada saanud, et blokivanemalt võib kulla vastu leiba ja margariini vahetada, astus tuppa, kus külluslikus söögilauas istus Danisch oma kirjutajaga, võttis häbelikult taskust kuldasjad ja palus nende vastu söögipoolist. «Ma ei soovi! Ma ei taha midagi teada! Mulle pole seda vaja! Ma ei tee niisuguseid asju!» karjus Danisch. Ehmunud vang sai aru, et oli eksinud aadressiga, ja hakkas minekut tegema.

Danisch pöördus kirjutaja poole ja ütles murelikult:

«Kas sa ei näe, et see vaene sell on näljas? Anna talle süüa! Anna talle leiba! Anna talle margariini! Anna talle veel!»

Kirjutajat hämmastas isanda õilsus (oli ta ju harjunud teda nägema inimesi tapmas), kuid ta täitis siiski tema käsu: lõikas leiba ja margariini ning andis segadusse viidud vangile.

See tänas alandlikult, teda valdas tänutunne lahke ülema vastu, ta kummardas ja laskis tasapisi asjad tagasi oma taskusse.

Ent «õilis» Danisch sai vihaseks kirjutaja taipamatus- pärast, kargas püsti ja hakkas karjuma:

«Sa oled hull! Mispärast sa jätsid talle asjad? Võta need ja ära tee selli õnnetuks! Kui keegi leiab need temalt, ootab teda vanglablokk ja võib-olla koguni surm!»

Niisugune «hea» süda oli blokivanemal Danischil.

SS-lased tundsid temas ära oma mehe. Nad nimetasid ta laagriivanemaks, kogu laagri «omavalitsuse» juhiks. Nii jõudis Franz Danisch oma karjääri tipule.

Hitlerlikus koonduslaagris läks täide tema ammune unistus. Ta sai isandaks, talle allusid tuhanded inimesed. Ta käsutas ja tema esimese sõna peale tõttasid kõik käsku täitma. Teda tervitati kui SS-last — võeti müts maha ja kummardati. See pakkus talle tõelist naudingut. Ta joobus oma võimust, elas kõige õnnelikumat perioodi oma elus. Seda oli näha ka tema välimusest. Täissöönud näost otse õhkus tervist. Ta mõtles enda jaoks välja erilise vormiriie-

tuse, mis vastas tema erilistele funktsioonidele. Danisch kandis musta sõjaväepluusi ja musti pükse ning kõrgeid läikivaid saapaid. Seepärast me kutsusime teda Mustaks Maryks.

Tema «organiseerimisvõimed» seisid harukordses jõhkru- ruses ja ebainimlikkuses. Inimese elu ei tähendanud temale midagi. Ta ise juhtis SS-lastete tähelepanu sellele, et laager on täis kiilunud, ja soovitas saata osa vange gaasikambritesse. Danisch teatas avalikult, et ta tunnistab ainult terveid või surnud vange... Ta võttis isiklikult osa vangide väljavalimisest gaasikambrite jaoks. Ta sai pal- jude oma laagrikaaslaste mõrvariks. Kuulsusest joobudes uskus see «pisihitler» natsismi võitu ja rõõmustas juba ette oma tulevase edu üle.

Kord nägi Danisch vankrit, mille ette rakendati vange. Talle tundus, et vanker pole küllalt koormatud ja ta hak- kas karjuma. «Mu süda lõhkeb, kui ma midagi säärast näen!»

Niisugune süda oli Danischil.

Danisch ütles enda kohta, et ta on «sündinud» laagri- vanem ja ta oli tõepoolest laagris füürer-diktaator.

Kui räske oli meil mütsi maha võtta selle tüübi ees! Ta hooples alati oma teenetega ja seadis end eeskujuks, kin- nitades, et just säärane peab olemagi õige blokivanem. Danisch põdes suurusehullustust ja laagri juhtkond kasu- tas seda ära. Talle anti kõige alatumaid ülesandeid.

Peale selle näitas ta ise üles suurt algatusvõimet ja tema haiglane fantaasia läks tihtilugu kaugemale fašis- tide metsikumatestki kavatsustest. Tema mõju laagri komandandile oli palju suurem kui mitmelgi SS-lasel. Sageli ähvardas ta saata vange pisimagi eksimuse eest gaasikambri- sse ja saatiski paljud talle ebameelepärased inimesed krematooriumi või teistesse koonduslaagritesse. Oma abilisi valis ta kurjategijate hulgast, peamiselt laagri vanglablokist.

Kord, 1944. aasta algul, kui Danisch oli oma «kuulsuse» haritipul, sai ta tõsise õppetunni. Laagrisse saabus uus grupp vange. Danisch püüdis neile selgeks teha, et nad on sattunud Oswięcimi ja et ta ise on nii kõrge isik, nagu nad seda pole uneski näinud. Kõikvõimas isand ja valit- seja vehkis malakaga ja kisendas uustulnukatele, et Oswięcim ei ole pansion... Ja äkki astus tema juurde lüheldast kasvu vang ning hakkas rahulikult, sõnagi lau-

sumata, jagama kõrvakiile kõikvõimsale ja puutumatule isandale. See oli nii ootamatu, et Danisch pillas malaka käest. Ta pööras ringi ja lonkis vaikides minema, isegi välja uurimata, kes talle vastu kõrvu andis. Mitu päeva kurtis ta, kui halvasti talle on tasutud tema «headuse» eest, siis aga hakkas veel rohkem märatsema.

Jaanuaris 1945 Oswięcimi laager evakueeriti. Danisch saadeti koos grupi vangidega Mauthauseni. Juba teel selgus talle, mis on saanud tema «kuulsusest». Keegi ei andnud talle tükki leibagi. Mauthausenis lõppes tema karjäär. Tema üle mõistsid kohut vangid ise.

MISPÄRAST VANGID EI ÜRITANUD ÜLESTÕUSU?

Me juba jutustasime vangidest, kes avaldasid SS-lastele vastupanu, väikeste vangigruppide katsetest ülestõusu laagris ja sellest, kuidas kõik need katsed maha suruti.

Ja siiski tahaksime vastata küsimusele, mis võib tekkida paljudel lugejatel: mispärast vangid ei tõusnud üles, eriti juutidest vangid, kes olid niikuinii surmale määratud? Oli ju nende hulgas palju tugevaid ja terveid mehi ning enamik neist teadis, et neid ootab surm! Neil polnud midagi kaotada ja ometi ei üritanud nad ülestõusu.

Raske on mõista, miks vangid üles ei tõusnud. Juutide vastas oli selles laagris SS-lastete ja profašistlikult meelestatud vangide rinne, juute rõhusid orjapidajad ja orjades ise.

Tugevaks elemendiks laagris olid peale saksa kurjategijate poola fašistid. Need natsismile tuginevad antisemiidid nägid enda pääsemist ainult juutide hävitamises. Nende šovinism, sügav põlgus juutide vastu ja poliitiline mahajäämus olid juutide armutu tagakiusamise eelduseks, ehkki natsid põlgasid poolakaid vahel isegi rohkem kui juute, veeretades neile vastutuse Teise maailmasõja puhkemise pärast. Natsid õhutasid igal moel poola fašistide juudivastast meelsust. Jõhkruks, julmus ja viha juutide vastu olid esimesteks tingimusteks, et saada mõni soodustus või ametikoht.

Juudist vangile sai väga kiiresti selgeks, et pääsmist ei ole. Ta nägi, kuidas paljud vangid, keda ootas sama saatus, nurisemata tegid koostööd vaenlasega. Esimeseks põhjuseks, miks vangide vaim löi vankuma, oli nende füüsilise seisund.

Venelased päästsid palju juute Nõukogude Liidust, varjates nende päritolu. Tšehhi vangid ei teinud mingit vahet juudisoost ja mittejuutidest vangide vahel. Nii oli see ka enamiku teistest maadest toodud vangide hulgas.

Birkenau oli omamoodi Baabülon; rahvuslikud ja klassi-erinevused ei lasknud rajada vangide ühtsust, mida oleksid toetanud kõik vahialused laagris. Kõik niisuguse üksmeele loomise katsed luhtusid vangide alatise hävitamise, nende perioodilise juurdetuleku ja ümberpaigutamise tõttu.

Peale selle tekitasid natsid meelega erilise õhkkonna, püüdes vangides ellu kutsuda kõige madalamaid instinkte. Me mäletame, kuidas SS-lased said 1941. aastal korralduse teha vangide eneste ülesandeks surmaotsuste täideviimine. Sealjuures seletasid SS-lased väljendusrikkalt, et ise nad käsi määrada ei taha...

Sellele tugineski natside jõud, kes laagrites võimutsedes tulid läbi üsnagi väikese hulga SS-lastega.

VASTUPANULIIKUMINE

Nii nagu kõigis teisteski natslikes koonduslaagrites, moodustusid Oswięcimis järk-järgult poliitvangide grupid, kuhu ühinesid mehised fašismivastased võitlejad. Selle liikumise aktiivseteks organiseerijateks olid eelkõige kommunistid ja sotsialistlike parteide progressiivsemad esindajad kõigist Euroopa maadest.

Elutingimused Oswięcimi eri laagrites olid täiesti erisugused ja see avaldas muidugi mõju põrandaalusele poliitilisele tööle. Näiteks laagrid Oswięcim I ja Birkenau erinesid teineteisest tugevasti, kuigi nad asusid kõrvuti ja pidasid omavahel alatist sidet. Oswięcimi pealaagris oli vastupanuliikumine arenenud ja üsnagi hästi organiseeritud. Seal oli liikumisel keskne juhtkond. See selgub laagri endiste vangide — poolakate, sakslaste ja venelaste mälestustest. Andmeid põrandaaluse liikumise kohta Birkenaus on aga väga vähe.

See on arusaadav. Oli ju Birkenau laager sõna otseses mõttes suur vanglalinn, kuhu heideti vange 27 Euroopa rahvusest ja kus vangide koosseis alatasa muutus massiliste ümberpaigutuste ja erakordselt kõrge suremuse tõttu.

Vana vang (nii nimetasime vahialust, kes oli Birkenaus vastu pidanud vähemalt kuus kuud) pidi olema hingeliselt ja poliitiliselt tugev. Iga uus vang Birkenaus elas kohe esimestel päevadel üle ränga hingelise vapustuse, olles

teada saanud, mis teda ootab. Paljud uustulnukad varisesid tihti kokku, leidmata endas jõudu uskumatult raskeks võitluseks elu pärast ja paremate tingimuste eest.

Vanad vangid, s. o. väikeste numbritega vahialused, olid väga ettevaatlikud ega usaldanud uustulnukaid. See on seletatav asjaoluga, et nii hirmsas olukorras inimesed sageli muutusid araks ja andsid üksteist ära.

Poliitilised vangid olid laagris absoluutses vähemuses. Laagriomavalitsuse haarasid täielikult enda kätte fašistid ja elukutselised kurjategijad. Laagrielu juhtisid südame-tunnistuseeta karjeristid, kes elasid kaasvangide arvel.

Seda, kui raske oli teha poliitilist tööd Birkenaus 1943. aastal, näitab Jan Češpiva, vangi nr. 94638 seletus:

«Meie ešelon, kus oli 648 poliitilist vangi Pankracist ja Terezinist, jõudis Birkenausse 1943. aasta jaanuari keskel. Meie hulgas oli kommuniste, sotsiaaldemokraate ja rahvuslasi. Vastupanuliikumise üldeesmärgiks oli fašistliku diktatuuri kukutamine ja okupantidest vabanemine. Üsikutel gruppidel ja parteirakukestel olid oma juured Prahas, Pankracis ja Saksa vanglates. Meie ešelonis oli üsna suur rühm vange, kes olid kinni võetud koostöö eest Fučiku grupiga. Neil oli seljataga aastaid põrandaalust tööd. Juba rongis sõlmisid selle grupi liikmed tutvusi teiste vastupanugruppide esindajatega. SS-lastelt saime teada, et meid veetakse Oswięcimi. Inimesed grupeerusid kogunud seltsimeeste ümber, kes tundsid vanglaelu. Niimoodi saime meie, vanad poliitilised vangid, antifaašistlike gruppide juhtideks.

Varsti sai teatavaks, et meiega koos sõidavad silmapaistvad arstid, kelle varasem poliitiline tegevus oli oma moodsa tagatiseks, et nad asuvad laagris õigele positsioonile. Meile oli suure tähtsusega meie seltsimeeste dr. Mišoš Nedvědi, dr. Zdenek Štychi ja dr. Karl Makovičeki iga sõna.

Juba esimestel päevadel pärast Birkenausse saabumist alustas blokis nr. 12 ja karantiinblokis tegevust Punase Abi grupp. Kohe esimesel päeval, pärast numbrite tätoveerimist, tehti meile teatavaks laagris valitseva kõrge suremuse põhjused. Oli tarvis kiiresti midagi ette võtta. Me otsustasime läbi viia lühivestlusi vangidega. Need vestlused pidid aitama vangidel säilitada kas või osagi noorte vahialuste elu, kes oleksid suutelised arendama konspiraatiivset poliitilist tööd äärmiselt rasketes tingimustes, mida

ei saanud võrrelda isegi põrandaaluse tööga kodumaal. Nendes esimestes ringides me õppisimegi üksteist tundma.

Meie, arstid, otsustasime tegutseda. Oli tarvis võtta enda kätte laatsaretid, kus siiani võimutsesid poola maru-rahvuslased. Meile tuli abiks see, et SS-arst Rogge võttis meid tööle laatsaretti. Varsti, tänu oma suhtumisele vangidesse ja kõrgele poliitilisele teadlikkusele, võitsime suure hulga vangide ja eelkõige tšehhide usalduse. Meie tegevuse esimeseks eeltingimuseks oli laagrielu igakülgne tundmine. Seepärast me organiseerisime järk-järgult informatsioonivõrgu kõigis laagri töökomandodes.

Esimene poliitiline ülesanne, mille organisatsioon meile seadis, seisis selles, et laagrivõimaluste piires osutada arstiabi ja varustada toidu ning rõivastega vange, keda ähvardas surm kurnatuse tagajärjel. Seda ülesannet võisime täita ainult koostöös seltsimeestega, kes töötasid köökides, ladudes ja «Kanada»-komandos. Varsti laiendati meie ettepanekul haiglat, laatsareti alla võeti blokk nr. 8 ja seejärel nr. 7. Meil tuli töötada äärmise ettevaatusega. Mitte ainult SS-lased, vaid ka vangirüüs reeturid ohustasid meie tööd ja isegi meie elu.

Hiljem, kui meid viidi üle laatsaretti mustlaste laagris, olid meil juba sidemed saksa kommunisti seltsimees Horst Jonase grupiga. Ta töötas elektrikuna ja seepärast võis vabalt käia kõigis laagrites. Seltsimeeste Jonase ja Diamantsky kaasabil astusime kontakti ka teiste põrandaaluste gruppidega.

Augustis 1943 saadeti meie grupp, kokku 22 meest, kes olid jäänud ellu kogu meie ešelonist, Buchenwaldi ja hiljem teistesse laagritesse, Buchenwaldi filiaalidesse.

Birkenaus, kõige hirmsamas fašistlikus surmalaagris omandatud kogemused osutusid väga kasulikuks meie tegevuses. Me õppisime töötama raskes olukorras. See aitas meil saada põrandaaluste gruppide liikmeteks ka teistes koonduslaagrites.»

Enne 1943. aastat ei olnud veel Birkenaus tingimusi põrandaaluse organisatsiooni rajamiseks. Liiga vähe oli teadlikke ja progressiivselt meelestatud vange. Põrandaalust tööd takistas väga see, et laagri ümbruskonna elanikud andsid välja vange, kes põgenesid. Laagris valitses kaua aega abituse õhkkond, mis nõrgestas vange moraalselt ja füüsiliselt. Igasuguse mõtte vastupanust tappis hirm reetmise ees, eriti aga vangide massi nüri alandlikkus.

Oluliselt muutus asi pärast Nõukogude armee võitu Stalingradi all, mis andis esimese lootusesädeme, et vabamine on võimalik. Moodustati vastupanugruppe, tiheneside laagrite vahel, sagesid põgenemiskatsed.

Meie lukksepatöökojas, mis asus vaikes kohas, hakkasid kohtuma laia vastupanuliikumise eri gruppide esindajad. Ametlikult me pidime tegema mitmesuguseid lukksepatöid oma laagris ja teistes Birkenau laagrites. Me töötasime SS-lastest imestuseks alati väga kiiresti, kuid keegi neist ei mõelnud sellele, missuguseid tööriistu ja millist materjali me kasutame. Varsti saime laagris asendamatuks töömeesteks ja siis tekkiski meie väike töökomando. Selle liikmete elu oli mõnevõrra kergem kui teistel vangidel. Meie toit ja riietus olid paremad, kõige tähtsam oli aga see, et me võisime vabalt käia kogu Birkenau territooriumil.

Meil õnnestus päästa palju seltsimehi, kes olid välja korjatud gaasikambrisse saatmiseks. Me varustasime haiglapersonali medikamentidega, mis läksid meie seltsimeeste ravimiseks. Me pidasime tihedat sidet naistelaagritega, toimetasime sinna edasi vangide kirju ja mitmesuguseid asju.

Vastupanuliikumine oli paremini organiseeritud naistelaagrites. Ent ka seal ei olnud see tulemuste poolest edukam kui põrandaalune liikumine meestelaagrites. Me pidime töötama kogu aeg muutuvates tingimustes. Me elasime pinges all, kartes SS-lasi, elukutselisi kurjategijaid ja reetureid.

Aastail 1943—1944 ületas meie tegevus mitmel korral laagrivõimaluste piirid. Meil läks korda abistada paljusid inimesi tšehhi perekonnalaagris.

Alates märtsist 1944 hakati intensiivselt valmistuma põgenemiskatseteks ja paljud nendest õnnestusid. Me astusime ühendusse partisanidega, kes tegutsesid laagri ümbruskonnas, ja mõnede palgalistega, kes töötasid laagrite piirkonnas ettevõtete ehitamisel.

Nõukogude sõjavangid hankisid relvi lammutamisele määratud lennukitest. Sealt tõid nad laagrisse ka raadiovastuvõtja.

1944. aasta sügisel käisid intensiivsed ettevalmistused relvastatud ülestõusuks. Ettevalmistusi juhtis vastupanukeskus laagris Oswięcim I. Ent ülestõusuni ei jõutud.

7. oktoobril 1944 haaras kogu Oswięcimil laagrit ärevus. Pääkesepaistelise sügispäeva vaikusse lõikusid püssilasud ja sireeni undamine, mis sel korral ei kuulutanud õhualarmi. Metsatukast, kus asus neljas krematoorium, tõusis suitsusammas ja paistsid tulekeeled. Välgukiirusel levis laagris uudis: on tõusnud üles vangid erikomandost, on tõusnud üles relvastatult ja võitlevad SS-lastega vastu!

Vangide relvastatud ülestõusu SS-lastega vastu valmistati ette juba mõni aeg enne 7. oktoobrit. Vangide esimeseks poliitiliseks organiseerijaks erikomandos oli kapo Kaminskas, rahvuselt leedulane. Ta töötas esimeses krematooriumis ja oli vahetult seotud vastupanugrupi juhtkonnaga laagris Oswięcim I. Suurt mõju avaldas vastupanuvõitlejatele Nõukogude armee lähenemine.

Kapo Kaminskas (Kaminsky) oli võitnud SS-lastega usalduse. See asjaolu võimaldas tal külastada teisi laagreid ja sidet pidada salajase poliitilise organisatsiooni liikmetega. Esimese krematooriumi territooriumile peitis Kaminskas ära 30 käsigranaati. Tema tegevust hõlbustas ka see, et tema rühmas oli peale poola vangide 25 nõukogude sõjavangi.

Uhel 1944. aasta augustikuu õhtul rivistati erikomando vangid krematooriumi ülema Mollil käsul krematooriumi lahtiriietumisruumis üles. Moll teatas neile, et kapo Kaminskas lasti äsja maha, sest ta oli paljastatud kui salajase vastupanugrupi peaorganiseerija. Ühtlasi ütles Moll, et SS-lastele on teada kõik üksikasjad organisatsiooni suhtes ja kinni nabitakse igaüks, kes püüab korrata kapo Kaminskase talitusviisi...

Kogunenud Kaminskase laiba ümber, avaldasid vangid talle viimast au.

Mõni päev hiljem selgusid mõrva üksikasjad. Kaminskase oli üles andnud reetur. SS-lased aimasid, et vangidel on midagi kavatsusel. Kõige rohkem kartsid nad vanu vange erikomandost. Kaminskas oli üks nendest ja seepärast SS-lastele eriti ohtlik.

SS-lased äratasid ta õõsi esimese krematooriumi barakis ja saatsid neljandasse krematooriumisse. Poolsurnuks piinatud Kaminskase lasksid nad maha tohtu suure laibapõletamise augu serval.

Kaminskase mõrvamine oli alles eelmäng.

Tema asemele määrati uus kapo, elukutseline saksa kurjategija, kes oli toodud Majdaneki laagrist Lublinist.

Erikomandos oli siis ligi 800 meest. Nõukogude armee lähenes Krakovile. Peaaegu kõik ešelonid Ungarist olid juba läbi käinud Birkenau krematooriumidest. Erikomando oli nüüd juba liiga suur ja SS-lastele ohtlik. Oli ju tegemist suure grupi vangidega, kes olid paljude tuhandete inimeste mõrvamise tunnistajateks ja kaasosalisteks. Selle komando vange ei saadud kasutada mitte mingisugusel muul tööl ja nagu SS-lased pilgates ütlesid, oli neile tagatud tee taevasse...

1944. aasta suvel tuli ootamatult käsk likvideerida desinfektsioonijaam laagris Oswięcim I. Hoone aknad kästi kinni müürida. Keegi ei teadnud, miks seda tehakse. Samal ajal valiti Birkenau erikomandos välja 300 vangi nende saatmiseks laagrisse Oswięcim I.

Oswięcimis viidi need vangid desinfektsioonijaama hoone juurde. Ukse ees istus SS-lane. Ta küsis iga vangi numbri, kirjutas selle üles ja laskis siis vahialuse hoonesse. Kui kõik olid sees, pandi uks kinni ja vangid mürgitati gaasiga. Laibad veeti öösel Birkenau krematooriumi.

SS-lased kartsid näidata mõrvatuid nende kaaslastele erikomandost. Seepärast põletasid nad laibad ise. Hommikul öeldi vangidele, et põletati ameeriklaste pommirünaku ohvreid.

Varsti pärast seda viidi SS-lane Moll üle Blechhammeri ja sealt Ravensbrücki laagrisse. Tema asemele määrati SS-lane Busch. See ei suutnud mõni aeg harjuda oma uue ametiga, kuid juba mõne nädala pärast oli õppinud täitma Himmleri korraldusi. Ta oli vaiksema loomuga kui Moll, ent Berliinist tulnud käske täitis temagi kohusetruult ja saatis gaasikambritesse tuhandeid uusi ohvreid. Et südame-tunnistuse piinu maha suruda, jõi Busch vahetpidamata. Molli ajal valitses krematooriumis raudne distsipliin, Buschi tulekuga lõdvenes see märksa. See asjaolu hõlbustas mõnevõrra vastupanu organiseerimist erikomandos.

Alatu töö, julm kohtlemine SS-lastest poolt ja teadmine, et hukk on vältimatu — kõik see tekitas pingelise õhkkonna ja tõstis vangide võitlusvaimu. Erikomando vangid otsustasid avalikult välja astuda SS-lastest vastu. Nad tegid selle otsuse teatavaks vastupanuorganisatsiooni juhtkonnale laagris Oswięcim I. Koostati vastuhaku plaan, kusjuures

lepiti kokku, et esimese löögi annab erikomando. Krematooriumi asukoht juba iseendast, erikomando vangide suur arv ja otsusekindlus, nende teadmine, et kaotada pole midagi, ja nende võitlusvalmidus — kõik see eeldas, et just selle komando vangid võtavad vabastusmissiooni enda peale.

Erikomando vangid varustati granaatide, lõhkeaine ja okastraadi lõikamise kääridega. Erikomando pidi ära ootama momendi, mil kogu laager on võitluseks valmis, ja mitte astuma üksinda ebavõrdsesse lahingusse. Iseseisvalt võis ta välja astuda ainult siis, kui teda peaks ähvardama hävitamine. Nii otsustas põrandaaluse organisatsiooni juhtkond. Ent otsustav hetk saabus varem, kui seda oodati.

Ülestõusu alguse küsimuse otsustas SS-lastel elajalik julmus. Erikomando vangid teatasid vastupanuliikumise juhtkonnale, et nad kavatsevad alustada relvastatud võitlust, kui vange ähvardab hukk. Sellest momendist oli selge, et otsustav tund on peagi käes.

Ülestõus algas oktoobrikuu esimesel nädalal. Laupäeva hommikul 7. oktoobril 1944 sai vastupanuorganisatsioonile teatavaks, et see osa erikomandost, kes oli jäänud ellu pärast hirmsat hukkamist 29. septembril 1944, tahetakse hävitada lähemal päevil. Otsekohe informeeriti sellest vastupanugrupi liikmeid erikomandos. Kohutava teate tõi neljandasse krematooriumi vang L. Werbel. Kohe tuli kokku grupi staap. Ootamatult astus ruumi, kus staap nõu pidas, erikomando kapo, «roheline» riigisakslasest kurjategija. Tal õnnestus kõnelust osaliselt pealt kuulata ja ta hakkas ähvardama, et teeb vangide kavatsuse SS-lastele teatavaks. Oli selge, et viivitada enam ei või. Vangid viskasid kapo elusalt krematooriumi hõõguvasse ahju.

Seejärel kaevati kiiresti välja peidetud relvad ja võeti ära relvad SS-lastelt. Osa ülestõusnuid süütas neljanda krematooriumi ja võttis sisse kaitsepositsiooni metsatukas krematooriumi taga. Viibimata tehti ülestõusu puhkemine teatavaks erikomandodele teistes krematooriumides. Vangid teise krematooriumi erikomandost alustasid samuti relvastatud võitlust. Vang L. H. Paniec Lublinist kiskus ära relva SS-laselt ja heitis mehe ahju. Osa ülestõusnuid avas tule vahitorni pihta, ülejäänud lõikasid okastraadi läbi ja tõttasid Budy poole.

Laskmine, plahvatused ja sireenid mobiliseerisid kogu

laagrigarnisoni, milles oli 3000 hästi relvastatud SS-last. Mootorlaste ja autodega kihutasid nad ülestõusupaiga poole. SS-lased piirasid krematooriumi sisse. Peajõud koondati ülestõusnute põhigrupi poolt hõivatud metsatuka juurde. Krematoorium leegitses, kuid SS-lasi häiris see vähe: nad mõtlesid ainult ülestõusnute hävitamisele. Piki okstraataeda algas nii äge tulevahetus, et põgenemine krematooriumist ja laagrist oli täiesti võimatu.

Ainult ühel vangide grupil läks korda surmata kuus SS-last ja põgeneda Visla poole. SS-lased jõudsid neile järele Rajsko lähedal, 10 kilomeetri kaugusel Birkenau. Põgenikud peitsid end barrikaadide taha küüni. Natsid panid küüni põlema ja lasksid kõik vangid maha.

Selles kangelaslikus võitluses vabaduse nimel langes, relv käes, rohkem kui 200 vangi. Nende hulgas oli ülestõusu juht S. Grandowski Suwalkist. Ülestõusnud, kes võeti kinni laagri territooriumil, lasti maha neljanda krematooriumi õues ja teise krematooriumi ümbruskonnas. Ainult mõnel ülestõusnul läks korda põgeneda.

Sama päeva õhtul ilmusid laagri kohale liitlaste lennukid. Õhualarm ei lasknud SS-lastel laagri territooriumi ja selle ümbrust läbi kammida.

Vastupanuliikumise juhtkond Oswięcimis teatas kõigile organisatsioonidele ümbruskonnas sündmustest Birkenaus ja palus osutada abi ülestõusnutele, kellel oli õnnestunud laagrist põgeneda.

Ühes niisuguses läkituses öeldi:

«Pärast ühe krematooriumi süütamist laupäeval, 7. oktoobril, läks osal vangidest korda tõkkeaheliku taha jõuda. Kakssada meest nende hulgast võeti SS-lastest poolt kinni ja tapeti. Ülejäänute jälitamist takistas liitlaste lennuväe rünnak õhtul. Põgenikud on nüüd Sileesia territooriumil ning võivad pääseda Żywieci, Bielski ja Krakovi ümbruskonda. Palume vastavatele organitele ülesandeks teha igati abistada neid vange.»

Üks 27-liikmeline põgenike grupp liikus erikomando vangi, Saksa kodaniku juhtimisel läände ja jõudis Saksa territooriumile. Nad tabati ühes Saksa väikelinnas. Põgenikud seletasid, et nad jooksid minema Dachause sõitnud ešelonist. Selle seletuse tõepärasust oli võimatu kontrollida. Tõllal sagesid põgenemised ešelonidest ja vangide isikulises arvestuses valitses kaos. Vangid saadeti ühte koonduslaagrisse, kus nad olid kuni vabanemiseni.

Samal ajal SS-lased Oswięcimis ei rahuldunud ainult verise kättemaksuga. Nad tahtsid teada saada vandenõu üksikasju. Ent julmadest juurdlusmeetoditest hoolimata ei läinud SS-lastel laagrigestaapo poliitilisest osakonnast korda ülestõusnutelt midagi välja pigistada.

SS-lased hakkasid üle kuulama naisi, kes töötasid lahingumoonalaos ja Kruppi tehases «Union». Naised jäid kindlameelseks ega reetnud kedagi. SS-lased heitsid vangi neli tütarlast ja piinasid neid halastamatult, kahtlustades neid, et nad varustasid erikomando vange lõhkeainega. Ühel vastupanuorganisatsiooni liikmel õnnestus tütarlapsi külastada. Ta pidi imetlema nende meelekindlust ja kangelaslikkust. Tütarlapsed kutsusid organisatsiooni liikmeid jätkama vabadusvõitlust.

Nõukogude väed lähenesid Krakovile ja näis, et võib loota nende sangarlike neidude pääsemist. Ent kui vabanemiseni oli jäänud kõigest 14 päeva, tuli Berliinist käsk tütarlapsed kohe hukata. 5. jaanuaril 1945 seati pealaagri Oswięcim I naistesektoris üles võllas ja neli kangelaslikku neidu hukati pärast õhtust loendust.

Ülestõus krematooriumides oli vangide ainus relvastatud vastuhakk Oswięcimis. Sellel oli suur moraalne ja poliitiline tähtsus. Ülestõus suurendas enneolematult vangide eneseteadvust ja nende usku oma jõusse ning sõja võidukasse lõpuse. Teisest küljest näitas see SS-lastele, et väike grupp vange võib kangelaslikult võidelda suure SS-lastegarnisoni vastu. Et SS-lased nüüd enam ei saanud suurendada laagri garnisoni, pidid nad loobuma esialgsest plaanist — täielikult hävitada kõik Oswięcimi vangid.

14 päeva pärast ülestõusu Birkenaus saadeti esimesed ešelonid vange laagritesse Saksamaa territooriumil. Kolm nädalat pärast ülestõusu lakkas vangide massiline mörvamine gaasikambrites. Võib arvata, et ülestõus, mille ajal sai surma mitu SS-last, avaldas mõju Saksa võimude otsusele lõpetada Birkenau surmalaagri ekspluateerimine.

JA IKKAGI

Iialgi ei leidu proosakirjanikku või poeti, kes suudaks täielikult väljendada nende vangide mõtteid ja tundeid, kellel oli teada, et nad peavad surema Birkenaus — laagris, millele langes krematooriumi kurjakuulutav vari.

Me teadsime, et andmed Birkenau kohta levivad kogu maailmas, me kuulsime, et Moskva ja Londoni raadio teatavad üksikasju selle põrgu kohta. See oli meie suur lootus, me rõõmustasime, et maailm teab meist.

Igas uues ešelonis me otsisime teadlikumaid inimesi ja küsisime nendelt, mida nad on kuulnud Oswięcimist. Nad kinnitasid, et välismaa raadio jutustab Oswięcimist, kuid lisasid, et paljud ei usu neid jutte — need on niivõrd hirmuäratavad.

Iga päev lugesime saksa ajalehti, analüüsisime sõjateateid ja jälgisime kaarti, unistades päevast, mil Nõukogude armee lõpuks vabastab Oswięcimi. Meie töötempo rauges ja 1944. aasta sügisel lakkasime hoopiski töötamast, olles täielikult Nõukogude armee võiduka pealetungi mõju all.

Meile meenub, missugust rõõmu äratas meis Ilja Ehrenburgi läkitus Nõukogude sõduritele (see avaldati ka saksa ajalehtedes). Meid haaras läkituse iga lause ja me rõõmustasime, et maailmale on teada fašistide metsikused Oswięcimis ja gaasikambrid Birkenaus.

Iga kord, kui hakkasid undama sireenid, teatades lennurünnakust, tärkas meis lootus, et liitlaste lennukid lõpuks ometi purustavad need vihatud gaasikambrid ja õudsed krematooriumid: olid ju suits ja tulekeeled krematooriumide korstnatest lennuväele heaks märgiks.

Ent meie lootus oli asjatu...

«OLUKORRA PEREMEHED OLEME VEEL MEIE!»

See juhtus 1944. aasta novembris.

Üks vang, prantsuse insener, ütles vastuseks kapo jõhk-rusele:

«Kõik natsid on sead!»

Seda kuulis töökomando kapo, rahvuselt belglane. Ta mõistis prantsuse keelt ja tegi selle ütluse SS-lastele tea-tavaks. Nad võtsid vangi otsekohe käsile. SS-lased peksid ta nii läbi, et kaaslastel töökomandost tuli teda õhtul kätel laagrisse kanda. Õhtuse loenduse ajal lamas ta blokis nr. 11.

Hiljem tuli blokki SS-lastest ja blokivanemate jõuk. Prantslast hakati elajalikult peksma. Laagrikomandandi asetäitja käskis meelemärkusetu vangi kinni siduda ja hakkas ise teda piitsutama koeranuudiga, kuni väsis. Siis pöördus ta vangide poole, keda sunniti jälgima seda eksekutsiooni, ja karjus nuudiga vehkides: «Olukorra peremehed oleme veel meie! Ja nii me teeme igaüheda, kes seda ei usu!»

See oli SS-ohvitser, keda me pidasime teistest paremaks ning kes siiani polnud kedagi löönud.

Lõpetanud eksekutsiooni, keelas ohvitser läbipekstule arstiabi anda. SS-lased märatsesid, olles arusaamisel, et Birkenau tuleb varsti lõpp. Neil oli koonduslaagrites üpris hea elu, eriti Oswięcimis. Seepärast oli neile väga vastumeelt sellega hüvasti jätta.

MISSUGUNE OLI BIRKENAU LÕPP

Me kartsime väga, et natsid teevad meile, vanadele vangidele, nende kuritegude tunnistajaile lõpu peale, nii-pea kui Nõukogude armee jõuab Birkenau lähistele.

Nagu me juba jutustasime, hakkasime kommunistliku salaorganisatsiooni algatusel, kelle keskus oli laagris Oswięcim I, ja nõukogude sõjavangide ning teiste poliitiliselt teadlike vahialuste juhtimisel relvastatud ülestõusuks ettevalmistusi tegema.

Laagrist Oswięcim I saime teateid olukorra kohta. Seati sisse ühendus partisanisalgaga, kes tegutses Oswięcimi ümbruskonnas. Selles salgas oli mitu Oswięcimi laagrist põgenenud vangi. Meie ettevalmistustega ülestõusuks

oli seotud ka erikomando ülestõus oktoobris 1944. Venelased tõid relvi töökomandost, kes lammutas purunenud lennukeid. Ettevalmistused ülestõusuks käisid täie hooga. Laagri juhtkond ilmselt teadis midagi ülestõusu kavatsemisest onia nuhkide ja reeturite kaudu ning ootas rahu- tuste puhkemist 1944. aasta augustis.

Laagrite ette maanteele, mida mööda käisid tööle vangide komandod, ilmusid hästi kindlustatud kuulipildujapesad. Need jäid sinna nii kaua, kuni vene sõjavangid ja enamik vanu vange oli saadetud teistesse salajastesse koonduslaagritesse, kus nad pandi kõige raskemale tööle. Fašistid lootsid ikka veel hävitada kõik vangid ja mõnes laagris läks see neil korda.

Viimasteks gaasikambrite ohvriteks olid tuhanded juudid Terezinist, kes saabusid 28. oktoobril 1944; tööjõulisteks tunnistati nendest ainult 15 protsenti.

2. novembril 1944 jõudis kohale ešelon Slovakkia juute Bratislavast, kes olid osa võtnud slovaki rahvuslikust ülestõusust. Nad saadeti meeste karantiinlaagrisse BIIa. Sellest ešelonist ei tapetud vägivaldselt kedagi. Mõne päeva pärast jaotati nad kõik laagritesse.

3. novembril 1944 saime teada, et vangide mürgitamine gaasiga on ametlikult lõpetatud. Ühtlasi tuli käsk hävitada krematooriumid I ja II. Meie lammutasime krematooriumides veevärki ja muid seadmeid.

Oktoobrikuust peale hakkasid SS-lased vange vedama laagritesse Saksamaal. SS-lased olid äärmiselt närvilised, nende korraldused muutusid alatasa ja üldse algas laagris segadus. Peale selle pidurdasid vangide äravedu transpordiraskused. Tuli ette, et vaguneid oodati nädalate viisi.

Naistelaagrid BIA ja BIB tehti täiesti tühjaks. Kõik naised viidi üle laagritesse BIIb, BIIc ja BIIe. Sektor III lammutati. Barakid võeti koost, pandi platvormidele ja veeti Gross Roseni koonduslaagrisse. Meie laagrist saadeti läände üha uusi ešelone.

18. jaanuaril 1945 algas kõigi Oswięcimi laagrite lõplik ja täielik evakueerimine. Tollal oli nendes ligi 50 000 inimest (sellest Birkenaus ligemale 11 000). Esialgu käis evakueerimine plaani järgi. Iga ešeloniga saadeti ära 1000—2000 inimest, kusjuures vangide kohta peeti veel arvestust kartoteegi põhjal. Iga vang sai päevase toidumoonna.

Kella 16 paiku levis äkki kuuldus, et Nõukogude armee

on juba lähedal, ja laagris, kus sel ajal oli ligi 2000 naist ja last, tekkis segadus.

SS-lased põletasid kiires korras laagri dokumendid. Kohalejäänud vangid murdsid sisse ladudesse ja tassisid sealt laiali asjad, mis võeti neilt laagrisse saabumisel ära.

Laagri komandant tahtis lõpuks veel mürgitada ja ära põletada haiged vangid ja lapsed, kes ei suuda läbi teha mitmepäevast teekonda kaugele Saksamaa sisealadele. Ta selgitas erikomando kapolt välja, kui palju võtab aega tuhande inimese likvideerimine krematooriumis, ja käskis mõned lapsed üle viia põhilaagrist BIIId haiglalaagrisse BIIIf, mis pidi hävitatama koos seal olevate inimestega. Erikomando vangid, keda sel ajal oli 70 mehe ümber, suleti SS-lastepoolt eriblokki, kuid neil läks korda põgeneda.

Siis hakkas tegutsema SS-lastepoolt üksus, kes oli saanud korralduse õhku lasta neljas krematoorium ja süüdata kõik ehitused laagris. SS-lastepoolt saadeti appi 30 saksa kapot. Esmajoones lasti õhku krematoorium, siis süüdati desinfektsioonijaam ja asjade laod laagris BIIIG. Kui laagri BIIIG oli leekides, tuli käsk: «Viibimata vabaks teha Birkenau ja minna Oswięcim I-sse!»

Birkenauist lahkusid kõik, ka SS-lastepoolt üksust abistanud kapod. Jäid ainult haiged ja lapsed laagrisse BIIIf, mida natsid ei jõudnud enam hävitada. Selle laagri vangid vabastati Nõukogude armee poolt¹.

Kogu tee Birkenauist Oswięcimi olid vangidele suunatud SS-lastepoolt automaatrelvad. SS-lased otsisid läbi kõik laagrid ja viisid kell 18 Oswięcimit välja viimased vangid.

Viimases kolonnis oli ligi 6000 vangi, poolalasti, näljast ja kurnatud inimest. Neid aeti lääne poole, Wodzislawi (Loslau) suunas. Käia tuli väga kiiresti ja need, kes ei jõudnud järele, lasti SS-lastepoolt maha. Kraavid kahel pool maanteed olid täis meeste ja naiste laipu. Vangid palusid, et neil lubataks kanda haigeid kaaslasi, kuid SS-lased tegid erandi ainult sakslaste suhtes. Peale selle panid SS-lased vangide selga oma seljakotid ja muud asjad.

Retk Wodzislawi kestis kolm päeva. Enamikul vangidest

¹ Nõukogude armee jõudis Oswięcimi 27. jaanuaril 1945 ja vabastas 2819 vangi.

tuli magada lahtise taeva all ja käre külm tappis need, kes lamasid äärel ja keda seetõttu ei soojendanud kaaslaste kehad.

21. jaanuaril 1945 pandi vangid Wodzislawis lahtistesse raudteevagunitesse, igahesesse 120 inimest. See oli teekonna kõige hirmsam osa. Vagunid olid nii täis kiilutud, et inimesed võisid ainult seista. Kes kuidagi kukkus, ei tõusnud enam: ülejäänute kehad valgusid tema kohale nagu vesi.

Natsid ei teadnud, kuhu meid viia. Nõukogude armee väeosad lõikasid üksteise järel ära raudteeliinid, mida mööda meid taheti toimetada Wroclawi ja Gross, Roseni. Mitu korda aeti ešelon tupikusse ning vangid külmetasid seal päevi ilma toidu ja veeta.

See, kellel oli veel vähegi jõudu, püüdis põgeneda. Inimesed hüppasid vagunitest välja, kuid SS-lased lasksid neist suurema osa maha. Sõidu kestel visati laibad vaguneist välja, et elavail oleks rohkem ruumi.

18. jaanuarist peale ei antud vangidele üldse enam süüa ega juua. Kui elanikud püüdsid peatuskohtades anda vangidele tükk leiba või lonks vett, hakkasid SS-lased neid peksma või tulistama.

Nende päevade kestel saadeti Oswięcimi kontsernist ära ligi 20 ešeloni. Osa neist sõitis läbi Tšehhoslovakkia ja meie elanikkond nägi jaamades, kui julmalt SS-lased vange kohtlesid. Nad lasksid maha palju inimesi, kes püüdsid kaasmaalasi aidata. 1945. aasta 23. jaanuari keskööl tuli Ostravasse viimane ešelon Birkenaust. Seal läks ühel meist, Erich Kulkal, korda koos oma 12-aastase pojaga põgeneda. Nõukogude armee tulekuni varjasid nad end heade inimeste juures, 2. mail 1945 aga vabastati Nõukogude armee poolt, kes jõudis Zlini.

Selle raamatu teine autor, Ota Kraus, lahkus Birkenaust koos vangide ešeloniga 26. oktoobril 1944 ja saadeti Sachsenhauseni kaudu salalaagrisse SIII.

1945. aasta aprilli algul viidi Kraus Buchenwaldi, kus ta sai vabaks 11. aprillil 1945.

Mõnepäevase Buchenwaldis viibimise kestel koges ta erinevust Birkenau ja Buchenwaldi laagriomavalitsuse vahel. Kõigist rahvustest vangide sõprus ja koostöö Buchenwaldis kergendasid suuresti tema elu.

Birkenau laagri juhtkond teadis hästi, missugust ohtu kujutavad endast nõukogude sõjavangid ja vanad poliiti-

liselt teadlikud vangid, eriti kui laagri naabruses hakkasid tegutsema poola partisanid ja Nõukogude armee lähenedes. Seepärast veeti nad peaaegu kõik juba oktoobris 1944 Saksamaale.

Kui saabus evakueerimise päev, olid laagris ainult haiged, uued vangid ja hirmunud ning kogenematud naised ja lapsed.

Seepärast ei saanud 1945. aasta jaanuaris juttugi olla vastupanuliikumise organiseerimisest ning SS-lased evakueerisid laagri üsna libedasti.

Teel Oswięcimist teistesse laagritesse hukkus kolmandik neist, kes olid Oswięcimis laagri likvideerimiseni, s. o. vähemalt 15 000 inimest.

OSWIĘCIMI VABASTAMINE

Nõukogude armee vabastas Oswięcimi kaheksandal päeval pärast Oswięcimi laagrite evakueerimist, mis leidis aset 18. ja 19. jaanuaril 1945. Selle viimase nädala sündmustest jutustab endine vang nr. 180578, Karl Ornstein Prahast:

«Jaanuaris 1945 ma töötasin SS-lastetoidulaos Oswięcimi kontserni pealaagris. Püüan järjekorras jutustada nendest viimastest päevadest.

18. JAANUAR.

Külmal ööl vastu neljapäeva, 18. jaanuari, oli barakis nr. 25 ebatavaline liikumine. Laagri kantseleist toodi ühtelugu pabereid, kus olid märgitud vangide nimed ja numbrid. Need vangid pidid otsekohe ilmuma SS-lastetoidulaos. Kella 4-ks hommikul oli meie bloki 250 vangist toidulaos saadetud üle 100 poliitvangi.

Hommikul läksime tööle. SS-lastetoidulaos andsime vangidele, kes olid nagu alati viiekaupa üles rivistatud, kolme päeva toidumoon, mis koosnes leivast ja margariinist. Kella 10-ks hommikul olime toiduportsjonid välja jaganud ligi 1000 vangile. Algas Oswięcimi evakueerimine.

Iga kahe tunni tagant asusid lääne suunas teele vangide kolonnid, keda saatsid relvastatud SS-lased koertega.

Järgmiseks ööks oli laagrist välja viidud 16 000 vangid
23 000-st.

19. JAANUAR.

Oma barakki naasime hilisööl, hommikul aga võtsime
käsile tavalise töö laos. Hakkasime laadima toiduaineid
Saksamaale saatmiseks. Päeva kestel täitsime suhkru,
jahu, margariini ja konservidega kaheksa vagunit. Samal
ajal rivistusid laagris uued vangide kolonnid.

20. JAANUAR.

Varahommikust peale laadisime jälle toiduaineid vagu-
nitesse. Pärast lõunat tuli meie tööd kontrollima laagri-
vahtkonna ülem. Ta hämmastas mind oma küsimusega:
«Inimene, miks sa ei põgene, venelased on ju laagri vära-
vas?» Ma imestasin väga, sest siiani ei teadnud me midagi
olukorrast rindel. Vangide ešelonid hakkasid Oswięcim-
ist välja sõitma juba 1944. aasta oktoobrist alates ja SS-
lased rääkisid meile ühtesoodu, et tulevad toime meie
õigeaegse evakueerimisega.

21. JAANUAR.

Meie töö laos jätkub. Peaaegu kogu laager on evakuee-
ritud. Maanteele on rivistatud viimased vangikolonnid ja
kell 14 lahkuvad nad laagrist Oswięcim I.

Pärast lõunat hakkasime toiduaineid laadima uue eše-
loni vagunitesse. Selles oli peale kaubavagunite 6 reisiva-
gunit, kuhu asusid SS-lased perekondadega ja mõned
saksa rahvusest vangid. Meie komando tuli tagasi laag-
risse. Vaevalt olime astunud tühja barakki, kui SS-lased
käsutasid: «Kõigil otsekohe minna ešloni! Kes keeldub,
lastakse jalamaid maha!» Me otsisime kiiresti kokku oma
«pagasi» ja peitsime end laatsaretti. Me lootsime päästa
end haigete hulka segunedes, sest neid ei sunnitud laag-
rist lahkuma. Poola arst käskis õhtul, et terved «haiged»
asuksid vahiteenistusse valvetornides, sest kõik SS-lased
olid juba laagrist lahkunud.

Öösel vahitornis seistes nägin taganevaid Saksa väe-
osi. Lõputus rodus liikusid lääne poole sõdurid, autod jne.

22. JAANUAR.

Me otsustasime hankida toiduaineid. Löönud ladude uksed sisse, leidsime seal küllaldaselt hulgal proviant, mida sakslased ei olnud jõudnud ära vedada. Haigetele tegime sooja toitu. Puudus oli ainult leivast ja veest.

23. JAANUAR.

Sakslaste kolonnid aina liiguvad läände. Laagri vastu ei tunne keegi huvi.

24. JAANUAR.

Kõik on endist viisi.

25. JAANUAR.

Kell 14 kuulsime äkki, et keegi põrutab baraki uksele. Avasime selle ja nägime hambuni relvastatud SS-last. Ta käskis kõigil barakist välja tulla. Õues nägime veel 40 relvastatud SS-last. Nad hakkasid tuhnima teistes barakkides. Kuulsime laske ja summutatud karjeid. Pidime rivistuma kolonnidesse. SS-lased piirasid meid sisse, nende koerad urisid metsikult. Sel hetkel ilmus äkitselt veel üks SS-lane mootorrattal. Ta teatas tasa midagi SS-lastele ülemale ja see hüüdis otsekohe: «Kõik barakkidesse!»

Niisugune pööre ehmatas meid väga. Me kartsime, et SS-lased lasevad meid kõiki selja tagant maha. Tegelikult olid nad ehmunud veel rohkem kui meie. Minuti pärast olid SS-lased kadunud...

Kauge suurtükimürin lähenes. Teadsime, et see on Nõukogude suurtükivägi. Õhtul ilmus laagri ümbruskonda «volkssturmlaste» üksus. Nad liikusid laagrist mööda. Sel ajal tuli laagrisse ligi 1500 haiget vangi Birkenau. Nad olid läbi elanud umbes sama mis meiegi. SS-lased tahtsid neid samuti hävitada, olid nad üles rivistanud ja käskinud neil minna laagrisse Oswięcim I. Natsid lasksid maha 180 vangi, kes olid end liiga kaua teele seadnud. Pööl teel Birkenau Oswięcimi tuli nähtavale SS-mehe mootorrattal ja kõik SS-lased jooksid laiali.

26. JAANUAR.

Me hoolitsesime haigete eest. Kogu päev oli rahulik. Natse me enam ei näinud. Suurtükimürinat ei olnud ka enam kuulda.

27. JAANUAR.

Tore päikesepaisteline talveilm. Lõunani on kõik rahulik, kuid oleme ärevil oma lõpmatus ootuses. Kell 15 kuulsime kõra peavärava juures. Söötsime sinna. Seal nägime esimesi Nõukogude sõdureid. Nad lihtsalt ei jõudnud kõigile kätt anda ja tänuavaldusi ära kuulata. Mõned vangid lehvitasid punaseid rätikuid. Siis ütles Nõukogude seersant, et patrull peab edasi minema. Sõdurid liikusid edasi läände.

Tunni aja pärast jõudis laagri juurde suur Nõukogude väekoondis. Sõdurid vaatasid läbi barakid ja muud laagriehitused. Seejärel panid nad vahipostid välja ja jagasid meile toiduaineid. Olime vabad.

Nõukogude arstid ja meditsiiniõed vaatasid üle kõik vangid ja püüdsid päästa iga elu. Laagris oli siis 2819 inimest, sealhulgas 200 last 6 kuni 14 aasta vanuses. Nõukogude sõdurid matsid pidulikult ligi 100 vangi, kes olid viimasel hetkel sakslaste poolt maha lastud.

Me saime teada, et Krakoviis on 1. Tšehhoslovakkia korpuse staap ja läksime kohe sinna poole teele. Esimese öö veetsime Monowicys, järgmisel päeval toimetasid Nõukogude sõdurid meid edasi Krakovi. Meid võeti Tšehhoslovakkia armee koosseisu. Varsti me juba võitlesime Humienne—Popradi joonel. Hitlerliku armee riismed panid ägedasti vastu, kuid kõik see oli juba asjata.

Olime ära oodanud selle, mida enam ei uskunud. Tuhandeid kordi olime mõistetud surma, tuhandeid kordi olime hukkumas, tuhandeid kordi tundsim end unustatuna kogu maailma poolt. Ja nüüd, mais 1945, me vabastasime, relv käes, oma Praha!»

Selle raamatuga, meie tõsielukirjeldusega teeme lõpp-arve hiljutise minevikuga, nende hirmsate aastatega, mis elasime neetud Oswięcimis, kohutavate roimade ja ebanimlike metsikuste maailmas.

Kahe aasta kestel nägime päeval ja öösel tulekeeli ja suitsu, mis tõusis krematooriumi korstnatest, kuulsime süütute naiste ja laste oigeid ja karjeid, hingasime sisse õhku, mis oli mürgitatud söestunud inimluude ja inimliha lehist.

Ja ehkki me olime juba enne Birkenaud läbi teinud kolmeaastase karmi kooli natslikes vanglates ja koonduslaagrites, jätsid elutingimused Birkenaus meile sealviibimise esimestel päevadel hirmsa ja masendava mulje. Meie vaimsed ja füüsilised jõud olid tollal kokkuvarisemise piiril.

Ent omad kannatused ei ole veel kõige hirmsamad. Tervel inimesel on palju raskem pealt näha kaitsetute inimeste piinu ja hukku ning abitult oodata samasugust lõppu endalegi.

Nüüd esineme kui tunnistajad ja oleme tunnistajatena kohustatud rääkima ainult tõtt. Me teeme seda.

Me jutustasime sellest, mis me nägime, kuulsime ja ise läbi elasime.

Vihkamise ja sadismi õhkkonnas püüdsime kogu aeg säilitada kõige väärtuslikumat — tervet mõistust ja inimlike tundeid. Kõik meie tunded olid muutunud kuulmiseks ja nägemiseks. Me pidime kõike nägema ja kuulma.

Ellu jääme lihtsalt ime läbi.

Ja me nägime kõigi nende püha kohust, kes võitlesid fašismi vastu, selles, et kunagi ei unustataks: ainult fašismi lõplik väljajuurimine kogu maailmas tagab inimestele julgeoleku, rahu ja õnne!

Me kogesime, et Oswięcimi kuritöö põhjuseks oli Saksa imperialism, mis tõestas oma degenerereerumist sellega, et pani teaduse ja tehnika tervete rahvusgruppide massilise hävitamise teenistusse ja valmistus hävitama kõiki Kesk-Euroopa rahvaid. Saksa imperialistide põhieesmärgiks oli kapitali koguda ja uusi majanduslikke positsioone vallutada mõrvade ja riisumise teel. Nad ei piirdunud ainuüksi riisumisega, vaid kasutasid ära ka oma ohvrid rasketel töödel ja katsete jaoks, nad koguni töötlesid oma ohvrite laipu toorainena oma tööstuse jaoks.

Elu laagris oli mürgitatud natsionalismi mürgist.

Progressiivselt meelestatud vangid kõigist rahvustest tõusid võitlusse fašismiga. Kommunistide juhtimisel, kes kõige raskemateski tingimustes hoidsid alles võidutahet, organiseerisid nad vastupanuliikumist.

Fašistid ei jõudnud oma roimaga lõpule. Nõukogude armee päästis Kesk-Euroopa rahvad fašistlikust katkust ja füüsilisest hävingust. Kui poleks olnud Nõukogude Liitu ja tema kangelaslikku Nõukogude armeed, oleks kogu maakera muutunud üheksainsaks gigantseks koonduslaagriks ja selle gaasikambrid — surmavabrikud — oleksid olnud IG Farbenindustrie tehaste filiaalideks.

Jaanuar 1946

Surmavabriku varemed Brzezinkas Oswięcimi lähedal lagunevad järjest rohkem. Endine Birkenau laager on tihedasse ja kõrgesse rohtu kasvanud. Mitte kuskil maailmas ei kasva niisugust rohtu nagu seal... See kasvab maast, mis on küllastatud inimverest, maast, mida on niisutanud miljonite vangide pisarad ja higi.

See, kes saabub Poolasse, see, kellel on soovi, võimalusi ja aega, külastab nüüd harilikult ka Oswięcimi. Kohalikus muuseumis ta näeb dokumente inimkonna ajaloo suurima kuriteo kohta. Need dokumendid jutustavad kas või ligikaudseltki roimast, mille panid toime inimesed, kes olid end ehtinud haakristi ja pealuuga.

Pärast sõda anti enamik natslikke roimareid inimkonna kohtu alla. Ent mitte kõik. Tervete rahvaste hävitamise kuritegelikud kavatsused tekkisid natslikul Saksamaal juba ammu enne sõda. Fašistid hakkasid juba siis ehitama koonduslaagreid, neid surmavabrikuid. Seda kinnitavad vaieldamatult natslikest arhiividest pärit olevad dokumendid, mis tehti teatavaks rahvusvahelistel kohtuprotsessidel sõjaroimarite üle.

Jälgides sündmuste arenemist viimase kümne aasta jooksul, küsime endalt tihti: kui palju mõrvareid Oswięcimist kõnnib veel maailmas ringi? Kui palju neid, kes on otseselt süüdi Oswięcimi kuriteos, on praegu vastutusrikastel kohtadel ja avaldab mõju poliitilisele elule oma maal? Selleks jaoks on eelkõige Lääne-Saksamaa, riik, kus vabalt üles astuvad endised SS-lased, kelle abi monopolistid ja pankurid kasutavad, olles kabuhirmus oma rahapungade pärast.

Lääne-Saksamaal ei räägita ega kirjutata Oswięcimist-Auschwitzist: on ju seal Oswięcimi roima süüdlasi ja kaasosalisi palju rohkem kui kannatanuid ja tunnistajaid.

Meid, endisi Oswięcimi vange, on järele jäänud vähe ja me oleme laiali pillatud üle maailma. Paljud meist tahavad Oswięcimi unustada kui halva unenäo.

Sõjasüütajail, Kruppidel, IG Farbeni ja Schneider-Creusot' aktsionäridel ning teistel on väga vedanud. Päeval ega öösel ei karju keegi neile kõrva: «Ka teie aitasite tappa inimesi Oswięcimis!»

Ometi oleks üks pommitabamus nii märgatava objekti pihta nagu tulekeeled krematooriumiahjustest võinud päästa miljonite inimeste elu...

Meie päevil söandavad mõned sõjaõhutajad jälle sepi- seda maailmasõda, kolmandat ühe inimpõlve vältel! Igas sõjas suurenevad kuriteod inimkonna vastu. Meie, endised Oswięcimi vangid, saime teada koos nendega, kes elasid üle Hirošima, milleks on suutelised sõjaõhutajad, inim- konna vaenlased. Lääne-Saksamaal kerkib nagu pärmitai- gen uuesti fašism. Eichmanni-tüüpi isikud, hitlerlikud kindralid ja SS-lased räägivad koos tööstus- ja rahandus- magnaatidega jälle revanšist. Teise maailmasõja koge- muste järgi võime kujutleda, kui tohutu on nende röövel- lik isu.

Möödunud aastate kestel saime teada, et inimesed, kes lugesid läbi «Surmavabriku», said aru, mis asi on fašism, ja milleks see on suuteline. Seepärast me palume lugejaid väga, et nad pärast raamatu läbilugemist ei peidaks seda ära kappi. Lugegu seda iga päev üha uued inimesed. See pole just meeldiv lugemisvara, kuid see on hädavajalik, et me iialgi ei unustaks fašismi kuritöid, et me alati ja kõi- gest jõust võitleksime sõja vastu ja rahu eest.

ÜHE SS-LASE ALBUMIST

Üks Oswięcimi SS-lasi kogus oma albumisse üle 200 foto, mis olid tehtud ajavahemikul 15. mai — 15. juuni 1944.

Sellal tulid Oswięcimi suured ešelonid Ungarist. Surmavabrik töötas täie võimsusega.

SS-lase album on huvitav mitte üksnes fotode, vaid ka nende allkirjade poolest. Nii on albumi ühele leheküljele kirjutatud: «Juutide ümberasustamine Ungarist.»

SS-lane oli pärit Põhja-Tšehhist. Seal leitigi pärast sõda ühes mahajäetud korteris see album.

Ülesvõtete autentsust kinnitasid Oswięcimi Vangide Rahvusvahelise Liidu liikmed.

Ülesvõtted avaldatakse Praha Riikliku Juudi Muuseumi loal.

SISUKORD

Eessõna eestikeelsele väljaandele	5
Eessõna esimesele väljaandele	12
Eessõna kolmandale väljaandele	14
Sissejuhatus	17
Fašistlikud koonduslaagrid	23
Oświęcim is kontsern	27
Oświęcim	29
Oświęcim I	30
Oświęcim II — Birkenau	31
Oświęcim III — Buna	39
Meestelaager Birkenaus	41
Uustulnukate saabumine	43
Töö laagris	49
«Hoolitsus» tervise eest	55
Gestaapo tegevus laagris	62
Haigete kohtlemine	74
Naistelaager Birkenaus	87
Esimesed naiste koonduslaagrid	89
Naiste ja laste elu	91
Eksperimendid elusate inimeste kallal	97
Lapsed	106
Naised ja mehed okastraadi taga	115
Neil ei olnud õigust isegi üksteist vaadata	117
Mida naised pidid läbi elama	118
Kiri	120
Rassiküsimus	121
Lõbumaja	122
Surmamasin	125
Surmamasina «tootlikkus»	127
Esimesed katsed inimeste mürgitamiseks gaasiga	128
Täiuslik mürgitamis moodus	132
«Kanada»-komando	142
Reinhardt ti aktsioon	146

Erikomando	149
Kullapalavik	157
Ešelonid kogu Euroopast	160
Surmastatistika	191
Viimased tervitused	194
Orjapidajad, vangivalvurid, timukad	197
Surmavabriku aktsionärid	199
SS-lased	202
Vangid	222
Mispärast vangid ei üritanud ülestõusu?	228
Ja ikkagi	239
Meie lootused	241
Järelsõna	250
Aastaid hiljem	252
Ühe SS-lase albumist	254

Ота Краус, Эрих Кулка
ФАБРИКА СМЕРТИ
 На эстонском языке
 Оформление Х. Аас

Эстонское Государственное Издательство
 Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja L. Riikoja. Tehniline toimetaja H. Veber.
 Korrektorid P. Hiie ja E. Künarpu

Ladumisele antud 31. X 1960. Trükkimisele antud 30. XI 1960. Paber 54:84, 1/16.
 Trükipoognaid 16 + 16 kleebist. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid
 14,76. Arvutuspoognaid 14,84. Trükiarv 8000. Tellimise nr. 7881.
 Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk tänav 2.

Hind rbl. 5.30 (53 kop.)

A

235 11

184 841

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

1 0300 00018784 1

A

235 11

184 841

SURMAVABRIK

SURMAVABRIK

TARTU ÜL KOOLI RAAMATUKOGU

1 0300 00018784 1

S.

1900